

CRKVA I NEKADAŠNJI BENEDIKTINSKI SAMOSTAN SV. MARIJE NA MLJETU

POVIJEST GRADNJE, VALORIZACIJA I PRIJEDLOG
KONZERVATORSKIH SMJERNICA

INSTITUT ZA POVIJEST UMJETNOSTI

ZAGREB, SRPANJ 2022.

CRKVA I NEKADAŠNJI BENEDIKTINSKI SAMOSTAN
SV. MARIJE NA MLJETU

POVIJEST GRADNJE, VALORIZACIJA
I PRIJEDLOG KONZERVATORSKIH SMJERNICA

KONZERVATORSKI ELABORAT

Autori

Ivana Haničar Buljan, dipl. ing. arh.
dr. sc. Katarina Horvat-Levaj
dr. sc. Ivana Tomas
akademik Radoslav Tomić
dr. sc. Danko Zelić

Arhitektonska snimka

Ivan Tenšek, dipl. ing. arh.
Ivana Valjato Vrus, dipl. ing. arh.
Matko Vetma, dipl. ing. arh.

Grafička obrada nacrtu

Ivana Palanović, dipl. ing. arh.

Fotografije

Paolo Mofardin

Lektura

Rosanda Tometić

Restauratorsko sondiranje

Špatula d. o. o.
Mirta Krizman, dipl. restaurator-konzervator, kipar

Izveštaj o stanju konstrukcije

Radionica statike • Branko Galić, dipl. ing. građ.

Recenzenti

Dr. sc. Joško Belamarić
Zehra Laznibat, dipl. ing. arh.

Uredila

Katarina Horvat-Levaj

Grafičko oblikovanje

Franjo Kiš, ArTresor naklada

Izvršitelj

Institut za povijest umjetnosti

Naručitelj

Dubrovačka biskupija

SADRŽAJ

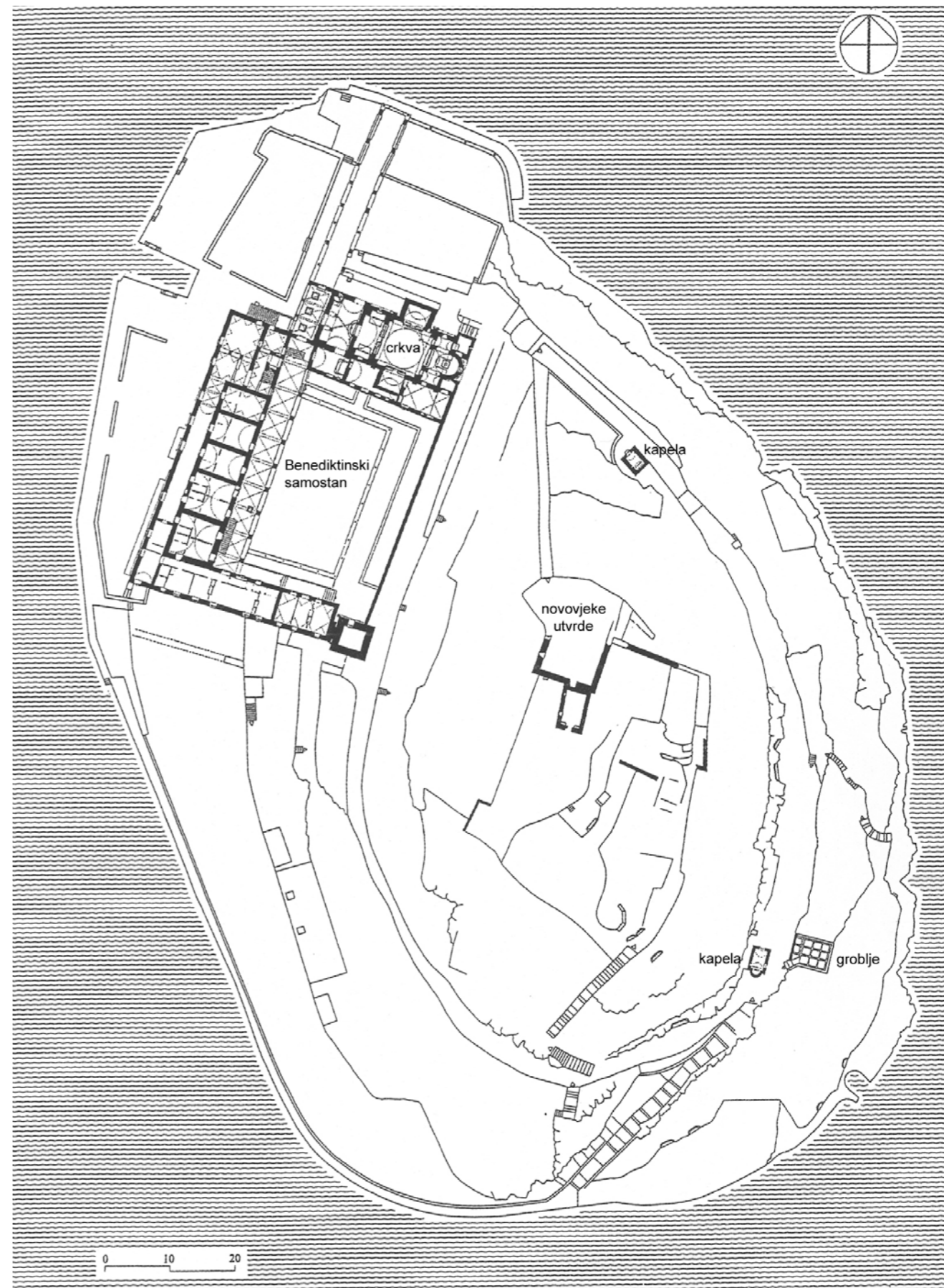
UVOD	7	III.2. Liturgijska oprema interijera (Radoslav Tomić)	73	IV.6.1. Sjeverno krilo	139
I. DOSADAŠNJE KONZERVATORSKE STUDIJE I PROJEKTI (Ivana Haničar Buljan)	9	III.2.1. Analiza zatečenog stanja	73	IV.6.2. Klaustarski vrt	140
Kronologija recentnih konzervatorskih studija, projekata, konzervatorskih, restauratorskih i građevinskih radova	14	III.2.2. Slijed opremanja	75	IV.6.3. Zapadno krilo	140
II. POVIJESNA ANALIZA FORMIRANJA I OBLIKOVANJA PROSTORA – CRKVA I SAMOSTAN (Ivana Tomas)	23	III.2.3. Valorizacija	82	IV.6.4. Južno krilo	141
II.1. Pregled dosadašnjih istraživanja	25	III.2.4. Prijedlog konzervatorskih smjernica	83	IV.6.5. Istočni perimetralni zid samostanskog sklopa	142
II.2. Prostorno-povijesni razvoj samostanskog sklopa	26	IV. SAMOSTAN (Danko Zelić)	85	IV.6.6. Vanjski prostor	142
II.2.1. Srednjovjekovne graditeljske etape	27	IV.1. Analiza arhitektonskih obilježja i zatečenog stanja (samostan, vrt, gospodarske građevine neposredno uz samostan)	87	IV.6.7. Konstrukcijska sanacija	142
II.2.2. Graditeljske intervencije u doba renesanse	32	IV.1.1. Sjeverno krilo	87	IV.6.8. Pitanje namjene	142
II.2.3. Graditeljske intervencije u doba baroka	34	IV.1.2. Klaustarski vrt	99	V. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA I SMJERNICE ZA DALJNJE RADOVE (Katarina Horvat-Levaj)	143
II.2.4. Samostanski sklop nakon ukinuća opatije	36	IV.1.3. Zapadno krilo	100	V.1. Prijedlog dodatnih arheoloških i restauratorskih istraživanja	145
III. CRKVA I PREDVORJE (Katarina Horvat- -Levaj • Radoslav Tomić)	37	IV.1.4. Južno krilo	115	V.1.1. Arheološka istraživanja	145
III.1. Arhitektura (Katarina Horvat-Levaj)	39	IV.1.5. Istočni perimetralni zid samostanskog sklopa	122	V.1.2. Restauratorska sondiranja	145
III.1.1. Analiza arhitektonskih obilježja i zatečenog stanja	39	IV.2. Materijal i tehnika gradnje	122	V.2. Prijedlog konzervatorskih smjernica	145
III.1.2. Materijal i tehnika gradnje	54	IV.3. Stanje	124	V.2.1. Crkva	146
III.1.3. Stanje	55	IV.4. Geneza gradnje	124	V.2.2. Predvorje sa zvonikom	146
III.1.4. Geneza gradnje	56	IV.4.1. Najstarije građevine na mjestu samostana	125	V.2.3. Samostan	146
III.1.5. Valorizacija	64	IV.4.2. Postanak samostana	125	VI. KONZERVATORSKO-RESTAURATORSKI ISTRAŽIVAČKI RADOVI U INTERIJERU (Mirta Krizman)	151
III.1.6. Prijedlog konzervatorskih smjernica	69	IV.4.3. Romanički samostan	125	VII. IZVORI I LITERATURA	169
		IV.4.4. Gotički samostan	128	VI.1. Izvori	171
		IV.4.5. Renesansni samostan	130	VI.2. Literatura	171
		IV.4.6. Posljednja stoljeća samostana	134	VI.3. Elaborati	173
		IV.4.7. Samostan u 19. stoljeću	134	Licencije	174
		IV.5. Valorizacija	135		
		IV.6. Prijedlog konzervatorskih smjernica (Katarina Horvat-Levaj)	138		

Mljet, otočić sv. Marije na Velikom jezeru, crkva sv. Marije i nekadašnji benediktinski samostan, pogled s jugozapada

Crkva sv. Marije i nekadašnji benediktinski samostan, pogled s juga

Otočić sv. Marije s crkvom i samostanom, situacija, arhitektonska snimka: Ivan Tenšek, Ivana Valjato-Vrus

Otočić sv. Marije s crkvom i samostanom, pogled sa sjeverozapada

UVOD

Malo je spomenika arhitekture gdje se najviša kvaliteta zdanja tako skladno spojila s prirodom, kao što je to na otočiću sv. Marije na Velikom jezeru na otoku Mljetu. Još u dalekom 12. stoljeću ovdje je sagrađena crkva, potom i benediktinski samostan. No dok je monumentalna crkva s kupolom ostala gotovo intaktna, samostan su benediktinci dograđivali, pretvorivši ga u zenitu svojega razvoja najprije u svojevrsni renesansni ljetnikovac, a potom i u impresivnu tvrđavu, sve do ukinuća opatije, istodobno s padom Dubrovačke Republike 1808. godine. Taj osebujni sklad najbolje je opisao Cvito Fisković: »Na otočiću, koji se uzdiže sred jezera na zapadnom dijelu Mljeta sunča se napušteni samostan i stara crkva. Čvrsti i zatvoreni građevni sklop sljubio se sa zelenom šumom i upotpunjuje plavu tišinu mirnog mora, u kojem se odražava plavet neba i svjetlost u krošnjama. Maslinici i vinogradi, krš i stijene, koji nas prate uzduž čitave dalmatinske obale, ovdje tek proviruju, a gusto borovo granje prekrilo je okolne bregove, pa čitav krug naliči na zeleni vijenac bačen sred pučine«. ¹

Ljepota ambijenta i spomenika te činjenica da je samostan svojom arhitekturom i mijenama duboko urastao u povijest Dubrovačke Republike, rezultirala je angažmanom mnogih istaknutih stručnjaka na istraživanju ovoga jedinstvenog ansambla. Jednako je tako bilo i nemalo stručnjaka koji su nastojali pridonijeti njegovoj primjerenj obnovi i revitalizaciji, nakon što je sklop profaniran gubitkom izvorne namjene. Prvu stručnu obnovu vodio je pedesetih godina 20. stoljeća Cvito Fisković, kao ravnatelj Konzervatorskog zavoda za Dalmaciju u Splitu, nakon čega je samostan šezdesetih godina pretvoren u hotel. Poslije Domovinskoga rata, kad je sklop vraćen Dubrovačkoj biskupiji kao nasljednici mljetske opatije, slijedio je drugi obnoviteljski val crkve i samostana, ponovno devastiranih dotadašnjom neprimjerenom namjenom. Na početku toga pothvata našao se i Institut za povijest umjetnosti iz Zagreba, i inače duboko

1 FISKOVIĆ (1958.), 1.

Crkva i samostan, pogled s jugozapada

involviran u istraživanje i obnovu povijesne arhitekture Dubrovnika i njegova prostora. Slijedio je angažman nekoliko drugih tvrtki i ustanova, poput Omega engineeringa d. o. o. i Studija Vetma arh d. o. o. iz Dubrovnika te Hrvatskog restauratorskog zavoda i Arhitektonskog fakulteta iz Zagreba, koji su dokumentiranjem, arheološkim i restaura-

torskim sondiranjem te izradom idejnih projekata znatno pridonijeli valorizaciji i revitalizaciji sklopa. Naposljetku, 2020. godine Dubrovačka biskupija naručila je konzervatorski elaborat od Instituta za povijest umjetnosti s ciljem objedinjavanja svih dosadašnjih studija te donošenja cjelovite interpretacije postojećega stanja, povijesti gradnje, va-

lorizacije i prijedloga konzervatorskih smjernica. I na kraju zahvaljujemo gospodinu Igoru Trogrliću na velikoj pomoći pri istraživačkom boravku ekipe Instituta za povijest umjetnosti na Mljetu, kao i kolegama Ivanu Viđenu, prof. i Alanu Braunu, dipl. ing. arh. na ustupljenim arhivskim fotografijama.

DOSADAŠNJE
KONZERVATORSKE
STUDIJE I PROJEKTI

Ivana Haničar Buljan

Crkva i samostan,
ortogonalna snimka

Posljednjih dvadesetak godina istraživanjem prostorno-povijesnoga razvoja crkve i nekadašnjega benediktinskog samostana na otočiću sv. Marije na Mljetu bavili su se brojni istraživači te je izrađeno nekoliko konzervatorskih studija i projekata obnove. Studije i projekte naručila je Zaklada Sv. Marije – Mljet, formirana u sklopu Dubrovačke biskupije 2002. godine, kojoj je, kao nasljedniku benediktinskih opatija na području nekadašnje Dubrovačke Republike, samostanski sklop vraćen u vlasništvo 1998. godine.

Kad je Dubrovačka biskupija došla u posjed samostana i crkve sv. Marije, u suradnji s Nacionalnim parkom Mljet naručila je od Instituta za povijest umjetnosti arhitektonsku snimku sklopa (Ivan Tenšek, dipl. ing. arh., Ivana Valjato-Vrus, dipl. ing. arh.) te povijesnoumjetničko istraživanje (Josip Stošić, prof.) i fotografsko dokumentiranje (Darko Bovoljak, prof.). Rezultati su prezentirani na izložbi u Muzeju grada Zagreba 1998. godine, koju su priredili Institut za povijest umjetnosti i Nacionalni park Mljet. Slijedilo je istraživanje južnog krila samostana 2001. godine (dr. sc. Katarina Horvat-Levaj, Ivan Tenšek, dipl. ing. arh.) u svrhu izrade konzervatorskog elaborata. Slijedom navedenih aktivnosti na istraživanju i dokumentiranju, Ministarstvo kulture Republike Hrvatske je u travnju 2003. godine izdalo Rješenje kojim se utvrđuje da benediktinski samostan i crkva sv. Marije na k. č. zgrade 41/1, 41/2, 42, 43, 44, 45, 46 i k. č. zem. 349, 350; 351/1, 351/2, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 418, k. o. Govedari, imaju svojstvo kulturnog dobra. Upisani su u Registar kulturnih dobara pod rednim brojem Z-948 (prije je navedeni kompleks imao samo preventivnu zaštitu iz 1993. godine).

Do planiranog ugovora s Institutom za povijest umjetnosti, međutim, nije došlo. Izrada konzervatorske studije povjerenjena je tvrtki Omega engineering d. o. o. iz Dubrovnika. Tim pod vodstvom prof. dr. sc. Željka Pekovića izradio je 2006. godine konzervatorski elaborat s rezultatima restauratorskih i arheoloških istraživanja te s prijedlogom smjernica za obnovu. Restauratorica Tjaša Kolačko, dipl. restau-

rator, otvorila je 105 restauratorskih sonde na oltarima u crkvi, oltarnim pregradama, pjevalištu i demontiranom baroknom glavnom oltaru te desetak građevinskih sonde u crkvi i u predvorju. Arheološka istraživanja u predvorju te uz crkvu i ispod dijela samostana uz klaustar provela je Nela Kovačević, dipl. arheologinja. Nakon iscrpno dokumentiranih restauratorskih i arheoloških istraživanja doneseni su prijedlozi za restauraciju i prijedlog za daljnja arheološka istraživanja. Na temelju provedenih istraživanja Željko Peković rekonstruirao je prostorni razvoj lokaliteta s grafičkim prikazima prema fazama od 12. stoljeća do danas, koje je iscrtala Željka Buško, dipl. ing. arh. U prijedlogu smjernica za obnovu, kojim je zaključen elaborat Omega engineeringa, iznesena je potreba za konstruktivnom sanacijom crkve. Predviđeno je vraćanje bifore na ulazu u pjevalište iz predvorja, uklanjanje recentnih stupova s kubičnim kapitelima u prizemlju predvorja te zamjena izvornim restauriranim stupovima i kapitelima. Smjericama se predlaže da se posebna pozornost posveti prezentaciji slojevitosti predvorja te rekonstrukciji ostataka breteša (uglovnih i središnje), sanaciji zrcalnoga svoda s uvođenjem novih zatega u stropu i uklanjanjem postojećih. Nadalje, predlaže se nužna sanacija zatega renesansnog trijema i preseljenje posmrtnih ostataka žrtava Drugoga svjetskog rata, ukopanih u trijemu. Elaborat upućuje na potrebu arheoloških istraživanja u podu crkve te u tzv. kapelici, spremištu i sakristiji. Nakon toga uslijedila bi izvedba sanacije temelja, drenaže i hidroizolacije crkve i orsana.

Završni je dio elaborata *Idejni projekt*, u kojem je opisana namjena prostora. Izradio ga je Zavod za graditeljsko naslijeđe Arhitektonskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu pod vodstvom mr. sc. Alana Brauna. Idejnim projektom predlaže se nastavak arheoloških istraživanja u vrtu klaustara, dokumentiranje i zaštita nalaza, izrada projekta hortikulturnog uređenja te dodatna arheološka istraživanja ispod trijema klaustara. Predlaže se nakon toga vraćanje izvorne kote renesansnoga trijema u klaustaru te prezentacija nalaza *in situ*, u prostoriji koja je pronađena ispod trijema. Zapadno krilo potrebno je statički sanirati. Namjena kompleksa bila

bi javna, s dijelom smještaja za biskupiju. U podrumu se predviđaju javni, uglavnom ugostiteljski sadržaji: u zapadnom krilu suvenirnica i restoran, a u sjevernom prizemnom slastičarnica, kafić i terasa s mogućnošću natkrivanja. U prizemlju su planirani reprezentativni i društveni sadržaji, a na katu spavaonice, do kojih bi imali pristup i vanjski korisnici. Ulaz u zapadno krilo je u prizemlju iz četvrtog traveja trijema gledano od sjevera. U vrtu je idejnim projektom predviđena predavaonica na otvorenom.

Konzervatorski odjel u Dubrovniku prihvatio je u siječnju 2007. godine navedeni Konzervatorski elaborat s Idejnim rješenjem te izdao Posebne uvjete za rekonstrukciju i obnovu crkve i samostana. Navedenim uvjetima propisuje se očuvanje višeslojnosti građevine uz uvažavanje povijesne konstrukcije, s minimalnom intervencijom u interijeru, u okvirima predloženih restauratorskih radova. Nužno je osigurati cjelovitu konstruktivnu konsolidaciju crkve sa samostanom temeljem mišljenja i ekspertize konstruktora specijaliziranog za rad na kulturnim dobrima. Nadalje je potrebno restaurirati i konzervirati sve kamene oltare, kamene ograde u crkvi i pjevalištu, provesti arheološka istraživanja i hidroizolaciju poda u crkvi uz izradu detaljne snimke postojećega stanja te izraditi i plan dodatnih arheoloških istraživanja na cijelom lokalitetu. Osim toga, Konzervatorski odjel prihvatio je prijedlog prezentacije bifore na zapadnom pročelju crkve i u uvjetima k tome propisao: »S posebnom pažnjom potrebno je izraditi prijedlog rekonstrukcije građevinske stolarije prema zadatostima postojećih otvora i primjenom tradicionalnih detalja izvedbe. Predloženu rekonstrukciju predvorja u slojevitosti graditeljskih faza, prezentacijom i restauracijom izvornih elemenata, sa sanacijom svodova iznad prizemlja i I. kata mekanom metodom i primjenom reverzibilnih materijala podržavamo kao ispravan pristup u obnovi. Podržava se prijedlog radova vezano za izmjenu zatega renesansnog trijema te rekonstrukcija izvornog popločenja tavelama u prostoru iznad trijema, pronađenog tijekom istražnih radova.«

Zapadno krilo samostana i crkva s predvorjem i Gundulićevom kulom, pogled iz klaustarskog vrta

Od listopada 2007. do kraja siječnja 2008. godine provedena su dodatna arheološka, konstruktivna i restauratorska istraživanja Omega engineeringa pod vodstvom prof. dr. sc. Željka Pekovića. Arheološka istraživanja vodio je dr. sc. Ante Milošević, konstruktivna prof. dr. sc. Blaž Gotovac, a restauratorska Claudia Pezzi, dipl. restaurator. Arheološke sonde izvodile su se ispod sjevernog dijela trijema, u vrtu klaustara, ispod tzv. kapelice i središnje južne, bočne prostorije crkve. U vrtu su pronađeni ostatci arhitekture renesansnog vrta sa šetnicama, romaničke strukture starijeg samostana te, na najvećoj dubini, kasnoantički zidovi. U elaboratu se predlaže rekonstrukcija renesansnog vrta sa šetnicama. Ispod trijema klaustara otkrivena je prostorija romaničkog samostana koja bi se mogla prezentirati u podrumskoj etaži zapadnog krila. Isto tako predlaže se prezentacija cisterne ispod hodnika trijema klaustara koja više nije u funkciji. Ispod tzv. kapelice pronađen je romanički zid koji se ne planira prezentirati. U nastavku prema istoku istražena je središnja bočna prostorija uz crkvu u kojoj je pronađeno nekoliko grobova koji se neće prezentirati. Sjeverni zid tzv. kapelice i spremišta ostavit će se neožbukani jer je to vanjski zid romaničke crkve. Elaborat uključuje i Mišljenje o stanju temelja. U njegovu se zaključku navodi da temeljno tlo i temelji kompleksa, osim zapadnoga zida samostana, zadovoljavaju uvjete mehaničke otpornosti i stabilnosti. Zapadni zid potrebno je statički sanirati.

Zaklada Sv. Marije naručila je 2011. godine Projekt krajobraznog uređenja klaustara samostana sv. Marije. Izradio ga je Institut IGH d. d., a glavna projektantica bila je Mara Marić, dipl. ing. agr. – ur. kraj. Glavni projekt oblikovanja i uređenja prostora vrta slijedi komparativne primjere renesansnoga vrta, rezultate arheoloških i konzervatorsko-restauratorskih istraživanja te upute mjerodavnoga Konzervatorskog odjela u Dubrovniku. Vrt se sastoji od četiri pravokutna polja s križnom šetnicom. Predlaže se rekonstrukcija pergola i sadnja vinove loze (sorte plavac mali). U istom projektu predviđa se i uređenje pristupne površine pred samostanom, uklanjanje drveća i raslinja koje ne odgovara podneblju i zaklanja pogled na samostan te ponovno

Jugoistočna kula i klaustarski vrt

uređenje parka – lječilišnog vrta južno od samostanskoga sklopa. Na sjevernom dijelu otočića planirana je predavaonica na otvorenom, a na vrhu otočića prezentacija ostataka kastruma. Idejni projekt na temelju kojega je nastao Glavni projekt izradili su u prosincu 2009. godine isti izvođači.

Godine 2017. Studio Vetma arh d. o. o. izradit će Programsko rješenje uređenja samostana, a potom 2018. godine i Glavni projekt, za koji će Konzervatorski odjel u Dubrovniku potvrditi da je u skladu s izdanim Posebnim uvjetima. Glavni projektant Matko Vetma, dipl. ing. arh. s projektanticom Gordanom Vetmom, dipl. ing. arh. i suradnicima rasporedit će funkcije prema etažama. Zamišljeno je da u suterenu ostanu ugostiteljski sadržaji s posebnim ulazom i bez unutarnje komunikacije s prizemljem i katom samostana. U prizemlje zapadnog krila ulazilo bi se kao i do sada preko trijema, odnosno kroz vrata iz četvrtoga traveja. U tom krilu bi bile spavaće sobe s kupaonicama, a u južnom blagovaonice, dnevni boravak i zajedničke sanitarije. Uz sanitarije se planira stubište koje bi povezivalo zajedničke prostore na katu južnog krila. Na katu zapadnog krila predviđene su također spavaonice s kupaonicama. U nekadašnjoj opatovoj sobi, nad ulaznim trijemom, predviđa se formiranje knjižnice.

Navedeni projekti ostali su uglavnom nerealizirani (izuzmu li se mjestimične sanacije građevinskih struktura) pa Dubrovačka biskupija naručuje 2020. godine novu konzervatorsku studiju crkve i samostana na otočiću sv. Marije od Instituta za povijest umjetnosti. Cilj studije je objedinjavanje svih dosadašnjih elaborata i projekata te izrada novih smjernica za obnovu. U konzervatorsku studiju Instituta uključena su povijesnoumjetnička istraživanja Ivane To-

mas, docentice na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, kojoj je Dubrovačka biskupija objavila i monografiju o samostanskom sklopu na Mljetu (2021.). Nadalje, u arhitektonsku snimku uvršteni su arheološki nalazi, izvedena su dodatna restauratorska sondiranja (Špatula d. o. o., Mirta Krizman, dipl. restaurator-konzervator, kipar) te je cijeli sklop fotografski dokumentiran (Paolo Mofardin). Na temelju svih dosadašnjih konzervatorskih studija te dodatnog istraživanja djelatnika Instituta (dr. sc. Katarina Horvat-Levaj, akademik Radoslav Tomić, dr. sc. Danko Zelić, Ivana Haničar Buljan, dipl. ing. arh.), u elaboratu je prezentiran slijed gradnje i valorizacija sklopa, a konzervatorske smjernice doručene su prema Posebnim uvjetima koje je izdao Konzervatorski odjel u Dubrovniku.

Kronologija recentnih konzervatorskih studija, projekata, konzervatorskih, restauratorskih i građevinskih radova

2006. Konzervatorski elaborat s arheološkim i restauratorskim istraživanjima (Omega engineering d. o. o., voditelj Željko Peković) i Idejno rješenje prezentacije (Arhitektonski fakultet, Alan Braun)

2007. Posebni uvjeti

2008. Dodatna arheološka istraživanja (Omega engineering d. o. o., voditelj Željko Peković)

2009. Idejni projekt krajobraznog uređenja samostana sv. Marije na Mljetu, Institut IGH

2010. Injektiranje zidova u klaustu, listopad

2011. Glavni projekt krajobraznog uređenja samostana sv. Marije na Mljetu, Institut IGH

2012. Izvedba armiranobetonske ploče na ulazu u klaustar, travanj

2012. Obnova krova na sjeverozapadnoj kuli (iznad opatove sobe), svibanj

2012. Obnova i izolacija prozorskog okna na sjevernom oltaru crkve, kolovoz

2013. Obnova krova na zvoniku i nad južnim oltarom u crkvi, lipanj

2014. Restauratorski radovi na glavnom oltaru, Hrvatski restauratorski zavod

2015. Demontaža drvenoga baroknog pjevališta

2015. – 2017. Uređenje vrta klaustra

2017. Zatvaranje stubišne komunikacije klaustar – kuhinja (prizemlje) armiranobetonskom pločom i popločavanje klaustra, rujanj

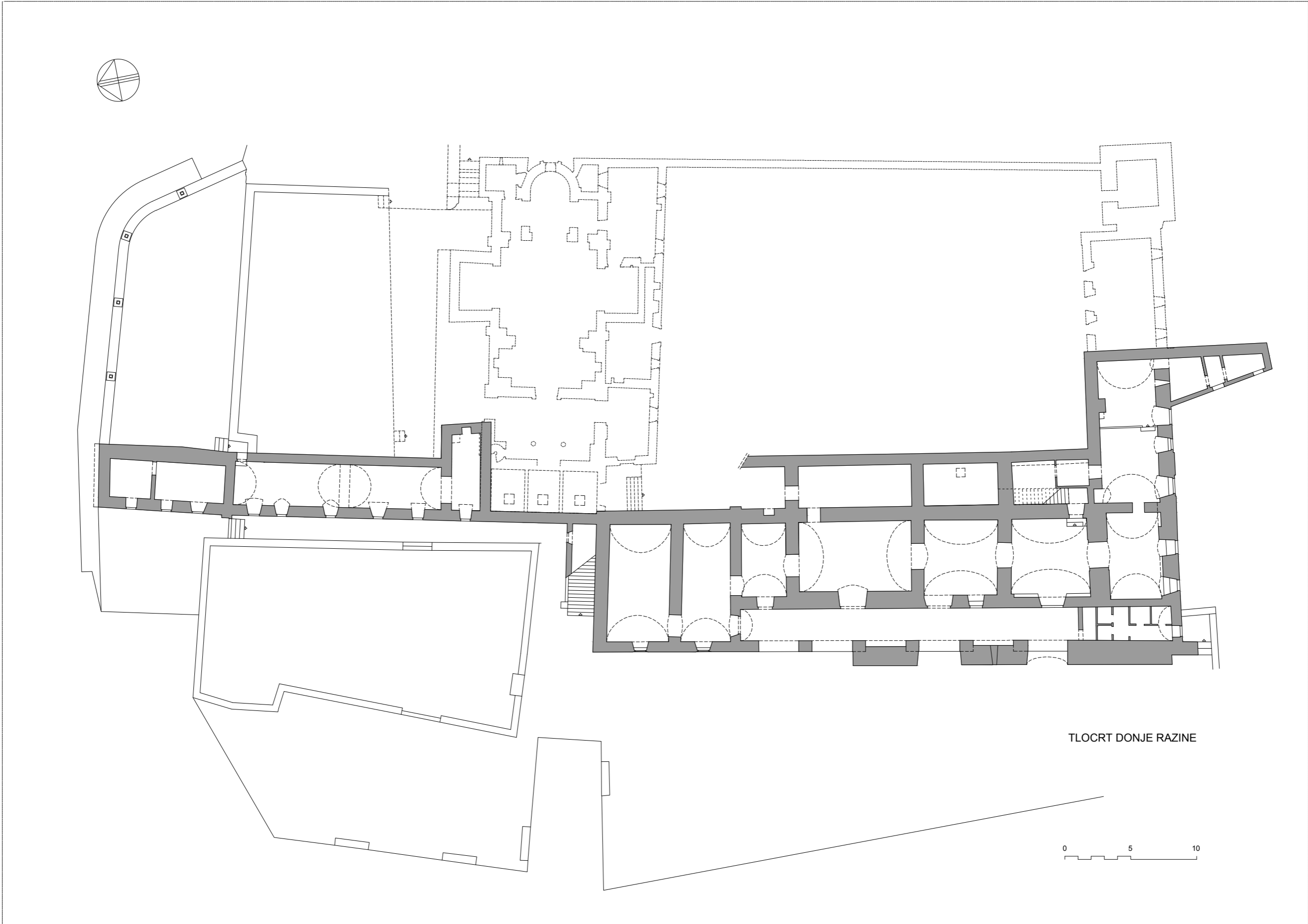
2017. Uklanjanje žbuke sa zidova u klaustu, listopad

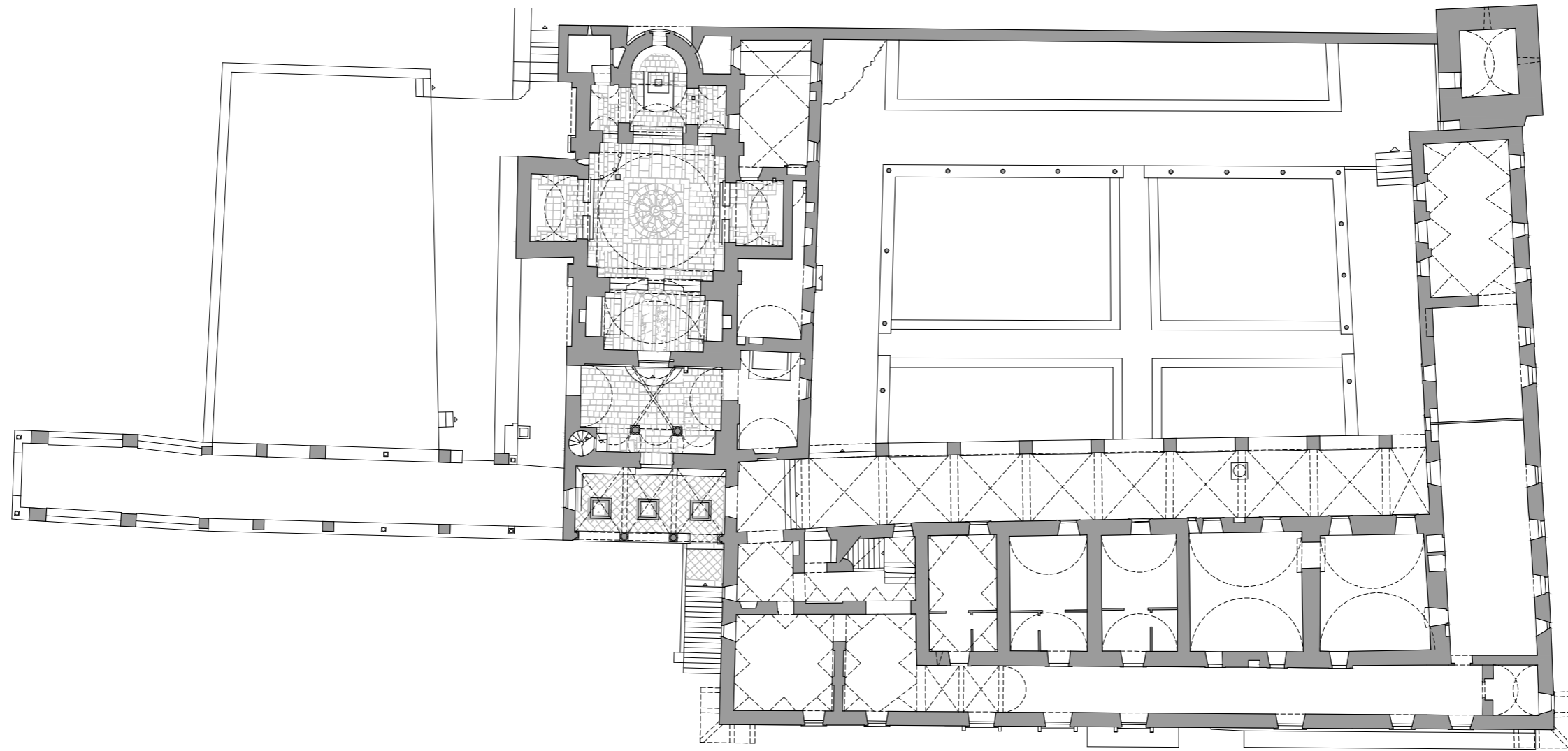
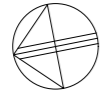
2017. Programsko rješenje samostana sv. Marije, Mljet, Studio Vetma arh d. o. o., rujanj

2018. Glavni projekt unutarnjeg uređenja samostana sv. Marije na Mljetu, Studio Vetma arh d. o. o.

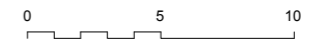
2019. Potvrda Glavnog projekta iz 2018., Konzervatorski odjel u Dubrovniku

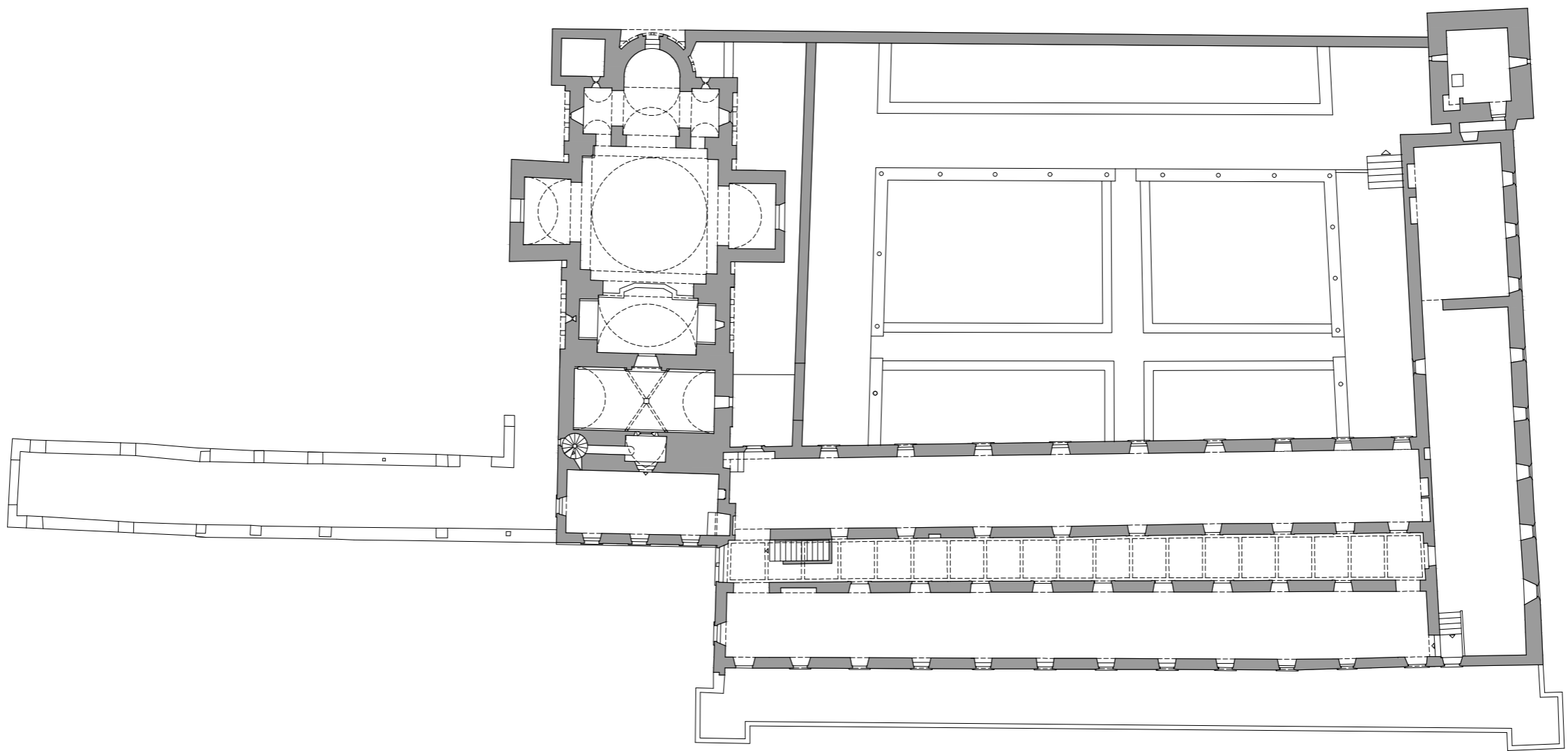
2020. Narudžba konzervatorskog elaborata od Instituta za povijest umjetnosti

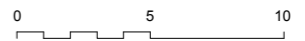

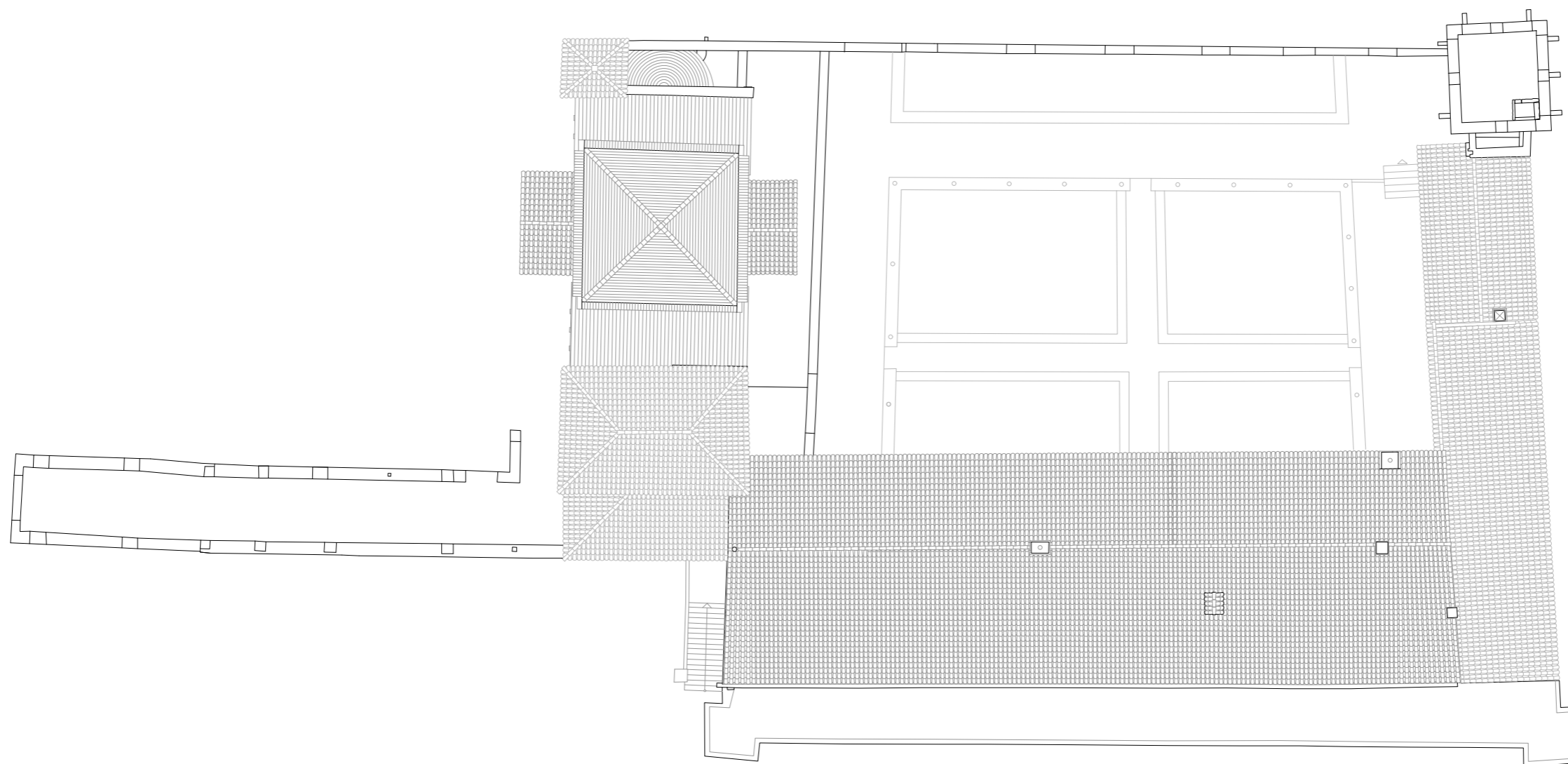
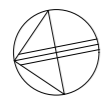
TLOCRT SREDNJE RAZINE

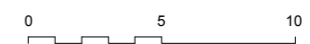

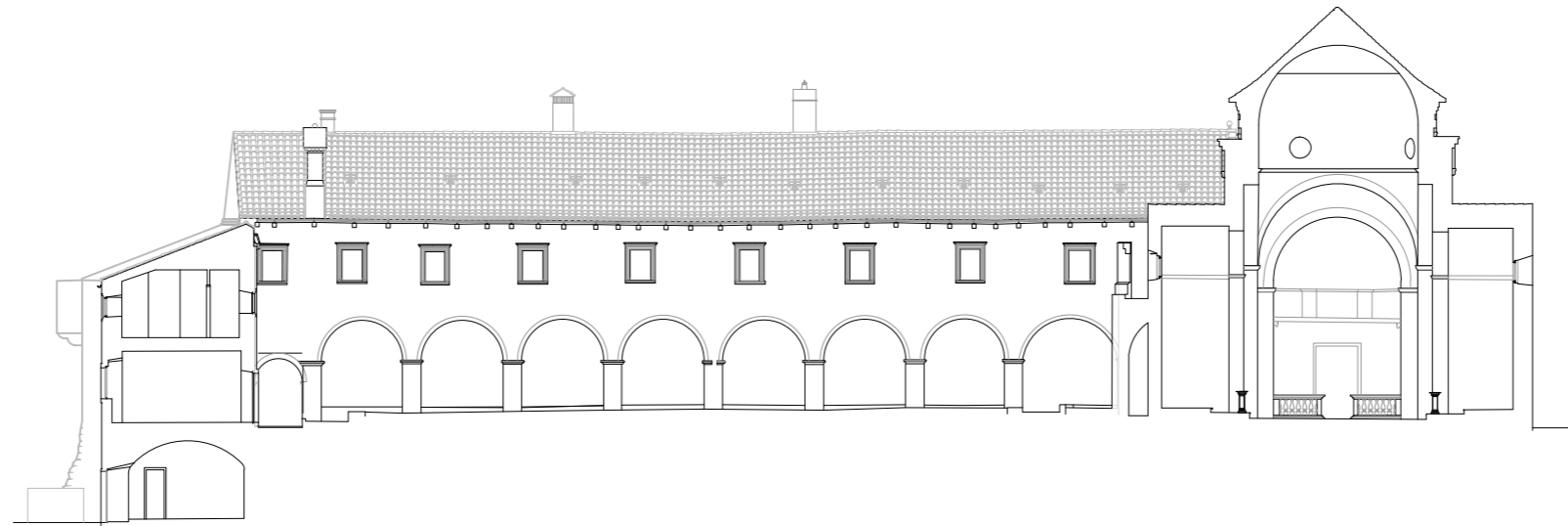
TLOCRT GORNJE RAZINE

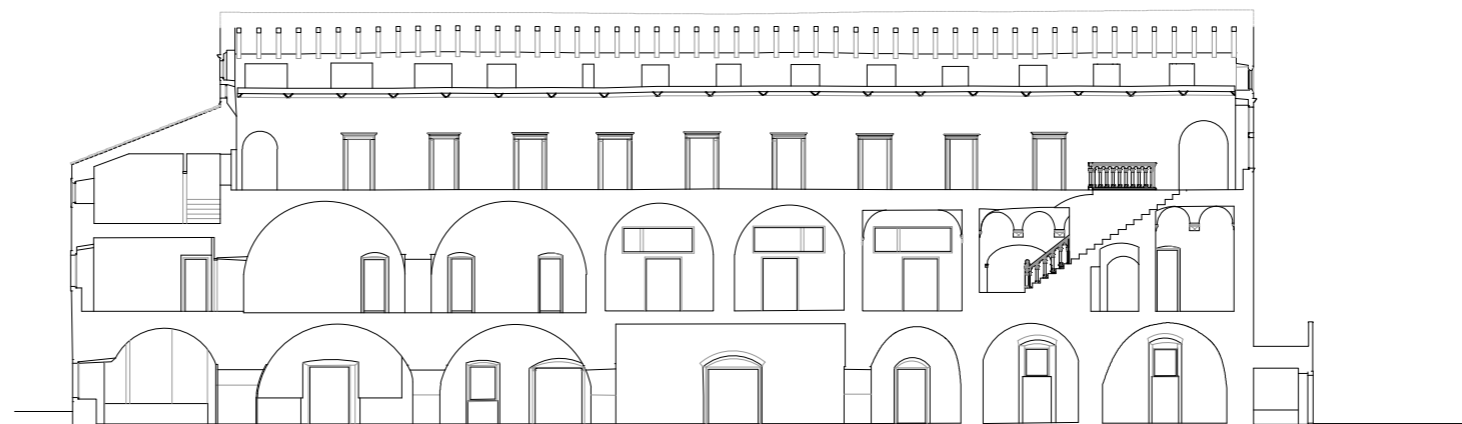

TLOCRT KROVNIH PLOHA

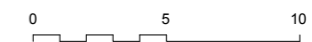

ISTOČNO PROČELJE ZAPADNOG KRILA SAMOSTANA I PRESJEK KROZ JUŽNO KRILO I CRKVU

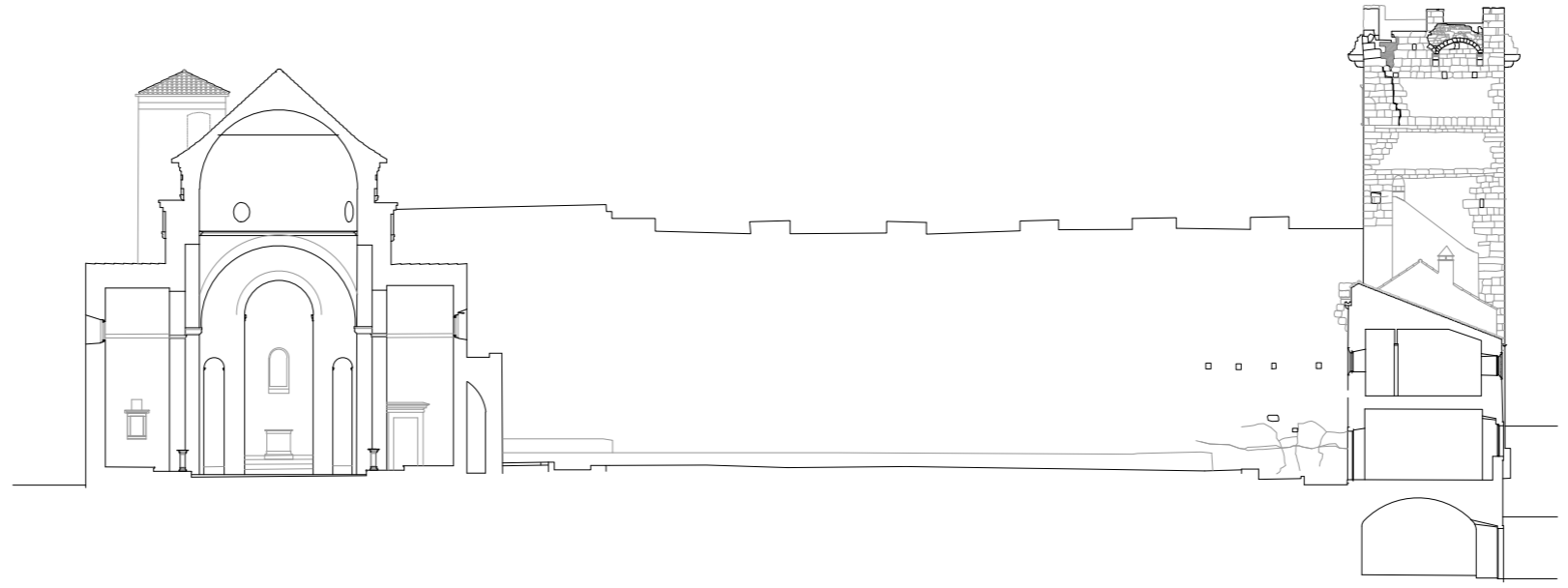

PRESJEK KROZ ZAPADNO KRILO SAMOSTANA S POGLEDOM NA ZAPAD

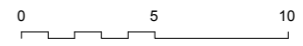

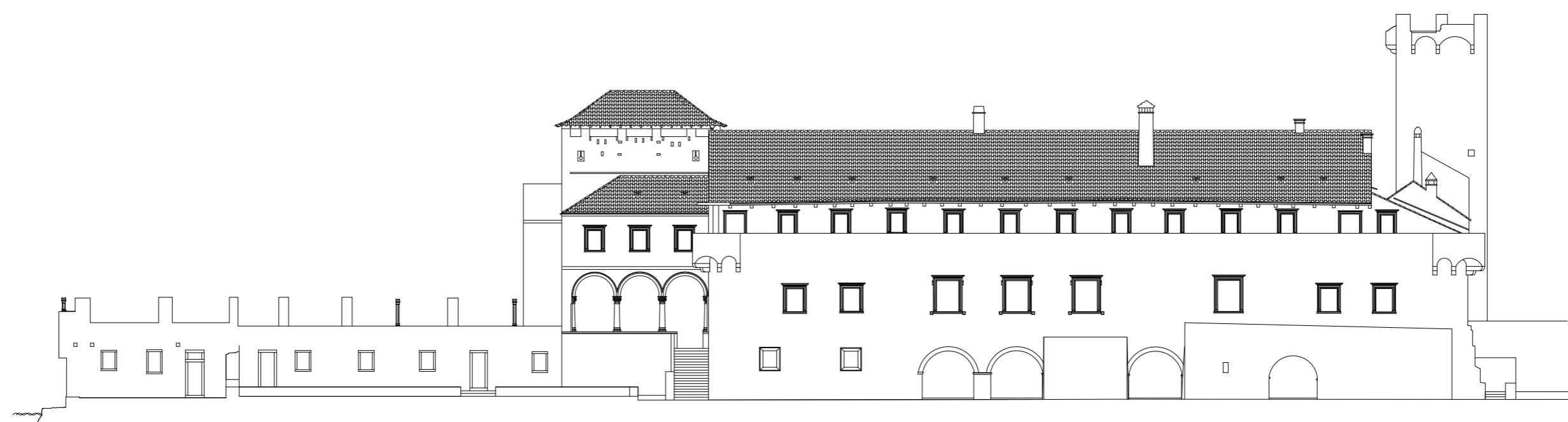

PRESJEK KROZ CRKVU, PREDVORJE I TRIJEM S POGLEDOM NA JUG I SJEVERNO PROČELJE
ZAPADNOG KRILA SAMOSTANA

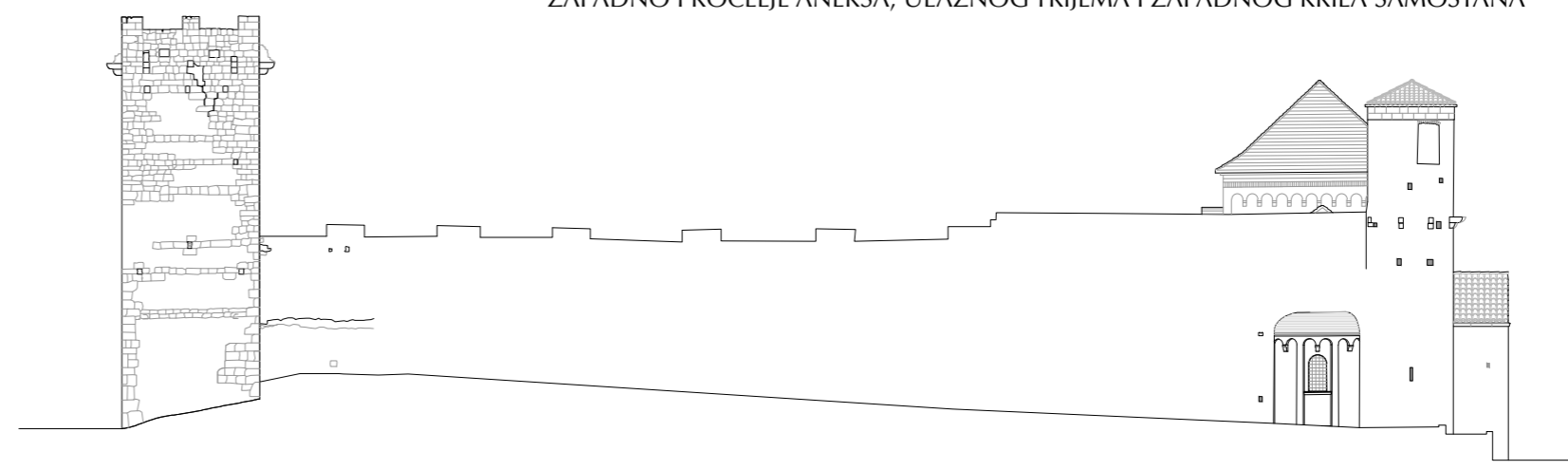

PRESJEK KROZ CRKVU I JUŽNO KRILO S POGLEDOM NA ISTOK I ZAPADNO PROČELJE KULE

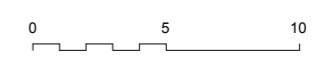

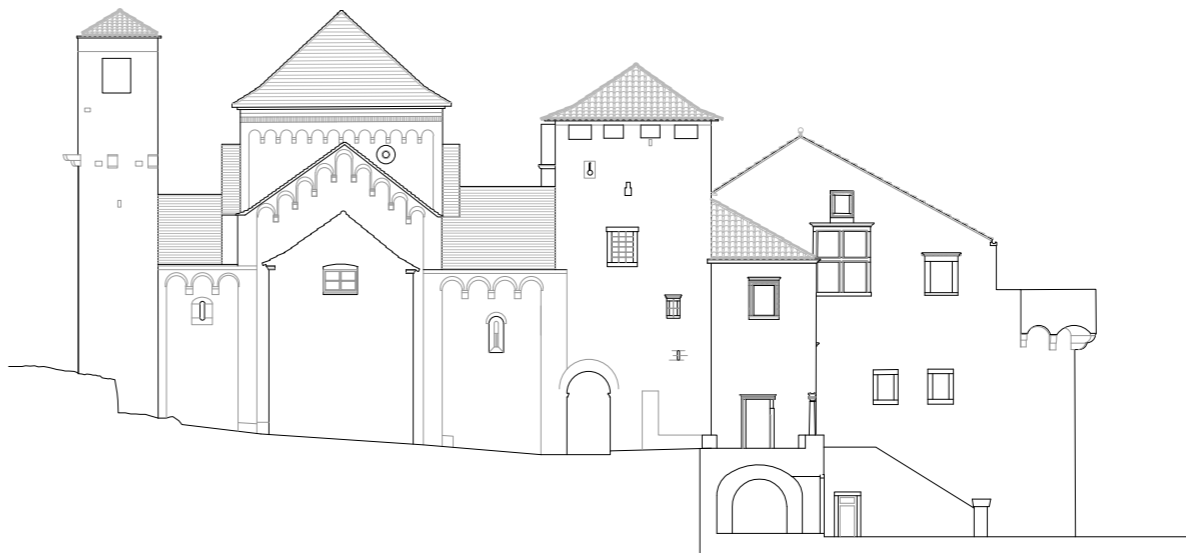

ZAPADNO PROČELJE ANEKSA, ULAZNOG TRIJEMA I ZAPADNOG KRILA SAMOSTANA

ISTOČNO PROČELJE JUGOISTOČNE KULE, ZIDA, CRKVE I SJVEROISTOČNE KULE

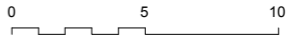

SJEVERNO PROČELJE CRKVE, PREDVORJA S GUNDULIĆEVOM KULOM I
ZAPADNOG KRILA SAMOSTANA

JUŽNO PROČELJE JUŽNOG KRILA SAMOSTANA I JUGOISTOČNE KULE

POVIJESNA
ANALIZA
FORMIRANJA I
OBLIKOVANJA
PROSTORA
– CRKVA I
SAMOSTAN

Ivana Tomas

Crkva i samostan, pogled sa sjeverozapada

II.1. Pregled dosadašnjih istraživanja

Utvrđeni benediktinski samostanski sklop, sa srednjovjekovnom crkvom sv. Marije i novovjekovnim samostanskim zgradama, podignut je na otočiću sv. Marije sred Velikog jezera na sjeverozapadnom dijelu otoka Mljeta. Ta dobro očuvana višestoljetna graditeljska cjelina od iznimne je umjetničke, povijesne i ambijentalne vrijednosti pa se s pravom ubraja u red znamenitijih spomeničkih ostvarenja na istočnom Jadranu. Povijesno-umjetničku vrijednost mljetskoga samostana, poglavito romaničke crkve s kupolom, davno su prepoznali domaći i strani istraživači. Godine 1895. zabilježen je prvi pokušaj obnove mljetskoga spomenika. Tada je Carsko i kraljevsko središnje povjerenstvo za proučavanje i održavanje umjetničkih i povijesnih spomenika popisalo sva starija zdanja na otoku.² Tom prilikom skrenuta je pozornost na benediktinsku crkvu i samostan, a iste godine na Mljet dolazi i ugledni bečki konzervator Alois Hauser. Premda je projekt obnove izrađen već sljedeće godine, planirani radovi nisu bili izvedeni. Tijekom prve polovice 20. stoljeća o crkvi sv. Marije usputno su pisali Alessandro Dudan, Branimir Gušić i Ljubo Karaman.³ Potonji autor pretpostavio je da je crkva izvorno bila križnoga tlocrta te je prvi uputio na njezinu blisku povezanost sa srednjovjekovnim graditeljstvom Raške (Srbije).⁴

Od 1948. do 1951. godine poduzeti su opsežniji konzervatorsko-restauratorski zahvati pod vodstvom akademika Cvite Fiskovića, ondašnjega ravnatelja Konzervatorskog zavoda za Dalmaciju.⁵ Istraživanje je potaknula i financirala Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti (JAZU), a u

tim istraživanjima sudjelovali su i studenti Arhitektonskog odsjeka Tehničkog fakulteta u Zagrebu – Jerko Marasović i Mirjana Brajević. Tada je veći dio samostanskog sklopa istražen i arhitektonski snimljen. U tim zahvatima srušen je obrambeni zid nad sjevernom stranom crkve, a djelomično je probijen visoki istočni obrambeni zid zbog rekonstrukcije i prezentacije apside. Uklonjena je i drvena loža nad južnom stranom crkve, dok je barokni glavni oltar premješten iz svetišta u sakristiju. Istraživanjem samostanskog sklopa na Mljetu pronađeni su i dotad nepoznati dijelovi srednjovjekovne crkve, predvorja i samostana. Tada su otkriveni izvorni elementi romaničkog predvorja – bočni ulazi, zvonik i kamena plastika, a podno postojećih samostanskih zgrada utvrđene su starije graditeljske strukture samostana. Iznimno je važan i pronalazak izvornih dijelova romaničke crkve – arhitektonska plastika zapadnog pročelja, trostruki lučni otvor pred svetištem, potom prozorski otvori u svetištu, kao i tri portala, od kojih dva u potkupolnom prostoru i jedan u svetištu. Također, tada je utvrđeno da je romanička crkva bila jednobrodne osnove i da je postojeći križni oblik dobila tek prigradnjom bočnih kapela u razdoblju baroka. Dokazavši da je riječ o jednobrodnoj građevini s kupolom, Cvito Fisković je odbacio prethodnu Karamanovu pretpostavku o povezanosti Sv. Marije s raškim spomenicima te uputio na njezinu blisku povezanost s romaničkim zdanjima u južnotalijanskim regijama Apuliji i Abruzzu.⁶ Premda su otkrića Cvite Fiskovića pridonijela boljem uvidu u prvotni izgled srednjovjekovne crkve na Mljetu, istovremeno su otvorila niz pitanja o podrijetlu njezine arhitektonske kompozicije. Pedesetih i šezdesetih godina 20. stoljeća nailazimo na više radova u kojima se isticalo raško podrijetlo arhitektonskoga rješenja Sv. Marije. U tom pogledu treba navesti radove Aleksandra Deroka i Đurđa Boškovića, a osobito Vojislava Koraća, koji je objavio detaljniju studiju o mljetskoj Sv. Mariji.⁷ Jednaka stajališta zagovarala je

u svojim radovima i Milka Čanak-Medić 1980-ih godina.⁸ Od ostalih autora valja spomenuti Tomislava Marasovića, koji je istaknuo zapadnu komponentu u oblikovanju arhitektonske kompozicije mljetske crkve, potom Vojislava J. Đurića koji se na Sv. Mariju osvrnuo u kontekstu srodnih zdanja u Boki kotorskoj, dok je o kamenoj plastici mljetskog predvorja pisala Maria Stella Calò Mariani.⁹ Potkraj devedesetih godina prošloga stoljeća o spomeniku piše i Josip Stošić, koji je doveo u pitanje izvornu funkciju romaničke crkve, pretpostavivši da je prvotno podignuta kao zadužbina i da tek kasnije postaje samostanskom crkvom, kad onamo dolaze benediktinci potkraj 13. ili početkom 14. stoljeća.¹⁰

Od 2006. do 2008. godine istraženi su crkva i samostan pod vodstvom Željka Pekovića, a arheološke radove vodili su Nela Kovačević (2006.) i Ante Milošević (2007.–2008.).¹¹ Istraživanje je potaknula Zaklada Sv. Marije, dok je financijska sredstva osiguralo Ministarstvo kulture Republike Hrvatske. Arheološka istraživanja provedena su na položaju samostanskog sklopa, ali i na nekoliko lokacija izvan njega. U tim istraživanjima otkrivene su graditeljske strukture koje su prethodile podizanju srednjovjekovnoga samostanskog sklopa.¹² Najstariji graditeljski ostatci pronađeni su izvan samostanskog sklopa – na zapadnoj padini otočića sv. Marije, uz suhozidnu konstrukciju, gdje je utvrđeno postojanje predrimске gradine. Pretpostavlja se da je gradina ili jedan njezin dio bio u upotrebi i u doba rimske dominacije. Na najvišem dijelu otočića, unutar gradine i moguće rimske utvrde, potvrđeni su i ostatci kasnoantič-

2 PIPLOVIĆ (2002.), 121.

3 DUDAN (1921.–1922.), 127; GUŠIĆ (1930.), 53; KARAMAN (1934.), 113.

4 KARAMAN (1934.), 113.

5 Više o istraživanjima provedenim od 1948. do 1951. vidjeti u: FISKOVIĆ (1949.), 19–29; FISKOVIĆ (1951.), 176–177; FISKOVIĆ (1952.), 152–153. Dokumentacija tih istraživanja pohranjena je na Konzervatorskom odjelu u Splitu Ministarstva kulture i medija Republike Hrvatske.

6 FISKOVIĆ (1949.), 19–29; FISKOVIĆ (1952.), 154; FISKOVIĆ (1958.), 1–14; FISKOVIĆ (1958. a), 39–64; FISKOVIĆ (1961.), 1222–1223.

7 DEROKO (1953.), 42–43; BOŠKOVIĆ (1957.), 224; KORAĆ (1963.), 213–226.

8 ČANAK-MEDIĆ (1980.), 27–42; ČANAK-MEDIĆ (1984.), 59–64; ČANAK-MEDIĆ (1986.), 88; ČANAK-MEDIĆ (1989.), 145–178.

9 MARASOVIĆ (1988.), 460–461; ĐURIĆ (1989.), 10; CALÒ MARIANI (1984.), 57–59.

10 STOŠIĆ (1995.), 657, 660; STOŠIĆ (1998.), 7–8.

11 Više o istraživanjima provedenim od 2006. do 2008. vidjeti u: PEKOVIĆ (2006.); PEKOVIĆ (2006. a); *Hrvatski arheološki godišnjak* (dalje: HAG), 2007., 463–466; HAG, 2009., 701–704.

12 PEKOVIĆ (2006.), 4, 14–15, 17–18; HAG, 2007., 463–464; PEKOVIĆ (2021.), 249–265.

kog utvrđenja vjerojatno iz 6. stoljeća. Starije graditeljske strukture otkrivene su i na položaju benediktinskog samostana, a pretpostavlja se da je riječ o dijelovima antičkog/kasnoantičkog sklopa. U istom razdoblju istražen je prostor crkve i predvorja; utvrđeno je da predvorje nije nastalo istovremeno s crkvom, nego da je naknadno dograđeno.¹³ Osim tih recentnijih istraživanja koja su pružila bolji uvid u arheološku slojevitost otočića, treba spomenuti rad Tanje Trške o obnovi mljetske crkve u 17. i 18. stoljeću.¹⁴ Također, u novije vrijeme o samostanskom sklopu mljetskih benediktinaca, napose o srednjovjekovnim graditeljskim etapama crkve i predvorja, kao i o pitanju utjecaja, detaljnije je pisala Ivana Tomas.¹⁵

II.2. Prostorno-povijesni razvoj samostanskog sklopa

Benediktinski samostan i crkva sv. Marije nalaze se na sjeverozapadnom dijelu otoka Mljeta, na južnoj strani Velikog jezera u blizini zaljeva Pračarica. Riječ je o prirodno zaštićenom prostoru Nacionalnog parka Mljet koji se diči jedinstvenom ljepotom krajolika i rijetkim prirodnim fenomenom – Mljetskim jezerima (Malo i Veliko jezero) te kanalom Soline. Malo i Veliko jezero su morem potopljeni zaljevi, a preko kanala Soline povezani su s otvorenim morem. U tom slikovitom prirodnom ambijentu podignut je samostanski sklop mljetskih benediktinaca, na malenom otoku sv. Marije. Otočić je dugačak 200 metara i širok 120 metara te zaprema površinu od oko 15 000 m², a visinska razlika od obalne linije do najviše otočne točke iznosi 15 metara. Benediktinski samostan sagrađen je na padini koja se spušta od istoka prema zapadu, tj. prema obali, i zaprema površinu od oko 5 000 m². Višestoljetni utvrđeni samo-

Mljet, pogled na Veliko jezero, južnu morsk obalu i kanal Soline na ulazu u jezero

stanski sklop nepravilnog je pravokutnog oblika i organiziran oko središnjega klaustura. Na sjeveru je crkva sv. Marije, s predvorjem i trijemom, na zapadu i jugu su samostanske zgrade, dok je na istoku visoki obrambeni zid s ugaonim kulama. Postojeći izgled spomenika rezultat je brojnih obnova i pregradnji tijekom srednjega i novoga vijeka. Na osnovi povijesnih podataka, osobito detaljne analize svih elemenata arhitektonske kompozicije, moguće je pratiti

nastanak i transformaciju graditeljskog sklopa na Mljetu od oko 1200. godine pa do kraja 18. stoljeća.¹⁶

13 PEKOVIĆ (2006.), 4, 10–12, 17; PEKOVIĆ (2006. a), 3–10, 107–133; HAG, 2007., 465.

14 TRŠKA-MIKLOŠIĆ (2011.), 310–321.

15 TOMAS (2011.), 296–309; TOMAS (2013.), 104–119; TOMAS (2014.), 278–329; TOMAS (2016.), 59–85; TOMAS (2021.).

16 Prikaz graditeljskih transformacija samostanskog sklopa na otoku Mljetu zasniva se na istraživanjima Ivane Tomas objavljenima u: TOMAS (2021.).

Mljet, pogled na Veliko jezero s otočićem sv. Marije

II.2.1. Srednjovjekovne graditeljske etape

O osnivanju benediktinskog samostana na otoku Mljetu, kao i o njegovoj povezanosti s apulijskom opatijom u Pulsanu, svjedoči više povijesnih vrela. No istraživači nisu suglasni u pogledu njihove autentičnosti. Najstariji pouzdani izvor o benediktincima na Mljetu je bula pape Aleksandra III. (1159.–1181.), izdana 9. veljače 1177. godine, gdje je zabilježena *ecclesia sancti Michaelis in Meleta* kao posjed

pulsanske opatije.¹⁷ O lokaciji te otočne crkve postoje različita tumačenja. Jedan dio istraživača pretpostavlja da se radi o crkvi sv. Mihovila pokraj Babina Polja, drugi smatraju da je riječ o kasnoantičkoj bazilici u obližnjim Polačama, dok treći misle da je na otočiću, prije izgradnje romaničke crkve sv. Marije, postojalo starije svetište posvećeno

¹⁷ DINIĆ (1962.), 15–16; KORAĆ (1963.), 216–217; CAVALLINI (2002.), 178.

tom arkandelu. Najraniji pouzdani dokument u kojem je zabilježena crkva i samostan sv. Marije je darovnica kralja Stefana Prvovjenčanog (1196.–1228.). Premda se radi o kasnijem prijepisu iz 14. stoljeća, ne dovodi se u sumnju njezina autentičnost. Darovnica se datira različito, ali uvijek nakon 1217. godine – kad je Stefan Nemanjić okrunjen za prvoga raškog kralja.¹⁸ U toj kraljevskoj darovnici *manasti-*

¹⁸ KLAIĆ (1967.), 186–187, 202–207, 223–224, 231–232.

ru prečiste vladičice naše gospodje Bogorodice u Mljetu,¹⁹ daruje se cijeli otok, a posebno se spominje Babino Polje, kao i posjedi na susjednom poluotoku Pelješcu (Janjina s Popovom Lukom i crkvama sv. Stjepana i sv. Jurja te crkva sv. Nikole u Stonu) i otoku Korčuli (crkva sv. Vida).²⁰

Tijekom 13. stoljeća nema mnogo saznanja o opatiji. Njezini opati spominju se u Dubrovniku 1235. i 1247. godine, a samostan je zabilježen i u nekoliko oporuka dubrovačkih građana potkraj toga stoljeća.²¹ Prvu polovicu 14. stoljeća obilježili su sukobi većih razmjera između dubrovačke komune i korčulanskih knezova koji su pretendirali na Mljet, kao i Raške, koja je imala vrhovnu vlast nad otokom. Godine 1345. na Mljetu je izbila velika pobuna otočana, jer su se željeli osloboditi kmetskih obveza prema opatiji sv. Marije. Iste godine sklopljen je u nadbiskupskoj palači u Dubrovniku ugovor između benediktinaca i otočana, a pod okriljem dubrovačke vlade donesen je i *Statut otoka Mljeta (Liber de ordinamenti e delle usance della universitade del comun de Melida)*.²² Čini se da je otok tada postao autonomna općina s opatom na čelu, jer je na Mljetu postojao neki oblik kondominija zajednice slobodnih seljaka i opatije.²³ Unutarnji sukobi benediktinaca i otočana nastavili su se i u drugoj polovici 14. stoljeća, pri čemu su posrednu ulogu u razrješavanju sporova imali dubrovački nadbiskup i vlada. Iz odluka Velikog vijeća saznajemo da je vlada financirala radove na samostanu od 1381. do 1383. godine, a potkraj devedesetih godina 14. stoljeća benediktinski samostan služio je i kao lazaret.²⁴ Godine 1410. Mljet dolazi pod neposrednu vlast Dubrovačke Republike, a tada se smanjuju i ovlasti opata Sv. Marije koji je dotad obnašao sudbenu i

Romanička crkva, pogled na kupolu

civilnu vlast nad cijelim otokom. U vrijeme opata Vlaha Sorkočevića/Sorga (1411., 1417.–1421., 1423.) poduzimaju se veći radovi na samostanu jer su ondje dubrovački majstori – Radoslav Petrojević, Cvjetko Kranković i Grgoje Pribilović – klesali znatniju količinu kamena 1417. godine.²⁵ U prilog tome govori i podatak o ponovnoj posveti crkve sv. Marije, koju je posvetio dubrovački nadbiskup Antonius de Reate (1409.–1440.) 13. lipnja 1423. godine.²⁶

Nastanak srednjovjekovnoga samostanskog sklopa možemo pratiti u tri graditeljske etape, tj. dvije romaničke etape izgradnje i jedne gotičke obnove.²⁷ U prvoj romaničkoj etapi, oko godine 1200., podignuta je crkva jednobrodne pravokutne osnove s monumentalnom kupolom nad središnjim dijelom i polukružno istaknutom apsidom.²⁸ Pravilno je orijentirana i razmjerno je malih dimenzija (16,7 m x 9,6 m). Zidana je obrađenim kamenim blokovima nejednaka

19 Isto, 202.

20 OSTOJIĆ (1964.), 442; KLAIĆ (1967.), 202, 223–224.

21 GUŠIĆ (1958.), 22; OSTOJIĆ (1964.), 443; KLAIĆ (1967.), 217; OSTOJIĆ (2010.), 140.

22 GUŠIĆ (1958.), 23; KLAIĆ (1967.), 226; FORETIĆ (1980.), 99; DABELIĆ (2000.), 15–18, 21; DABELIĆ (2010.), 297–303.

23 GUŠIĆ (1958.), 23–24; FORETIĆ (1980.) 99, 123.

24 DINIĆ (1951.), 123, 201, 381; KLAIĆ (1967.), 219; OSTOJIĆ (1964.), 444; OSTOJIĆ (2010.), 141; TOMAS (2021.), 51.

25 FISKOVIĆ (1958. a), 50; ČANAK-MEDIĆ (1989.), 148–149; TOMAS (2021.), 51.

26 FISKOVIĆ (1958. a), 60; TOMAS (2021.), 52.

27 Više o srednjovjekovnim graditeljskim etapama samostanskog sklopa na Mljetu vidjeti u: TOMAS (2021.), 78–79, 105–110, 131–139.

28 TOMAS (2016.), 73–76; TOMAS (2021.), 78–80, 105–110.

Crkva, viseći lukovi na pročeljima

i duguljasta oblika, složenim u pravilne vodoravne redove. Važniji konstruktivni elementi izrađeni su od pravilnijih blokova, a osobito su precizno isklesani lukovi za svodove. Jednostavno profilirani vijenci su u podnožju svih dijelova gornje konstrukcije – kod lukova, svodova, konhi apside i kaloti kupole. Svi lukovi gornje konstrukcije blago su srpastog oblika. U crkvi je očuvano i izvorno kameno popločenje izvedeno od pravilno obrađenih ploča nejednake veličine. U potkupalnom traveju u popločenju je oblikovana rozeta, dok je u zapadnom ocrtan oblik bifore. Dva uska romanička prozora kosog profila sačuvana su na istočnom zidu sjevernog i južnog prostora svetišta, dok je jedan na zapadnom polju sjevernog zida crkve. Djelomično su očuvana i četiri romanička portala. Tri su istovjetno izvedena s nadvratnikom i lunetom blago srpastog oblika, dok su do vratnici građeni zajedno sa zidom. Portali su bili jednako oblikovani s unutarnje i vanjske strane. Među njima ponajbolje je očuvan onaj na južnom zidu svetišta, a radi se

o portalu sakristije.²⁹ Ostala dva portala su na sjevernom i južnom zidu potkupalnog traveja, uz ugaona ojačanja kupole. Njihovi ostatci vidljivi su u unutrašnjosti crkve, dok je na vanjskom zidu zamjetan tek dio lunete južnog ulaza. Od glavnog portala na zapadnom pročelju očuvan je mramorni luk s lunetom srpastog oblika.

Trodijelno nadsvođeno svetište romaničke crkve, s istaknutom polukružnom apsidom i dva bočna prostora odvojeno je od središnjega traveja trostrukim lučnim otvorom.

²⁹ Svi dosadašnji istraživači, pa tako i prvi te najistaknutiji istraživač mljetske crkve Cvito Fisković, smatrali su da se radi o izvornom portalu romaničke benediktinske crkve, i to sakristije. Drukčijeg mišljenja bio je jedino Josip Stošić koji je pretpostavio kako je riječ o naknadno dodanom portalu (sakristije), izvedenom tek krajem 13. ili početkom 14. stoljeća kada na otočić dolaze benediktinci i crkvu sv. Marije, tj. zadužbinu nekog uglednog naručitelja, pretvaraju u samostansku crkvu, STOŠIĆ (1995.), 657, 660; STOŠIĆ (1998.), 7–8. No tu pretpostavku o naknadno dodanom romaničkom portalu na južnom zidu svetišta nisu potvrdila provedena sondiranja.

Središnji travej potkupalnog prostora je kvadratne osnove i dvostruko je veći od istočnog i zapadnog traveja. Nad središnjim travejom izdiže se monumentalna kupola na pandantivima. Kupola je oslonjena na četiri pojasna luka blago srpastog oblika, a zbog njezinih dimenzija dodatno su ojačani ugaoni oslonci unutarnjim pilonima i vanjskim lezenama. Na kupoli su očuvana i četiri manja okulusa, a na istočnom okulusu zamjetni su i dijelovi tranzene. Vanjsko oplošje kupole razvedeno je ugaonim lezenama i nizom jednostrukih visećih lukova na trbušastim konzolama, a pod strehom piramidalnog krova je motiv pilinih zubaca. Zabati se nalaze na sve četiri strane vanjskog tijela kupole. Na istočnom i zapadnom zabatu su jednostruki viseći lukovi, dok su na sjevernom i južnom dvostruki. Istovjetno plastičko oblikovanje trbušastih konzola primjetno je na istočnojadranskim spomenicima podignutima oko 1200. godine – od reprezentativnih trobrodskih zdanja sjeverne i srednje Dalmacije (katedrala sv. Stošije i benediktinska cr-

kva sv. Krševana u Zadru, katedrala sv. Lovre u Trogiru) do skromnijih jednobrodnih građevina u Boki kotorskoj (crkve sv. Ane i sv. Marije/Koledate u Kotoru).³⁰ Osim s konzolama, bliskost je zamjetna i u izvedbi mljetskih okulusa s onima na zadarskoj i trogirskoj katedrali.³¹ Od bočnih zidova romaničke crkve bolje je očuvan sjeverni zid. Njegove vanjske stijenke podijeljene su u tri polja, što je u skladu s unutarnjim rasporedom prostora, a pod strehom su dvostruki viseći lukovi poput onih na kupoli. Na južnom zidu vidljivi su viseći lukovi, dok su lezene djelomično uočljive zbog kasnijih dogradnji. Prilikom podizanja baroknih bočnih kapela srušena su oba romanička zida potkupolnog traveja, pa nije moguće utvrditi njihov točan izgled.³² Zidne stijenke apsida razvedene su četirima uskim lezenama koje se izdižu iz široko profiliranog sokla i pri vrhu se nadovezuju na potkrovni vijenac, pod kojim su jednostruki viseći lukovi na trbušastim konzolama. U središnjem dijelu polja razmjerno je velik prozorski otvor lučnog završetka. Imajući u vidu da njegov gornji dio presijecaju konzole, može se pretpostaviti da je izvorni okvir bio manjih dimenzija negoli je rekonstruiran, jer takva izvedba nije svojstvena srednjovjekovnom graditeljstvu.³³ Zapadno pročelje crkve zaklonjeno je predvorjem, ali je moguće odrediti njegov prvotni izgled. Na osnovi sačuvanih arhitektonskih elemenata možemo konstatirati da je romanička crkva sv. Marije imala zabatno pročelje s plitkim ugaonim lezenama i potkrovni vijenac s jednostrukim visećim lukovima na trbušastim konzolama te glavni portal – od kojega je ostao očuvan tek mramorni luk s lunetom srpastog oblika.³⁴ S obzirom na to da je u gornjem dijelu zapadnog pročelja naknadno otvoren ulaz za pjevalište, ne može se pouzdano utvrditi je

30 TOMAS (2016.), 74; TOMAS (2021.), 107–108.

31 TOMAS (2021.), 107–108.

32 Može se pretpostaviti da se pod strehom obaju bočnih zidova nalazio neki prozorski otvor. No o njegovu obliku i dimenzijama teško je donositi zaključke.

33 TOMAS (2021.), 108.

34 TOMAS (2011.), 301; TOMAS (2016.), 75–76; TOMAS (2021.), 108–110.

Romanička crkva i romaničko-gotičko predvorje s ostacima zvonika i dograđenom renesansnom Gundulićevom kulom

li na tom položaju bila rozeta ili bifora, koje su uobičajene za takav tip pročelja. Najbližu analogiju opisanom mljetskom pročelju nalazimo kod kotorske Sv. Marije/Koledate iz 1200. godine.³⁵ Osim pročelja, primjetna je sličnost između mljetskog i kotorskog rješenja portala koji je čest i na srednjovjekovnim spomenicima u južnotalijanskoj regiji Apuliji.³⁶ Imajući u vidu da se kod crkve na Mljetu radilo o glavnom portalu, izgledno je da je ponad lunete bio još jedan luk ili čak dva, od kojih je potonji bio i reljefno urešen, poput južnog portala kotorske Koledate.³⁷ Pretpostavka o vremenu gradnje romaničke građevine oko 1200. godine zasniva se na detaljnoj analizi svih elemenata arhitektonske kompozicije mljetskog zdanja, a tu dataciju potvrđuje i najstariji pouzdani dokument o opatiji sv. Marije na otoku Mljetu – darovnica kralja Stefana Prvovjenčanog.

U drugoj romaničkoj etapi sagrađeno je crkveno predvorje sa zvonikom, a vjerojatno je u to doba bio dovršen i samostan.³⁸ Od romaničkog predvorja sačuvana su dva bočna ulaza u prizemlju i ostatci zvonika te dijelovi kamene plastike – tri figurativne skulpture, dva kapitela i tri reljefna imposta. Na temelju analize arhitektonskih elemenata, a osobito vrijednih ulomaka kamene plastike, gradnju predvorja možemo datirati u drugu polovicu ili kraj 13. stoljeća.³⁹ Dva bočna ulaza smještena su na sjevernoj i južnoj strani predvorja. Riječ je o širim lučnim ulazima koji su oblikovani srpastim lukom, dok su dovratnici građeni zajedno sa zidom. Kod oba portala lukovi su izrađeni dužim i radialno poslaganim klesancima, a ispod petu lukova su reljefno urešeni imposti. Izvedba srpastog luka i način zidanja bočnih ulaza upućuje na bliskost s romaničkom crkvom, ali oni nisu građeni istovremeno s njome. Naime, lukovi bočnih portala presijecaju ugaone lezene crkvenog pročelja, a primjetna je i reška na spoju

35 TOMAS (2016.), 75–76; TOMAS (2021.), 109–110.

36 TOMAS (2021.), 110.

37 Isto, 110.

38 Isto, 78–79, 131–137.

39 Isto, 78–79; 131–137.

Otočić sv. Marije, kapelica sv. Benedikta

vanjskoga sjevernog zida crkve i predvorja, što navodi na pretpostavku da nisu nastali istodobno, tj. da predvorje nije izvorno planirano s benediktinskom crkvom.⁴⁰ Zapadni, pročelni dio romaničkog predvorja nije očuvan zbog kasnijih intervencija, stoga ne možemo pouzdano utvrditi njegov izgled. No postojanje lučnih ulaza na bočnim zidovima predvorja sugerira da je i na njegovu pročelnom dijelu bio barem jedan lučno zaključen ulaz ili više njih, kao što je to slučaj kod predvorja katedrale sv. Lovre u Trogiru ili predvorja benediktinske crkve S. Clemente u

40 Isto, 132.

Otočić sv. Marije, kapelica sv. Ivana evanđelista

Casauriji (Abruzzo).⁴¹ Iznad južnog dijela istočne prostori je prizemlja ostatci su romaničkog zvonika. Premda je prvotno bio protumačen kao otvoreni zvonik na preslicu, radilo se o ugaonom zvoniku većih dimenzija (3,88 m x 3,85 m).⁴² Zvonik je imao dvije razine i izdizao se nad južnom stranom predvorja, ponad romaničkoga bočnog ulaza. Od prve razine zamjetan je dio prozorskog otvora lučnog završetka, dok su ostatci druge razine uočljivi u jugoistočnom uglu tzv. Gundulićeve kule. Riječ je o dijelu bifore i dva

41 FISKOVIĆ (1949.), 21; FISKOVIĆ (1958.), 4; FISKOVIĆ (1958. a), 45.

42 ČANAK-MEDIĆ (1984.), 59–64; ČANAK-MEDIĆ (1989.), 151–154; TOMAS (2021.), 133–134.

reljefno isklesana vijenca – na jednom je motiv šahovskog polja, a na drugom su pilini zupci. Gradnja ugaonog zvonika nad južnim dijelom predvorja uslijedila je nakon što je podignuta crkva, jer na to upućuju očuvani ostatci zapadnog pročelja crkve.⁴³ Srodnost u načinu zidanja dvaju bočnih ulaza u prizemlju i zvonika sugerira da je romaničko predvorje sa zvonikom planirano i izvedeno istovremeno.⁴⁴

U istom razdoblju najvjerojatnije je bio dovršen i samostan, podignut na ostacima antičkog/kasnoantičkog sklopa. Ponajveći broj graditeljskih struktura srednjovjekovnog samostana otkriven je podno postojećega trijema klaustera i prizemlja zapadnog samostanskog krila.⁴⁵ Ondje je nađena podnica trijema te zidovi suterenskih prostorija i romanička arhitektonska plastika – lučno zaključeni prozorski otvori i luneta portala. Luneta s nadvratnikom uzidana je u postojeći trijem klaustera. Lukovi lunete su srpastog oblika, a izvedeni su dužim i radijalno poslaganim klesancima. Bliskost je uočljiva s četiri romanička portala u crkvi (južni zid svetišta, sjeverni i južni zid potkupolnog traveja, zapadno pročelje), kao i s lukovima na bočnim ulazima u predvorje. Osim na zapadnoj strani sklopa, pronađeni su i graditeljski ostatci podno južnog samostanskog krila. U odnosu na postojeći, renesansni samostan srednjovjekovni je bio na nižoj razini i manjih dimenzija – imao je klaustar i dva krila na zapadnoj i južnoj strani te nije bio povezan s romaničkom crkvom.

U trećoj srednjovjekovnoj graditeljskoj etapi dolazi do znatnijih promjena u izgledu romaničkog predvorja, jer se tada gradi uski zapadni dio s prizemljem i polukatom, potom visoki svod istočne prostorije prizemlja, a obnovljen je ili dovršen i zvonik.⁴⁶ Te graditeljske zahvate moguće je

datirati u drugu polovicu 14. i prva desetljeća 15. stoljeća, jer na to upućuju stilska obilježja uočenih intervencija, kao i arhivska vrela u kojima se bilježe radovi na samostanu (1381.–1383., 1417.) te podatak o posveti crkve 13. lipnja 1423. godine.⁴⁷

Uski zapadni dio predvorja ima dvije razine – prizemlje i polukat. U donjoj je trostruki lučni ulaz sa zavojitim stubištem u sjeverozapadnom uglu, kojim se kroz nadsvođeni hodnik pristupa u manju prostoriju na polukatu. Taj polukatni ulazni dio imao je obrambenu funkciju, jer je na njegovu zapadnom zidu utvrđeno postojanje triju breteša.⁴⁸ Riječ je o vanjskom, pročelnom zidu polukata koji je djelomično očuvan zbog prigradnje renesansnog trijema s opatovim stanom. Sve zidne stijenke toga interpoliranog zapadnog dijela predvorja zidane su većim i pravilnijim klesancima od onih romaničkih, a osobito su precizno izvedeni lukovi i svodovi. U prizemlju je i lučni ulaz u zavojito stubište. Oblikovan je prelomljenim lukom, dok su mu dovratnici građeni zajedno sa zidom. Unutrašnjost stubišta osvjetljava uski prozorski otvor na sjeverozapadnom zidu. Istom vremenu nastanka treba pripisati i kame-nu plastiku u zapadnom dijelu predvorja. Radi se o dva reljefno urešena vijenca u prizemlju – jedan sa zupcima i dijamantnim vršcima uz ulaz u stubište, a drugi sa zupcima, gutama i motivom ovula na jugozapadnom zidu.⁴⁹ U donjoj zoni istog, jugozapadnog zida vidljiv je i ostatak otvora s prelomljenim lukom. Otvor je očuvan iznad postojećega popločenja, u visini od oko 30 centimetara. Jednake je širine kao i ulaz u zavojito stubište na nasuprotnom, sjeverozapadnom zidu. Čini se da bi interpoliranje toga polu-

katnog ulaza u predvorje zbog njegove obrambene uloge trebalo dovesti u vezu s ondašnjom situacijom na Mljetu, tj. sa sukobima benediktinaca i otočana, koji kulminiraju upravo tijekom druge polovice 14. i prvih desetljeća 15. stoljeća.⁵⁰ Osim intervencija na ulaznom dijelu predvorja, tada najvjerojatnije nastaje i svodna konstrukcija nad starijom prostorijom prizemlja. Nad središnjim dijelom te prostorije je križno-rebrasti svod u smjeru istok – zapad, dok je nad njezinim krajevima bačvasti svod u smjeru sjever – jug. Rebra su polukružnog presjeka, a na križištu je zaglavni kamen u obliku višelatičnog cvijeta. Moguće je da je tom prilikom ispisan i natpis podno križno-rebrastog svoda, odnosno ponad glavnog portala crkve.⁵¹ Također, u tom razdoblju obnavlja se ili dovršava romanički zvonik jer su unutarne stijenke gornje etaže zidane znatno pravilnijim i većim klesancima od onih romaničkih.

II.2.2. Graditeljske intervencije u doba renesanse

Od sredine 15. stoljeća zamjetna su nastojanja dubrovačke vlade da se reformiraju i udruže svi muški benediktinski samostani dubrovačkoga kraja u jednu domaću kongregaciju. Međutim, osnutak te kongregacije zaživio je tek pola stoljeća kasnije kad je opatija sv. Marije na Mljetu preuzela upravu nad opatijom sv. Jakova u Višnjici, prioratom sv. Andrije na pučini i opatijom sv. Mihajla na otoku Šipanu 1527. i 1528. godine.⁵² Tim činom utemeljena je Mljetska kongregacija (*Congregatio Melitense, Melitana*) s mljetskim opatom na čelu. Od važnijih opata iz toga razdoblja treba spomenuti Brnju (Nikolu) Gundulića/Gondolu (1480.–1516.), kad počinje zamašnija obnova samostanskog sklopa, kao i prve predsjednike Mljetske kongregacije, poput istaknutoga književnika Mavra Vetranovića (1527., 1544.–1550.) te učenoga redovnika Krizostoma Calvinija (1557.–1565.), kasnijega dubrovačkog nadbiskupa. Od kraja 15. i tijekom

43 TOMAS (2021.), 133–134.

44 Isto, 134.

45 Više o ostacima srednjovjekovnog samostana na Mljetu vidjeti u: FISKOVIĆ (1952.), 153; FISKOVIĆ (1958.), 2; FISKOVIĆ (1958. a), 63–64; STOŠIĆ (1998.), 9; PEKOVIĆ (2006.); PEKOVIĆ (2006. a); HAG, 2007., 464–465; HAG, 2009., 701–704; TOMAS (2021.), 78–79, sa starijom literaturom.

46 TOMAS (2021.), 79, 137–139. Uski zapadni dio predvorja uglavnom

se tumačio kao romanički [FISKOVIĆ (1949.), 21–22, 28; FISKOVIĆ (1958. a), 45–46; ČANAK-MEDIĆ (1984.), 59–64, sl. 11; ČANAK-MEDIĆ (1989.), 151–154]. Jedino je Josip Stošić pretpostavio da je cijelo predvorje podignuto u 14. stoljeću [STOŠIĆ (1998.), 7–8]. Također, o izgradnji crkvenog predvorja tijekom 13. i 14. stoljeća vidjeti u: PEKOVIĆ (2006.), 17; PEKOVIĆ (2006. a), 6, 11; HAG, 2007., 465.

47 TOMAS (2021.), 79, 137–139.

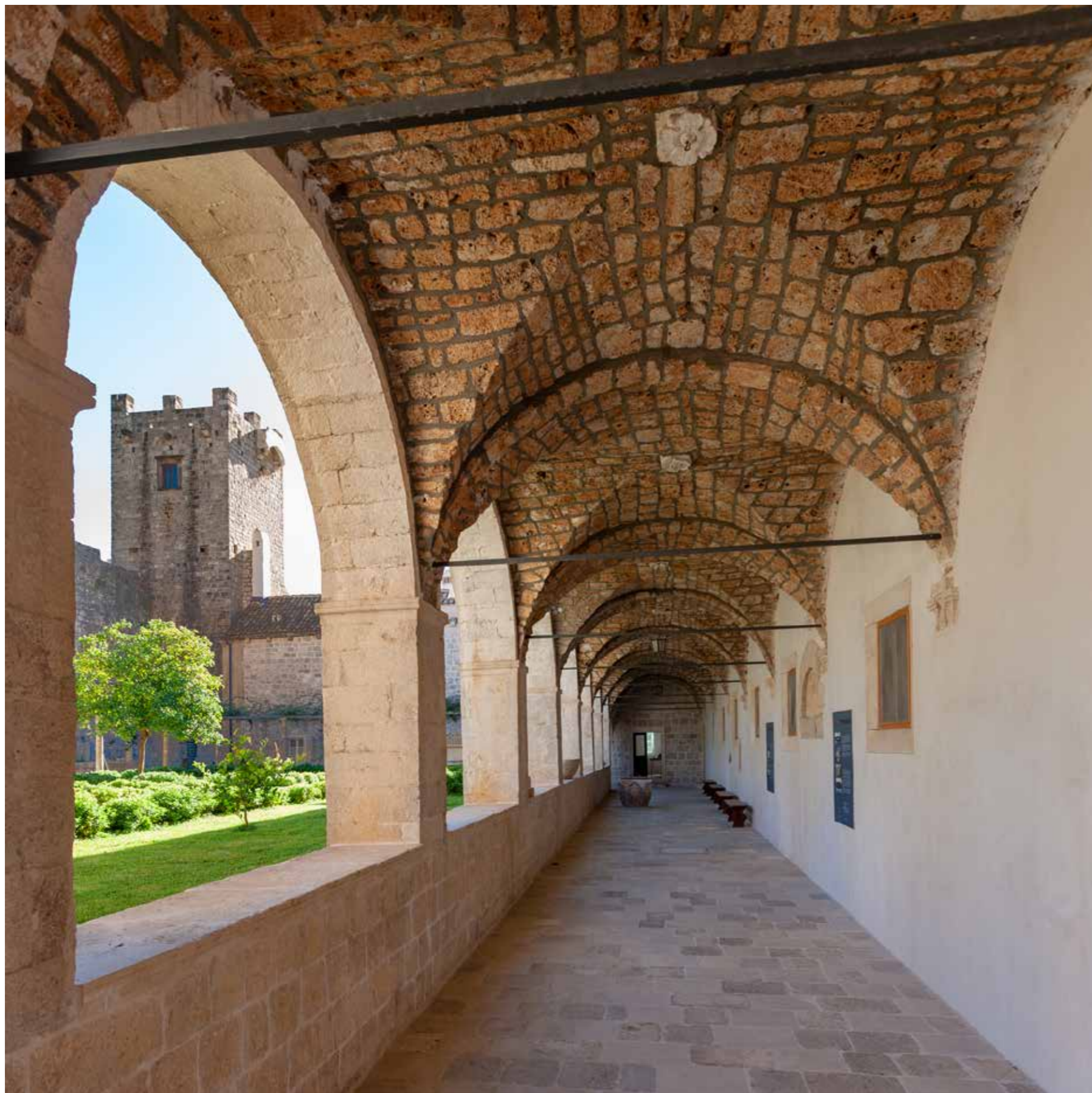
48 PEKOVIĆ (2006.), 17; PEKOVIĆ (2006. a), 3, 6, 11, 110–112, 114–115; HAG, 2007., 465.

49 TOMAS (2021.), 138.

50 Isto, 139.

51 Isto, 139.

52 OSTOJIĆ (1964.), 438; OSTOJIĆ (2010.), 132–133.

Renesansni trijem zapadnog krila samostana i jugoistočna ugaona kula

16. stoljeća događaju se opsežniji graditeljski zahvati na srednjovjekovnom spomeniku jer su tada podignute nove samostanske zgrade na zapadnoj i južnoj strani sklopa, a izmijenjen je izgled crkve i predvorja.⁵³ Čini se da je taj zahtjevniji zahvat obnove trajao gotovo cijelo stoljeće, a zbog učestalih nasrtaja Osmanlija i gusara, samostanski sklop mljetskih benediktinaca se i utvrđuje. O utvrđenom samostanu na otočiću svjedoči i opis generalnog vikara Dubrovačke dominikanske kongregacije Serafina Razzija (1531.–1611.) s kraja 16. stoljeća, koji piše o glasovitom i bogatom samostanu, hvali njegov položaj, sigurnost i gradnju, kao i kule sa stalnom stražom.⁵⁴

Prostrani renesansni samostan nalazi se na istom položaju kao i srednjovjekovni. Organiziran je oko središnjega klaustra – na zapadu i jugu su samostanske zgrade, na sjeveru su dograđene tri prostorije uz crkvu i predvorje, a na istoku je podignut visok obrambeni zid s ugaonim kulama. U sredini se nalazio vrt pravokutnog oblika, s dužom stranicom u smjeru sjever – jug.⁵⁵ Vrt je s tri strane bio omeđen šetnom stazom, a s četvrte trijemom. U vrtu je bila križna šetnica od opeke, složena na tzv. riblju kost i natkrivena pergolom; od potonje su očuvani redovi vitkih kamenih stupova s lisnatim kapitelima. Glavna samostanska zgrada smještena je na zapadu i ima tri razine – podrum, prizemlje i kat. U najdonjoj razini je šest većih bačvasto nadsvođenih prostorija. Njihova zapadna, ulazna strana bila je rastvorena arkadama i u taj dio samostana pristupalo se s obale. Pretpostavlja se da je pročelje »nicalo« izravno iz mora, pa da zato opat Ignjat Đurđević/Giorgi u pismu Januariju Salinesu piše: »Sa ćelijskih prozora možeš loviti ribu i gledati

53 Više o obnovi/izgradnji samostanskog sklopa na Mljetu potkraj 15. i tijekom 16. stoljeća vidjeti u: FISKOVIĆ (1949.), 23–25; FISKOVIĆ (1958.), 10; FISKOVIĆ (1958. a), 50–53, 64–70; ČANAK-MEDIĆ (1989.) 148–149, 150, 154, 162; STOŠIĆ (1998.), 9–10; PEKOVIĆ (2006. a), 4, 7–13, 17; TOMAS (2021.) 54, 80–83, sa starijom literaturom.

54 RAZZI (2011. [1595.]), 183.

55 Više o samostanskom vrtu na Mljetu vidjeti u: NODILO (2010.), 383–395; MARIĆ – RUDEŽ (2011.), 428–441.

sluge gdje je hvataju«. ⁵⁶ U prizemlju se nalazi petnaestak prostorija i dobro osvijetljen duži hodnik, s nizom četvrtasto oblikovanih prozorskih otvora na zapadnoj strani. Tu su nekad bile sobe za primanje, refektorij i kuhinja. S istočne strane te razine je križno nadsvođeni trijem s masivnim nosačima pravokutnog presjeka, a u južnom dijelu trijema je kruna bunara s grbom obitelji Sorkočević/Sorgo iz vremena opata Frana Sorkočevića/Sorga (1461.–1475.). Prizemlje i kat povezani su bogato urešenim kamenim stubištem, koje se zatvaralo vodoravnim drvenim poklopcem. Na katu je bio dormitorij s dvadesetak ćelija. U središnjem dijelu nalazi se dugački hodnik s drvenim stropom, a na njegovu sjevernom zidu je oveci križni (četverostruki) prozor. Zapadno i istočno od hodnika smješteno je desetak ćelija. Sve imaju široke prozorske otvore profiliranog okvira, a pred zapadnim nizom ćelija je i prostrana terasa s dvije ugaone breteše oslonjene na konzole. Sjeverni dio te razine izravno je povezan s crkvenim predvorjem i trijemom.

Na južnoj strani samostanskog sklopa je manja zgrada na tri razine, dok je na istočnoj strani obrambeni zid s dvije ugaone kule. Visoka jugoistočna kula ima tri etaže i krunište s bretešima, a čini se da je ta kula bila povezana uskim drvenim mostom s gornjom razinom južnog samostanskog krila. ⁵⁷

Na sjevernom dijelu sklopa podignute su tri prostorije pravokutne osnove sa zajedničkim južnim zidom. Zapadna prostorija smještena je uz crkveno predvorje i služila je kao kapela. Glavni ulaz u kapelu nalazi se u trijemu klaustra, nasuprot stubištu koje vodi u zapadno krilo samostana. Renesansni portal ima profilirane dovratnike i istaknuti nadvratnik sa zupcima, a ponad nadvratnika je polukružno oblikovana luneta. Osim tog ulaza, u kapelu se moglo pristupiti i kroz romanički lučni ulaz u predvorju. Središnja prostorija zaprema najveću površinu i nalazi se uz crkvu, a pretpostavlja se da je služila kao skladište. ⁵⁸ U prostori-

ju se ulazi iz trijema klaustra kroz renesansni portal. Treća prostorija je sakristija i podignuta je uz jugoistočnu stranu crkve, na položaju romaničke sakristije. Nadsvođena je križnim svodom, a od renesansne kamene opreme sačuvan je reljefno urešen umivaonik i profilirani portal s nizom zubaca. Istovremeno se gradi i manja prostorija uz južnu stranu apside, dok se nad sjeveroistočnom stranom crkve podiže kula u sklopu istočnog obrambenog zida. U potonji zid bila je potpuno uklopljena i vanjska strana apside.

Crkva je tijekom renesansnog razdoblja bila opremljena i novom kamenom opremom, od koje su očuvani dijelovi propovjedaonice. Veće graditeljske intervencije zbivaju se i u srednjovjekovnom predvorju. Tada je nad prizemljem starijeg predvorja sagrađena tzv. Gundulićeva kula u doba opata Brnje (Nikole) Gundulića/Gondole (1480.–1516.). Ondje je uređena veća prostorija sa zrcalnim svodom, a na prozoru sjevernog pročelja uzidan je i grb te znamenite dubrovačke obitelji. Tijekom 16. stoljeća najvjerojatnije se gradi i gornja obrambena etaža s kruništem. Također, ispred predvorja podignut je trijem. Križno nadsvođeni trijem rastvoren je trima polukružnim lukovima, koje podupiru dva vitka stupa i dva polustupa s lisnatim kapitelima. Ponad trijema bio je opatov stan, a riječ je o većoj prostoriji osvijetljenoj trima kvadratnim prozorskim otvorima na zapadnoj strani. U trijem se pristupa visokim stubištem s obale, a iz trijema se ulazi u crkveno predvorje kroz renesansni portal na kojem je uklesan natpis: *AVE MARIA GRATIA PLENA DOMINVS TECVM*. Na južnom zidu trijema nalazi se glavni ulaz u samostan, a krasi ga luneta s Kristovim monogramom i opatskim znakovima iz kasnog 15. stoljeća. ⁵⁹

II.2.3. Graditeljske intervencije u doba baroka

Početak 17. stoljeća na čelu mljetske opatije bio je Mavro Orbini (1601.), autor djela *Kraljevstvo Slavena*, u kojemu nalazimo i podatke o povijesti samostana te njegovim opatima. Od važnijih onodobnih opata i predsjednika Mljetske

kongregacije treba navesti književnika Ignjata Đurđevića/Giorgija (1725.–1729, 1734.–1737.) koji je pisao o prošlosti dubrovačkih benediktinaca, a iz njegovih pisama prijatelju i bivšem učeniku Januariju Salinesu nailazimo na podatke o životu na otočiću i o njegovim prirodnim ljepotama. Povijest opatije zapisana je i u monumentalnom djelu *Illyricum Sacrum*, u VI. svesku posvećenom Dubrovačkoj (nad)biskupiji. Premda je taj svezak objavljen tek 1800. godine, za njega je građu prikupljao stoljeće prije pokretač toga projekta Filippo Riceputi (1667.–1742.), čiji su rad nastavili Daniele Farlati (1690.–1733.) i Jacopo Coleti (1734.–1827.). U rukopisnoj građi za djelo *Illyricum Sacrum*, pohranjeno u knjižnici biskupskog sjemeništa u Padovi, sačuvan je crtež s prikazom samostana i crkve sv. Marije iz 18. stoljeća. Na tom crtežu označene su i funkcije pojedinih dijelova samostanskog sklopa, pa tako saznajemo da se na izdignutoj šetnici ispred crkvenoga trijema nalazio stup srama, a u prostoriji podno šetnice zatvor za laike, prema čemu se može zaključiti da je i u tom razdoblju opatija sudjelovala u upravljanju otokom. ⁶⁰

Tijekom 17. i 18. stoljeća mljetski samostanski sklop ponovno se obnavlja. ⁶¹ Čini se da je crkva proširena dvjema bočnim kapelama već u 17. stoljeću, pa jednobrodno romaničko zdanje poprima postojeći križni oblik. Najprije je podignuta sjeverna, Bogorodičina kapela u doba opata Jakovića/Iaocovicha (1602.–1607.), a nekoliko desetljeća poslije, za opata Jeronima Đurđevića/Giorgija (1641.–1646., 1648.–1664.), gradi se i južna kapela posvećena sv. Jeronimu. Potonja kapela uklopljena je u veću renesansnu prostoriju koja je služila kao skladište, pa je taj stariji prostor sveden na polovicu prvotne veličine. U 18. stoljeću crkva je opremljena i baroknim namještajem – oltarima, pjevalištem i korskim klupama. Čini se da je opremanje crkve novim inventarom započeto početkom stoljeća, i to oltarnom

56 FISKOVIĆ (1958.), 12; FISKOVIĆ (1958. a), 68.

57 FISKOVIĆ (1958. a), 68; PEKOVIĆ (2006. a), 8.

58 FISKOVIĆ (1949.), 24; FISKOVIĆ (1958. a), 51.

59 FISKOVIĆ (1958. a), 66; STOŠIĆ (1998.), 9.

60 TRŠKA-MIKLOŠIĆ (2011.), 319.

61 Više o obnovi samostanskog sklopa na Mljetu u 17. i 18. st. vidjeti u: FISKOVIĆ (1949.), 20, 26–27; FISKOVIĆ (1958. a), 54–63, 70; TRŠKA-MIKLOŠIĆ (2011.), 310–321; TOMAS (2021.), 54–55, 84–86, sa starijom literaturom.

Kapitel u ulaznom trijemu

palom sv. Benedikta u južnoj kapeli (ulje na platnu, 237 cm x 141 cm). Djelo se pripisuje dubrovačkom slikaru Petru Matteiju (Matej, Matijašević, Matejević), a nastalo je 1706. godine.⁶² Za oltarnu palu nepoznatoga majstora s prikazom Uznesenja Blažene Djevice Marije u sjevernoj kapeli (ulje na platnu, 249 cm x 151 cm) smatra se da je naslikana

62 FISKOVIĆ (1958. a), 57; TRŠKA-MIKLOŠIĆ (2011.), 312, 315–318.

Piloni u trijemu zapadnog krila

u drugoj polovici 18. stoljeća.⁶³ U istom stoljeću najvjerojatnije nastaju dva kamena oltara u bočnim kapelama i dva oltara u zapadnom traveju. Osim tih četiriju oltara, u svetištu je bio postavljen i veći slobodnostojeći glavni oltar. Pretpostavlja se da je posvećen 1772. godine te da je pri rušenju staroga oltara pronađen dokument o posveti crkve

63 TRŠKA-MIKLOŠIĆ (2011.), 318.

Barokna bočna kapela romaničke crkve

iz 1423. godine.⁶⁴ U istočnom zidu apside, iza glavnog oltara nalazila se slika Gospe od Jezera s vrijednim gotičkim pokrovom. Oltar je zapremao gotovo cijeli prostor apside, stoga je prilikom njegove ugradnje djelomično zazidan trostruki lučni otvor pred svetištem. U istom razdoblju nastaju i niske kamene ograde bočnih kapela i svetišta, a tada su postavljene i drvene korske klupe podno reljefno urešenog

64 FISKOVIĆ (1958. a), 60.

pjevališta. Veće intervencije na romaničkom zdanju zbivaju se u vrijeme postavljanja spomenutoga visokog drvenog pjevališta nad zapadnim travejom crkve, jer su u gornjem dijelu crkvenog pročelja otvorena vrata za pristup na pjevalište.⁶⁵ Izgledno je da je taj zahvat uzrokovao izmjene u izgledu romaničkoga glavnog portala jer tada dobiva nove dovratnike i nadvratnik, a zazidana je i njegova luneta u unutrašnjosti crkve.⁶⁶ Tijekom 17. i 18. stoljeća, osobito u doba Morejskoga rata (1684.–1699.), samostanski sklop dodatno se utvrđuje zbog učestalih nasrtaja Osmanlija i gusara.⁶⁷ Nadograđuje se istočni zid s ugaonim kulama, pri čemu je sjeveroistočna kula povišena i pretvorena u zvonik, a nad sjevernom stranom crkve od sjeveroistočne kule do predvorja gradi se i obrambeni zid u visini od tri metra.

II.2.4. Samostanski sklop nakon ukinuća opatije

Opatija sv. Marije na otoku Mljetu ukinuta je 31. svibnja 1808. godine, dekretom francuskoga maršala Augustea F. L. Viessea de Marmonta, kad su ukinuti i ostali benediktinski

samostani na prostoru nekadašnje Dubrovačke Republike.⁶⁸ Njezina imovina postala je školskom zakladom, kojom su isprva upravljali pijaristi od 1808. do 1854. godine, a potom isusovci do 1868. godine.⁶⁹ U vrijeme Austro-Ugarske Monarhije (1868.–1918.), samostan i njegovi posjedi dospjeli su u ruke Državne šumske uprave Mljet.⁷⁰ Tada je zabilježen i prvi pokušaj obnove benediktinske crkve i samostana, što poduzima Carsko i kraljevsko Središnje povjerenstvo iz Beča.⁷¹ Od 1910. do 1915. godine nailazimo na više inicijativa o osnivanju Parka zaštićene prirode Mljet, koji je trebao uključiti i prostor zapadnog dijela otoka sa samostanskim sklopom, ali do realizacije toga plana nije došlo.⁷² Nakon Drugoga svjetskog rata crkva i samostan povjereni su Jugoslavenskoj akademiji znanosti i umjetnosti (JAZU), a pod vodstvom akademika Cvite Fiskovića poduzeti su i opsežniji konzervatorsko-restauratorski zahvati na mljetskom spomeniku od 1948. do 1951. godine.⁷³ U tim istraživanjima otkriveni su dotad nepoznati dijelovi srednjovjekovne crkve i predvorja, kao i samostana. Godine 1960. ondašnji Sabor NR Hrvatske proglasio je

zapadni dio otoka Mljeta nacionalnim parkom, a iste godine je nekadašnji benediktinski samostanski sklop na otočiću sv. Marije pretvoren u hotel Melitu koji je bio u funkciji sve do 1991. godine. U tom razdoblju dogodile su se i najveće devastacije mljetskoga spomenika, napose njegova zapadnog i južnog samostanskog krila – od pregrađivanja većih nadsvodjenih prostora u niz manjih do rušenja pregradnih zidova u samostanskim ćelijama, kao i spajanja zapadnog i južnog krila, potom premještanja stubišta te zatvaranja starih i otvaranja novih vrata i prozora.⁷⁴ Samostan i crkva sv. Marije vraćeni su Dubrovačkoj biskupiji 1998. godine, a otada Biskupski ordinarijat nastoji revitalizirati taj vrijedni spomenik nacionalne baštine. Godine 2002. utemeljena je i Zaklada Sv. Marije koja se brinula za očuvanje te višestoljetne spomeničke cjeline benediktinaca na Mljetu, pa su na njezin poticaj i poduzeta recentnija arheološka istraživanja na otočiću od 2006. do 2008. godine te su naručene konzervatorske studije i projekti obnove, no više o tome u poglavlju I. u ovom elaboratu.

65 TOMAS (2016.), 75–76; TOMAS (2021.), 86, 109.

66 Isto.

67 FISKOVIĆ (1949.), 20, 24, 28; FISKOVIĆ (1958. a), 63, 66, 70.

68 OSTOJIĆ (1964.), 446; OSTOJIĆ (2010.), 144.

69 Isto.

70 Isto.

71 PIPLOVIĆ (2002.), 121.

72 MADER (2010.), 365, 372–378.

73 FISKOVIĆ (1949.), 19–29; FISKOVIĆ (1951.), 176–177; FISKOVIĆ (1952.), 152–153.

74 STOŠIĆ (1998.), 7, 10.

CRKVA I
PREDVORJE

Katarina Horvat-Levaj

Radoslav Tomić

Romanička crkva s romaničko-gotičkim predvorjem i ostacima zvonika te s renesansnom Gundulićevom kulom, južno pročelje

III.1. Arhitektura

KATARINA HORVAT-LEVAJ

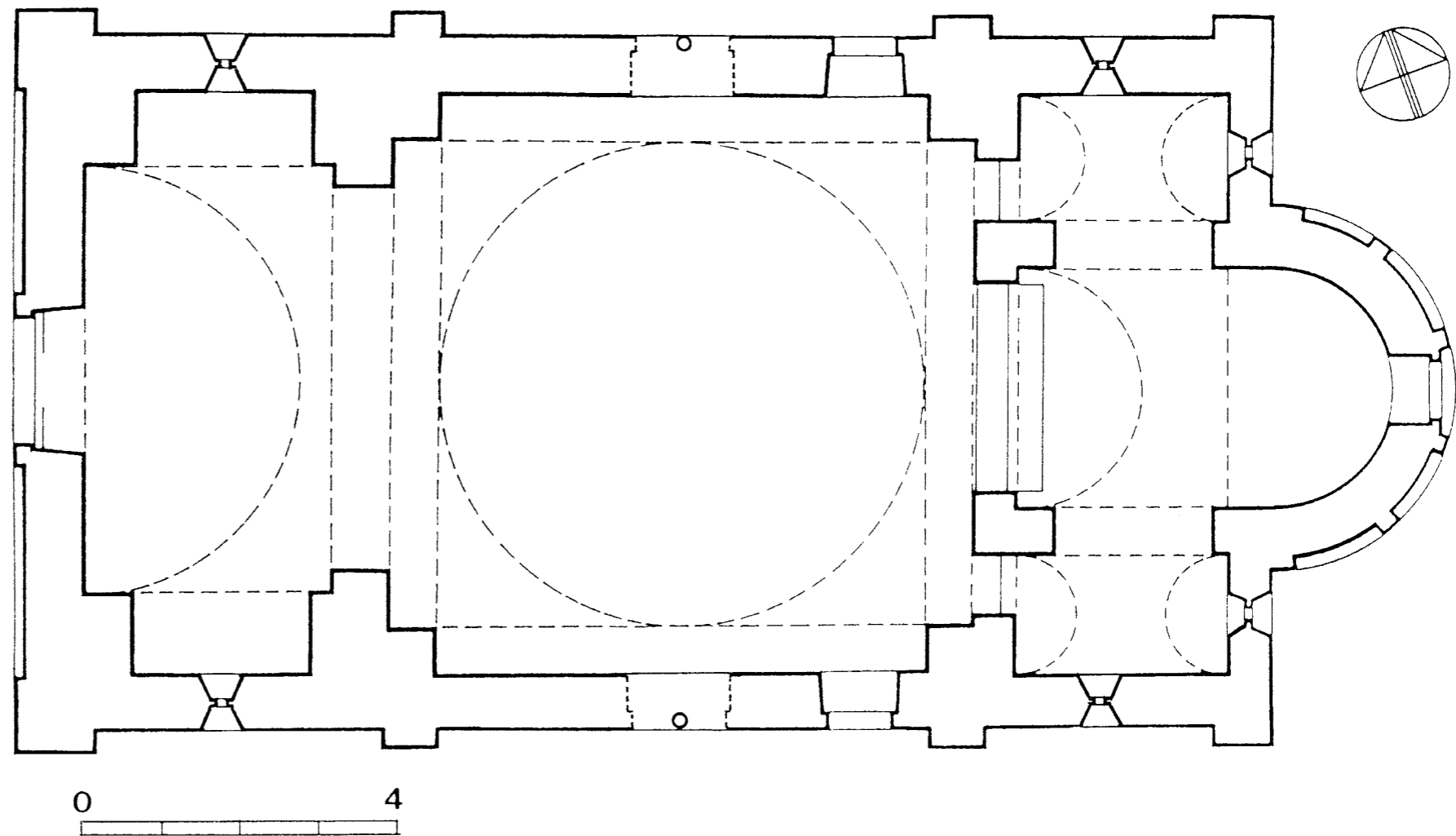
III.1.1. Analiza arhitektonskih obilježja i zatečenog stanja

Pravilno orijentirana i u kamenu zidana romanička crkva zaprema sjeverni dio samostana, tako da njezina sjeverna bočna fasada ujedno čini granicu sklopa. Uz zapadno pročelje crkve formirano je romaničko-gotičko predvorje izvorno sa zvonikom/preslicom, a naknadno s kulom, dok je ispred njega dodan renesansni trijem. Južno uz crkvu prema klausturu dograđene su renesansne prostorije – kapitul (tzv. kapelica), spremište i sakristija. Uz istočnu stranu crkve proteže se naknadno podignut obrambeni zid, koji štiti i klaustar, a u sjeveroistočnom je uglu nekadašnja renesansna kula, adaptirana u doba baroka u zvonik.

III.1.1.1. Crkva

Tlocrtnu organizaciju crkve čini središnji kvadratni brod pod kupolom na pandantivima, trodijelno bačvasto svodeno svetište zaključeno polukružnom apsidom pod kalotom te bačvasto nadsvođeni ulazni prostor s bočnim bačvasto svodjenim nišama. Prostor svetišta sa središnjim širim i bočnim užim poljima rastvara se prema brodu polukružnim trijumfalnim lukom te dvama užim lučno zaključenim otvorima, a apsida se proteže samo u širini središnjeg polja. Svako polje ima zaseban bačvasti svod. U uglovima broda formirani su zidni stupci s kojih polaze lukovi – nosači kupole. Kapitelne zone zidnih stupaca, trijumfalnog luka te baze bačvastih svodova i kupole naglašene su profilacijama, a lukovi između broda i ulaznog prostora te između broda i svetišta, kao i lukovi koji nose kupolu, karakterističnog su romaničkoga srpastog oblika. Zidovi tako oblikovane romaničke crkve građeni su od kvadara, koji su na nosačima i lukovima finije klesani nego na plohamo zidova.

Uz kvadratni su brod naknadno, u doba baroka, prigradene dvije pravokutne bočne kapele, nadsvođene bačvastim

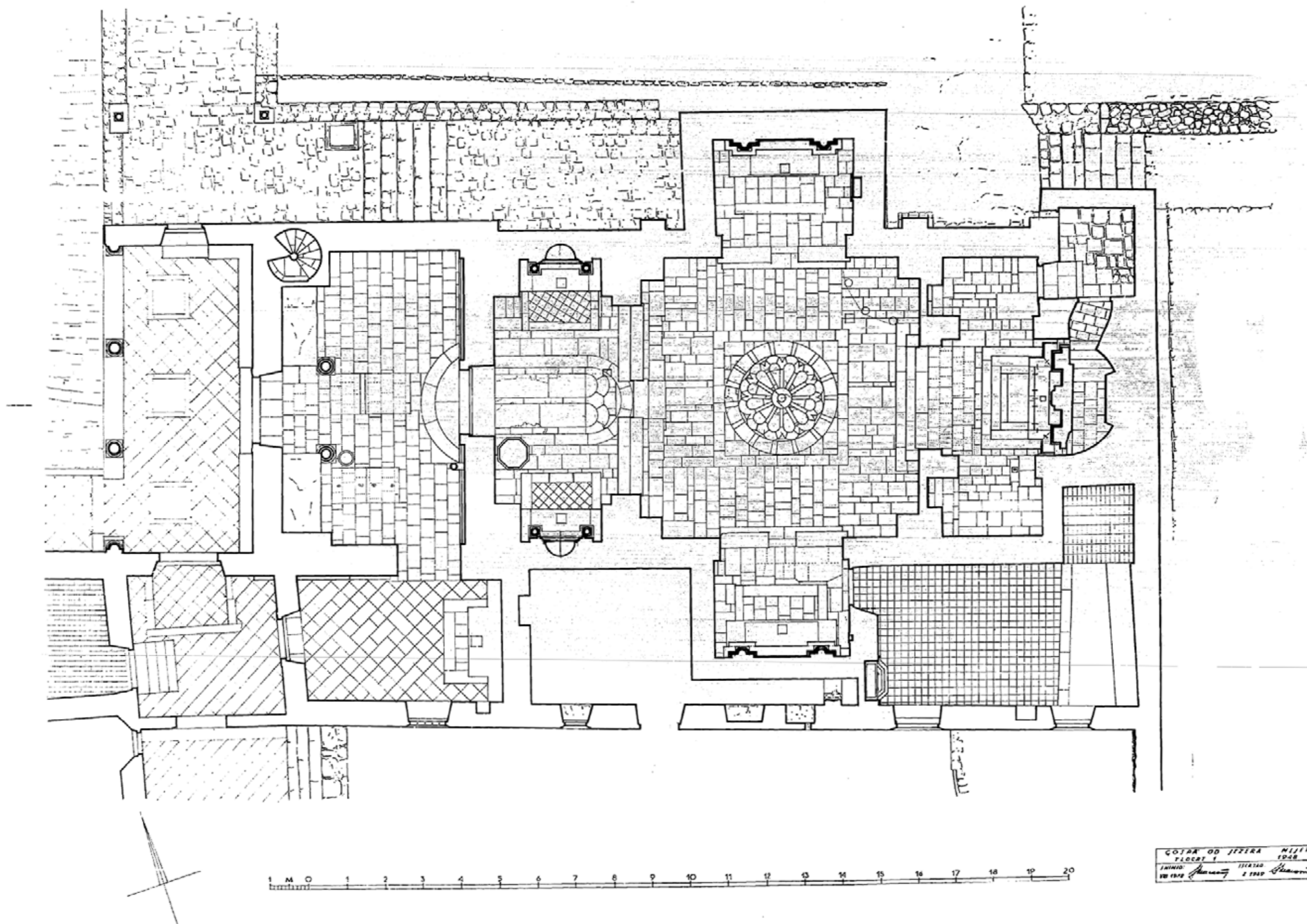
Crkva, tlocrt, rekonstrukcija izvornog stanja, izvor: STOŠIĆ (1998.)

svodovima, koje su crkvi dale tlocrtni oblik grčkog križa. Kapele se prema brodu u gotovo cijeloj širini rastvaraju lučnim otvorima, a struktura njihovih zidova, kao i navedeni lukovi, znatno je grublja nego u starijem dijelu crkve.⁷⁵

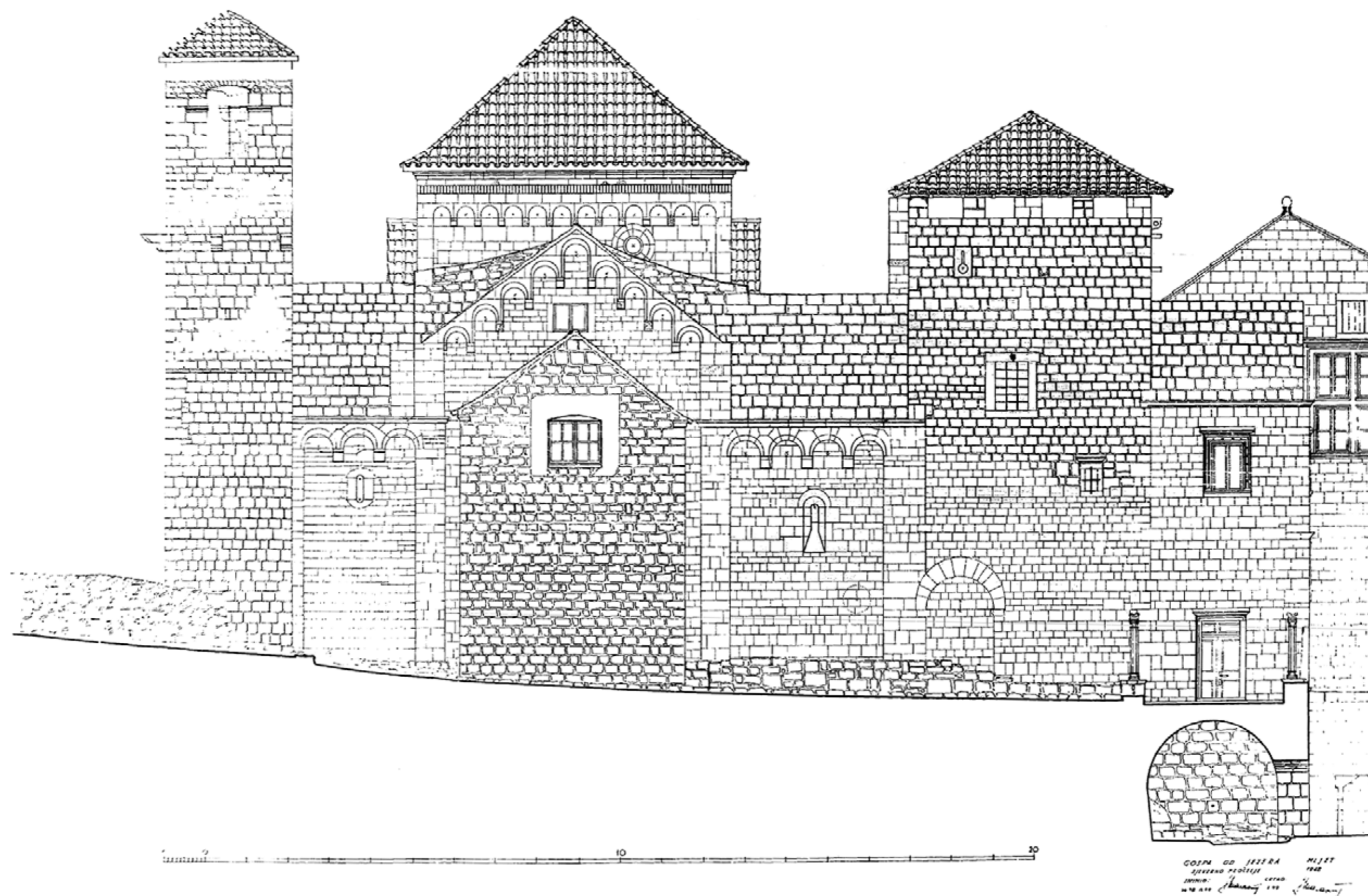
U crkvu vodi ulaz na zapadnom pročelju, dok se na bočnim zidovima, između prigradenih bočnih kapela i svetišta, nalaze zazidani romanički portali, od kojih je sjeverni bio vanjski ulaz, dok je južni, nešto većih dimenzija od sjever-

nog, vodio prema samostanu. Dovratnici portala ugrađeni su u strukturu zida, a okviri otvora zaključeni su lučnim srpastim nadvojima. Slično oblikovani romanički portal nalazi se na južnom zidu svetišta, vodeći u sakristiju, no on je vjerojatno nastao nešto kasnije jer mu luk nije srpast. Romanička sakristija – koja je sa svetištem bila povezana vratima s romaničkim lukom – u doba renesanse zamijenjena je novom sakristijom. Otvor je zazidan te je na tom mjestu oblikovan ulaz u sakristiju s pravokutnim plastično profiliranim kamenim okvirom zaključenim jastučastim profilom s akantusom i vijencem. Kroz naknadno oblikovan kameni portal

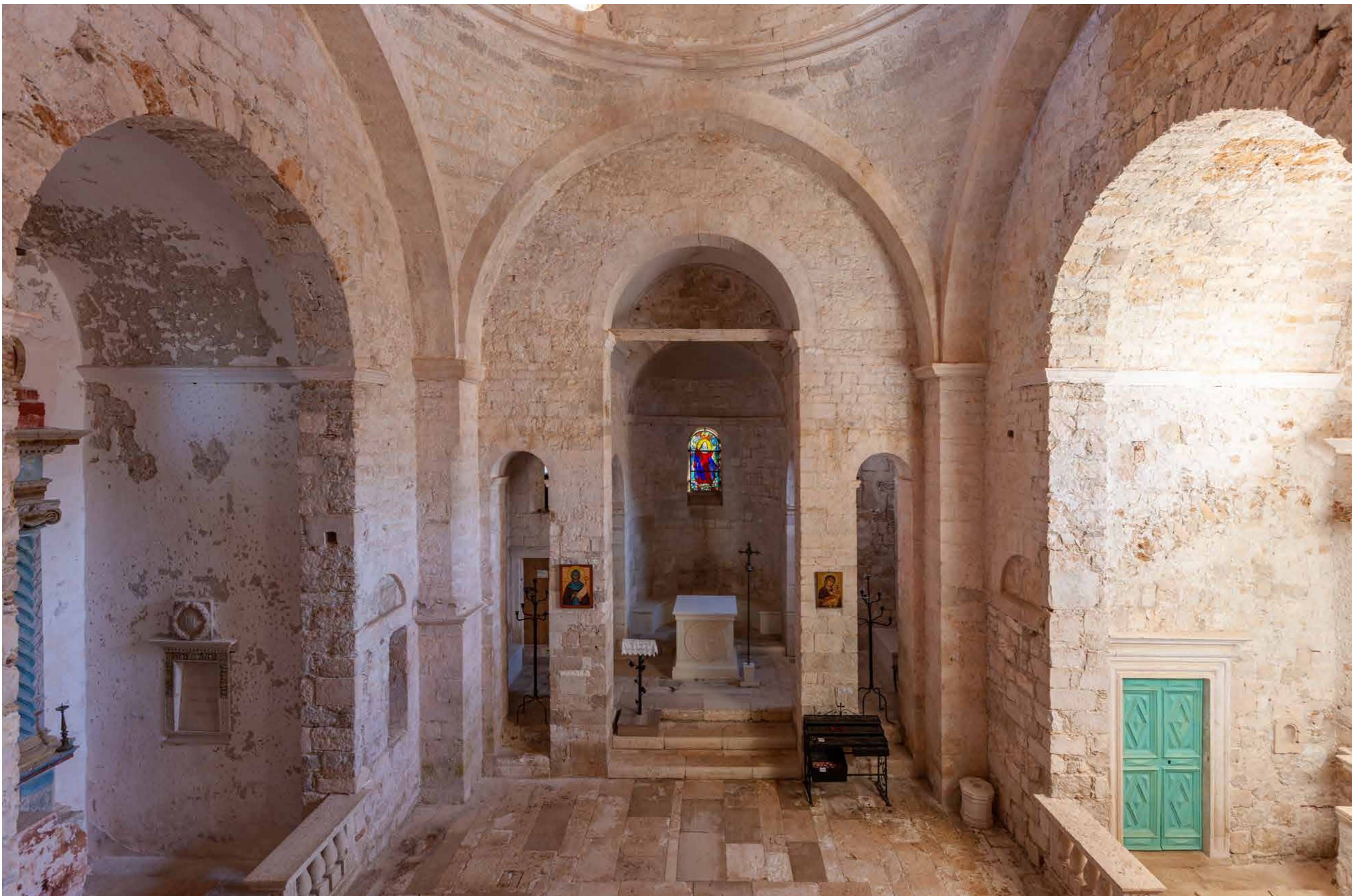
⁷⁵ Sjeverna kapela, smještena na vanjskoj strani kompleksa, ima deblje zidove od južne kapele, orijentirane prema klausturu samostana.

Crkva, tlocrt, arhitektonska snimka: Jerko Marasović, 1948.

Crkva, sjeverno pročelje, arhitektonska snimka: Jerko Marasović, 1948.

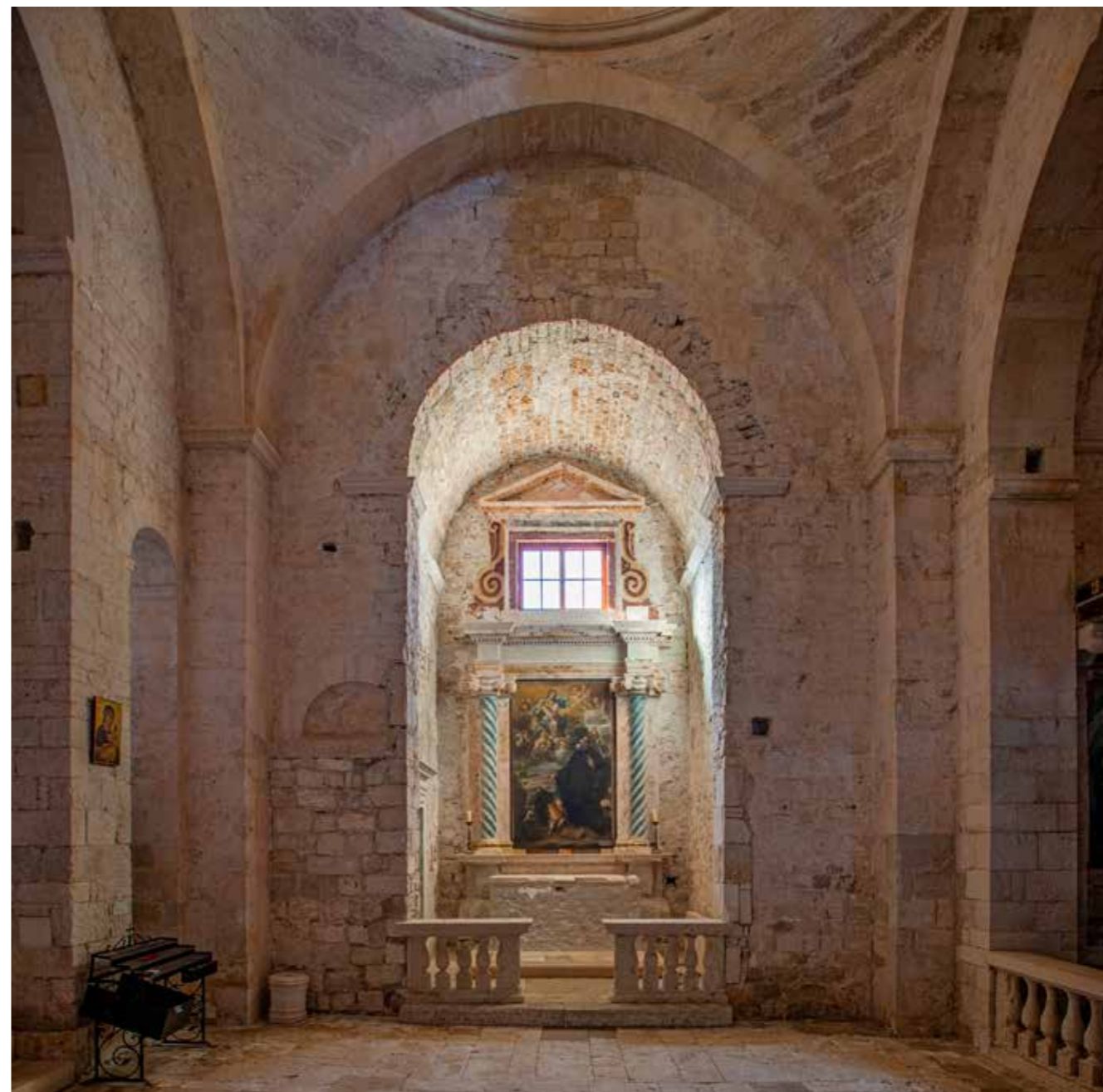
Pogled prema svetištu

Pogled na kupolu i pjevalište

Sjeverna bočna kapela

Južna bočna kapela

stepenasto profiliranog okvira ostvarena je i veza svetišta i ugaone kule/zvonika. Tragovi u strukturi zida pokazuju da se prije u kulu/zvonik ulazilo iz apsida.

Od izvornih prozora sačuvana su četiri okulusa u tamburu kupole, nepravilnoga asimetričnog rasporeda te uske monofore na istočnim zidovima bočnih dijelova svetišta, nadalje na južnom zidu svetišta (iznad zazidanih vrata sakristije), kao i na sjevernom zidu ulaznog traveja crkve. Ka-

meni okviri monofora zakošeni su prema svijetlom otvoru, a u jednom od okulusa vidljivi su ostatci tranzene. Svetište je još osvijetljeno uskim prozorom na sjevernom zidu, a u apsidi je monofora razmjerno velikih dimenzija. U bočnim kapelama nalazi se po jedan pravokutni prozor, izjednačenog formata s otvorima u atikama baroknih oltara. Naknadno formiran veliki otvor lučnog nadvoja probijen je i u gornjoj zoni pročelnoga zapadnog zida, ali on je komu-

nikacija između predvorja i baroknoga drvenog pjevališta, koje je prekrilo lunetu glavnoga romaničkog portala.

Pod crkve popločen je kamenim pločama u koje su ukomponirane rozeta ispod kupole i bifora u zapadnom dijelu. Razina poda postupno se penje od zapadnog ulaza prema apsidi: središnji kvadratni brod pod kupolom za jednu je stubu viši od ulaznog traveja, a svetište je povišeno u odnosu na brod za tri stube, da bi pod u apsidi bio viši za još jednu stubu.

Sjeverni romanički bočni portal

Vanjštinu crkve čini plastična kompozicija od prizmatičnoga glavnog korpusa (ulazni travej, kvadratni brod, svetište) pod dvostrešnim krovom s nižom i užom polukružnom apsidom te od središnje kupole skrivene unutar kvadratnog volumena pod četverostrešnim krovom. Zidovi su građeni od fino klesanog kamena, a pokrov čine škrlje. Uglovi središnjeg volumena s kupolom ojačani su lezenama, koje bočne fasade crkve dijele na tri dijela, u skladu s unutar-

Južni romanički bočni portal

njom podjelom. Zapadno pročelje i istočni zid glavnog korpusa istaknuti su zabatnim zidovima nešto višima od krova, a zapadni je zid ukrašen jednostrukim visećim lukovima na trbušastim konzolama. Zabatni zidovi s jednakim ukrasnim motivom podupiru na sve četiri strane volumen s kupolom, i sam ukrašen uz gornji rub visećim slijepim lukovima, nadvišenima dekorativnim motivom pilinih (vučjih) zubaca. Distinkcija između zabata postignuta je udvostru-

Romanički portal između svetišta i sakristije

čenjem slijepih lukova na bočnim zabatima – sjevernom i južnom. Slijepa arkade jednostrukih lukova krasi i gornje zone bočnih fasada crkve te polukružnu apsidu. Četiri okulusa koja osvjetljavaju kupolu imaju izvana kamene okvire zakošene prema svjetlom otvoru.

Sve četiri fasade romaničke crkve naknadno su djelomično prekrivene – uz zapadno pročelje podignuto je predvorje, a bočno su kapele, s tim da se uz donji dio južne fasade

Popločenje poda s rozetom

Popločenje poda s biforom

Tambur romaničke kupole s južnim zabatom i prigradena bočna kapela

Tambur romaničke kupole s istočnim zabatom i svetištem

Okulus kupole

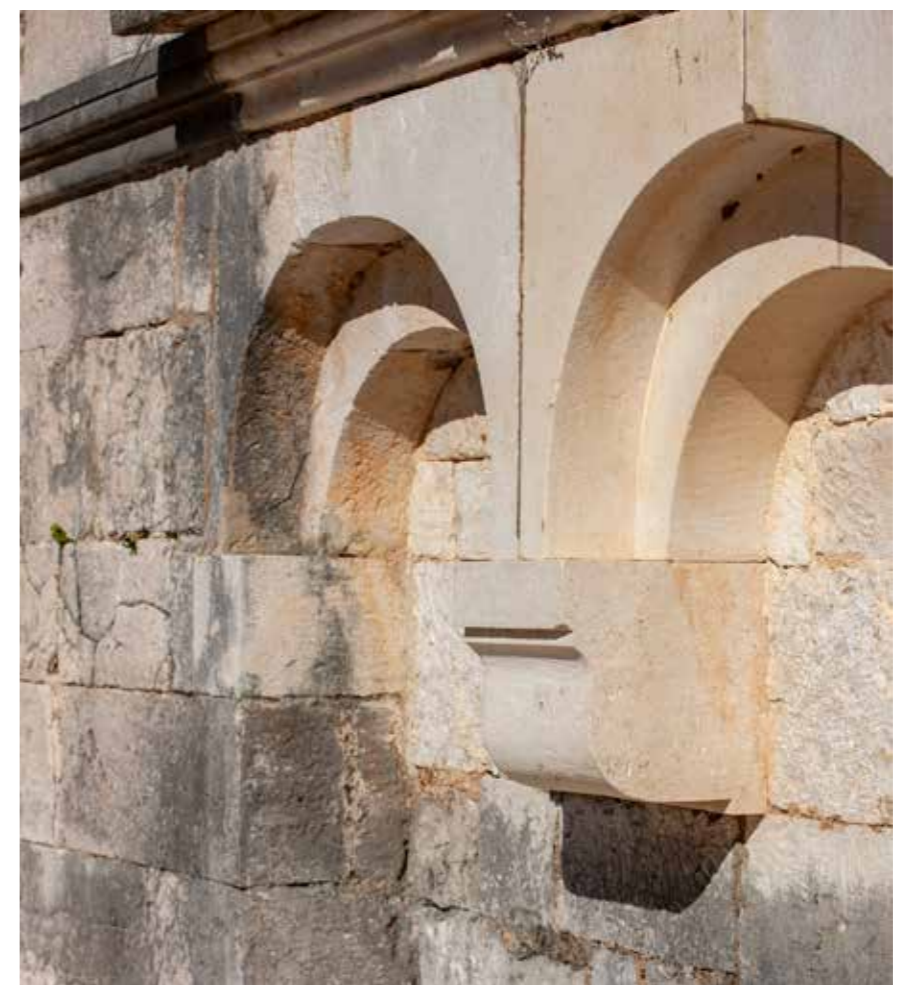
Viseći lukovi

Dio južnog pročelja crkve i portal svetišta u sakristiji

Dio apside u prostoriji uz sakristiju

nalaze još prostorije i sakristija, dok je istočna strana crkve zaklonjena obrambenim zidom i kulom/zvonikom.

Od izvornih elemenata glavnoga ulaznog pročelja, sa soklom i bočnim lezenama, osim spomenutih visećih arkada uza zabat, djelomično je očuvan i gornji dio glavnog portala – mramorni luk lunete srpastog oblika. Romanički dovratnici portala zamijenjeni su jednostavnim kamenim gredama, a u gornjem dijelu pročelja, na mjestu izvornog prozora (vjerojatno bifore) nalazi se novija monofora s jednostavnim kamenim okvirom. Na dovratnike portala nadovezuju se lezene. Nad portalom je bio natpis u fresko tehnici, od kojega su ostali samo tragovi i bordura.

Sjeverno pročelje svetišta

Na sjevernoj bočnoj fasadi sačuvana je uska romanička monofora s kamenim okvirom zakošenim prema svijetlom otvoru te sa srpastim lukom, koja pripada ulaznom traveju broda, kao i uski prozor sa zaobljenim donjim i gornjim dijelom koji osvjetljava bočni dio svetišta. Bočna kapele građena je od grubo obrađenog kamena, a rastvara je pravokutni prozor na gornjem dijelu zabatnog zida s re-

Zapadno pročelje crkve sa slijepim arkadama, pogled iz dograđene Gundulićeve kule

Apsida

Sjeverno pročelje ulaznog prostora crkve

centno obnovljenim kamenim okvirom. Ista građa i rastvaranje karakterizira i nasuprotnu dograđenu kapelu. Obje kapele prekrivene su dvostrešnim krovom s pokrovom od kupa kanalice. Istočna strana crkve danas je vidljiva samo kroz otvor u širini apside, probijen u naknadnom obrambenom zidu. Polukružna apside raščlanjena je, osim već spomenutim slijepim lukovima, soklom profiliranog ruba te trima lezenama, koje ujedno podupiru i arkade. Apsida je zaključena profiliranim kamenim vijencem i perforirana monoforam s kamenim okvirom srpastog luka koji počiva na profiliranoj klupčici.

III.1.1.2. Predvorje, zvonik i Gundulićeva kula

Ispred pročelja crkve prigradeno je romaničko predvorje sa zvonikom iznad južnog dijela, od kojega je ostao samo istočni zid dograđen na pročelje crkve te dio južnog zida. U predvorje se pristupa kroz dva nasuprotna romanička portala (južno i sjeverno) te središnji pročelni renesansni portal (zapadno). Romanički portali probijeni su neposredno uz pročelje crkve tako da im je položaj asimetričan u odnosu na format predvorja. Dovratnici su im ugrađeni u zidove, a srpasti lukovi počivaju im na dekorativno oblikovanim vijencima. Portali su izvorno bili otvoreni (bez vratnica), no u novije je vrijeme u sjeverni portal ugrađen vitraj, a u južni željezne transparentne vratnice.

Uz pročelni zid predvorja dva stupa i tri luka nose polukat s inkorporiranim zavojitim kamenim stubištem u sjeverozapadnom uglu, koje vodi i do prvog kata predvorja. Kameni stupovi su novijeg datuma jer su zamijenili trošne kasnoantičke stupove (pohranjene u lapidariju), od kojih su sačuvana i dva romanička kapitela, različitog oblikovanja. Na jednom kapitelu su veliki listovi s plodovima (kapitel je pohranjen u obližnjoj kapelici sv. Benedikta). Drugi kapitel čine dva reda akantovih listova s volutama (kapitel se nalazi na podu u predvorju). Ulaz u zavojito stubište zaključen je gotičkim šiljastim lukom »na magareća leđa«. Sličan luk nalazi se i na suprotnoj strani predvorja, ali je ugrađen neposredno iznad poda, pa možemo zaključiti da mu to nije izvorna pozicija. U prizemlju predvorja razdjelni vijenci s ornamentima nose svodove ispod ugrađenog polukata te lukove bočnih lučnih otvora: dva su reljefno ukrašena vijenca, jedan sa zupcima i dijamantnim vršcima uz ulaz u stubište i drugi sa zupcima, gutama i ovulusom na jugozapadnom zidu. Iznad glavnog ulaza sekundarno su ugrađene dvije romaničke skulpture.

Polukat se sastoji od središnje manje prostorije sjeverno nadsvođene šiljasto-bačvastim svodom i povezane sa stubištem uskim bačvasto nadsvođenim hodnikom, dok je nasuprotni južni dio zazidan. Prostorija se šiljastim lučnim otvorom rastvarala zapadno na pročelju i istočno prema

Gundulićeva kula s ostacima zvonika

Gotički portal i zavojito stubište u predvorju

predvorju, no otvor je na pročelnoj strani devastiran, a prema predvorju zazidan te su u tom ispunu probijene dvije male puškarnice. Cijeli prostor predvorja, između polukata i pročelja crkve, nadsvođen je bačvastim svodom s jednim poljem križno-rebrastog svoda u sredini. Rebra su polukružnog profila, a zaglavni je kamen u obliku rozete. Navedenu gotičku ugradnju u predvorju karakterizira građa od fino klesanih kvadara većeg formata. Pod predvorja popločen je kamenim pločama ispod kojih su grobovi, dok je u polukatu popločenje od opeke (tavele).

Iznad predvorja dograđena je u renesansi tzv. Gundulićeva kula, koja se sastojala od prostorije na prvom katu te od završne etaže s obrambenim kruništem. Prostorija je nadsvođena zrcalnim svodom sa susvodnicama na kamenim piramidalnim konzolama, koji dijelom prekriva romaničko zabatno pročelje crkve s lezenama i slijepim arkadama na konzolicama. Iz te prostorije veliki, naknadno mijenjani otvor omogućuje pogled na interijer crkve – na mjestu starijega, ali naknadno oblikovanoga velikog otvora s rasteretnim lukom od sedre probijen je manji lučni otvor s kamenim okvirom profiliranim oblim štapom uz svijetli otvor. Jedan prozorski otvor probijen je i na zapadnom zidu prema potkrovlju renesansnog trijema, a uz njega su vidljivi tragovi manjih otvora, nekadašnjih izlaza na ugaone breteše. Na bočnim zidovima su prozori – sjeverni u niši sa segmentnim nadvojem te južni, naknadno smanjivan, s linearno profiliranim renesansnim okvirom na unutarnjoj strani (i nišom na vanjskoj strani). Na južnom su zidu i uska vrata s kamenim okvirom profiliranim oblim štapom uz svijetli otvor, koja prostoriju iznad predvorja povezuju sa samostanom. Pod prostorije popločen je tavelama.

Na zadnji kat Gundulićeve kule vode ljestve. Prostor je obrubljen zupcima te natkriven četverostrešnim krovom. Između zubaca umetnuti su prsobrani, a kula je perforirana i puškarnicama u obliku ključanica te otvorima koji su naknadno zazidani. Današnja razina podla djelomično prekriva puškarnice. Na toj razini vidljiva je i preslica za

Zazidani otvor polukata s puškarnicama prema predvorju

zvona s biforom, sačuvana samo do polovice visine, jer je izjednačena s visinom kule.

Vanjštinu predvorja s kulom i ostacima zvonika karakteriziraju različito oblikovani otvori, a više faza gradnje čita ju se i u različitim strukturama kamenog зида. Na sjevernoj strani je, osim romaničkoga portala sa srpastim lukom, tu i uski pravokutni prozor stubišta te mali prozor iznad njega, s jednostavnim kamenim okvirom zaključenim vijencem. U gornjoj dograđenoj zoni na sjevernoj strani predvorja nalazi se veći prozor s kamenim okvirom na čijem je natprozorniku grb Gundulića. U strukturi зида vidljiva je reška između

Gotički svod predvorja i luk romaničkoga zapadnog portala crkve

Zapadno pročelje crkve s visećim arkadama i naknadno smanjenim prozorom (biforom), pogled iz dograđene Gundulićeve kule

Bifora zvonika, pogled sa sjeveroistoka
Gundulićeva kula, završna etaža

crkve i predvorja, građenog kao i crkva finim klesancima. Događeni kat i krunište lošije su kamene strukture. Na južnoj strani predvorja u donjoj zoni, uz već spomenuti romanički portal sa srpastim lukom, u finom je zidu od kle-

Bifora zvonika, detalj vijenca
Gundulićeva kula, krunište

sanaca zadebljanje zida, koje vjerojatno pripada struktura zvonika. U gornjoj zoni jasno se razabire razlika između fine kamene strukture zvonika i grube strukture dogradnje. U završnom dijelu donje zone predvorja, građenog od

klesanaca, bočna je terasa presjekla mali romanički prozor zvonika sa srpastim lukom. Unutar grube strukture zida, u gornjoj zoni južne fasade predvorja nalazi se prozor, izvana u niši bez okvira. Njegova orijentacija (ima kameni okvir s druge strane, danas unutar Gundulićeve kule) upućuje na to da se uz taj dio predvorja prije nalazio natkriveni prostor samostana, što potvrđuje i niz konzola iznad prozora. U gornjoj zoni te strane, na razini lože za zvona, odnosno završnog kruništa, još je jedan prozor ravnog kamenog okvira uz koji su ugrađene različito orijentirane menzole.

Na istočnoj strani predvorja, iznad krova crkve, vidljiv je zabatni zid od finih klesanaca, nekadašnjega pročelja crkve, koji je nadvisivao krov. Na njemu je dogradnja od gruboga kamenog zida, bez otvora, izuzev već spomenutoga završnog kruništa. Ostaci zvonika jasno su vidljivi u strukturi zida, a do određene visine sačuvana je i loža za zvona koja je počivala na profiliranom vijencu. Vanjski rubovi lože stepenasto su profilirani, a središnji joj je stupić na profiliranoj bazi davao oblik bifore. Sačuvan je i dio ukrašene klupčice. Loža se nalazi na razini završne etaže s kruništem, tako da joj je gornji dio snižen i presječen krovom renesansne kule.

Zapadna strana predvorja prekrivena je u renesansi nadsvođenim trijemom s opatovom sobom na katu. Tom je prigodom oblikovan novi portal predvorja pravokutnog oblika s linearno profiliranim okvirom i vijencem, koji je zamijenio romanički portal, vjerojatno zaključen srpastim lukom, poput romaničkih bočnih portala predvorja. Na katu je nekadašnje pročelje predvorja vidljivo iz opatove sobe. Središnji je otvor prema nadsvođenoj prostoriji u polukatu predvorja naknadno povećan vanjskim uklanjanjem kvadara uokolo svijetloga otvora koji odgovara obrisima prostorije i njezina šiljastoga bačvastog svoda. Uz otvor su vidljivi tragovi konzola breteša.

III.1.2. Materijal i tehnika gradnje

Crkva, predvorje, zvonik i Gundulićeva kula građeni su kamenom. Strukture kamena su različite, ovisno o razdoblju. Romaniku karakteriziraju razmjerno pravilni klesanci, koji čine vanjsko i unutarnje lice neožbukanih zidova. U gotici,

pravilni klesanci još su većeg formata. Zide nastalo u renesansnom razdoblju znatno je grublje. Najlošija je kamena struktura dograđenih baroknih kapela crkve koje su bile ožbukane te su po svemu sudeći potaknule žbukanje svih unutarnjih zidova crkve.

Popločenje poda u crkvi i prizemlju predvorja je kameno, dok su podovi na gornjim etažama predvorja i kule bili obloženi opekama – tavelama.

Pokrov krovišta crkve je od kamena, dok su kula i bočne kapele prekriveni kupama kanalicama.

III.1.3. Stanje

Crkva je u osrednjem stanju, no konstruktivno je stabilna. Na kamenim zidovima, osobito u lukovima potkupolnog prostora, mjestimično su vidljive pukotine te je zamijećeno prokišnjavanje oluka.

U znatno lošijem građevinskom stanju su predvorje i kula. U donjem, križno-rebrastom svodu vidljivo su oštećeni središnji dijelovi zbog nedostatka zračenja, što je rezultiralo kondenziranjem vlage u tjemenu te ulaskom soli u kamenu strukturu, odnosno izazvalo je kemijsku reakciju koja je razorila i usitnila kamenu građu svoda. Slično stanje je i s oltarima i svodovima iznad bočnih kapela. U bočnim prostorijama, prema klastru, žbuka je izvedena nekvalitetno; zbog toga i zbog nedostatka prozračivanja vidljiva su oštećenja od kondenzacijske vlage. Na zidovima prema klastru pojavljuje se i kapilarna vlaga zbog zadržavanja oborinske vlage pred ulazima u te bočne prostorije (sakristiju i spremište). Gornji zrcalni svod u znatno je lošijem stanju zbog odvajanja zida koji ga nosi te zbog korozije željeznih zatega. Recentijom obnovom kamenog kapitela na portalu predvorja onemogućeno je potpuno otvaranje postojećih drvenih vratnica.

Gundulićeva kula, prostorija na katu, pogled na južni prozor i ulaz u samostan

III.1.4. Geneza gradnje

Romanička crkva sagrađena je u jednom mahu, kao jednobrodna građevina s kupolom (druga polovica 12. stoljeća). Tako oblikovanoj građevini još je u doba romanike (13. stoljeće) dodano predvorje sa zvonikom, preoblikovanim u doba gotike (14. stoljeće) i nadograđenim u doba renesanse (15. stoljeće). U renesansnom razdoblju crkva je opasana zidinama (16. stoljeće) te su poduzeti manji zahvati u njezinu interijeru, ali prostor je znatnije promijenjen tek u baroku, kad se uz središnji dio broda pod kupolom prigraduju dvije bočne kapele (17. stoljeće).

Iako je navedeni osnovni slijed gradnje prepoznat i analiziran još u starijoj literaturi, pojedini autori iznose različita tumačenja određenih faza gradnje. U tom pogledu svakako su najrelevantniji radovi Cvite Fiskovića, koji je vodio i konzervatorsko istraživanje crkve neposredno nakon Drugoga svjetskog rata.⁷⁶ Nadalje, Milka Čanak-Medić posvetila se istraživanju pročelnog predvorja i zvonika,⁷⁷ a Josip Stošić je kasnih devedesetih godina 20. stoljeća iznio nova tumačenja crkve.⁷⁸ Slijedila su arheološka i restauratorska istraživanja Željka Pekovića,⁷⁹ nakon čega je crkva na Mljetu bila predmetom zanimanja Ivane Tomas, koja je svoja istraživanja zaokružila u nedavno objavljenoj monografiji,⁸⁰ ponovivši ih i u uvodnom poglavlju ovoga konzervatorskog elaborata. U sklopu ovog elaborata provedena su i dodatna restauratorska istraživanja,⁸¹ omogućivši prezentiranje slijeda gradnje.

76 FISKOVIĆ (1949.), 19–29; FISKOVIĆ (1958.), 1–14.

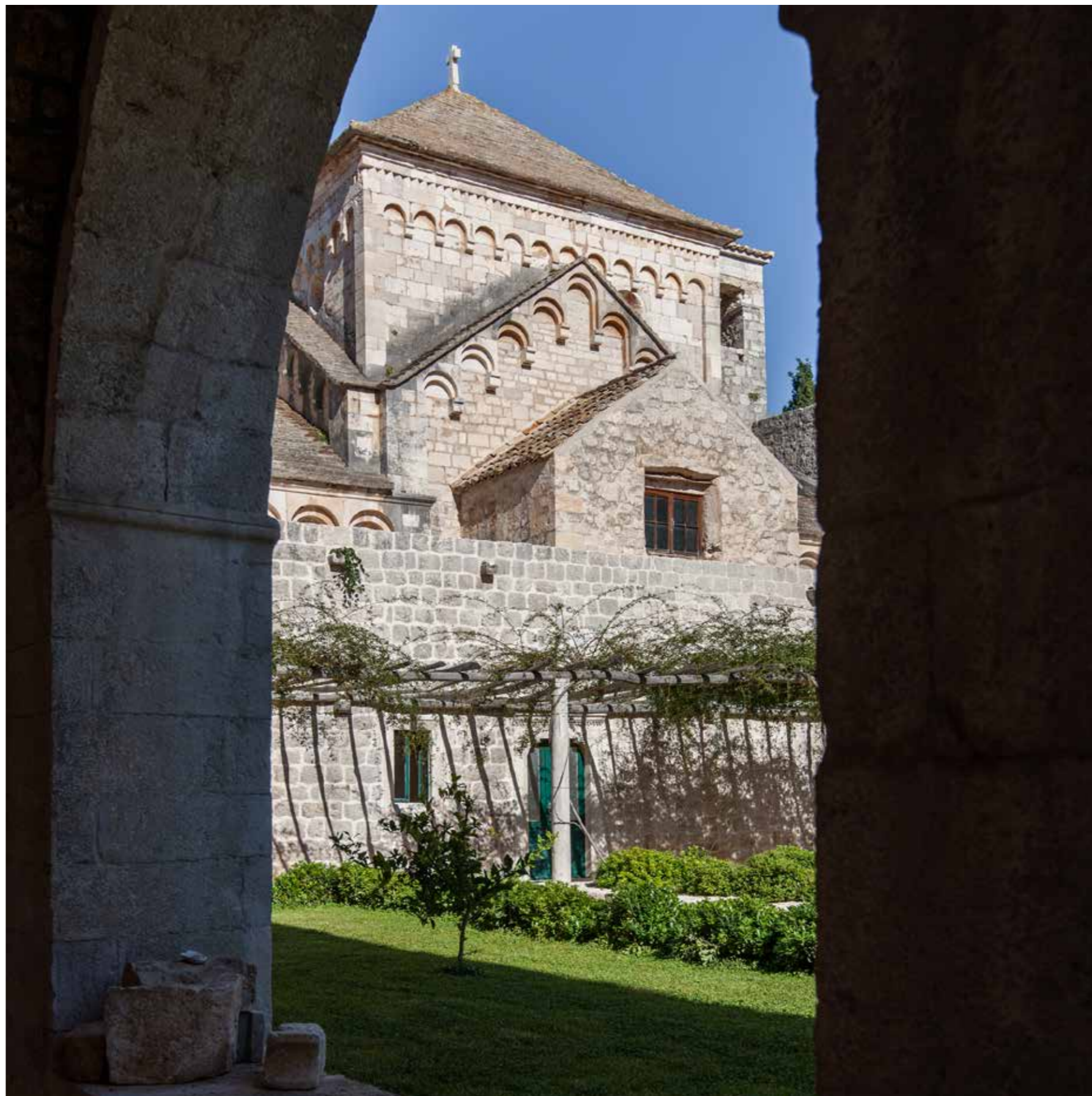
77 ČANAK-MEDIĆ (1984.), 59–64.

78 STOŠIĆ (1998.), 7–21.

79 PEKOVIĆ (2006.); PEKOVIĆ (2006. a); PEKOVIĆ (2008.).

80 TOMAS (2021.).

81 Mirta Krizman, Špatula d.o.o.

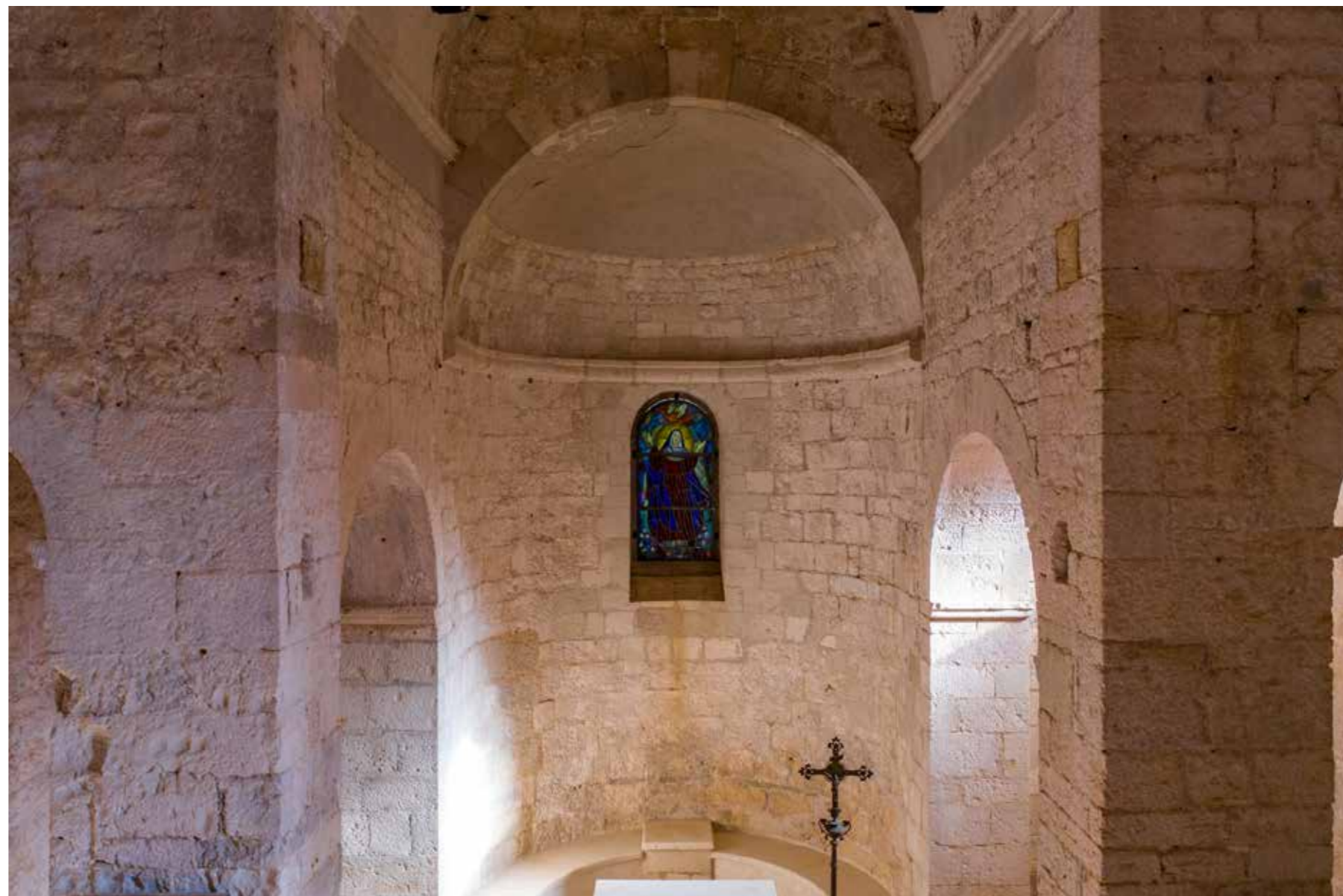

Romanička crkva s dograđenom baroknom kapelom, pogled s juga

III.1.4.1. Prva romanička faza – gradnja crkve (druga polovica 12. stoljeća)

Prvi dokument koji potvrđuje nazočnost benediktinaca na otoku Mljetu nosi godinu 1177., a prvi spomen benediktinske crkve sv. Marije na mljetskom otočiću na jezeru potječe iz 13. stoljeća (između 1217. i 1228. godine).⁸² Na temelju tih izvora, ali i stilskih obilježja crkve, kao i kasnije elaborirane pretpostavke da je crkva prethodila dolasku benediktinaca, njezina se gradnja datira u drugu polovicu 12. stoljeća.⁸³ U toj izvornoj fazi sagrađena je jednobrodna bačvasto svođena crkva, s unutarnjim prostorom raščlanjenim na ulazni travej, kvadratni brod pod kupolom na pandantivima te trodijelno svetište s polukružnom apsidom. Plastičnu raščlambu crkve karakteriziraju lezene i vanjske viseće slijepo arkade te srpasti lukovi otvora – pročelnog i bočnih portala, kao i uskih bočnih monofora, a strukturu zida čine pravilno klesani kvadri. Tako oblikovana crkva bila je slobodnostojeća građevina, smještena na povišenoj koti terena u odnosu na najstariji samostan. U takvoj koncepciji čini se da crkva prvotno nije imala ni sakristiju, budući da romanički portal na bočnom zidu svetišta nema srpasti luk i vjerojatno pripada naknadnoj romaničkoj fazi gradnje,⁸⁴ premda sondiranja to nisu mogla potvrditi (Špatula, sonda 1).

Unatoč razmjerno dobroj očuvanosti izvorne faze gradnje crkve, međutim, dva ključna elementa (rastvaranje gornje zone glavnoga zapadnog pročelja i bočnih zidova potkupolnog prostora) nestala su u kasnijim pregradnjama. Kad je riječ o glavnom pročelju, od kojega su iz izvorne faze ostale očuvane lezene, viseće arkade i srpasti luk glavnog portala, na temelju komparativnih primjera srodne romaničke sakralne arhitekture možemo zaključiti da je njegov gornji dio

Apsida crkve

bio rastvoren rozetom ili biforom.⁸⁵ Restauratorskim sondiranjem utvrđeni format prijašnjega otvora (Omega engineering, sonda 6, 7;⁸⁶ Špatula, sonda 7) te struktura romaničkog zida uz njega upućuju na zaključak da je pročelje izvorno bilo rastvoreno biforom, a ne rozetom (koja bi neminovno bila šira od pronađenog otvora te bi ostavila trag u zidu). Prikaz romaničke bifore u kamenom podu crkve, uz njezin

zapadni ulaz otvara mogućnost hipotezi da je riječ o modelu bifore kakva se nalazila na pročelju.⁸⁷ Još veća nepoznanica od glavnog pročelja jest pitanje rastvaranja bočnih zabatnih zidova potkupolnog prostora, koji su velikim dijelom nestali zbog prigradnje bočnih kapela. No imajući u vidu cjelokupnu reprezentativnost crkve, kao i prikaz rozete u podu potkupolnog prostora, nije presmiono iznijeti mogućnost da su

82 FISKOVIĆ (1958.), 1. Više o tome u poglavlju II. u ovom elaboratu.

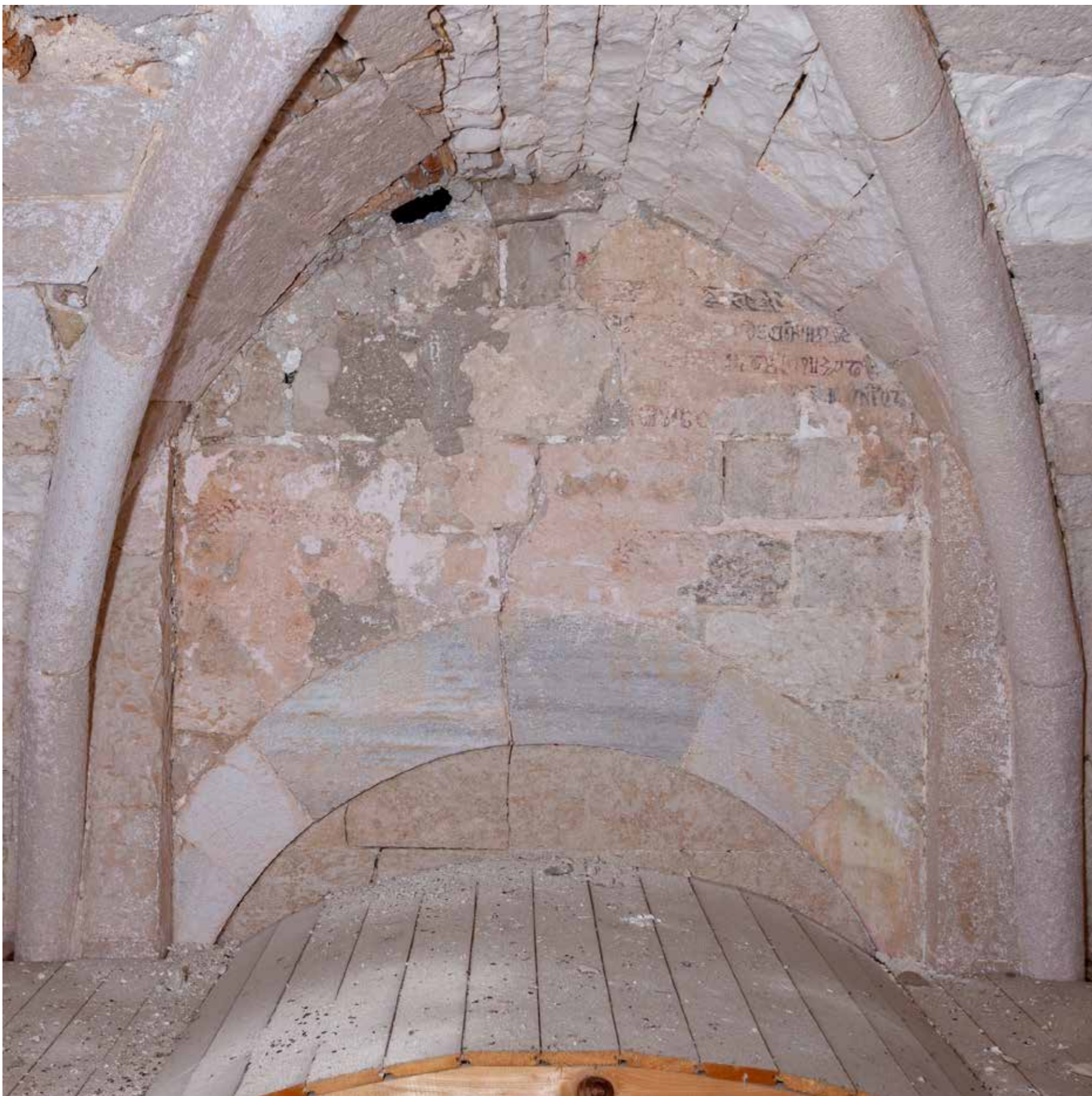
83 O dataciji crkve usporediti: FISKOVIĆ (1958.), 1–14; STOŠIĆ (1998.), 7–21; TOMAS (2021.), 105–110 i u tom djelu citiranu stariju literaturu iste autorice.

84 U dosadašnjoj literaturi izvornost toga portala osporavao je jedino Josip Stošić – STOŠIĆ (1998.).

85 Ivana Tomas uspoređuje moguće rješenje pročelja mljetske crkve s pročeljem crkve sv. Marije Koledate u Kotoru. TOMAS (2021.), 170.

86 PEKOVIĆ (2006. a), 116–117.

87 Ta je pretpostavka iznesena i u: PEKOVIĆ (2006. a), 5.

Romanički luk zapadnog portala crkve i gotički križno-rebrasti svod predvorja

Smanjeni prozor na mjestu nekadašnje bifore zapadnog pročelja crkve

Romanički ulaz u predvorje

Gotički zvonik, južno pročelje s tragovima faza gradnje

te zone, ili barem južna od njih, bile u izvornoj romaničkoj fazi gradnje rastvorene rozetama.⁸⁸

III.1.4.2. Druga romanička faza – gradnja zvonika i predvorja (druga polovica 13. stoljeća)

Ubrzo nakon gradnje crkve, još unutar romaničkoga stila, u drugoj polovici ili potkraj 13. stoljeća, ispred njezina zapadnog pročelja počela je gradnja zvonika te je podignuto predvorje. Činjenica da je zvonik ostao nedovršen, a da

je predvorje u gotici pregrađeno i u renesansi dograđeno, ostavila je otvorenim neka temeljna pitanja kronološkog slijeda tih važnih oblikovnih elemenata crkve koji su zaklonili njezino romaničko pročelje.

Od zvonika je očuvan njegov istočni zid s biforom za zvona, dograđen na južni dio zapadnoga pročelja crkve, koji je prvotno bio tumačen kao zvonik na preslicu. No činjenica da u donjoj zoni postoji i južni zid, koji se može tumačiti kao zid zvonika, s romaničkim portalom na donjoj razini i romaničkom monoforom na gornjoj razini, navela je pojedine autore – Cvito Fisković (1949.), Josip Stošić (1998.),

Vijenac ispod bifore zvonika

Željko Peković (2006.)⁸⁹ – na zaključak da je najprije ispred pročelja crkve bio podignut kvadratični zvonik, na koji je potom s njegove sjeverne strane dozidano predvorje, perforirano bočnim romaničkim portalom i na sjevernoj strani (jednakim spomenutom portalu u južnom zidu zvonika). Milka Čanak-Medić (1984.) na temelju istraživanja očuvanih struktura, ali i komparativnih primjera, iznijela je hipotezu da gradnja zvonika i predvorja, točnije dvaju zvonika i prostora *priprate* između njih, pripada istoj (izvornoj) fazi

88 Isto.

89 FISKOVIĆ (1949.), 21; STOŠIĆ (1998.), 8; PEKOVIĆ (2006. a), 5.

gradnje.⁹⁰ Prema navedenoj autorici, zapadno pročelje crkve s visećim arkadama oblikovano je tek naknadno, poslije rušenja zvonika i njegove redukcije na preslicu, što tumači drukčijim (skromnijim) oblikovanjem visećih arkada na zapadnom pročelju, nego na drugim fasadama crkve. Samo pak predvorje, kao uostalom i Cvito Fisković, Milka Čanak-Medić uspoređuje s predvorjem trogirске katedrale, gdje je također, kao i na Mljetu, širina zvonika manja od širine predvorja te zvonik počiva na sustavu stubova i lukova.

Provevši arheološka istraživanja cijelog predvorja (2006.), kojom su prigodom u elaboratu opisani samo nalazi grobova,⁹¹ ali ne i temeljne strukture koje bi mogle potkrijepiti ili pobiti neke od prethodno iznesenih pretpostavki, Željko Peković se najprije priklonio mišljenju, kako je već spomenuto, da je zvonik prethodio predvorju,⁹² no nakon toga je prihvatio pretpostavku o dva pročelna zvonika, koji ostavljaju slobodnim vrlo uzak dio pročelja crkve. Tako koncipirano predvorje s dva zvonika, tipa Westwerk uspoređuje s pretpostavljenim izgledom predvorja crkve sv. Petra Velikoga u Dubrovniku.⁹³ U svjetlu takvih promišljanja, Ivana Tomas zaključuje da su zvonik i predvorje crkve sv. Marije podignuti istodobno, ali bez planiranja još jednog zvonika, te da su prigradeni crkvi još u doba romanike, vjerojatno u drugoj polovici 13. stoljeća.⁹⁴

U svakom slučaju, faze gradnje zvonika, predvorja i preslice potvrđuju i stilska obilježja: bočni portali predvorja sa srpastim lukovima i monofora zvonika govore o romaničkom stilskom razdoblju (13. stoljeće) te su oblikovno usklađeni s arhitektonskim rječnikom crkve, dok je njegova fragmentarno očuvana bifora, odnosno preslica, plastič-

90 ČANAK-MEDIĆ (1984.), 59–64.

91 PEKOVIĆ (2006.), sonda 2, 10–11.

92 PEKOVIĆ (2006. a), 5.

93 PEKOVIĆ (2010.), 69–70, prema TOMASOVIĆ (2006.), 127–163. U navedenij knjizi o crkvi sv. Petra Velikog u Dubrovniku Peković spominje i temelje sjevernog zvonika ispod predvorja mljetske crkve sv. Marije, premda u izvješću o rezultatima arheoloških istraživanja koje je 2006. vodio isti autor o tome nema riječi. Usporediti: PEKOVIĆ (2006.).

94 TOMAS (2021.), 132–137.

Kapitel i baza stupa u predvorju crkve, danas pohranjeni u kapelici sv. Benedikta

Kapitel i baza stupa u predvorju crkve, danas odloženi u predvorju

nijeg izražaja, s ukrasom šahovskih polja i pilinih zubaca (koji se uočavaju i na gornjim zonama crkve). Prema nekim mišljenjima, fragmenti dekorativnih vijenaca ugrađeni u predvorje pripadali su zvoniku, koji je u tom slučaju trebao biti plastičnije artikuliran od crkve.⁹⁵ Same pak strukture zvonika koje su preostale upućuju na to da zvonik najvjerojatnije nije bio ni dovršen.

III.1.4.3. Gotička faza – dovršenje predvorja (14./15. stoljeće)

Dok bočni portali predvorja, kako je već spomenuto, pripadaju romaničkom stilu, oblikovni elementi njegova ugrađenoga polukata (kao i svod kojim je natkriven cijeli prostor) gotičkih su obilježja – ulaz u zavojito stubište za polukat zaključen je šiljastim lukom, hodnik i središnji prostor polukata nadsvodeni su šiljastim bačvastim svodom, dok je središnji dio svoda nad predvorjem križno-rebrasti. Kasnoantički stupovi koji su nosili polukat bili su u sekundarnoj uporabi, a isto se može pretpostaviti i za romaničke kapitule na njima.⁹⁶ Sekundarno su ugrađene u predvorje i dvije romaničke skulpture, prema mišljenju Cvite Fiskovića dijelovi *Navještenja*, prema Josipu Stošiću *Krštenja Kristova*, a prema Ivani Tomas, lik anđela je zapravo arkandeo Mihovil.⁹⁷

Svrhu takve intervencije možemo tumačiti obrambenim razlozima, budući da su se na polukatu nalazile breteše i strijelnice orijentirane prema vanjskom i unutarnjem prostoru. Točnije, na vanjskoj su strani sondiranja pokazala trag breteše uz središnji šiljastolučni otvor (Omega engineering, sonda 2),⁹⁸ dok je na suprotnoj strani prema predvorju adekvatan otvor naknadno zazidan (Špatula, sonda 6), a u zidu

95 STOŠIĆ (1998.), 8.

96 Isto.

97 TOMAS (2013.), 112.

98 PEKOVIĆ (2006. a), 110–111.

su probijeni mali prozor i dvije puškarnice. Tragovi zazidano-
nog otvora (Špatula, sonda 9) upućuju i na moguću bretešu
u južnom dijelu toga zida, gdje se danas nalazi široki zid
koji je ispunio cijeli polukat. Međutim, za pretpostaviti je
da je i taj dio polukata bio nadsvodjen kao i nasuprotni
južni dio, te da je do njega također trebalo voditi zavojito
kamenno stubište (kojemu je mogao pripadati šiljastoluč-
ni portal spoliran u donjem dijelu južnog zida predvorja),
odakle bi bio omogućen pristup breteši. Ugaone breteše na
gornjoj razini potvrdila su prijašnja restauratorska istraživa-
nja (Omega engineering, sonde 4, 5).⁹⁹

S obzirom na izvedbu visokoga gotičkog svoda cijelom du-
žinom predvorja, tako preoblikovano predvorje nije moglo
funkcionirati zajedno sa zvonikom, jer isključuje postojan-
je njegova sjevernog, a vjerojatno i zapadnog zida. Za-
sigurno, u toj je fazi zvonik bio sveden na preslicu. Može
se pretpostaviti da je predvorje bilo završeno terasom (do
koje je vodilo spomenuto zavojito kamenno stubište), čime
je i dalje gornja zona pročelja crkve s visećim arkadama
bila slobodna. Međutim, budući da je gotički svod prekrio
donji dio izvornoga pročelnog prozora (bifore), možda je
već u tom razdoblju bifora bila smanjena ili djelomično
zazidana. U gotičkom je razdoblju mogla nastati i freska s
prikazom sv. Kristofora na pročelju crkve, kojoj danas više
nema traga, a koju spominje Cvito Fisković.¹⁰⁰

Navedene graditeljske intervencije, na temelju spomenutih
gotičkih karakteristika, mogu se datirati u 14. i 15. stoljeće,
a o zahvatima u to doba posredno govore i dokumenti iz
1381.–1383. i 1417. godine.¹⁰¹ Podatak da je 1423. godine
crkva ponovno posvećena, upućuje na to da su određeni
zahvati izvođeni i u njezinu interijeru.¹⁰² Ali na temelju da-
našnjega stanja, osim moguće preinake pojedinih manjih
prozora, vjerojatno je bila riječ prije svega o novom inven-
taru – oltarima i crkvenom namještaju.

99 Isto, 114–115.

100 FSKOVIĆ (1980.), 48.

101 TOMAS (2021.), 138.

102 Isto, 79.

Renesansna Gundulićeva kula i ulazni trijem s opatovom
sobom, pogled sa zapada

Gundulićeva kula, detalj s ostacima bifore gotičkog zvonika i
renesansnom puškarnicom u obliku ključanice

III.1.4.4. Prva renesansna faza – dogradnja kule nad predvorjem i utvrđivanje crkve (15./16. stoljeće)

Romaničko-gotičko predvorje dograđeno je u doba rene-
sance dvoetažnom kulom sa završnim zupcima i puškar-
nicama.¹⁰³ Smatra se da je kula sagrađena u vrijeme opata
Brnje (Nikole) Gundulića (1480.–1516.), nazvane po nje-

103 FSKOVIĆ (1949.); FSKOVIĆ (1958.).

mu Gundulićeva kula, a grb te vlastelinske obitelji krasi sjeverni prozor građevine.¹⁰⁴ Završno krunište u izvornoj je fazi imalo tri veća otvora na zapadnoj strani, po jedan veći otvor na sjevernoj i južnoj strani te po dvije manje puškarnice na sve tri strane.¹⁰⁵ Naknadno je prva etaža kule natkrivena zrcalnim svodom sa susvodnicama, koji je dijelom prekrpio puškarnice. Tom prigodom izvorni su otvori zatvoreni zidovima perforiranim puškarnicama, a zid kruništa je povišen te su izvedeni novi zupci, kako se to može očitati u strukturi zida.¹⁰⁶

Gradnjom Gundulićeve kule u cijelosti je zaklonjeno romaničko pročelje crkve. Ono u toj fazi (ako ne i prije) gubi veliku biforu, koja je zamijenjena manjim prozorom (Špatula, sonda 7). Završna obrambena etaža kule pod četverostrušnim krovom poništila je preslicu zvonika s biforom, koja je snižena na razinu krovišta.

U renesansnom razdoblju, tijekom 16. stoljeća prigraden je zapadno uz predvorje crkve renesansni trijem s opatovom sobom na katu, a prigodom te intervencije oblikuje se novi renesansni ulaz u predvorje, pravokutnog oblika s linearno profiliranim okvirom. Iz trijema se kroz drugi renesansni portal pristupa i u tada pregrađeni i povećani renesansni samostan, ali o tome više u poglavlju IV. u ovom elaboratu.

III.1.4.5. Druga renesansna faza – gradnja ugaone kule/zvonika i utvrđivanje crkve (16./17. stoljeće)

U sklopu utvrđivanja cijeloga samostana u vremenu pojačane opasnosti od Osmanlija i gusarskih napada tijekom 16. i 17. stoljeća, neposredno uz crkvu, uz njezinu vanjsku sjevernu i istočnu stranu podiže se obrambeni zid s ugaonom kulom, u koju se ulazilo kroz vrata na sjevernoj strani apside (Špatula, sonda 3). Izvorno je kula bila zaključena obrambenim kruništem, kako to pokazuje sačuvani

104 FISKOVIĆ (1958.).

105 Na temelju prstenastih konzola, Željko Peković zaključuje da su se otvori zatvarali drvenim poklopcima – manteletama. PEKOVIĆ (2006. a), 7.

106 Isto, 8.

Crkva i sjeveroistočna kula

niz konzola.¹⁰⁷ Navedeni zahvati povezuju se s napadom Osmanlija na Mljet 1571. godine.¹⁰⁸

Na unutarnjoj pak južnoj strani gradi se nova sakristija te prateće prostorije (spremište i kapitul).

III.1.4.6. Barokna faza – prigradnja bočnih kapela (17./18. stoljeće)

U skladu s potrebama kulta, u 17. stoljeću crkva se proširuje dvjema bočnim kapelama, koje su joj dale oblik grčkoga križa. U starijoj literaturi navedene kapele tumačile su se kao izvorni dijelovi romaničke crkve, a da nije tako, pokazala su restauratorska istraživanja Cvite Fiskovića, započeta 1948. godine. Prema godini zapisanoj na bočnom oltaru, a to je godina 1706., Fisković je prigradnju kapela datirao u rano 18. stoljeće. Na temelju arhivskih istraživanja, napose izvještaja predsjednika Mljetske kongregacije Jeronima Đurđevića (Girolamo Giorgi) iz 1648. godine te rukopisa *Zibaldone* Ivana Marije Matijaševića (Mattei, 1713.–1791.), Tanja Trška smatra da je gradnja kapela počela i ranije, u 17. stoljeću.¹⁰⁹ Sjeverna kapela, posvećena Uznesenju Bogorodice, podignuta je u doba opata Jankovića (Iacovich),¹¹⁰ a južnu kapelu, posvećenu sv. Jeronimu, dao je između 1643. i 1648. podići opat Đurđević. Razlike u strukturi ziđa također potvrđuju da kapele nisu podignute istodobno.

Iako su se kapele oblikovanjem (pravokutni tlocrt, bačvasti svod i lučni otvori prema brodu) donekle uklopile u izgled romaničke crkve, iznutra su, zbog grublje strukture, bile ožbukane. Restauratorsko sondiranje pokazalo je da je vjerojatno u tom istom razdoblju ožbukani cjelokupni interijer (čime su bili prikriveni romanički bočni portali u svetištu i brodu). O vrsnoći i boji naliča te eventualnim oslicima

¹⁰⁷ Isto, 8.

¹⁰⁸ TRŠKA-MIKLOŠIĆ (2013.), 121.

¹⁰⁹ TRŠKA-MIKLOŠIĆ (2011.), 310–312; TRŠKA-MIKLOŠIĆ (2013.), 117–132.

¹¹⁰ Prema nekim mišljenjima, bila je riječ o apsidi. Vidjeti poglavlje Radoslava Tomića u ovom elaboratu.

Sjeverna barokna bočna kapela

nemamo spoznaja, budući da je žbuka potpuno otučena tijekom restauracije crkve nakon Drugoga svjetskog rata. Cvito Fisković u svojim izvještajima navodi da nije bilo figurativnih oslika,¹¹¹ a ostatke zidnih oslika otkrila su i novija restauratorska istraživanja (Omega engineering).¹¹² Baroknom razdoblju pripada i plastično profilirani kameni portal, na spoju južne bočne kapele i sakristije. U to su doba bili zazidani i bočni lučni otvori trodijelnog svetišta, a djelomično su bili povećani prozori u kupoli, vraćeni u prethodno spomenutoj obnovi crkve u izvorno stanje.¹¹³ Ugradnja drvenog pjevališta rezultirala je drugim smanjenjem otvora na mjestu pročelne bifore (Špatula, sonda 7), kroz koji se s prvog kata predvorja ulazi na pjevalište.

Transformaciju interijera u novom baroknom stilu, uz proširenje i žbukanje prostora, uzrokovala je nova oprema, ponajprije oltari – po dva para bočnih oltara i novi glavni oltar u svetištu, no o tome više u poglavlju III.2. koje slijedi.

III.1.5. Valorizacija

Crkva sv. Marije, »spomenik izuzetnog sklada i arhitektonskog nadahnuća«, kako ju je okarakterizirao Josip Stošić,¹¹⁴ odlikuje se visokom arhitektonskom kvalitetom i izrazitom originalnošću. Takve značajke daju joj osobit status ne samo u kontekstu južnodalmatinske i dalmatinske romaničke sakralne arhitekture nego i u kontekstu nasuprotne jadranske obale, odnosno Apulije, a najviše su dolazile do izražaja u izvornoj romaničkoj fazi, kad je crkva egzistirala kao slobodnostojeće zdanje.

Prema svojem osnovnom tipu – jednobrodna, trotravejna nadstvođena građevina s kupolom u četvrtastom tijelu nad središnjim travejom – crkva sv. Marije na Mljetu uklapa se

111 FISKOVIĆ (1980.), 48.

112 Restauratorska istraživanja provela je Tjaša Kolačko. PEKOVIĆ (2006. a), 20–21, 52.

113 FISKOVIĆ (1949.), 19–29.

114 Isto, 7. Više o crkvi u: FISKOVIĆ (1958.). Usporediti također: TOMAS (2010.), 105.

Trogir, romanička katedrala, predvorje sa zvonikom

u južnodalmatinski tip donacijskih crkava, premda su one znatno manjih dimenzija, uključujući i najveću crkvu iz te skupine – crkvu sv. Petra u Priku kod Omiša.¹¹⁵ Navedene dvije crkve – mljetsku i omišku – povezuju i sličnosti u oblikovanju zabata na sve četiri strane četvrtastog tijela kupole. Međutim, za razliku od mljetske crkve, zaključne trodijelnim svetištem s polukružnom apsidom, većina dalmatinskih donacijskih crkava ima jednodijelno, izvana

115 STOŠIĆ (1998.), 7.

Priko kod Omiša, predromanička crkva sv. Petra

Kotor, romanička katedrala s predvorjem i dva zvonika obnovljenima nakon potresa 1667. godine

Crkva sv. Marije, detalj tambura i zabata s visećim arkadama
Kotor, romanička crkva sv. Marije Koledate

Crkva sv. Marije, trodijelno svetište

četrvtasto svetište. Trodijelno pak svetište upućuje na poznavanje »bizantskih iskustava u oblikovanju bogoslužnog prostora«. Štoviše, prema istraživanjima Marinka Tomasovića oblikovanje svetišta mljetske crkve izravno podsjeća na lokalni uzor u crkvi sv. Petra Velikog u Dubrovniku.¹¹⁶ Bizantskom krugu pripada i sama impostacija slobodnostojeće crkve, s nasuprotnim bočnim portalima u potkupolnom prostoru, što prema istraživanjima Josipa Stošića upućuje na crkve tipa *katholikon* u bizantskim manastirima. Sam oblikovni rječnik podsjeća na apulijske crkve, napose vijenci visećih arkada i njihovo povezivanje s lezenama koje pročelja dijele na polja u skladu s organizacijom unutarnjeg prostora.¹¹⁷ U širem kontekstu, raščlamba zidova (napose viseće arkade) i oblikovanje otvora mogu se povezati s romaničkom dalmatinskom arhitekturom s prijelaza 12. na 13. stoljeće, od trobrodskih katedrala u Zadru i Trogiru te benediktinske crkve sv. Krševana u Zadru do jednobrodnih crkava u Boki kotorskoj, poput crkve sv. Ane i sv. Marije (Koleđate) u Kotoru.¹¹⁸ U kontekstu pak analiziranja mljetske crkve i raške škole, Cvito Fisković smatra da je mljetska crkva utjecala primjerice na nešto mlađu Studenicu, gdje se ponavlja i motiv rozete u popločenju poda.¹¹⁹ Navedene karakteristike crkve, ponajprije njezin slobodnostojeći položaj te srodnosti više sa skupinom donacijskih negoli samostanskih crkava romaničkog razdoblja, navele su Josipa Stošića na zaključak da Sv. Marija nije izvorno građena kao benediktinska crkva, nego da je riječ o zadužbini osobe koja je imala izuzetan društveni položaj.¹²⁰ Priklonivši se više navedenoj tezi negoli pokušaju Ivane Tomas da crkvu

116 TOMASOVIĆ (2006.), 129.

117 Cvito Fisković uspoređuje mljetsku crkvu s romaničkim crkvama u Bisceglieu i Berteauxu. FISKOVIĆ (1958.), 3–4. O drukčijem sagledavanju ishodišta i utjecaja na romaničku sakralnu arhitekturu južnog Jadrana vidjeti: TOMASOVIĆ (2006.), 127–163.

118 TOMAS (2016.), 74; TOMAS (2021.), 107–108.

119 FISKOVIĆ (1958.), 9. Milka Čanak-Medić arheološki otkrivene temeljne strukture ispred pročelja crkve u Studenici tumači planiranjem izgradnje predvorja sa zvoncima po uzoru na mljetsku crkvu. ČANAK-MEDIĆ (1984.).

120 Usporediti također: JURKOVIĆ (2002.), 211–212.

inkorporira u tipologiju romaničke benediktinske arhitekture,¹²¹ ističemo još jedanput da je mljetska crkva prostornom organizacijom, oblikovanjem i dimenzijama jedinstvena u širem kontekstu jadranske romaničke arhitekture, osobito dubrovačkoga područja, na kojemu zbog potresa 1667. godine nije ostalo mnogo građevina iz toga razdoblja.

Reprezentativna obilježja slobodnostojeće crkve sv. Marije na otočiću s četiri bogato raščlanjene i ukrašene fasade te s moćnim kubusom kupole pod piramidalnim krovom trebala su dobiti dodatni impozantni vanjski pečat u drugoj romaničkoj fazi. Tada prigradeno predvorje sa zvonikom zasigurno je pridonijelo vanjskom izražaju crkve, premda je istodobno i zaklonilo njezino romaničko pročelje. Ako uzmemo u obzir pretpostavku da je crkva građena kao zadužbina, tom impozantnom intervencijom moćni ju je red benediktinaca bez sumnje trebao prilagoditi ne samo svojim potrebama nego i tipologiji. Na istočnoj obali Jadrana paralele nalazimo u arhitekturi katedrala – trogirskoj i kotorskoj. Što se samog oblikovanja tiče, zvonik i predvorje bili su jednako kvalitetno oblikovani i građeni kao i sama crkva, uz moguće indicije nešto bogatije plastične raščlambe.

Bez obzira na to što je od te kvalitetne intervencije ostao samo torzo, kao što je uostalom i u trogirskoj katedrali podignut samo jedan zvonik koji se dovršavao stoljećima, i drugu romaničku fazu gradnje mljetske crkve možemo vrednovati kao kvalitetnu, baš kao i prvu fazu.

Izolirani položaj mljetskoga benediktinskog sklopa i nesigurna vremena utjecali su na promjenu koncepcije, odnosno davanje fortifikacijske važnosti nedovršenom predvorju sa zvonikom. Tako, ubrzo, u doba gotike predvorje dobiva obrambene elemente ugradnjom polukata s bretešama te nadsvođivanjem prostora križno-rebrastim svodom, nad kojim se po svemu sudeći nalazila terasa. Iako je ta intervencija onemogućila dovršenje ideje predvorja sa zvonikom, i u svojem današnjem fragmentarno očuvanom obliku govori o vrsnoći zahvata koji karakterizira, kao i prethodne faze, finoća građe, sklad oblika i kvaliteta arhitektonske plastike.

121 TOMAS (2016.), 78–83.

Renesansni klaustarski vrt
Zvonik, detalj vijenca

Crkva, predvorje s Gundulićevom kulom i ulazni trijem, pogled sa sjevera

Crkva s dograđenom južnom bočnom kapelom

Apsida crkve s naknadno probijenim otvorom u obrambenom zidu

Crkva tijekom obnove pod vodstvom Cvite Fiskovića, foto: Jerko Marasović, 1948.

Još veće udaljavanje od prvotne ideje crkve, zbog teških povijesnih okolnosti, donio je zahvat na predvorju crkve u doba renesanse. Dogradnja kule u cijelosti je zaklonila romaničko pročelje crkve te poništila ulogu zvonika, dok je nešto kasnija prigradnja renesansnog trijema s opatovom sobom na katu zaklonila pročelje predvorja. Unatoč određenoj rustičnosti u strukturi, ni tom se zahvatu, premda znatno lošije kvalitete od izvorne romaničke crkve, ne može poreći arhitektonska kvaliteta. Ona osobito dolazi do izražaja ako se sagleda u kontekstu cijeloga kompleksa, koji iako sadrži samostan arkadno rastvoren ne samo prema klastru nego i na vanjskoj strani, u to doba dobiva fortifikacijska obilježja. Visoki zid opasao je na prijelazu renesanse u barok i cijelu crkvu, a još dvije ugaone kule dale su cjelini dojmljive vertikalne akcente.

U svim navedenim naknadnim zahvatima koji su izmijenili primarno pročelje, odnosno prigradeno predvorje crkve, sama crkva se tijekom gotike i renesanse nije bitno mijenjala. Prva veća promjena crkve bila je prigradnja bočnih kapela u 17. stoljeću. Tim zahvatom, izazvanim poslijetridentskim liturgijskim potrebama, crkva je proširena u skladu sa svojom osnovnom idejom upisanoga križa, tako da je prije restauratorskih istraživanja četrdesetih i pedesetih godina 20. stoljeća, dok su još unutarnji i vanjski zidovi crkve bili ožbukani, takvo stanje bilo interpretirano kao originalno. No bez obzira na prostorni sklad kapela, njihova je gradnja uzrokovala gubitak izvornoga rješenja romaničkih bočnih zabatnih fasada potkupolnog prostora, za koje imamo osnove vjerovati da su bile rastvorene rozetama. Ujedno je i sama struktura ziđa dograđenih kapela vrlo gruba te odudara od ostalih zona crkve. Ali kao što i prethodni renesansni zahvat dogradnje kule nad predvorjem valja sagledati u kontekstu cijeloga samostana, tako i dogradnja kapela dobiva svoju punu vrijednost ako je valoriziramo u povezanosti s tada kompletno renoviranim unutarnjom opremom koja je preobrazila cjelokupni romanički interijer crkve.

Valja također valorizirati i posljednji restauratorski zahvat na crkvi, koji je vodio neposredno nakon Drugoga svjetskog rata (1948.–1951.) Cvito Fisković, tadašnji ravnatelj

Konzervatorskog zavoda za Dalmaciju u Splitu. Otvaranje bočnih lukova svetišta, prezentacija bočnih romaničkih portala, rekonstrukcija romaničkih okulusa u tamburu kupole te oslobađanje sjeverne bočne fasade crkve od obrambenog zida, kao i proboj istočnoga perimetralnog zida da bi se omogućio pogled na apsidu, svakako su pridonijeli revalorizaciji najkvalitetnije romaničke faze crkve. Tome treba dodati i rekonstrukciju oštećenih visećih arkada, uklanjanje naknadnog pokrova od kupa kanalice na crkvi i restauraciju očuvanoga kamenog pokrova.¹²² Ono što ne možemo smatrati uspješnim jest uklanjanje baroknog oltara u svetištu, no više o tome u poglavlju o opremi (III.2.).

III.1.6. Prijedlog konzervatorskih smjernica

S obzirom na spomenička obilježja i izuzetno visoku arhitektonsku kvalitetu romaničke crkve i njezina predvorja s ostacima zvonika i kulom, crkvu valja primjereno obnoviti tako da se sačuva u izvornom obliku, uz prezentaciju kasnijih vrijednih stilskih slojeva. Točnije, čuva se romanička prostorna organizacija i oblikovanje crkve, uz poštovanje onih naknadnih zahvata (predvorja, zvonika, kule i bočnih kapela) koji su unijeli novu kvalitetu ili ih nije moguće ukloniti, budući da su imali za posljedicu znatan gubitak izvornih oblikovnih elemenata. Pri tome treba naglasiti da je zatečeno stanje crkve i predvorja rezultat rekonstrukcije prije sedamdesetak godina, u kojoj je provedeno određeno uklanjanje kasnijih slojeva te su rekonstruirani svi romanički elementi za koje su postojali dostatni podatci. U tim zahvatima, s današnjih konzervatorskih stajališta, došlo je mjestimično i do pretjerane purifikacije, poput potpunog skidanja unutarnje žbuke iz baroknog razdoblja u crkvi te uklanjanja glavnog oltara.

Ovdje prezentirani prijedlog konzervatorskih smjernica za obnovu crkve i predvorja nadovezuje se na smjernice elaborirane od strane Željka Pekovića 2006. godine.¹²³ Na

temelju njih Konzervatorski odjel u Dubrovniku izdao je iduće godine Posebne uvjete za rekonstrukciju i obnovu crkve i samostana. Dodatna istraživanja i restauratorska sondiranja izvedena u sklopu izrade ovoga elaborata pokazala su da se dio predloženih smjernica može prihvatiti, dok dio njih zahtijeva korekciju.

Prije dovršetka obnove crkve potrebno je također nastaviti arheološka istraživanja, koja je započeo Željko Peković, odnosno Omega engineering. S jedne strane, tijekom tih istraživanja, nisu obavljena arheološka istraživanja unutar perimetra crkve. S druge pak strane, kada je riječ o predvorju, opisani su samo arheološki nalazi u grobovima, a propušteno je interpretirati građevne strukture. Stoga je nužno provesti dodatno sondiranje u podu predvorja jer bi postojanje ili nedostatak temeljnih zidova sigurno dali odgovor na još neriješena pitanja iz geneza gradnje zvonika i predvorja – jesu li oba elementa projektirana zajedno ili su nastala sukcesivno te je li bila u planu i gradnja drugog zvonika.

III.1.6.1. Crkva

Arhitekturu interijera crkve treba sačuvati u postojećem stanju. S obzirom na to da su sve žbuke sa zidova otučene, predlaže se sačuvati kamenu strukturu, uz prezentaciju romaničkih otvora – bočnih portala potkupolnog prostora i portala u svetištu – koji su danas izvan funkcije. Čuva se također cjelokupno osvjetljenje, kroz prozore iz romaničkog, gotičkog i baroknog razdoblja, kao i vrata – glavni portal iz doba romanike, barokni ulaz iz južne bočne kapele u sakristiju te recentno oblikovani ulaz s kamenim okvirom iz svetišta u ugaonu kulu/zvonik. Nužno je, dakako, očuvati i kameno popločenje te s osobitom pozornošću obnoviti prikaze bifore i rozete u podu crkve.

Pročelja crkve također se zadržavaju u postojećem obliku. Prilikom obnove valja posebno pažljivo sanirati kvalitetno romaničko kameno zide tankih fuga. Oštećene dijelove arhitektonske plastike predlaže se također pažljivo rekonstruirati. Čuvaju se i svi zatečeni kameni okviri.

122 Pokrov od kupa bio je izveden preko kamenog pokrova. PEKOVIĆ (2006. a), 9.

123 PEKOVIĆ (2006. a), 2–6.

Manje korekcije predlažu se jedino za nekadašnji pročelni prozor, a sada otvor između pjevališta i prvog kata kule, koji je bio dva puta smanjivan. Kad je riječ o tome, određeni problem je činjenica da je Konzervatorski odjel već odobrio rekonstrukciju bifore, prema konzervatorskom elaboratu Željka Pekovića iz 2006. godine. S obzirom na to da je riječ o autentičnom spomeniku najviše kategorije, držimo da za taj zahvat s jedne strane nema dovoljno podataka. Ako se i prihvati pretpostavka da bifora u podu predstavlja model za biforu na pročelju, riječ je o pojednostavnjenom modelu bez profilacije i obrade arhitektonskih elemenata. S druge pak strane, rekonstrukcija bifore omogućila bi pristup baroknom pjevalištu. I na kraju, bifora ne bi ni mogla biti u cijelosti prezentirana jer je donji dio njezina nekadašnjeg otvora prekriven križno-rebrastim svodom predvorja. Stoga predlažemo kompromisno rješenje: uklanjanje postojećega ulaza u pjevalište (koji je rezultat dvostrukog smanjenja otvora) te otvaranje izvornog otvora u punom formatu, ali bez pokušaja izmišljanja »neoromaničkih« elemenata njegova okvira.

Vanjsko zide dograđenih bočnih kapela, nešto lošije strukture, također može ostati neožbukano.

Pokrov crkve kamenim škripljama se ne smije mijenjati.

Predlaže se obnova stolarije, koja treba biti primjerena romaničkoj crkvi. U tom kontekstu treba zadržati drvene barokne vratnice portala između južne bočne kapele i sakristije te vratiti na izvornu poziciju vratnice portala između svetišta i sakristije (danas pohranjene u sakristiji).

Kad je riječ o građevinskoj sanaciji, najhitnija je sanacija određenih pukotina u crkvi, napose u lukovima, kako je to predloženo u elaboratu Radionice statike.

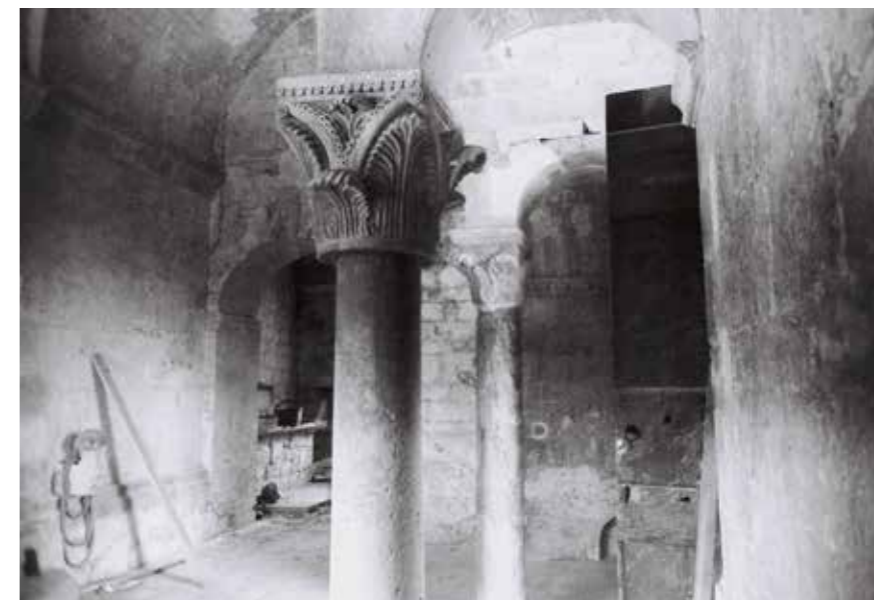
III.1.6.2. Predvorje, zvonik i kula

Kao i crkva, predvorje, zvonik i kula također se čuvaju u svojoj povijesnoj slojevitosti koja obuhvaća romanički, gotički i renesansni stil. Točnije, zadržava se zatečeno stanje uz korekcije i rekonstrukcije.

Stupovi u predvorju, foto: Jerko Marasović, 1948.

U prizemlju je nužno sačuvati postojeće izvorno kameno popločenje poda te dispoziciju i oblikovanje otvora – bočnih romaničkih (izvorno otvorenih) te pročelni renesansni portal (koji je zatvoren drvenim vratnicama). Pri zamjeni starijih stupova – nosača polukata novim kamenim stupovima i vijencima, onemogućeno je otvaranje vratnica, što u obnovi treba biti korigirano. Najveći zahvat u prizemlju predvorja odnosi se na uklanjanje navedenih recentnih stupova

Recentni stup i kapitel koje treba zamijeniti

te vraćanje izvornih stupova i kapitela, pohranjenih u lapidariju, samom predvorju i obližnjoj kapelici. Prije vraćanja na izvornu poziciju, navedene elemente valja restaurirati. U predvorju također treba restaurirati natpis iznad glavnog portala crkve.¹²⁴

Stubište do polukata i polukat također se čuvaju u svojoj izvornoj strukturi. Vanjski (zapadni) otvor polukata (nekadašnji izlaz na bretešu) treba pažljivo rekonstruirati te mu vratiti šiljastolučni obris. Predlaže se da se prezentiraju i tragovi breteša. Nasuprotni šiljastolučni otvor prema predvorju, premda naknadno zazidan, može ostati u takvom stanju, jer također pripada povijesnoj fazi gradnje (u zaziđu su oblikovane puškarnice). Nužno je sačuvati i pažljivo restaurirati križno-bačvasti svod predvorja, uz prezentaciju njegove kamene strukture.

Na katu u nekadašnjoj kuli način obnove ovisi o odluci vezanoj uz rekonstrukciju prozora crkve, odnosno bifore, koju je Konzervatorski odjel u Dubrovniku odobrio, a što predlažemo drukčije riješiti, kako je prethodno navedeno. U svakom slučaju treba obnoviti popločenje poda od tavela te korigirati naknadno mijenjanje otvora prema samostanu.

124 Smjernice za restauraciju natpisa izradila je Tjaša Kolačko. PEKOVIĆ (2006. a), 132.

Potrebno je izvesti i primjerenu vertikalnu komunikaciju za završnu etažu kule s kruništem.

Na završnoj etaži valjalo bi obnoviti popločenje poda tavelama te rekonstruirati izvorne obrambene otvore. Prilikom prezentacije poželjno je učiniti vidljivima dvije faze oblikovanja kruništa. Posebno pažljivo treba restaurirati ostatke zvonika na preslicu. Nužno je ukloniti i recentne fiksne stijene od polikarbonatnih ploča (lexana) u metalnim okvirima, postavljene na istočnoj i južnoj strani. Drvena konstrukcija četverostrešnog krovišta s pokrovom od kupa kanalic, iznova sagrađena u obnovi 1948. godine, ne smije se mijenjati.

Prijedlog iznesen u smjernicama Željka Pekovića da se razlike u vanjskoj strukturi ziđa predvorja, zvonika i kule prate i različitim nijansama fugiranja, držimo neprimjerenima spomeniku najviše kvalitete. Time bi se narušio oblikovni integritet povijesno slojevitoga zdanja u kojem su se romaničke, gotičke, renesansne i barokne intervencije sjedinile u dojmljivoj i nadasve kvalitetnu cjelinu.

III.1.6.3. Konstrukcijska sanacija

Osim restauracije crkve i predvorja, nužno je također provesti njihovu građevinsku sanaciju s obzirom na postojeća oštećenja. U tom pogledu osobito je važno sanirati pukotine u crkvi te učvrstiti svodove u predvorju i Gundulićevoj kuli, napose zrcalni svod na prvom katu koji je u ruševnom stanju. Prijedlog nužnih manjih popravaka iznesen je u elaboratu Radionice statike, koji je dio ovoga konzervatorskog elaborata.¹²⁵ Međutim, s obzirom na to da je riječ o trusnom području, trebalo bi izraditi i projekt cjelovite konstrukcijske sanacije crkve i predvorja. Konstrukcijske metode moraju biti primjerene visokoj kvaliteti pojedinačnoga zaštićenoga kulturnog dobra (uporaba alternativnih materijala, poput spregnutih konstrukcija i karbonskih traka umjesto armiranog betona). Nakon konstruktivnih sanacija valjalo bi osigurati održavanje, odnosno prozračivanje prostora u crkvi kako bi se spriječilo kondenziranje vlage.

125 Autor: Branko Galić, dipl. ing. građ., Zagreb, 2021.

Petar Mattei, Vizija sv. Benedikta, 1706., pala na baroknom oltaru u južnoj bočnoj kapeli

III.2. Liturgijska oprema interijera

RADOSLAV TOMIĆ

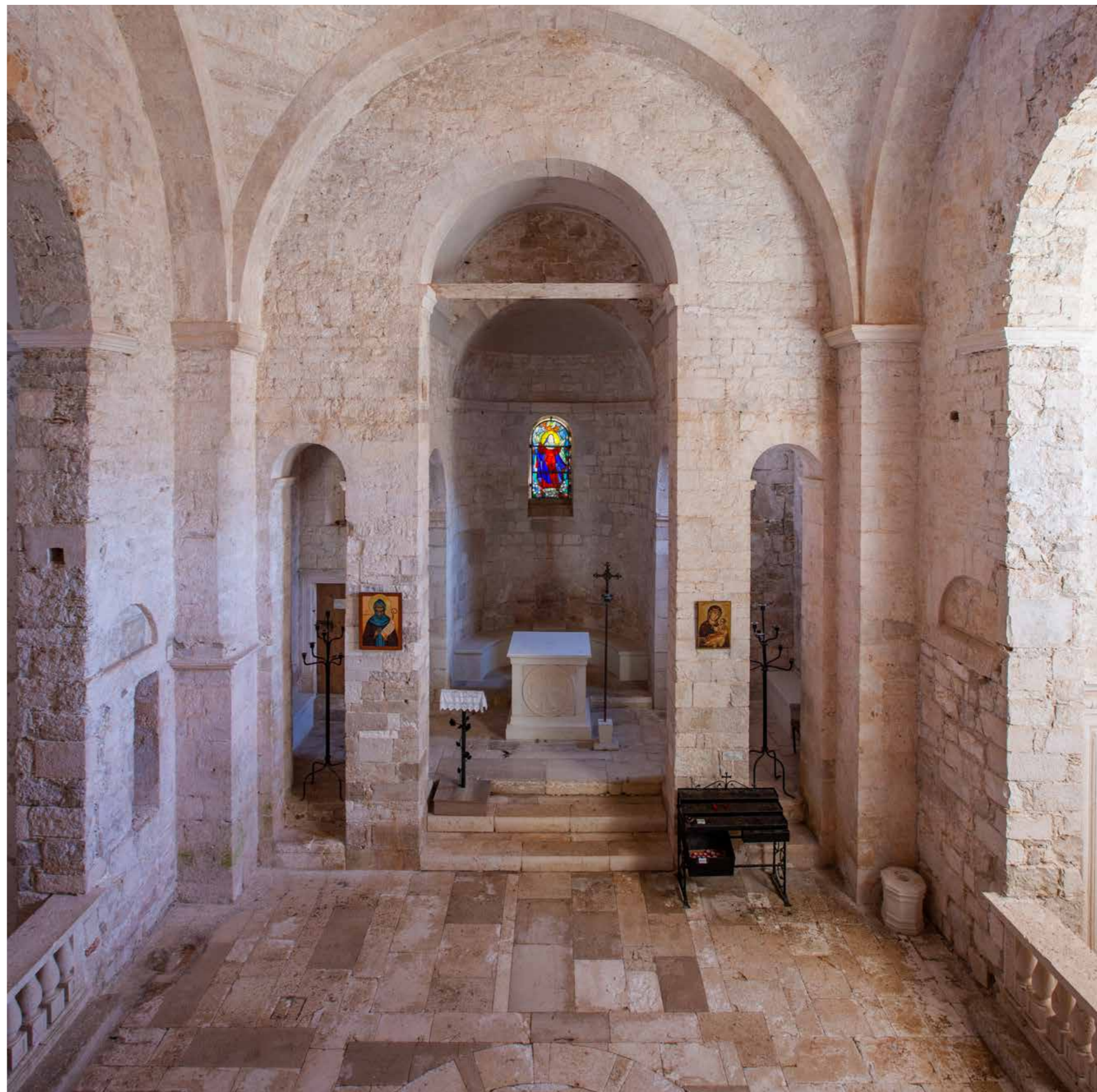
III.2.1. Analiza zatečenog stanja

Oprema crkve sv. Marije sačuvana je u relativno dobrom stanju, iako je pretrpjela brojne izmjene, preinake i uklanjanja. U baroknoj obnovi crkve stradao je veći dio srednjovjekovne opreme, ali i tijekom 19. i 20. stoljeća, kad su crkva i samostan ne samo mijenjali vlasnike nego i bili dom različitim sadržajima, a u nekim razdobljima prepušteni propadanju bez osnovne skrbi. Najveći dio preinaka, pa i narušavanja crkvene unutrašnjosti i njezina inventara, dogodio se od Drugoga svjetskog rata do danas. Prije svega, uklonjen je glavni barokni kameni oltar posvećen 1772. godine, drveni polikromirani kipovi sv. Benedikta i sv. Skolastike koji su stajali na njemu te edikula iznad oltara u kojoj je bila izložena slika Bogorodice s Djetetom. Oltarna cjelina je rastavljena 1949. godine i danas se čuva u samostanu, dok su kipovi svetaca na restauraciji. Na mjesto starog oltara postavljen je novi 2004. godine. Riječ je o stipesu u obliku kocke. Na njemu je natpis:

VETUS · HIC · LAPIS · FRONTALIS

IN · ARA · ERAT · IMPOSITUS · A · C · MMIV

Vjerojatno je istom prigodom uza zid apside postavljena plitka kamena klupa za svećenike, stup za odlaganje liturgijskih predmeta te vitraj na starom romaničkom prozoru apside s prikazom Uznesenja Bogorodice. Na vratima koja vode u sakristiju postavljene su nove, nekusne drvene vratnice, dok su u sakristiji sačuvane stare. One imaju šest polja s profiliranim okvirima i mogu se datirati u 17. ili 18. stoljeće. Na njima je sačuvan i izvorni metalni držak. U sakristiju je odložen i rastavljeni kameni krsni zdenac sastavljen od baze, osmerostranoga stupa i plitice s tri odvojena dijela. Vjerojatno je izvorni stup bio oštećen pa je zamijenjen novijim. Drveni osmerostrani visoki poklopac

Pogled na svetište s recentnim oltarom i vitrajem

Pjevalište, stanje tijekom restauracije ograde

krstionice sačuvan je u samostanu. Nedostaje mu lik Krista (ili sv. Ivana Krstitelja) koji je stajao na vrhu.

Brojni i raznovrsni kameni ulomci i natpisi koji su se izvorno nalazili u crkvi i samostanu, a naknadno su izvađeni, danas su pohranjeni u prostoriji uz kulu na jugoistočnom uglu samostana.

Dva bočna kamena oltara u kapelama u relativno su dobrom stanju, iako su vidljiva oštećenja kamena na menzama, na bazama stupova i drugdje. Predoltarnik južnoga oltara je ožbukani, ali je izgubio završni sloj, dok je na sjevernom

predoltarniku naslikan mrtvi Krist. Oltari su bili obojeni, a do danas se sačuvao isprani i tanki sloj boje na sjevernom oltaru, dok je na južnom većim dijelom izgubljen.

Na sjevernom oltaru je slika »Uznesenje Blažene Djevice Marije«, a na južnom »Vizija sv. Benedikta«. Obje su obnovljene, ali nisu primjereno postavljene u pripadajuće niše retabla, nego su tek prislonjene. U sloju boje, uz rubove, vide se sitnija oštećenja.

Dva kamena barokna oltara postavljena su i u prvom travaju, ispod pjevališta. Njihovi su stipesi zidani i fugirani, dok

Portal između južne kapele i sakristije s baroknim vratnicama

su kameni retabli s bočnim stupovima i atikom ukrašeni viticama, lišćem, volutama, cvijećem i krilatim anđeoskim glavicama. Na kamenu se vide veća i manja oštećenja (glavice anđela, volute, oltarna menza). Obje slike na oltarima su novije i bez umjetničke vrijednosti. Na sjevernom oltaru izvorno je stajao drveni i obojeni kip nekog benediktinskog sveca, ali je u međuvremenu nestao.

Prostrano drveno pjevalište podignuto je iznad prvog travaja. Njegova je tavanica oslikana, kao i ograda prema crkvi. Prema stilskim odlikama može se datirati u kasno 18. sto-

Škropionica u predvorju

ljeće. Trenutno se pjevalište obnavlja pa je ograda prenese-
na u restauratorsku radionicu.

U crkvenom predvorju sačuvana je kamena škropionica. I na romanički lučni otvor zida u predvorju postavljen je vitraj iz novijega vremena (rad Josipa Biffela). Novije su i bez umjetničke vrijednosti dvije ikone izložene u crkvi, na zidovima ispred svetišta. Jedna prikazuje Bogorodicu s Djetetom, a druga sv. Benedikta.

Crkva je bila opremljena i lijepim svijećnjacima (lusterima) koji su uklonjeni. Jedan se čuva u sakristiji, a dva u samo-

Dijelovi krstionice (odloženi u sakristiji)

stanskoj prostoriji u kojoj je i barokni oltar. Djelomično su oštećeni, ali je njihova obnova moguća.

III.2.2. Slijed opremanja

Romaničku crkvu posvećenu Uznesenju Blažene Djevice Marije podigli su u drugoj polovici 12. stoljeća benediktinci.¹²⁶ Prema pisanju Cvite Fiskovića, koji je provodio

126 FISKOVIĆ (1958.), 1; OSTOJIĆ (1964.), 44.

istraživanja i uređenje crkve i samostana 1949. godine, unutrašnjost crkve nije bila oslikana freskama. Pronađeni su doduše »nezatni tragovi slikarija – ravne bijele pruge, koje su odjeljivale crvena polja, a na svodu su primijećeni tragovi ruba ukrašeni nizom bijelih elipsa i osovljenih kocaka koje se dodirivahu, čineći friz na žutoj pozadini. Tragovi figura nisu nigdje pronadjeni, tek se u romaničkom predvorju s južne strane glavnih vrata vidi na kamenu nacrtan lik sv. Kristofora u prirodnoj veličini sa štapom, vrh kojega je stilizirani ljiljan, i s malim Kristom na desnom ramenu.«¹²⁷ Autor navodi da je crtač bio vješt te da je svecu dao gotičku vitkost. Na vanjskim i unutarnjim zidovima crkve urezani su u žbuci i označeni bojom romanički križevi s dvije kocke na vrhu krakova.¹²⁸

Prvi pouzdani podatci o izgledu crkvene unutrašnjosti i njezinoj opremi zabilježeni su u popisu samostanske imovine iz 1458. godine.¹²⁹ Iz toga popisa doznajemo da su već polovicom 15. stoljeća u crkvi postojala tri oltara, od kojih je jedan bio posvećen Bogorodici, drugi sv. Jeronimu, a treći sv. Mihovilu. Na Bogorodičinu oltaru bila je izložena stara čašćena slika Bogorodice s Djetetom (Mljetska Gospa, Gospa od Otoka). Ta izvorna slika, koju Mavro Orbini naziva *imagine antichissima*,¹³⁰ nepovratno je propala te je zamijenjena novijom skromne likovne vrijednosti. No na njoj je ostao stari, izvorni srebrni, nekoć pozlaćeni okov koji se datira u 14. stoljeće i pokazuje oznake gotičkoga stila. Nastao je u dubrovačkim zlatarskim radionicama. Okov uključuje pokrov za Bogorodičin i Isusov lik, kojima su vidljiva samo lica. Bogorodici je iznad glave pričvršćena kruna, dok su na okviru u nišama prikazani benediktinski sveci, među kojima se prepoznaje i sâm sv. Benedikt, a u kružnim medaljonima su likovi evanđelista i drugih sveta-

127 FISKOVIĆ (1980.), 48.

128 Isto.

129 FISKOVIĆ (1958. a), 53–56.

130 ORBINI (1601.), 369; FISKOVIĆ (1980.), 52.

Barokni oltar u južnoj bočnoj kapeli

ca. Površina okova ispunjena je različitim iskucanim viticama te pričvršćenim poludragim kamenjem.¹³¹

U navedenom popisu spominju se i drugi liturgijski predmeti i umjetnine. Među srebrnim i pozlaćenim predmetima

¹³¹ Isto, 51–52; LUPIS (2005.), 39; LUPIS (2010.), 330–332; DEMORI STANIČIĆ (2017.), 293–294.

Barokni oltar u ulaznom traveju južno

bilo je nekoliko kaleža s patenama, svetojarište, kadio-nica i drugi predmeti umjetničkog obrta. Isticao se križ s likovima apostola izrađenima u reljefu te dopunjen kipovi-ma Ivana i Marije. Crkva i samostan posjedovali su i broj-no liturgijsko ruho, od kojih je jedna tkanina bila ukrašena biserima. Za neke se izriekom navodi da su stari, što znači da su bili romaničkoga i gotičkoga stila. Samostan je bio

Barokni oltar u ulaznom traveju sjeverno

opremljen i namještajem, a u popisu se bilježe i pergamen-ne, od kojih neke oslikane i ukrašene grbovima. Bogatstvo benediktinske zajednice ogledalo se i u vrijednoj knjižnici u kojoj se spominju knjige uvezane u kožu. Samo mali broj knjiga sačuvan je u Dubrovniku i Zagrebu. Tijekom 15. i 16. stoljeća crkva je ukrašena klesarskim ra-dovima gotičko-renesansnoga stila. To je škropionica s an-

Barokni oltar u sjevernoj bočnoj kapeli

delčićem uz portal, kustodija s palmetama te niša sa školjkom. Sačuvani su i dijelovi nekadašnje propovjedaonice, dok je u sakristiji renesansni zidni umivaonik.¹³²

Znatnije promjene, dogradnje i novo opremanje ostvareno je tijekom 17. i 18. stoljeća. Prema Izvještaju mljetskog opata i predsjednika Mljetske kongregacije Girolama Giorgia (Jeronima Đurđevića) od 21. travnja 1646. godine, u crkvi se »nalazi jedna kapela Bogorodice, slavna zbog drevnoga čašćenja i hodočašća obližnjega puka, posebice za blagdan Marijina Uznesenja, kojoj je zapravo posvećena ova crkva.«¹³³ Vjerojatno se taj kratki opis odnosi na apsidu u kojoj je na starom oltaru morala biti izložena čudotvorna slika Bogorodice s Djetetom. Crkva je, navodi opat, prikladno opremljena liturgijskim predmetima. Važno je istaknuti da je i sam Girolamo Giorgi, dok je bio opat na Mletu (1641.–1646.; 1648.–1654.), obnovio mnoge dijelove samostana i crkve te je crkvu ukrasio »jednom kapelom izgrađenom iznova i posvećenom sv. Jeronimu, posebnom zagovorniku slavenskoga naroda« (*una cappella fatta di nuovo à S. Girolamo avvocato particolare della nazione illirica*).¹³⁴ Ne smije se smetnuti s uma da se sv. Jeronim posebno častio u cijeloj Dalmaciji, ali da je istovremeno bio i zaštitnik naručitelja, dubrovačkoga plemića i opata Jeronima Đurđevića (Girolama Giorgia). Iako položaj navedene kapele nije moguće precizno ubicirati, neosporno je da su do danas sačuvane dvije bočne kapele naknadno pridodane jednobrodnoj crkvi.¹³⁵

U njima su potom podignuti kameni oltari, oblikom i veličinom identični. Na zidanom stipesu diže se retabl. Njegovi su bočni stupovi tordirani, a završavaju jonskim kapitelima. Atika pravokutnoga oblika s ugaonim volutama i zabatnim završetkom integrira prozorski otvor kroz koji

132 FSKOVIĆ (1980.), 51.

133 DAD, *Diplomata et acta*, 17. st., sv. 11, br. 1254/2, f. 69–70. Usporediti: TRŠKA-MIKLOŠIĆ (2011.), 313–317.

134 Isto, 315.

135 OSTOJIĆ (1964.), 448; TRŠKA-MIKLOŠIĆ (2011.), 311–317; FSKOVIĆ (1980.), 54–59.

Mrtvi Krist, oslik na antependiju bočnog oltara u sjevernoj kapeli

dopire svjetlo u crkvu. Na takvo rješenje rijetko se nailazi u crkvama u Dalmaciji; pokazuje da je njihov autor (projektant) poznao suvremenu umjetničku praksu kojom su se primjenjivale takve zamisli. I tordirani stupovi jonskih kapitela posve su rijetki u oltarnoj arhitekturi na području Dubrovačke Republike. Izraziti primjer je glavni oltar u crkvi Male braće u Dubrovniku koji je 1712./1713. godine podigao majstor Celio Toschini iz Ancone, a kipovima opremio njegov brat Giovanni Toschini. Nije isključeno da se majstor monumentalnih i elegantnih kamenih oltara u kapelama crkve sv. Marije na Mljetu ugledao na oltar u dubrovačkoj franjevačkoj crkvi pa je time i vrijeme njihova nastanka određeno. Na oltarima se nalaze pale. Na južnome je »Vizija sv. Benedikta«, datirana 1706. godinom (na *cartelinu* je bilo upisano: ANNO DOMINI / MDCCVI; danas je vidljiv samo prvi dio natpisa ANNO DOMINI). Sv. Benedikt gleda Bogorodicu s Djetetom i anđele koji lete po nebu. Anđeli drže svečev štap, mitru i knjigu u kojoj je napisana Regula, dok iznad sveca skupina anđela drži veliki svitak s natpisom:

Ordo tuus usque in fine mundi stabit.

Ultimis diebus in ecclesia romana regnabit,

Et plurimos in fide confortabit.

Nullus in ordine tuo morietur, nisi in

statu salutis: Quod si male inçeperit vivere,

et' non desisterit confundentur vel

ab eicietur.

Omnis qui ordinem tuum persequetur nisi

resipiscet, vita ei breviabitur vel

mala morte morietur. Omnes, qui

ordine tuum diligent bonum

finem consequentur.

U drugom planu Mavro spašava Placida od utapanja, dok je u dnu naslikan gavran kojega je, prema legendi, svetac hranio dok je kao pustinjač živio u špilji. U pozadini,

u krajoliku sa stablima, naslikana je crkva. U stiliziranom obliku ona može upućivati na crkvu na otočiću.

Palu je izradio dubrovački slikar Petar Mattei (oko 1679.–1726.) koji je početkom 18. stoljeća dobivao narudžbe u gradu (katedrala, crkva sv. Vlaha), ali i u drugim mjestima na području Republike.¹³⁶ Kao njegovo djelo, mljetsku sliku spominje Francesco Maria Appendini 1802./1803. godine.¹³⁷

Kapele su od crkve odvojene kamenim pregradama sa stupićima u obliku amfore. Baze su ukrašene dijamantnim završecima, a krajnji stupići lozicom s pticom, voćem i cvijećem koje raste iz maskerona i roga obilja.

Na vijencu sjeverne kapele je natpis QVICVMQVE VENIS GENITRICIS MATER AVE, što upućuje na Uznesenje Blažene Djevice Marije prikazano na oltarnoj pali. Ona je (radionička?) kopija stropne slike u dubrovačkoj crkvi Gospe od Karmena koju je u prvim desetljećima 18. stoljeća izradio venecijanski slikar Bartolomeo Litterini (Venecija, 1669.–1748.).¹³⁸ Na ožbukanom predoltarniku naslikan je mrtvi Krist, možda u isto vrijeme kad se uređivao i oltar. Na istočnom zidu kapele isklesan je u kamenu kvadratnoga oblika grb Bosne: u štitu je isječak mjeseca i osmerostrana zvijezda između stiliziranih, dijagonalno postavljenih ključeva. Uokolo je lisnata girlanda, a u kutovima kugla. Ispod grba, na pravokutnoj kamenoj ploči je natpis:

D.O.M

HIC

REQVIESCIT FILIVS

TOMASCI REGIS

BOSNAE

Sadržaj natpisa nije utemeljen na povijesnim činjenicama. Ni jedan sin bosanskoga kralja Stjepana Tomaša (Stjepan

136 FSKOVIĆ (1980.), 57–58.

137 APPENDINI (2016.), 525.

138 TOMIĆ (2004.), 46, 48, 50, 52–53.

Grb Bosne i edikula s nadgrobnim natpisom

Tomašević i Sigismund) nije umro na Mljetu. Riječ je o prijenosu »ilirke ikonografije« koja se oblikovala u dubrovačkoj i dalmatinskoj sredini tijekom 17. i 18. stoljeća. Oblik slova upućuje na kasno vrijeme nastanka, vjerojatno 18. stoljeće, dok su ukrasi na kamenom okviru renesansnih motiva s palminim i hrastovim lišćem.

Pogled na svetište s glavnim oltarom prije demontaže, foto: Jerko Marasović, 1948.

Glavni oltar (1772.), Konzervatorski odjel u Dubrovniku

Glavni oltar posvećen je 1772. godine. Tom je prigodom srušen stariji i u njemu je pronađen dokument o posveti crkve iz 1423. godine. Oltar je podignut od kamena s mramornim umetcima. Njegov oblik koji uključuje stipes s antependijem i svetohraništem te ugaonim postamentima za kipove, bio je tijekom kasnoga 17. stoljeća i u 18. stoljeću popularan u Italiji i u Dalmaciji. Na njega nije po-

stavljjen retabl, što je odlika brojnih oltara na jugu Italije i u Genovi. Kako su stari Dubrovčani imali vrlo bliske odnose s tim krajevima, tako se i taj tip oltara proširio i u njihove crkve. Najljepši je primjer glavni oltar u dubrovačkoj katedrali. Mljetski oltar sastoji se od stipesa s relativno malim svetohraništem isklesanim u bijelom mramoru. Na ugaonim postamentima izvorno su stajali drveni, polikromirani

Pjevalište, Konzervatorski odjel u Dubrovniku

kipovi sv. Benedikta i sv. Skolastike, koji se također mogu datirati u kasno 18. stoljeće. Iznad njih bila je postavljena monumentalna drvena edikula u kojoj je bila izložena štovana slika Bogorodice s Djetetom, prekrivena starim, gotičkim srebrnim pokrovom iz 14. stoljeća, djelom dubrovačkih zlatara, a pripada najstarijim pokrovima u cijeloj Dalmaciji. Oltar, kipovi svetaca i edikula sa slikom uklo-

Krstionica i oltar u ulaznom traveju južno, foto: Jerko Marasović, 1948.

Oltar u sjevernoj bočnoj kapeli, foto: Jerko Marasović, 1948.

njeni su u obnovi crkve 1949. godine s obrazloženjem da su veličinom zaklonili pogled prema romaničkoj apside s prozorom. Na mjestu oltara podignut je novi kameni oltar 2004. godine, koji ima oblik kocke. Na prednjoj strani, poput predoltarnika, umetnuta je starija kamena ploča s isklesanim križem istostraničnih krakova (sidrasti križ, *crux ancorata*).¹³⁹

Trodijelni oltarni prostor izdignut je iznad pločnika lađe. Vjerojatno su dva uska i visoka otvora sa strane apside zaziđana 1772., kad je postavljen novi oltar u svetištu. Ponovno su otvoreni 1949. godine.

U ulaznom traveju crkve danas su dva oltara. Izrađena su u kamenu i prema stilskim karakteristikama mogu se smatrati djelom lokalnih, vjerojatno korčulanskih klesara koji su slične oltare izrađivali za brojne crkve južnog Jadrana.

Oltari imaju identičan oblik i nastali su u istoj klesarskoj radionici. Na zidanom stipesu izdiže se kameni retabl sa stupovima koji su u donjem dijelu ukrašeni palmetama, grožđem, cvijećem i listom akantusa, dok su u gornjem dijelu kanelirani. Postavljeni su na kockaste baze koje su na prednjoj strani ukrašene anđeoskom glavicom s krilima, dok su u zoni predele dva cvijeta isklesana u plitkom reljefu. Iznad istaknutoga gređa je prekinuti zabat s vazom u sredini, dok postrana krila imaju volutni završetak. Na oltaru su vidljivi tragovi jednostavne polikromije koja na unutarnjem okviru polukružnog okvira za sliku oponaša mramor. Oltarne slike su novije i nemaju umjetničke vrijednosti. Na sjevernom oltaru prikazan je sv. Jeronim u studiju i njegovo je ime upisano glagoljicom, dok su na južnom oltaru prikazani sv. Benedikt te sv. Ćiril i Metod.

Na otoku su podignute još dvije manje crkve. Jedna, uz koju je maleno groblje, posvećena sv. Benediktu, podignuta

je početkom 15. stoljeća i pokazuje karakteristike gotičkoga stila. U njezinu praznu unutrašnjost postavljen je kapitel koji je izvorno stajao u predvorju Gospine crkve. Druga kapelica, sagrađena potkraj 15. stoljeća, posvećena je sv. Ivanu evanđelistu. U unutrašnjosti ima uokvirenu reprodukciju slike Gospe od Škrpjela, nabavljenu 1940. godine.

III.2.3. Valorizacija

Romanička crkva sv. Marije tijekom više stoljeća opremala se oltarima, liturgijskim namještajem i predmetima umjetničkog obrta. Nekadašnji glavni kameni oltar je uklonjen, ali je u dijelovima sačuvan u samostanu i lijep je primjer oltarne arhitekture kasnoga 18. stoljeća na području nekadašnje Dubrovačke Republike. Danas su u crkvi sačuvana četiri kamena oltara. Dva u bočnim kapelama iznimna su

139 FISKOVIĆ (1980.), 48.

Gospa od Jezera, ikona

oblikom i pokazuju visoke domete projektanta i klesara. Dva manja oltara u prvom traveju djela su lokalnih, vjerojatno korčulanskih klesara. Takav tip oltara može se vidjeti u brojnim crkvama u cijeloj Dalmaciji. Dvije oltarne

pale izradili su profilirani umjetnici: »Vizija sv. Benedikta« djelo je najpoznatijega dubrovačkog baroknog slikara Petra Matteija, dok je druga (»Uznesenje Blažene Djevice Marije«) stara kopija istoimene stropne slike u dubrovačkoj crkvi Gospe od Karmena, djela mletačkoga majstora Bartolomea Litterinija. Crkvi pripada i glasovita slika »Bogorodica s Djetetom«, prekrivena srebrnim pokrovom iz 14. stoljeća. Iako je izvorna slika propala te je zamijenjena novijom, podsjeća na značenje crkve i samostana u kojoj je navedena slika bila cilj brojnim hodočasnici. Glavni oltar bio je ambiciozno zamišljena cjelina složena od kamena i mramora, dopunjena drvenim kipovima te slavnom slikom »Bogorodica s Djetetom«.

U crkvi su vidljivi tragovi gotičke i renesansne opreme, poput pila, kustodije i škropionice. Nažalost, zbog dugog izbivanja redovnika, u crkvi i samostanu nisu sačuvani vrijedniji liturgijski predmeti izrađeni u srebru, a nema ni liturgijskoga ruha i knjiga koje se spominju u arhivskim dokumentima.

Crkva sv. Marije izvornim romaničkim izgledom jedna je od najvrjednijih srednjovjekovnih građevina na području južne Dalmacije, dok je njezina relativno jednostavna oprema iz novovjekovnoga razdoblja promišljena i skladna te je treba u cjelini čuvati.

III.2.4. Prijedlog konzervatorskih smjernica

U obnovi crkve, provedene pod vodstvom akademika Cvite Fiskovića nakon Drugog svjetskog rata, neki elementi barokne opreme, ponajprije žbuka na zidovima s jednostavnim oslicima te glavni barokni oltar, bili su uklonjeni, kako bi se što više istaknule romaničke karakteristike interijera. Za inventar koji je ostao u crkvi (bočni oltari, pjevalište, oltarne pregrade i sl.) izrađene su konzervatorske smjernice u sklopu elaborata Željka Pekovića iz 2006. godine.¹⁴⁰ Za uklonjeni glavni oltar prijedlog restauracije izradili su

stručnjaci Hrvatskoga restauratorskog zavoda,¹⁴¹ no u navedenoj studiji problem smještaja oltara nije razmatran.

Na temelju istraživanja provedenih tijekom izrade ovog elaborata, držimo da glavni oltar treba vratiti na izvornu poziciju u svetištu. Zahvaljujući osebujnom niskom tipu oltara, naime, vizura na romaničko svetištu ne bi bila zaklonjena, a raskošno oblikovanje doprinijelo bi kvaliteti interijera, koji je zadržao ostalu baroknu opremu.

Glavni oltar treba obnoviti u izvornom obliku i na njega postaviti svetohranište.¹⁴² Vratnice svetohraništa su nestale, pa ih treba zamijeniti novima. Valjalo bi da su pozlaćene i da ih izradi renomirani umjetnik. Mramorni ulomci koji nedostaju, a dopunjavali su kameni oltar, mogu se dopuniti novima koji slijede boju i izgled izvornika. Na oltar treba postaviti drvene kipove sv. Benedikta i sv. Skolastike nakon njihove restauracije. Ostaje otvoreno pitanje izlaganja slike »Bogorodica s Djetetom«, prekrivene srebrnim okovom. Možda bi se mogla izraditi suvremena i vjerna kopija slike koja bi se izložila na oltaru. Dvije novije ikone (Bogorodica s Djetetom i sv. Benedikt) mogu se prenijeti u samostan i izložiti u prostoru blagovaonice, knjižnice ili salona. Preporučujemo da se postojeći kameni oltar, podignut 2004. godine, premjesti u prostor između crkve i samostana, gdje i dalje može biti u funkciji, posebno ako se razmišlja o kapeli u kojoj bi se moglo moliti i održavati bogoslužje.

Kamenu klupu prislonjenu uza zid apside bilo bi dobro ukloniti i prema potrebi zamijeniti drvenim, pomičnim stolcima. Isto tako predlažemo da se uklone i drugi novopostavljeni kameni elementi u svetištu te da se za liturgijske potrebe koristi prenosivi namještaj.

U prozor svetišta postavljen je vitraj s prikazom Uznesenja Blažene Djevice Marije koji oblikom i raspršenom svjetlošću remeti mirni romanički ugođaj crkvene unutrašnjosti.

141 BARIŠIĆ (2014.).

142 Konzervatorsko-restauratorske radove na demontiranom glavnom oltaru izveli su djelatnici Hrvatskoga restauratorskog zavoda, pod vodstvom Marina Barišića. BARIŠIĆ (2014.).

140 Smjernice je izradila Tjaša Kolačko. PEKOVIĆ (2006. a), 129–133.

Preporučuje se njegovo uklanjanje i postavljanje primjerenih prozora, možda s kružnim lijevanim staklima, uobičajenima u dalmatinskim crkvama u prošlosti. Takva su stakla bila u crkvi sv. Vlaha u Dubrovniku, a sačuvana su u njezinu potkrovlju, nakon što su ih zamijenili vitraji Iva Dulčića. Isto tako se može ukloniti i vitraj u predvorju crkve, iako je on manje »vidljiv« u odnosu na vitraj na prozoru apside.

Novije vratnice koje vode u sakristiju treba ukloniti i na njihovo mjesto vratiti starije koje su sačuvane u sakristiji. Isto tako treba u crkvu, na liturgijski primjereno mjesto, vratiti kamenu škropionicu i na nju postaviti drveni, rezbareni poklopac koji prethodno treba konzervirati i u potrebnim dijelovima dopuniti. Barokne vratnice portala između južne kapele i sakristije treba sačuvati.

U 18. stoljeću u crkvi je na zapadnom dijelu podignuto pjevalište. Njegova je gredna konstrukcija odozdo oslikana, dok ograda ima blago izvijen oblik ukrašen dekorativnim motivima. Restauratorska istraživanja pjevališta (Omega engineering) pokazala su da je izvorna boja bila plava.¹⁴³ Nakon obnove, ograda se treba vratiti na izvorni položaj.

Četiri kamena oltara treba obnoviti u mjeri da se saniraju vidljiva oštećenja koja remete cjelovitost i primjeren, završni izgled. To se odnosi na oštećenja u kamenu i u bojenom sloju. Rekonstrukcije se mogu izvesti na arhitekturi (menza, stupovi, volute, profiliranje baze, kapiteli i slično), ali i na skulptorskim dijelovima, poput glavica anđela na oltaru u prvom traveju crkve. Na oltarima u prvom traveju zidani stipesi na koje su postavljeni retable trebali bi se primjerenije fugirati, što znači da se uklone postojeće cementne fuge te da se nove izvedu u prirodnim materijalima. Može se razmišljati i o tome da se predoltarnici (antependiji) i ožbukaju jer bi se na taj način prekrila njihova rustična struktura. Na temelju restauratorskih sondiranja (Omega engineering), ispod recentnih nanosa boje, može se zaključiti da su sva četiri kamena oltara bila marmorizirana (ružičasta podloga sa sivim žilama te plavo-siva marmorizacija na tordiranim stupovima oltara u bočnim kapelama),¹⁴⁴ pa bi i te podatke trebalo uzeti u obzir pri obnovi oltara.

Na oba oltara danas su izložene sadržajno zanimljive, ali likovno nevješte slike koje bi bilo poželjno ukloniti i zamijeniti umjetnički vrijednim djelima.

Oltarne pale na dva oltara u kapelama treba postaviti na primjeren način u otvor retable i na njih postaviti jednostavne ukrasne okvire.

U crkvi su bila tri povijesnomjetnički vrijedna svijećnjaka (lusteri), koja su uklonjena i pohranjena u sakristiji i samostanu. Treba ih obnoviti i vratiti u crkvu. Na starim fotografijama crkvene unutrašnjosti može se vidjeti njihov položaj u crkvi.

Brojni kameni ulomci i natpisi iz različitih povijesnih razdoblja koji su izvorno bili u crkvi i u samostanu valjalo bi izložiti u jednoj većoj samostanskoj prostoriji. Tako oblikovan lapidarij (ili mala muzejska zbirka) pridonio bi dostojanstvu samostana i crkve na Mljetu. Primjereno izloženi i popraćeni legendama, ti bi ulomci svjedočili o prošlosti samostana, ali istovremeno i jamčili njihovo čuvanje, koje sada nije posve sigurno. Preporučuje se i tiskanje kataloga navedenih ulomaka.

143 Restauratorska istraživanja provela je Tjaša Kolačko. PEKOVIĆ (2006. a), 71–106.

144 Restauratorska istraživanja provela je Tjaša Kolačko. Isto, 11–70.

IV.

SAMOSTAN

Danko Zelić

Zapadno krilo samostana, istočno pročelje u klaustarskom vrtu

IV.1. Analiza arhitektonskih obilježja i zatečenog stanja (samostan, vrt, gospodarske građevine neposredno uz samostan)

Sklop benediktinskog samostana sv. Marije na Jezeru na otoku Mljetu u tlocrtu ima oblik izduženog pravokutnika. Orijentacija mu je određena položajem najstarije građevine, crkve sv. Marije, na sjevernoj kraćoj stranici. Uz crkvu, sjeverno krilo sklopa čine građevinske strukture podignute zapadno od njezina glavnog pročelja – predvorje crkve (poslije dograđeno i pretvoreno u kulu) te ulazni trakt s trijemom. Zapadnu stranicu sklopa tvori glavna samostanska zgrada. Jezgra joj je starija samostojeća građevina koja je u razdoblju renesanse produžena prema sjeveru i tako spojena s predvorjem, a duž istočnog je pročelja rastvorena arkadnim trijemom. Sklop je time dobio oblik samostana klaustarskog tipa. Južno krilo samostana tvore građevine gospodarske namjene, a klaustarsko dvorište s istočne strane zatvara visoki zid između dviju kula nad uglovima sklopa.

Vanjski tlocrtni obris sklopa nije kompaktan pravokutnik; kule nad sjeveroistočnim i jugoistočnim uglom perimetra samostana u tlocrtu su nešto istaknutije, a ulazni trakt na sjeverozapadnom uglu – do kojega s obale vodi stubište uz sjeverni bočni zid glavne samostanske zgrade – je uvučen. Od ulaznog trakta prema sjeveru samostanu je, k tome, dograđen uzak niz gospodarskih prostorija natkriven terasom/šetnicom.

IV.1.1. Sjeverno krilo

Sjevernu stranicu samostanskog sklopa definira najstarije zdanje – romanička crkva, izvorno samostojeća građevina. Uz njezinu je apsidu nad sjeveroistočnim uglom sklopa podignuta obrambena kula, a prema zapadu na crkvu se u istoj širini nastavlja predvorje (nad kojim je nadograđena još jedna, tzv. Gundulićeva kula), a potom nadodan i ulazni trakt s trijemom. U 17. stoljeću crkvi je sjeverno dodana barokna bočna kapela, čime je na tom dijelu vanjskog

Sjeverno krilo samostana s crkvom

pročelja samostana promijenjena vanjska perimetralna linija sklopa.

Crkva

Crkva je obrađena u posebnom poglavlju (III.) ovoga elaborata.

Kula nad sjeveroistočnim uglom sklopa

Kula nad sjeveroistočnim uglom sklopa površinom i volumenom najmanja je od triju samostanskih kula. Podignuta je uz vanjsku stranicu ramena apside samostanske crkve i objema vanjskim stranicama istaknuta u odnosu na njezine građevinske linije – osjetnije sjevernom (u odnosu na bočno pročelje crkve), a nešto manje istočnom (u odnosu

na tjeme apside). Kula je visoka oko 15 m, a u tlocrtu je približno kvadratnog oblika, sa stranicama od oko 3 × 3,4 m. Imala je četiri etaže – tri do visine zone konzola, koje su nosile bretešu na vanjskim zidovima kule, te još jedan završni kat, nadograđen kad je, u posljednjoj fazi života samostanskog sklopa, na prijelazu iz 18. u 19. stoljeće, kula pretvorena u zvonik.

Jedini pristup u kulu vodi izravno iz sjevernog dijela svetišta crkve kroz širok, ravno završen otvor vrata probijen u zidu ramena apside (u gotovo cijeloj širini toga zida). Okvir vrata sastavljen je od masivnih, profilacijama ukrašenih kamenih greda. Razina prizemlja kule je znatno viša od razine svetišta. Prostor u unutrašnjosti kule u cijeloj je visini jedinstven, bez pregradnih zidova. Na arhitektonskoj

Sjeveroistočna kula, sjeverno pročelje

Sjeveroistočna kula pregrađena u zvonik, južno pročelje

snimci iz sedamdesetih godina 20. stoljeća, nad najnižom etažom kule je zidana međukatna konstrukcija (svod?), no to nije bilo moguće provjeriti tijekom istraživanja. Ostale su međukatne konstrukcije, kao što je to uobičajeno, zacijelo bile izvedene od drva, a vertikalnoj komunikaciji u unutrašnjosti vjerojatno su služile pomične drvene ljestve.

Plohe vanjskih zidova kule nad sjeveroistočnim uglom sklopa izvorno su u cijeloj visini bile nerastvorene. Jedi-

Ulaz u sjeveroistočnu kulu iz svetišta

ni stariji otvor na vanjskom oplošju kule je uzak vertikalni prorez strijelnice u zoni prizemlja istočnog pročelja (nasuprot vratima koja u kulu vode iz svetišta). Strijelnica je izvedena razmicanjem kamenih blokova dvaju pojasa zida. Dvije vanjske stranice kule (sjeverna i istočna) u cijeloj su širini bile završene bretešom koja je sjeverno počivala na dva, a istočno na tri luka oslonjena na snažne kamene konzole ugrađene na visini od približno 10 m. Dvije konzole na sjevernoj strani su monolitne, masivnije i ne-

što manjeg istaka od ostalih, dvodijelnih konzola (ugaonih, ugrađenih pod kutem od 45°) te triju konzola na istočnom pročelju. Breteša je uklonjena kad je kula dogradnjom još jedne etaže povišena i pretvorena u zvonik. Plohe završne etaže na sve su četiri stranice perforirane širokim otvorima zaključenima segmentnim lukovima. Na tri strane – južnoj, istočnoj i zapadnoj – otvori su pomaknuti udesno u odnosu na središnju os ploha pročelja, dok je otvor na sjevernoj strani u središnjoj osi. Uz otvore na sjevernom i južnom pročelju u visini peta lukova ugrađeni su sekundarno upotrijebljeni kameni fragmenti – konzola i profilirani kameni vijenci – u funkciji imposta.

Vanjska pročelja kule pokazuju nejednoliku strukturu zida. Niži dio zida sjevernog pročelja, približno do visine vijenca svetišta crkve (uključujući i istaknuti vanjski brid kule) kvalitetnije je strukture, građen klesanim kvadrima u pojasiima jednake visine. Pravilnost strukture zida postupno se gubi u gornjem dijelu. Isto vrijedi i za istočno pročelje na kojem je, također, idući prema gornjim zonama primjetna sve obilnija uporaba vezivne žbuke. Južni zidni plašt kule koji se izdiže nad apsidom crkve, okrenut klastru, u cijeloj je visini nehomogene strukture, još nepravilnije od istočnog pročelja. Zidan je također kamenim klesancima, s obilnijom uporabom žbuke. U njegovu nižem dijelu primjetna je široka reška u obliku luka, u kojoj su – sudeći prema arhitektonskim snimkama tadašnjega stanja – istraživači sredinom 20. stoljeća vidjeli ostatak nekog otvora, no riječ je najvjerojatnije o tragovima popravka zida. Zidovi posljednje etaže kule građeni su raznolikim kamenim materijalom uz obilniju upotrebu vezivne žbuke. Njihovi gornji, završni dijelovi, nad lukovima otvora, zaključeni su dvama pojasiima kamenih kvadara, zacijelo dodanima kada je nad kulom bilo konstruirano krovište. Ti se kamenovi od starijih primjetno razlikuju vrstom (svjetlinom) i načinom obrade ploha (strojno obrađeni, glatke površine). Od istoga su materijala i jednostavni, plitko istaknuti potkrovni vijenci od kamenih ploča kojima su zaključena sva četiri pročelja kule.

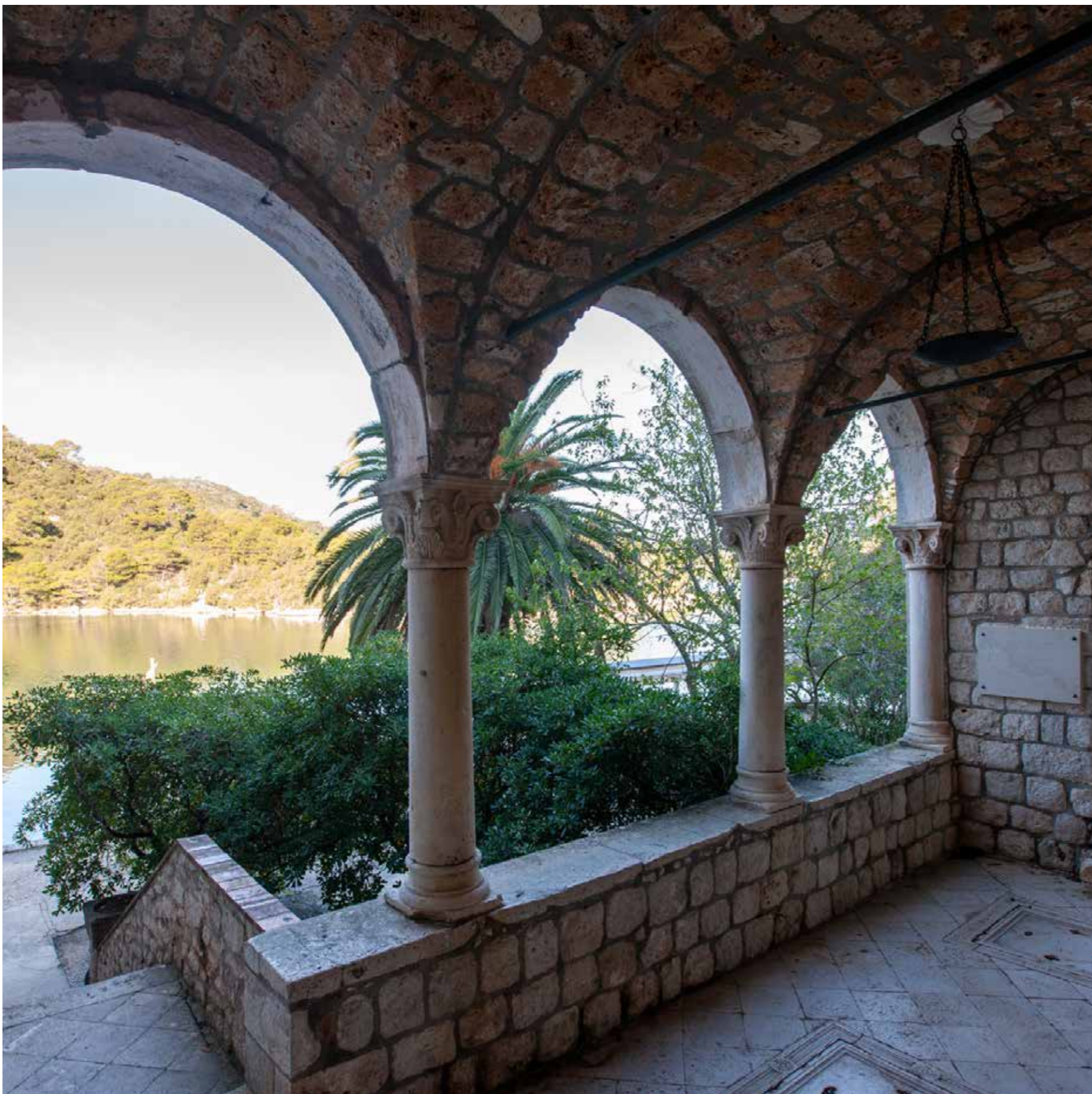
Kula je natkrivena plitkim četverostrešnim krovištem drvene konstrukcije pokrivenim kupom kanalicom.

Ulazni trakt s trijemom

Ulazni trakt s trijemom nalazi se na sjeverozapadnom uglu sklopa, na mjestu spoja predvorja/kule (sjeverno) i glavnog, zapadnog krila samostana (južno), a iz njega – osim u prostore srednje razine samostana – vodi i pristup terasi/šetnici nad sjevernim aneksom. Izgrađen na visokom podzidu, taj dio sklopa visine je dvije etaže.

Ulazni trakt s trijemom u tlocrtu ima oblik izduženog pravokutnika čija je duža stranica određena širinom predvorja/kule, a kraća širinom trijema klaustra. Do trijema kojim je zapadni dio oplošja ulaznog trakta rastvoren u cijeloj nižoj zoni, s razine obale vodi jednokrako kameno stubište, prigradeno uz sjeverni bok zapadnog samostanskog krila. U trijem se pristupa s odmorišta, kroz otvor u njegovu desnom/južnom interkolumniju. Nadsvođen je trima križnim svodovima odijeljenim pojasicama; oblikovanje svodova i upotrijebljeni materijal (sedreni blokovi) pokazuju jasnu analogiju s karakteristikama svodova nad trijemom klaustra. Podnica trijema popločena je dijagonalno postavljenim kvadratnim kamenim pločama. U popločenje su na jednakim međusobnim razmacima ugrađeni kameni poklopci triju grobnih komora. Njihovi pravokutni okviri imaju plitke uzdužne profilacije s reljefnim rozetama u središtima stranica, a pokrovne ploče također su ukrašene profilacijama na vanjskom obodu.

Na istočnom zidu trijema u središnjem je traveju portal koji vodi u predvorje crkve. Širokog je, ravno završenog okvira od masivnih kamenih greda ukrašenih jednostavnim uzdužnim profilacijama koje omeđuju glatke središnje dijelove čeonih ploha. Prag portala je glatka kamena greda, a pred njom je još masivnija stuba, također neukrašena kamena greda. Baze pod dovratnicima ukrašene su na vrh postavljenim reljefnim trokutima blago konkavnih stranica koji počivaju na kuglicama. Duž središnje plohe grede

Ulazni renesansni trijem

Kapiteli trijema

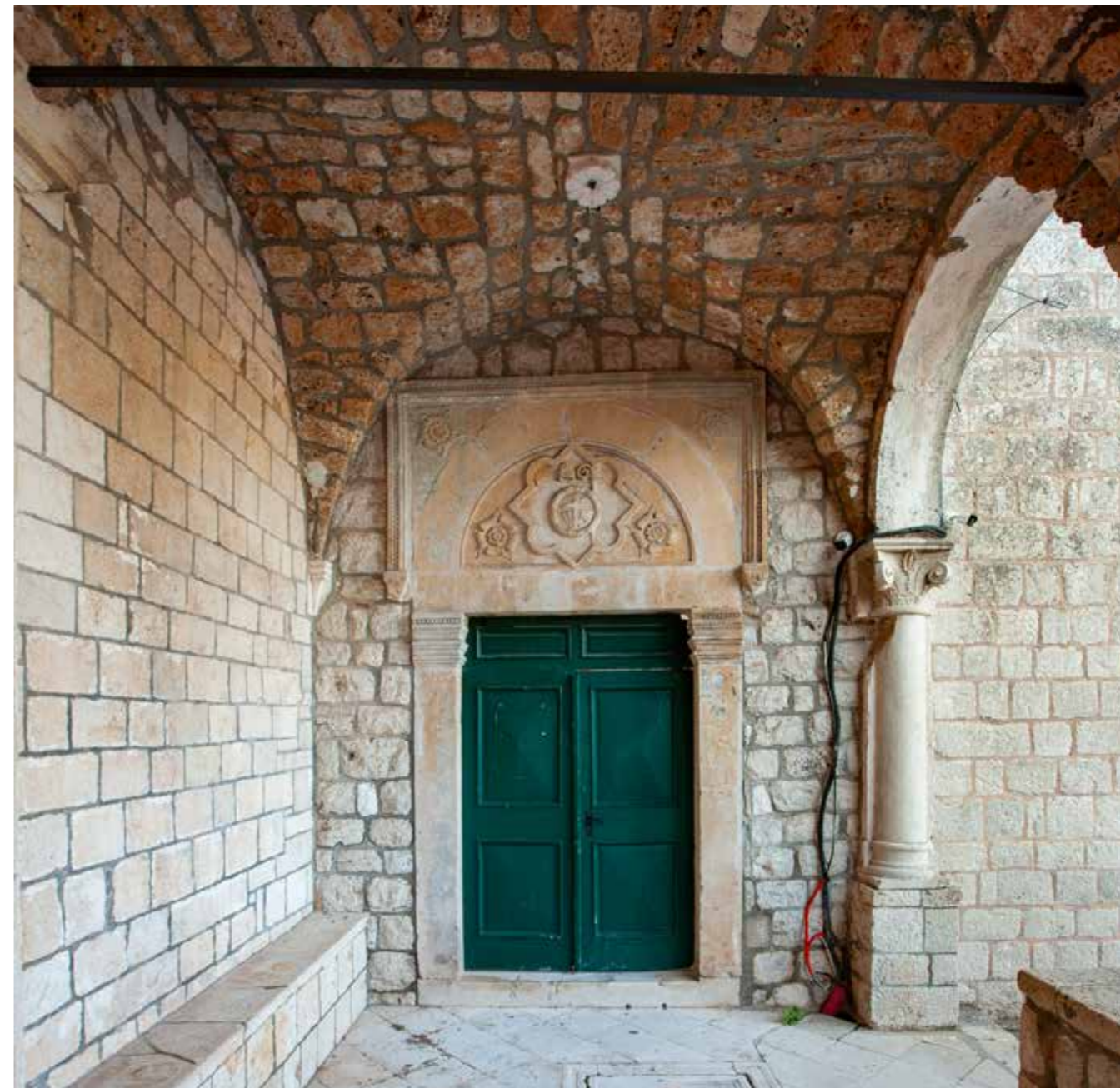

Trijem, renesansni ulaz u predvorje crkve

nadvratnika u cijeloj širini proteže se natpis AVE · MARIA · GRATIA · PLENA · DOMINVS · TECVM (*Zdravo, Marijo, milosti puna, Gospodin s Tobom*), uklesan slovima rimske kapitale. Portal je zaključen snažno istaknutim nadvratnim vijencem. Svojom visinom i širinom portal je očito prevelik u odnosu na površinu plohe lučno završenog polja središnjeg traveja trijema, pa njegov okvir pri ugradnji nije mogao biti centriran, nego je pomaknut udesno od središnje osi. Pritom je morao biti otklesan donji dio stope križnog

svoda zajedno s konzolom na koju je bio oslonjen. Da je portal na svoje današnje mjesto ugrađen naknadno, nakon gradnje trijema, nedvojbeno svjedoče i nepravilna struktura površine zidova koji ga okružuju, poglavito uz lijevi dovratnik, te činjenica da je zid iznad portala građen blokovima sedre, a ne – kao što je to u pravilu svugdje drugdje u samostanu – vapnenca. Zidovi i svodovi ulaznog trijema svakako su bili pokriveni glatkom završnom žbukom. Žbuka je uklonjena, a fuge između blokova premazane su

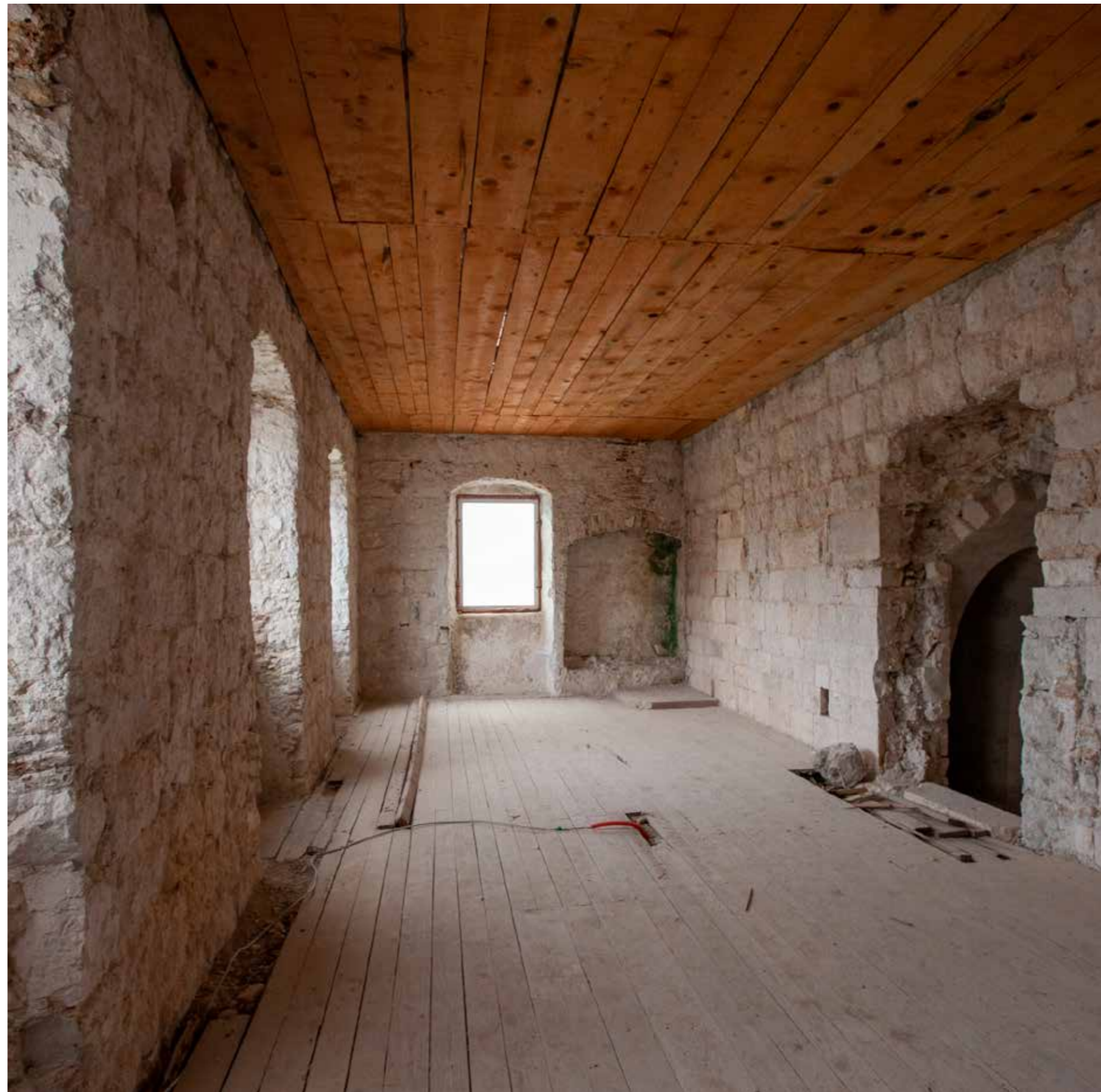
Trijem, renesansni ulaz u samostan

debljim slojem cementne žbuke. Desno i lijevo od portala uz dno zida prigradena je niska kamena zidana klupa (tek nešto viša od praga portala); njezina je gornja ploha plitko istaknuta, jednostavno profilirana kamena ploča. Klupa se proteže duž cijelog podnožja zida i produžuje do stuba pred otvorom na sjevernoj strani trijema. Portal na južnom zidu trijema ulaznog trakta vodi u samostan, točnije u trijem klaustura. Njegov je okvir sastavljen od jednostavnih kamenih greda glatkih površina, a jednako je

obrađena i prednja ploha polukružnog luka nad njegovim nadvratnikom. Kapitela zona dovratnika artikulirana je višestrukim klasičnim konkavnim i konveksnim profilacijama s pojasom dijamantnih vršaka pri vrhu. Nadvratni luk uokviruje lunetu glatke površine, obrubljenu profilacijom užeta. U središtu lunete je reljefnom vrpcom omeđeno dekorativno polje u obliku tzv. toskanskog kvadriloba (nastalog preklapanjem kvadrata i četverolista). U njegovu gornjem dijelu u plitkom su reljefu prikazane opatske insignije – mitra i opatski štap s pričvršćenom vrpcom (*pannisellus*) – a u središtu mu je križ unutar kružnog florealnog vijenca. Pri vrhu haste križa je titulus, a ispod krakova su slova H i S.

Na sjevernom zidu ulaznog trijema, nasuprot ulazu u klaustar je segmentnolučno zaključena niša otvora vrata koja vode na popločenu šetnicu nad sjevernim aneksom sklopa; okvir toga otvora ugrađen je na vanjskom licu zida.

Prostor iznad trijema, na gornjoj etaži ulaznog trakta (opatova soba) je jedinstven. U tlocrtu je izduženi pravokutnik. Na zapadnom su mu zidu tri prozorska otvora u segmentnolučno zaključenim nišama koje se spuštaju do poda. Identična im je niša prozora na sjevernom zidu, uz koju se nalazi još jedna niša zaključena segmentnim lukom izvedenim radijalno složenim tankim opekama. Vjerojatno je riječ o niši kamina, no sudeći prema ispuni zida iznad niše opekama, čini se da je izvorno bila veća, drukčijeg formata. Pred nišom je kvadratna kamena ploča, a uz nju je pri dnu istočnog zida prostorije vidljiv vrh lučno završenoga uskog proreza lijepo klesanih stranica, izvedenog perforiranjem većeg, monolitnog kamenog bloka. Istočni zid opatove sobe nekoć je bio vanjski zid kule/predvorja, a spomenuti je otvor omogućavao dotok dnevnog svjetla u spiralno stubište i jamačno je mogao poslužiti i kao strijelnica. U središnjoj osi istočnog zida probijen je otvor nepravilno obrađenih stranica kojim je iz opatove sobe danas moguće pristupiti izravno u prostoriju polukata, nad ulaznim dijelom predvorja/kule. Na južnom je zidu opatove sobe plitka, lučno završena niša, a u kutu prostorije su stube koje vode prema vratima kojima je ta prostorija pove-

Opatova soba

Maskeron na potkrovnom vijencu sjevernog pročelja ulaznog trakta s trijemom

zana sa samostanskim dormitorijem (tj. gornjom razinom zapadnog krila samostana).

Zapadno pročelje ulaznog trakta samostana podignuto je na visokom podzidu. Pred njim je jednokrako pristupno stubište sastavljeno od masivnih kamenih stuba neukrašenih ploha i ograđeno punim zidanim parapetom. U nižoj je zoni (čija razina približno odgovara srednjoj razini samostana) pročelje po cijeloj širini rastvoreno arkadnim trijemom s trima polukružnim kamenim lukovima oslonjenima na dva stupa i polustupove u uglovima. Baze stupova i polustupova arkade počivaju na punom kamenom parapetu i ukrašene su jednostavnim profilacijama. Tijela stupova/polustupova su glatko obrađenih površina, s prstenastim oblim profilacijama na donjem i na gornjem dijelu. Kapiteli/polukapiteli stupova/polustupova su kompozitnog tipa ponešto shematski klesani. U nižem im je dijelu pojas s dijagonalno postavljenim vrlo stiliziranim listovima akanata koji podržavaju snažnije plastički istaknute volute pod uglovima; između voluta su palmete koje dosežu do vrha

Ulazni trakt s trijemom i opatovom sobom na katu

abaka konkavnih stranica. Imposti lukova nad kapitelima imaju oblik kvadratnih ploča sa stranicama ukrašenima jednostavnim dvodijelnim profilacijama. Lukovi arkade konstruirani su od kamenih segmenata glatke površine s pravilno raspoređenim radijalnim sljubnicama. Obline vanjskih bridova čeonih ploha triju lukova artikulirane su jednostavnom plastički istaknutim dvostrukom profilacijom. Trijem je nadsvođen križnim svodom u dužini od tri traveja, međusobno odijeljena jednostavnim plitkim pojasnicama pravokutnog presjeka. Svodna jedra i pojasnice u cijelosti su klesani od sedre. Konstrukcija, materijal i izvedba nadsvođenja (uključujući i poprečne željezne zatege) posve su nalik, ako ne i identični, nadsvođenju trijema kojim se zapadno krilo samostana rastvara prema klaustru. Zona gornjeg dijela zapadnog pročelja ulaznog trakta odijeljena je od niže zone plićim horizontalnim vijencem. Plastički istaknutiji gornji dio vijenca s jednostavnim profilacijama počiva na kontinuiranom nizu denta. Ploha gornjeg dijela pročelja raščlanjena je trima simetrično (u osima lukova donje zone) raspoređenim pravokutnim prozorskim otvorima. Potprozornici su im jednostavno profilirani i istaknuti, doprozorne i natprozorne grede ukrašene kontinuiranom uzdužnom profilacijom, a pod plastički istaknutim završnim vijencima S-profila su kontinuirani nizovi denta. Proporcijama i oblikovanjem okvira prozori nad trijemom ulaznog trakta odgovaraju prozorima gornje etaže zapadnog krila (onima na strani prema klaustru), odnosno nižim prozorima na morskom pročelju srednje razine toga istog zapadnog krila. Ploha pročelja zaključena je jednostavnim horizontalnim vijencem, identičnim nižem međukatnom vijencu koji odvaja zonu arkade od zone njezina gornjega dijela.

Sjeverno pročelje ulaznog trakta u donjoj je zoni rastvoreno otvorom vrata koja vode na terasu/šetnicu nad sjevernim aneksom sklopa. Okvir tih vrata sastavljen je od jednostavnih kamenih greda. Gornja zona pročelja nastavlja se kontinuirano na donju (međukatni vijenac sa zapadnog pročelja ne nastavlja se na tu plohu), a rastvorena je prozorom u središnjoj osi, dimenzijama, visinom i obradom

okvira identičnima prozorima u odgovarajućoj zoni zapadnog pročelja. I to je pročelje zaključeno vijencem (koji kontinuirano s istočnog pročelja), a na njegovu je kraju, uz spoj sa zidom predvorja/kule teže primjetan reljefno oblikovan maskeron. Premda je riječ o funkcionalnom arhitektonskom elementu (izljevku za vodu), posrijedi je jedina figuralna skulptura u cijelom sklopu koja ne pripada razdoblju romanike. Sudeći prema arhitektonskim snimkama stanja sklopa iz 1948., sjeverni zidovi gornjeg dijela ulaznog trakta tada su bili znatno viši nego što su danas, što znači da su uklonjeni odlukom konzervatora.

Vanjski zidovi ulaznog trakta, uključujući i podzid trijema, građeni su jednolikim, kvalitetno obrađenim kamenim blokovima slaganim u pojase s uskim sljubnicama. Podzid stubišta koji vodi okomito prema podzidu trijema građen je također kamenim blokovima, ali je primjetno nepravilnije strukture.

Istočni, kraći vanjski zid trijema građen je uglavnom kamenim blokovima u pojaseima nejednakih visina, s mjestimičnim odstupanjima. Unutar trijema izvorna je žbuka sa zidova i svodova uklonjena, a sljubnice su premazane tamnom cementnom žbukom. Struktura ziđa, tj. kvaliteta kamenog materijala i raster sljubnica primjetno su nepravilniji na kraćim zidovima trijema (sjevernom i južnom).

Ulazni je trakt natkriven krovom drvene gredne konstrukcije s pokrovom od kupa kanalice. Konstrukcija krovišta oslonjena je na zapadni zid kule nad predvorjem crkve, južno na kraće pročelje zapadnog samostanskog krila, a zapadno i sjeverno izravno na profilirane vijence kojima su završene plohe pročelja.

Sjeverni aneks sa šetnicom

Od sjeverozapadnog ugla samostanskog sklopa, okomito u odnosu na sjeverno pročelje, prema moru vodi uzak, tridesetak metara dugačak aneks, visine jedne etaže s prostorijama gospodarske namjene. Iz tlocrta je vidljivo da je građen u dvije faze, a to potvrđuju i vidljiva lica vanjskih zidova. Širina aneksa odgovara kraćoj stranici ulaznog trakta

s trijemom, na čiji se podzid izravno nastavlja zapadni zid aneksa.

Na crtežu mljetskog samostana u knjižnici biskupskog sjemeništa u Padovi moguće je razbrati da je na sjevernoj strani more bilo znatno bliže samostanu nego što je danas te da se i stariji dio sjevernog aneksa s terasom protezao do same obalne linije. Kad je prostor pred njim poslije nasut, do nove obalne linije bio je produžen i aneks. Raspored prostora u unutrašnjosti aneksa dodatno potvrđuje da je taj dio sklopa građen u dvije faze. Stariji, samostanu bliži dio

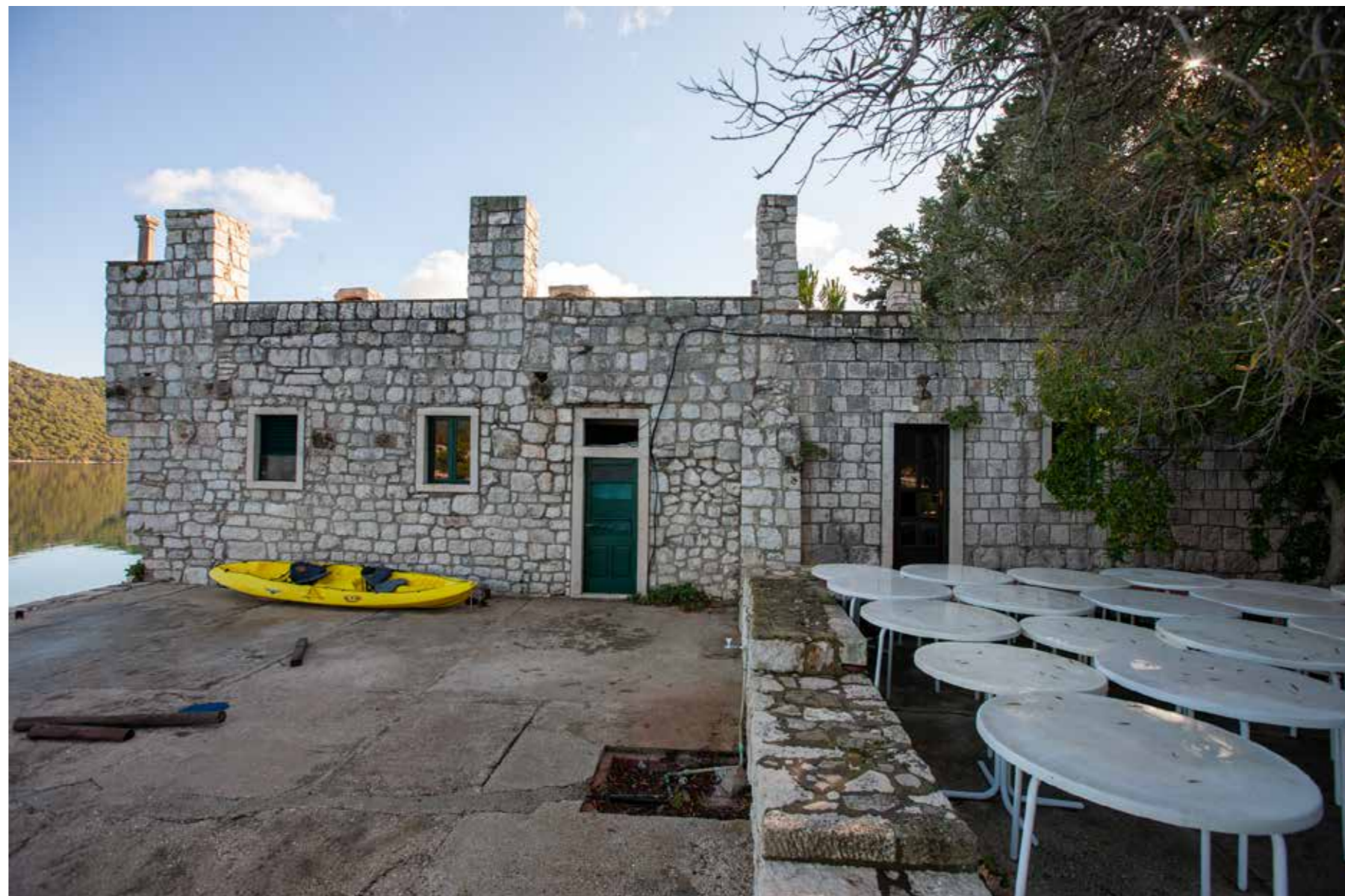
Sjeverni aneks sa šetnicom, pogled prema sjevernom pročelju ulaznog trijema

podijeljen je na dvije bačvasto nadsvođene prostorije pravokutnog tlocrta, a istočnim je dijelom oslonjen na teren. Noviji dio nešto je širi, građen debljim zidovima i ima ravan strop.

Zapadno pročelje aneksa rastvoreno je nizom otvora s recentnim okvirima od glatkih kamenih greda – u starijem dijelu dvama otvorima vrata i trima prozorima, a na novijem su dijelu jedan otvor vrata s nadsvjetlom i dva prozora. Lice zida starijeg, južnijeg dijela sjevernog aneksa zidano je istim materijalom i tehnikom kao i podzid ulaznog trijema

Sjeverni aneks sa šetnicom, pogled prema sjeveru

Sjeverni aneks, zapadno pročelje

pa se može pretpostaviti da potječe iz istoga vremena, dočim je zid poslije dograđenog dijela aneksa građen također kamenim blokovima, kako se čini u sekundarnoj upotrebi, ali i lomljencima, pa je znatno rustičnije strukture. Isto vrijedi i za istočni i sjeverni zid toga dijela aneksa.

Aneks je natkriven terasom/šetnicom kojoj se pristupa kroz širok otvor vrata iz sjevernog traveja trijema ulaznog trakta. Razina popločenja terase/šetnice osjetno je viša od nivelete ulaznog trijema pa su ispred praga vrata koja vode na terasu dvije nejednako visoke stube, točnije rustično obrađene kamene grede. Terasa je u recentnije doba popločena glazi-

ranim klinker-pločicama i s obiju strana omeđena debljim parapetnim zidovima. Na tim je zidovima na južnom kraju par vitkih kamenih stupova glatke površine, s jednostavnim kapitelima nad kojima su klesani utori za poprečnu gredu pergole. U nastavku, duž cijele dužine parapetnih zidova, na jednakim su razmacima masivni kameni piloni kvadratnog presjeka. Zidani su sekundarno upotrijebljenim kamenim blokovima s vrlo širokim fugama i stoga ponajprije svojim volumenom, ali i rustičnim izgledom ploha odudara od standarda gradnje vanjskih zidova na drugim dijelovima samostana. Pri vrhu unutarnjih stranica nekih od

tih pilona ugrađeni su segmenti klesanih kamenih gotičkih lukova s unutarnjim bridovima ukrašenima jednostavnom oblom profilacijom. Te fragmente za sada nije moguće povezati s nekom od arhitektonskih struktura samostana, pa nije sigurno potječu li s lokaliteta ili su odnekud doneseni. Masivnost pilona svakako upućuje na to da je šetnica bila natkrivena krovom drvene gredne konstrukcije. Gornje stranice parapeta na kojima počivaju ti nosači na nekim su dijelovima zaključene kamenim pločama profiliranih prednjih stranica, a segmenti bliže ulaznom traktu pokriveni su tankim opekama. Istim su materijalom obloženi i zidani nasloni za sjedenje između pilona nad najsjevernijim, moru najbližem dijelu aneksa.

Sjeverna strana klaustra (sakristija, skladište i kapitul)

Na južnom je obodu sjevernog samostanskog krila niz od triju prostorija koje ujedno definiraju i sjevernu stranicu klaustarskog dvorišta. Riječ je o niskoj, izduženoj jednoetažnoj građevini podignutoj ispod južnog bočnog pročelja crkve, natkrivenoj terasom.

Sve tri prostorije u tlocrtu imaju oblik izduženih pravokutnika, a sve do gradnje južne bočne barokne kapele crkve bile su jednakih širina i, kako se čini, nisu bile međusobno povezane. Najstarija je od tih prostorija (i prva gledajući od istoka prema zapadu) sakristija, dograđena neposredno uz svetište crkve. Nadsvođena je dvama križnim svodovima oslonjenima na klesane konzole u perimetralnim zidovima, a ključni kamenovi svodova ukrašeni su reljefnim rozetama. Sakristija je sa svetištem izravno povezana uskim otvorom vrata pravokutnog okvira, zaključenog romaničkim polukružnim lukom koji je u međuvremenu većim dijelom zaklonjen križnim svodom. Otvor u sjeveroistočnom kutu sakristije vodi, pak, do omanje prostorije južno od apside, nastale kad je taj prostor zatvoren gradnjom istočnog perimetralnog zida sklopa. Na sjevernom zidu sakristije vidljiv je u prostor istaknut vanjski zidani pilastar južnog pročelja crkve, a uz njega je zapadnije trag srpastog luka s lunetom nad (zazidanim) otvorom nekadašnjih vrata – juž-

Sakristija, pogled na južno pročelje crkve

nog bočnog ulaza u crkvu. Dogradnjom barokne bočne kapele uz potkupolni prostor crkve, ta su vrata zatvorena, a u istočnom zidu kapele načinjen je širi pravokutni otvor vrata kojim je novi dio crkve izravno povezan sa starijom sakristijom. Gradnjom barokne kapele prostor sakristije je skraćen, svodna jedra zapadnog traveja su presječena, a konzole u kutovima prostorije prestale su biti vidljive. U zapadnom je zidu sakristije, uz sam kut, ugrađeno široko kameno pilo. Pravokutnog je oblika s upisanim lukom u gornjem dijelu, ukrašeno homogenom shematski klesanom reljefnom dekoracijom renesansnog, točnije klasičnog

Sakristija, renesansno pilo

oblikovnog rječnika (ili inspiracije). Na južnom su zidu sakristije (prema klausturu) široka, ravno završena vrata kojima je u tu prostoriju moguće pristupiti izvana, iz šetnice klaustura. Unutarnji im je rasteretni luk znatno viši od današnjeg formata otvora. Sakristija dnevnu svjetlost dobiva kroz prozor na zidu prema klausturu; prozorska niša je pravokutnog oblika sa segmentnolučnim nadvojem i klupčicom osjetno nižom od svijetlog otvora prozora. Popločenje je recentno, izvedeno poslije posljednjih arheoloških istraživanja. Središnja od triju prostorija na sjevernom obodu klaustura (tzv. skladište) izvorno je u tlocrtu također imala oblik izdu-

Pilo u sakristiji

ženog pravokutnika i bila nešto duža od sakristije. Njezina je površina osjetno smanjena kad je uz središnji, potkupolni travej crkve u baroknom razdoblju dograđena bočna kapela. Jedini pristup u tu prostoriju vodi iz klaustra, a na istom je zidu i prozorski otvor formata izduženog uspravnog pravokutnika.

Zapadno od skladišta je tzv. kapelica (ili *kapela*), čija dužina odgovara širini prostora predvorja, a širina širini trijema klaustra. Ta je prostorija najvjerojatnije služila za sastanke kapitula samostana (u njoj se uz istočni zid, prema arhitektonskoj snimci sklopa iz 1948. godine, nalazio zidani,

Kapitul

u međuvremenu demontirani oltar). Sa sjeverne strane širokim je lučno zaključenim otvorom/prolazom povezana s predvorjem crkve. Nasuprot tom otvoru, na južnom je zidu (prema klaustarskom dvorištu) prozorski otvor s ugrađenom masivnom željeznom rešetkom. Na kraćem zapadnom zidu su vrata koja u prostoriju vode iz ulaznog traveja trijema klaustra, a na nasuprotnom istočnom zidu ugrađene su na visini od oko 75 cm dvije grubo klesane kamene konzole – posljednji ostatci demontiranog oltara. Prostorija je nadsvodena uzdužnim bačvastim svodom polukružnog presjeka koji je od zida na južnoj strani razdijeljen plitko istaknu-

Portal kapitula u trijemu samostana

tim jednostavno profiliranim kamenim vijencem. Svod i svi zidovi te prostorije su ožbukani, izuzevši istaknute vertikalne strukturalne elemente (pilastre) crkve, odnosno predvorja. Popločenje kamenim, dijagonalno slaganim kvadratnim pločama je recentno.

Pročelje niza prostorija na sjevernoj strani klaustra je jedinstveno, visine jedne etaže. Na njegovu su istočnom dijelu, koji odgovara sakristiji, dva otvora. Desno, na dijelu zida koji je temeljen na živoj stijeni je prozor jednostavnog kamenog okvira sa zakošenim plohamama i ugrađenom željeznom rešetkom. Vrata sakristije na pravcu su istočne uz-

Sjeverno krilo uz crkvu, otvori spremišta i sakristije

dužne šetnice klaustarskog vrta. Grede okvira toga otvora ukrašene su profilacijom oblog štapa, iznad nadvratnika je jednostavni nadvratni vijenac, a nad njim je ugrađen još jedan snažno istaknut kameni vijenac koji oblikovanjem nije nalik ni na što drugo na samostanu (unutarnji brid s profilacijom oblog štapa, ispod završne glatke trake, čini niz plitkih denta zaobljenih kutova). Razina prostorije je osjetno viša od današnje nivelete šetnice u klausturu, pa je ispred praga postavljena kamena stuba.

U središnjem dijelu pročelja, u širini koja odgovara dužini prostora skladišta, također su dva otvora. Otvor vrata pred čijim je povišenim pragom kamena stuba, ima dovratni-

ke unutarnjih bridova ukrašene jednostavnom profilacijom obloga štapa. Nad njima su u kapitelnoj zoni simetrično postavljena dva kamena glatko obrađenih stranica koji djeluju kao bočno ugrađene konzole, s konkavnim zaobljenjima koji svijetlom otvoru vrata daju segmentnolučni završni obris. Od istoga je materijala i visoka glatka greda nadvratnika, a nad njom je ugrađen snažan završni vijenac S-profila koji počiva na pojasu plastički snažno istaknutih denta. Okvir prozora središnje prostorije sastavljen je od sekundarno upotrijebljenih jednoliko klesanih dijelova nekoga starijeg prozorskog okvira, zakošenih glatkih ploha obrubljenih nizom denta, s jednostavnom dvostrukom pro-

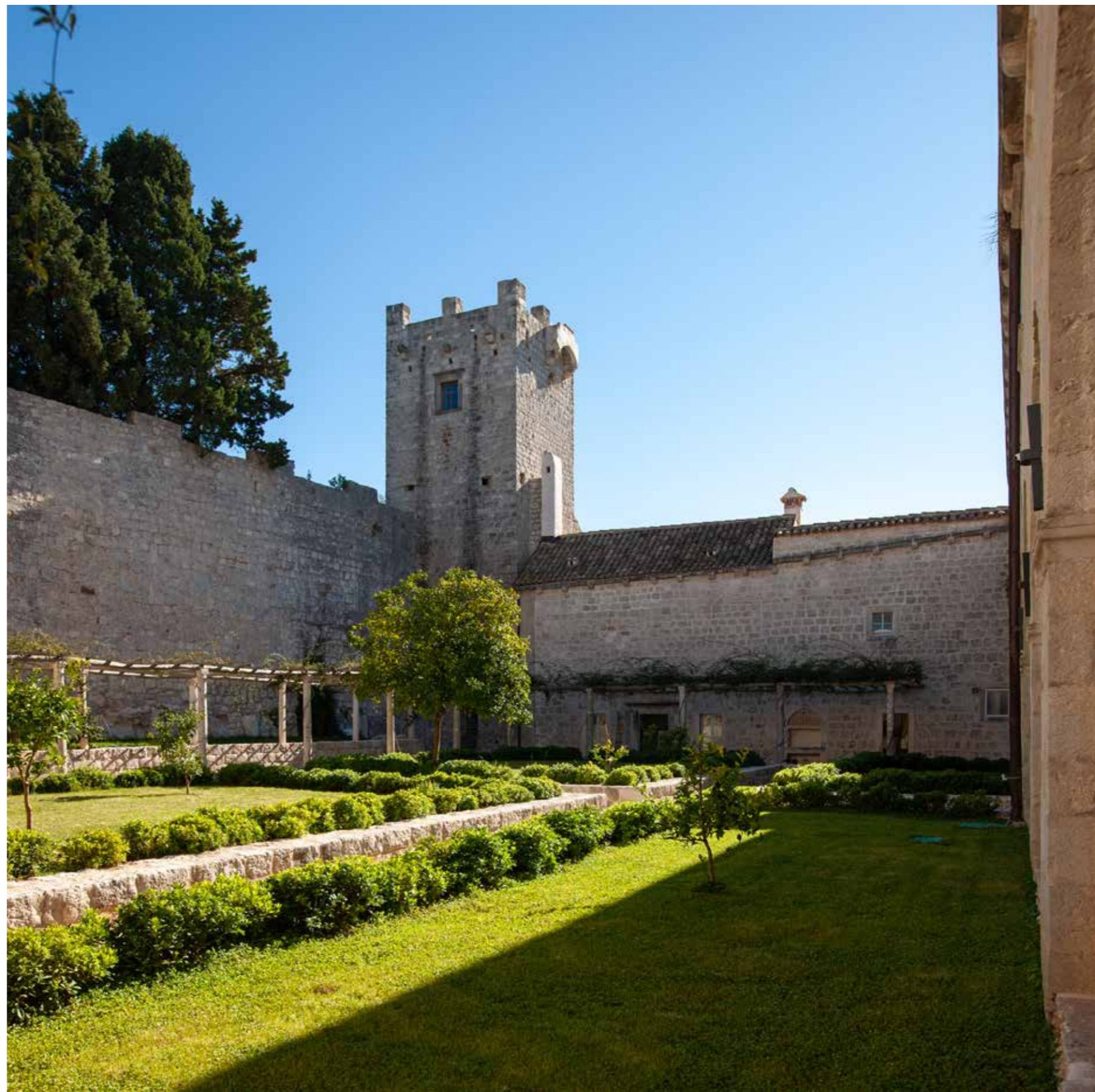
filacijom na vanjskom obodu. Dijelovi okvira iznad starijih doprozornika nedvojbeno su izrađeni i ugrađeni naknadno, kako bi se (za otprilike trećinu) povišio svijetli otvor. Istočni dio zida, koji korespondira s prostorijom kapitula (tzv. kapelicom ili kapelom), rastvoren je samo jednim prozorskim otvorom kamenog okvira, s ugrađenom snažnom željeznom rešetkom. Duž cijelog pročelja iznad okvira otvora ugrađen je niz grubih kamenih konzola na koje su oslonjene uzdužne grede pergole. Do sredine 20. stoljeća pročelje je završavalo svojevrsnom lođom; nadograđeni masivni kameni stubovi nosili su konstrukciju jednoslivnog kosog krovišta, oslonjenog na suprotnoj strani na niz kon-

zola ugrađenih u bočne zidove crkve i predvorja. Da bi se oslobodio pogled na južno pročelje crkve, ta je lođa odlukom konzervatora uklonjena, a stubovi su potom većim dijelom porušeni. Nadograđeni je dio, naime, zadržan samo nad krajnjim zapadnim dijelom zida, uz pristup koji na terasu vodi iz hodnika na gornjoj razini zapadnog krila samostana.

Sve tri prostorije natkrivene su ravnom terasom s niskim punim zidanim parapetom. Materijal popločenja su strojno obrađene pravokutne kamene ploče (poput onih na vrhu kule nad sjeveroistočnim uglom sklopa).

IV.1.2. Klaustarski vrt

Klaustarski vrt u tlocrtu ima oblik izduženog pravokutnika. Uređen je recentno, prema projektu kojim se željelo rekonstruirati renesansni vrt. Sa zapadne strane omeđen je trijemom glavne samostanske zgrade, s južne građevinama koje tvore južno krilo, na sjeveru je niz prostorija izgrađen južno od crkve, a na istoku vanjski zid sklopa ispod kojega je u gotovo cijeloj dužini niskim zidom ogradena *arła* – prostor za nasade. Dužom uzdužnom i kraćom poprečnom šetnicom površina klaustarskog vrta podijeljena je na četiri pravokutna polja – dva uža, uz arkadni trijem, i dva iste dužine, ali gotovo dvostruko veće širine. Na istočnoj je strani, uz arlu, još jedna uzdužna šetnica u cijeloj dužini klaustra. Šetnice u klaustru vode između jednostavnih niskih zidova od kamenih kvadara koji ograđuju zasadena polja vrta; poprečni zidovi na zapadnoj strani vode izravno od bazamenta stubova arkade zapadnog samostanskog krila. Polja vrta izdignuta su u odnosu na razinu šetnica i ispunjena zemljom. Tri strane klaustarskog vrta natkrivene su ozelenjenom pergolom. Nose je jednostavno klesani tanki kameni stupovi kružnog presjeka (dijelom stariji, dijelom suvremeni faksimili) bez baza, sa shematski klesanim lisnatim kapitelima. Osim na stupovima, uzdužne deblje drvene grede (na koje su, pak, oslonjene poprečno postavljene tanje oblice) počivaju južno i sjeverno na grubo klesanim kamenim konzolama u zidovima građevina koje definiraju

Klaustarski vrt, pogled prema južnom krilu samostana i kuli

Klaustarski vrt i zapadno krilo samostana

te dvije stranice klaustara, dok pergolu na istočnoj nose dva niza stupova; stupovi istočnijeg niza (nad ogradom arle) oktogonalnog su presjeka. Šetnica na južnom obodu klaustarskog vrta popločena je pravokutnim kamenim pločama, a sve ostale staze unutar vrta pokrivene su nasutim tucanicom.

IV.1.3. Zapadno krilo

Zapadno krilo – glavna samostanska zgrada – proteže se od predvorja crkve i ulaznog trakta prema jugu. Zapadnim pročeljem okrenuto je prema moru, a istočnim zatvara

klaustarsko dvorište. Vertikalno je podijeljeno na tri razine – etaže. Donja je razina na niveleti obale, a srednja približno na niveleti hodnika klaustara.

Jezgru donje razine zapadnog krila tvori niz od četiri prostorije odijeljene poprečnim zidovima. Uz te prostorije istočno, uz pročelje prema moru, vodi uzak hodnik nadsvodjen bačvastim svodom polukružnog presjeka, izvorno rastvoren nizom od šest lučno završenih otvora oslonjenih na masivne zidane stubove. Dvije prostorije južno, približno kvadratnog tlocrta, i najsjevernija, ujedno i najmanja od spomenutih četiriju prostorija, nadsvodene su bačvastim svodovima čija su tjemena okomita na uzdužnu os

Zapadno krilo samostana, hodnik na prvoj razini sa zazidanim lučnim otvorima

Zapadno krilo s terasom i ugaonim bretešama

zapadnog krila samostana, dok duža prostorija ima uzdužni bačvasti svod. Prostorije su međusobno povezane lučno zaključenim otvorima približno na sredini masivnih poprečnih nosivih zidova, a osim velike prostorije, svima je moguće pristupiti i iz hodnika. Svi otvori imaju recentne glatke kamene okvire, osim vrata manje južne prostorije, s profiliranim konzolama unutar svijetlog otvora te kružnim medaljonom s kristogramom na sredini nadvratnika, no zi-

đe uz taj okvir pokazuje da vjerojatno nije *in situ*, nego je ugrađen sekundarno. U sjevernom dijelu zapadnog krila na spomenuti se niz prostorija nastavlja još dvije prostorije pravokutnog tlocrta, postavljene okomito u odnosu na uzdužnu os, po cijeloj širini etaže, također nadsvođene bačvastim svodovima polukružnog presjeka. Pristup do njih prije je vodio samo iz susjedne starije prostorije, a u novije vrijeme probijen je otvor vrata na sjevernom kraju hodni-

Zapadno krilo na starim fotografijama (lukovi na prvoj razini su zazidani), Konzervatorski odjel u Dubrovniku

ka, kao i dva nova otvora na zidu prema moru – vrata koja vode u sjeverniju prostoriju i prozor koji osvjetljava prostoriju do nje. Svi svodovi u svim prostorijama najniže razine zapadnog krila samostana izvedeni su u kamenu vapnencu, a sljubnice između blokova na svodovima su (kao i na zidovima) obilno premazane tamnim cementnim fugama (osim u prostoriji kuhinje, čiji su zidovi i svod ožbukani). Podovi su od neglaziranih industrijski proizvedenih kera-

Zapadno krilo, prostorija na srednjoj razini s bačvastim svodom

mičkih pločica (u kuhinji od većih kvadratnih keramičkih ploča). Prostorije na toj razini zapadnog krila dostupne su isključivo s obale pred zapadnim krilom samostana i nemaju izravnu vertikalnu komunikaciju prema gornjim etažama sklopa. U istočnom pak dijelu, ispod trijema klaustra, uzak je, također bačvasto nadsvođen prostor cisterne; sjevernije od cisterne vidljive su starije strukture građevina koje su prethodile renesansnom samostanu, otkrivene tije-

Hodnik na srednjoj razini

kom recentnih arheoloških istraživanja. Prema lučno završenom kamenom okviru malog prozora u temeljnom zidu renesansnog trijema klaustra, pretpostavlja se da je taj zid nekoć bio vanjski zid samostana.

Jezgru druge etaže, tj. srednje razine zapadnog krila, tvori niz od pet bačvasto nadsvođenih prostorija (tri uže sjeverno i dvije šire južno), odijeljenih kompaktnim poprečnim zidovima čiji raspored odgovara zidovima niže etaže. Nad-

Prostorija uz stubište sa zrcalnim svodom sa susvodnicama

svođene su bačvastim svodovima, a u novije doba, kad je samostan preuređen u hotel, dobile su vlastite kupaonice, pri čemu su im ulazni dijelovi odijeljeni tanjim pregradnim stijenkama. Spomenute prostorije dnevnu svjetlost dobivaju kroz prozore na istočnom zidu, ujedno zidu trijema kojim je zapadno krilo na toj razini rastvoreno prema klaustru u cijeloj svojoj dužini. Prostorijama je moguće pristupiti isključivo iz dugačkog hodnika koji (kao i na donjoj razi-

Prostorija na srednjoj razini sa zrcalnim svodom

ni) vodi uz pročelje prema moru i nadsvođen je bačvastim svodom polukružnog presjeka te osvijetljen nizom prozora čije se niše spuštaju do razine poda. Prostorije prema hodniku imaju vrata kamenih okvira s unutarnjom profilacijom oblog štapu te nadvratnim vijencima s dentima (prve tri prostorije), odnosno nešto uže kamene portale s oblim štapom uz svijetli otvor, bez vijenca (iduće dvije prostorije, ulaz u zapadno krilo te ulaz u sanitarije na kraju hodnika).

Zrcalni svod, detalj

Pod hodnika popločen je novijim tavelama koje su prekrile stariji teraco (vidljiv u južnom dijelu hodnika), a u sobama (s naknadno uređenim sanitarnim čvorovima) su popločena od novijih kvadratnih keramičkih pločica. Naknadno je sanitarni čvor uređen i u južnom dijelu hodnika.

Sklop od nekoliko prostorija na sjevernom dijelu toga, zapadnog krila, nastao je kad je starije samostansko zdanje – jezgra zapadnog krila – bilo produženo, tj. nadograđe-

no prema sjeveru sve do linije predvorja, odnosno južnog pročelja crkve. Da je riječ o spoju dviju dotad zasebnih arhitektonskih struktura govori prije svega lom pravca zida trijema klaustra (koji je primjetan na arhitektonskoj snimci), ali i činjenica da je razina podova u tom dijelu građevine znatno viša od razine popločenja trijema klaustra. Prostor sjevernog dijela zapadnog krila podijeljen je na malo predvorje (sjeveroistočno), kameno stubište (jugoistočno)

te dvije veće prostorije zapadno, povezane sa spomenutim uzdužnim hodnikom koji vodi uz pročelje prema moru. Te se prostorije od ostalih prostora na toj etaži razlikuju prije svega načinom svodjenja. Za razliku od bačvastih svodova starijeg dijela, nadsvođene su zrcalnim svodovima sa susvodnicama oslonjenim na konzole, a svodna su polja odijeljena pojasnicama, kako se čini naknadno ugrađenim, željeznim zategama. Analogno je nadsvođenje – zrcalni svod poduprt na obodu susvodnicama – tijekom toga istog građevinskog zahvata izvedeno i u najsjevernijoj u spominjanom nizu od pet starijih prostorija, a nad dijelom hodnika koji se (u istoj visini) nastavlja na stariji bačvasto nadsvođeni hodnik, u širini spomenute novonadsvođene prostorije konstruirana su dva križna svoda, također oslonjena na kamene konzole i odijeljena pojasnicama.

U tom, sjevernom dijelu ove razine zapadnog krila nalazi se i jednokrako kameno stubište koje duž zida prema klausturu vodi na gornju razinu samostana. Uz početak kosine stubišta, sastavljenog od jednostavnih, neukrašenih kamenih greda, nalazi se vrlo kvalitetno klesana gotička kamena perforirana ograda.

Srednja razina zapadnog krila samostana, kao što je već istaknuto, prema istoku, tj. prema klausturu, u cijeloj je dužini rastvorena monumentalnim arkadnim trijemom. U trijem se pristupa iz ulaznog trakta samostana kroz široka vrata na njegovu sjevernom zidu. Iz toga, najsjevernijeg traveja trijema ulazi se zapadno u jednu od prostorija opisanog novijeg dijela zapadnog krila (umjesto starijih vrata sada je na tom mjestu probijen veći pravokutni otvor), a istočno u tzv. kapelicu/kapelu ili prostoriju kapitula (prigradenu južno uz predvorje crkve). Klesani, profilacijama ukrašen okvir otvora vrata prostorije pripada, kako se smatra, razdoblju renesanse, no njegov je završni luk postavljen nad istaknutim nadvratnim vijencem, što ukazuje na to da je možda riječ o naknadno spojenim elementima. Podnica najsjevernijeg traveja na znatno je nižoj razini od današnje hodne plohe trijema pa je visinska razlika svladana četirima stubama. Na suprotnoj, južnoj strani trijem završava travejem čija je

Zapadno krilo, stubište na srednjoj razini

Stubište

površina upola manja od ostalih. Vrata na zapadnom zidu otamo vode u najjužniju prostoriju zapadnog krila, a vrata na susjednom, južnom zidu vode u južno krilo. Oba ta otvora imaju pravokutne kamene okvire ukrašene profilacijama. Nad vratima prema južnom krilu u središnjoj je osi zida pod samim svodom sekundarno ugrađen kameni blok sa strijelnicom u obliku obrnute ključanice.

Uzdužni (istočni) zid trijema raščlanjen je nizom od osam prozora. Budući da je unutarnji raspored toga dijela građevine uspostavljen prije gradnje trijema, njihovi otvori nisu točno u središnjim osima lučno završenih polja zida. Svi su prozori jednakih dimenzija, gotovo kvadratnog oblika,

Svodovi uz stubište, detalji

i identičnih kamenih okvira sastavljenih od jednostavnih greda s tankom obrubnom trakom i prema unutra zakošenim plohamama. Izrađeni su i ugrađeni u novije doba (tijekom prenamjene sklopa u hotel), možda po uzoru na neke starije okvire na istim mjestima, možda i negdje drugdje na samostanu, ili s težnjom da im budu slični. Okvir najsjevernijeg prozora je zapunjen i u sredini ima tek uzak vertikalni prorez koji osvjetljava stubište. Na istočnom zidu trijema na više su mjesta ugrađeni i prezentirani arhitektonski fragmenti i ostatci starijih otvora. Među njima se najviše ističe gornji dio okvira romaničkih vrata. Sudeći prema niši čiji su tragovi sačuvani u zidu iza okvira, posrijedi je jedini od

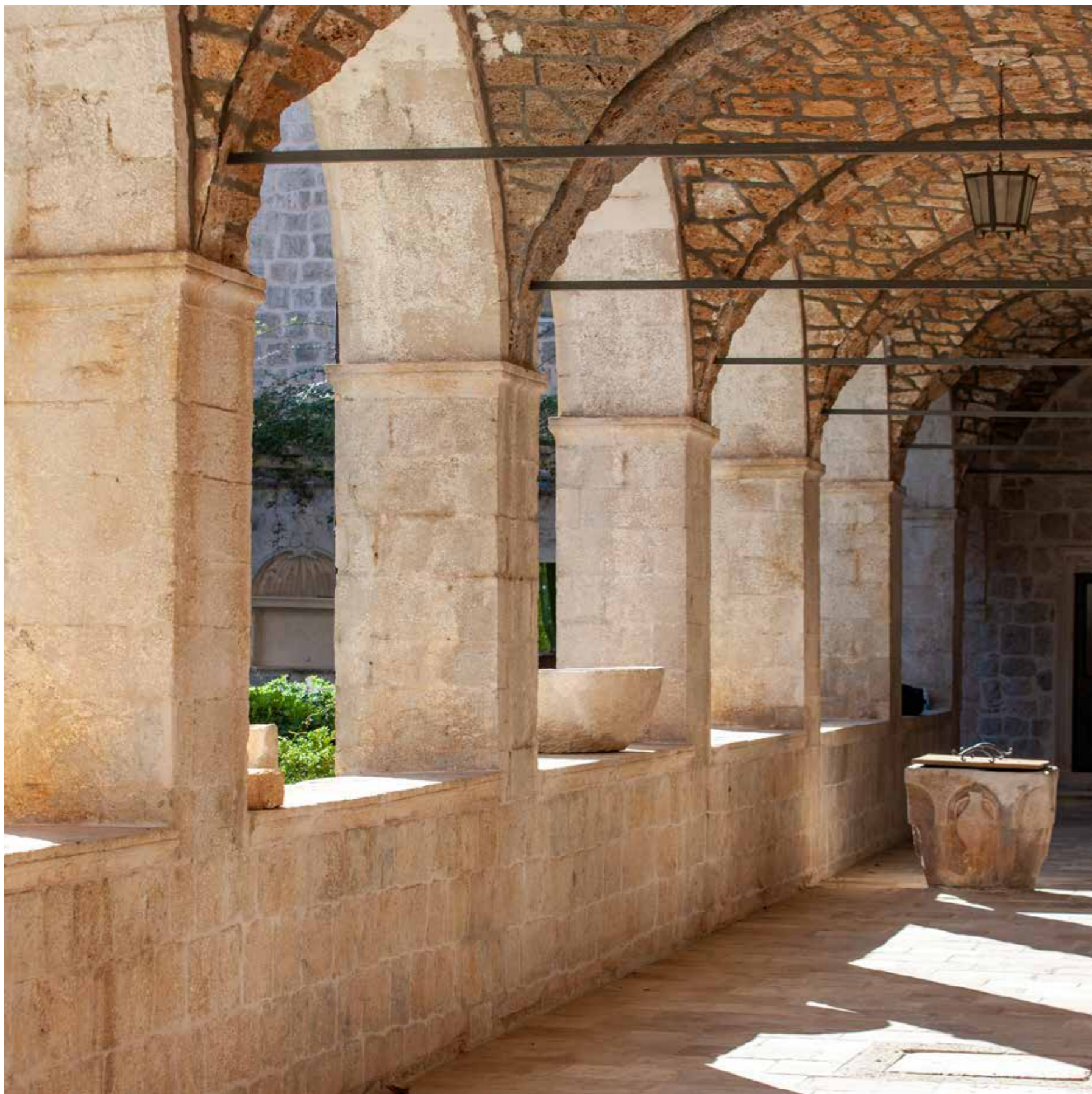
Zapadno krilo, trijem na srednjoj razini uz klaustarski vrt

Glavni ulaz u samostan na strani trijema

Romanički portal u renesansnom trijemu

Trijem

Spolija u trijemu

tih ostataka koji se danas nalazi *in situ*. Iznad grede nadvratnika je luk srpastog oblika, sastavljen od grublje obrađenih kamenih elemenata nejednake veličine s radijalnim sljubnicama. Ploha lunete je glatka, neukrašena, a u sredini joj je kružno, konkavno udubljeno polje s perforacijom (oknom). Iznad tjemena toga luka u zid je ugrađen i kamenerni blok čija je prednja stranica ukrašena križem isklesanim u plitkom reljefu između četiri ruže. Križ se nalazi unutar pravokutnog polja s trokutastim (zabatnim) završetkom pod kojim je postolje slično stiliziranom kapitelu. U zid trijema je, od starijih arhitektonskih elemenata, ugrađen i rustični natprozornik s trokutastim rasteretnim lukom koji čine dvije kamene ploče te jednostavni kamenerni okviri dvaju manjih pravokutnih prozorskih otvora. Nad portalom koji iz najjužnijeg traveja trijema vodi u zapadno krilo, uzidan je, naposljetku, kamenerni blok, vjerojatno nekoć zaglavni kamen nekog luka, s reljefno isklesanim slovima YHS (Kristovim monogramom) i urezanom godinom MDCC (1700.) u gornjem dijelu te inicijalima F i A u donjem dijelu. Fotografija u arhivi Konzervatorskog odjela u Dubrovniku svjedoči da je taj fragment 1973. godine bio pohranjen u lapidariju, što znači da je na današnje mjesto ugrađen poslije toga vremena.

Krajnji južni luk u trijemu

Hodnik trijema pokriven je pravokutnim, poprečno slaganim kamenim pločama u novije doba, točnije poslije arheoloških istraživanja 2008. godine, kad su strukture iskopane ispod trijema natkrivene armiranobetonskom pločom, a razina podnice trijema je povišena. Tom je prigodom bila istražena i vrlo dobro očuvana bačvasto nadsvođena cisterna ispod južnog dijela hodnika trijema. Dno joj je približno na visini prostorija niže razine samostana, pa je o njoj već bilo riječi. Iznad cisterne je masivna kamena kruna kružne

Strijelnica pod svodom najjužnijeg traveja trijema

baze i kvadratnog završetka. Na njezinim dvjema nasuprotnim stranicama (prema parapetu, odnosno zidu trijema), u uleknutim šiljastolučno završenim poljima, u plitkom je reljefu isklesan grb roda Sorkočević s opatskim insignijama (mitrom i opatskim štapom s pričvršćenom stiliziranom vrpcom – *pannisellusom*), a na preostala dva, jednako oblikovana nasuprotna polja je, još shematičnije klesan, motiv stilizirane amfore. Prema fotografijama u arhivi Konzervatorskog odjela u Dubrovniku, trijem je prethodno bio pokriven većim kvadratnim, dijagonalno složenim pločama, a čini se i da se kruna bunara nalazila južnije nego što je danas.

Trijem je natkriven križnim svodovima odijeljenim pojasnicama. Svodna jedra građena su blokovima sedre, a u tjemenu svakoga svodnog polja je ključni kamen ukrašen reljefnom peterolisnom rozetom. Svodovi su, zacijelo još u doba gradnje, statički osigurani horizontalnim željeznim za-

Kruna cisterne u trijemu s grbom Sorkočevića i opatskim insignijama

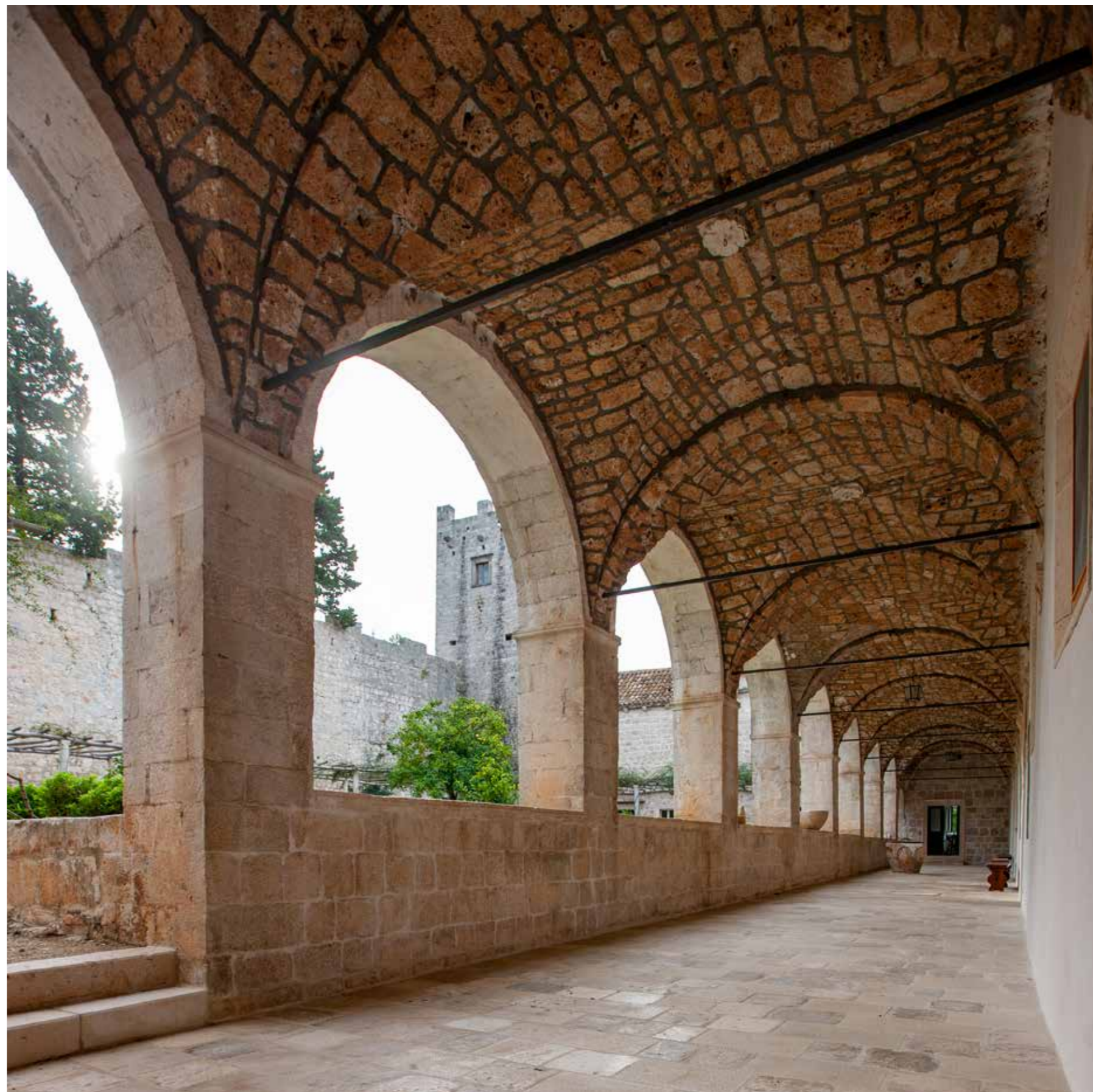
tegama koje povezuju donje dijelove pojasnica, s vidljivim vanjskim sidrima, na zidu prema klausturu. Svodovi su na istočnoj, vanjskoj strani oslonjeni na arkadu koju nose masivni zidani piloni, a zapadno na plitke konzole u nasuprotnom zidu. Premda su sve jamačno bile ugrađene istodobno, konzole pripadaju različitim tipovima, a po svemu su sudeći klesane u različitim vremenima. Raspon oblikovanja seže im od najjednostavnijih, gdje se ispod gornje profilacije nalazi reljefni, naopako okrenut trokut blago konkavnih stranica s kuglicom na dnu, preko nešto složenijeg, znatno istaknutijeg u odnosu na površinu zida, s većim reljefnim trokutima na prednjoj stranici i dvama manjim na bočnim stranicama, pod kojima su manje piramidalne forme konkavnih stranica, sve do konzole na kojoj gornja dvostruka profilacija ima izdignut obrat u središnjem dijelu, a pod njom su tri trokutasta oblika. Izvorno su sve plohe svodova trijema bile pokrivene završnim slojem glatke žbuke koja je

Detalj konzole u trijemu

u neko (novije) doba otučena, a na sljubnice između blokova sedre nanesen je obilan premaz cementne žbuke.

U klaustarski vrt, tj. na šetnicu duž njegova sjevernog obođa, iz hodnika trijema može se pristupiti iz drugog traveja. Od toga je mjesta trijem prema klaustarskom vrtu u cijeloj dužini ograđen kontinuiranim niskim parapetnim zidom, ujedno i bazamentom na kojem počivaju piloni trijema. Zid između pilona zaključen je kamenim pločama s jednostavnom plitkom istaknutom profilacijom na unutarnjoj strani (vanjsko lice toga zida nije vidljivo jer razina sadnih polja vrta doseže gotovo do njegova vrha). Iz središnjeg dijela trijema odnedavno se, zbog korekcije razina hodnih ploha trijema i vrta, ne može više izravno pristupiti na poprečnu šetnicu klaustarskog vrta. Na svojem južnom kraju trijem završava polupoljem s nižim lučno završenim otvorom koji vodi u nenatkriveni vanjski hodnik na južnom obodu klaustarskog dvorišta, popločen kamenim pločama.

Trijem i ulaz u klaustarski vrt

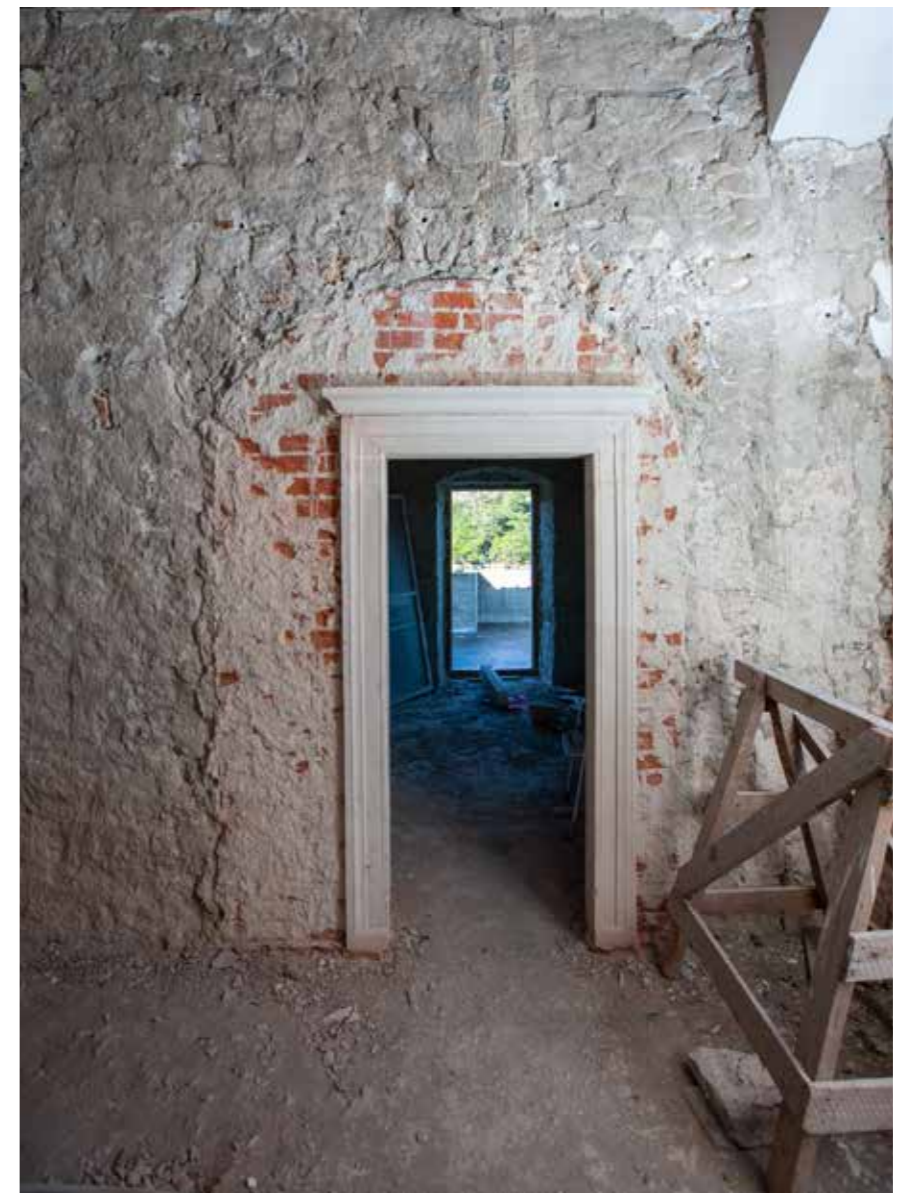
Zapadno krilo, prostor nekadašnjih ćelija na gornjoj razini, istočna strana

Gornju razinu zapadnog krila samostana (dormitorija) čine dva niza prostorija – soba za redovnike – između kojih od jednog do drugog kraja toga dijela sklopa vodi širok, središnje postavljen hodnik. Izvorna vertikalna komunikacija te razine sa srednjom je jednokrako kameno stubište u sjevernom dijelu, iz unutarnjega zida trijema. Uz pravokutni otvor stubišta nalazi se perforirana kamena ograda sa stupićima i lukovima. Za razliku od gotičkog parapeta donjeg dijela stubišta, ograda na toj razini pokazuje karakteristike renesansnog stila. Stubište je bilo moguće zatvoriti drvenim vodoravnim poklopcem, o čemu svjedoče metalne šarke

Središnji hodnik sa stubištem

sačuvane u istočnom zidu. Samostanski je dormitorij u 20. stoljeću pretvoren u niz hotelskih soba. Sa svake je strane hodnika niz jednoliko oblikovanih pravokutnih okvira vrata, s glatkim kamenim pragovima, dovratnicima i nadvratnicima ukrašenima jednostavnim uzdužnim profilacijama te istaknutim profiliranim završnim vijencima. Neki od tih okvira su stariji, a neki su po uzoru na njih isklesani u novije doba. Danas su pregradni zidovi između prostorija uklonjeni, podovi su demontirani, a sa svih je zidova uklonjena žbuka, tako da je vidljiva struktura kamenih zidova. Prostor nekadašnjih ćelija natkriven je provizornim stropom od dr-

Prostor nekadašnjih ćelija na zapadnoj strani
Portal na mjestu lučnog otvora

Središnji hodnik na gornjoj razini, pogled prema sjevernoj strani sa stubištem

venih dasaka čija je konstrukcija oslonjena izravno na unutarnje uzdužne zidove, odnosno na nizove grubo klesanih kamenih konzola na vanjskim zidovima. Sobe istočno od hodnika dobivale su dnevnu svjetlost kroz jednolike prozorske otvore na zidu prema klausturu; njihove segmentnim lukovima zaključene niše spuštaju se sve do razine poda. Identično su oblikovane i niše prozora u sobama zapadno od hodnika, na zidu prema moru. Hodnik je cijelom dužinom pokriven visokim drvenim stropom (čije su poprečne grede oslonjene izravno na nosive zidove) i osvijetljen velikim križnim renesansnim prozorom na sjevernom zidu. Na

Središnji hodnik, pogled prema južnoj strani sa zazidanim lučnim otvorom

suprotnom je, kraćem (južnom) zidu također bio prozor, možda i on većih dimenzija, smanjen kad je na tom dijelu povišena građevina na uglu, odnosno na južnom obodu perimetra samostanskog sklopa. Otvori vrata, odnosno prolazi na krajevima hodnika zapadno omogućuju komunikaciju s terasom koja se na toj razini proteže duž cijeloga zapadnog krila na strani prema moru. Vrata na sjevernom kraju, profiliranog kamenog okvira novije izrade, nalaze se na mjestu velikog lučno završenog starijeg otvora, u novije doba zazidanog opekam. Nasuprot tim vratima, na istočnom je zidu veći otvor vrata (također s recentno klesanim,

Lučni otvor uz hodnik

masivnijim kamenim okvirom) kroz koji je iz sjevernog dijela uzdužnog hodnika moguće pristupiti u kraći poprečni hodnik. Taj je hodnik sjeverno užim otvorom vrata povezan s prostorijom na katu ulaznog trakta (opatovom sobom), a istočno s krovnom terasom nad prostorijama koje zatvaraju sjevernu stranicu klaustura.

Pročelje glavnog samostanskog krila prema moru u najnižoj je zoni bilo izvorno rastvoreno sa šest širokih lučno zaključenih otvora. Dva su otvora u novije doba zazidana, a uz pročelje su mjestimično na ugroženim dijelovima dograđeni i zakošeni potporni zidovi u obliku eskarpe. Luko-

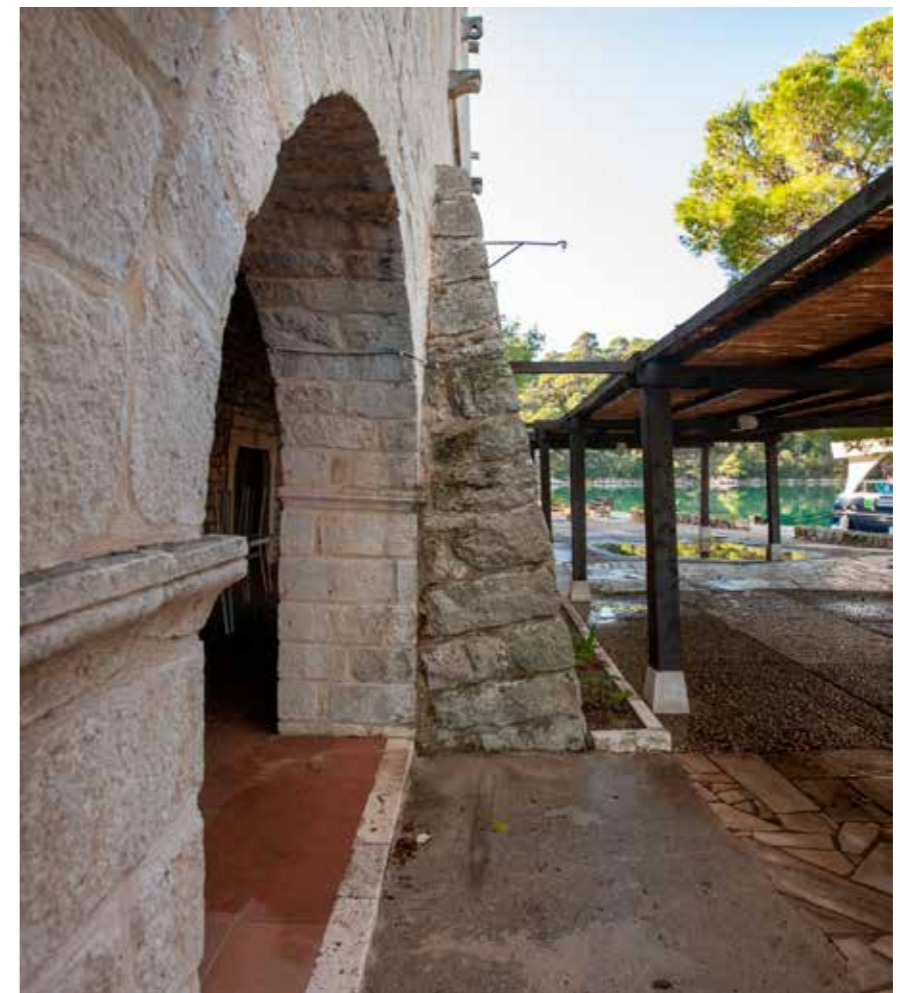
Zapadno krilo, zapadno pročelje s naknadno podignutim potpornim zidom

vi otvora počivaju na masivnim zidanim pilonima kvadratnog presjeka, a imposti su im plitko istaknute jednostavno profilirane kamene ploče. U novije su doba na sjevernom dijelu fasadne plohe prizemlja probijena još dva otvora – sjevernije uzak otvor vrata s jednostavnim kamenim okvirom s nadsvijetlom te nešto južnije prozor s jednostavnim kamenim okvirom zakošenih stranica. Zona vanjskog pročelja srednje razine zapadnog krila samostana rastvorena je nizom prozora pravokutnog oblika svijetlog otvora čiji razmještaj pokazuje nastojanje za postizanjem stanovite simetrije. Svi prozori imaju kamene okvire s plitko istaknutim jednostavno profiliranim klupčicama, uzdužnim profilacijama ukrašenim doprozornicima i natprozornicima te plitko istaknutim natprozornim vijencima. Četiri prozora u središnjem dijelu pročelja su viša, tj. većih dimenzija. Tri

Zapadno pročelje

prozora lijevo su grupirana, pri dnu doprozornika imaju ugrađene kamene konzole, a pri vrhu perforirane kamene menzole. Nešto desnije je još jedan prozor identičnih dimenzija i obrade okvira, bez konzola i menzola. Na bočnim dijelovima te zone pročelja, sa svake strane su još po dva prozora nešto manjih dimenzija; prozori na sjevernom dijelu su izvorni, a oni na južnom su naknadno probijeni, dok su njihovi kamene okviri načinjeni po uzoru na starije. Sudeći prema nekim pojedinostima (stiliziranim dentima), okviri manjih, starijih prozora (na lijevom dijelu pročelja) poslužili su kao predlošci za oblikovanje okvira većih prozora u središnjem dijelu pročelja. Razmještaj otvora u toj zoni nije vezan uz arhitektonski raspored u interijeru jer prozori osvjetljavaju uzdužni hodnik s unutarne strane pročelja; recentno otvaranje dvaju prozora na desnom

Zapadno pročelje, detalj luka i potpornog zida

dijelu vezano je uz pregradnju u južnom dijelu hodnika, gdje su načinjene dvije nove prostorije. Morsko pročelje glavnog, zapadnog samostanskog krila zaključeno u cijeloj svojoj širini punim zidanim parapetom terase pred zapadnim nizom prostorija dormitorija i zapadnim (bočnim) zidom južnog krila samostana. Uz istaknute uglove terase s obiju su strana simetrično postavljene identične dvostrane breteše. Oslonjene su na lukove koji počivaju na po pet masivnih dvostrukih kamenih konzola – po dvije su konzole svake breteše ugrađene okomito na prednjoj strani zida pročelja, po dvije na bočnim, a po jedna je ugrađena pod kutem od 45°. Breteše imaju pune zidane i ravno završene parapete, visinom jednake parapetu terase. Na krajevima zida nad terasom su otvori vrata kroz koje se pristupa na terasu, s profiliranim kamenim okvirima, a između njih je

Zapadno krilo, terasa na gornjoj razini uz zapadno pročelje s prozorima ćelija

ravnomjerno raspoređeno deset prozorskih otvora redovničkih soba. Okviri prozora su identični; imaju plitko istaknute profilirane potprozornike, kamene grede doprozornika i natprozornika ukrašene su im kontinuiranim uzdužnim profilacijama, a ispod istaknutih natprozornih vijenaca im je pojas denta. Zid je završen snažnije istaknutim, višestruko profiliranim kamenim vijencem – olukom, oslonjenim na gusto poredane identične, jednostavne masivne kamene konzole. Još jedan prozorski otvor identičnog oblika nalazi se na poluzabatno završenom zapadnom zidu južnog krila koji se nastavlja na zid zapadnog krila. Hodna površina terase i breteša pokrivena je slojem cementne glazure.

Pročelje zapadnog krila sklopa prema klausturu u zoni prizemlja rastvoreno je trijemom. Osam masivnih zidanih pilona kvadratnog presjeka nosi sedam polukružnih lukova

konstruiranih tanjim kamenim klesancima. Ispod petu lukova ugrađene su plitko istaknute kamene ploče imposta, ukrašene jednostavnim oblim profilacijama. Piloni počivaju na punom zidanom parapetu koji odvaja arkadu od klaustarskog vrta; lice toga zida nije vidljivo jer razina sadnih polja vrta doseže gotovo do njegova vrha. Polukružnim lukom zaključen i znatno niži otvor koji iz najjužnijeg traveja trijema (zapravo polutraveja) vodi na šetnicu duž južne stranice klaustura. Taj je luk oslonjen na jednostavno profilirane istaknute kamene imposte ugrađene u pilon trijema, odnosno (južno) u nasuprotni zid. Konstruiran je jednakom tehnikom kao i (znatno viši) lukovi arkade trijema – sastavljen je od tanjih radialno složenih kamenih blokova kojima je dužina jednaka dubini podgleda lukova. Gornja zona pročelja zapadnog krila sklopa prema klausturu, iznad

Prozor ćelije

arkadnog trijema, rastvorena je s devet identičnih prozorskih otvora prostorija na gornjoj razini zapadnog krila samostana. Razmješteni su na jednakim međusobnim udaljenostima, ali njihov raspored ne prati ritam lukova arkade u prizemlju. Pravokutnog su oblika, s jednolikim okvirima od klesanog kamena; istaknute klupčice potprozornika imaju profilaciju koju čini traka ispod koje je obli štapa, plohe doprozornika i natprozornika ukrašene su plitkim uzdužnim kontinuiranim profilacijama, a nad natprozornicima se nalaze istaknuti vijenci s jednostavnom S-profilacijom pod kojom je niz denta. Ploha pročelja južno je omeđena zidom postavljenim tik uz okvir najjužnijeg prozora, a sa sjeverne strane visokim zidom nad dijelom terase koja natkriva niz prostorija dograđenih ispod južnog pročelja crkve (kapitul, skladište i sakristiju). Ploha pročelja zaključena je

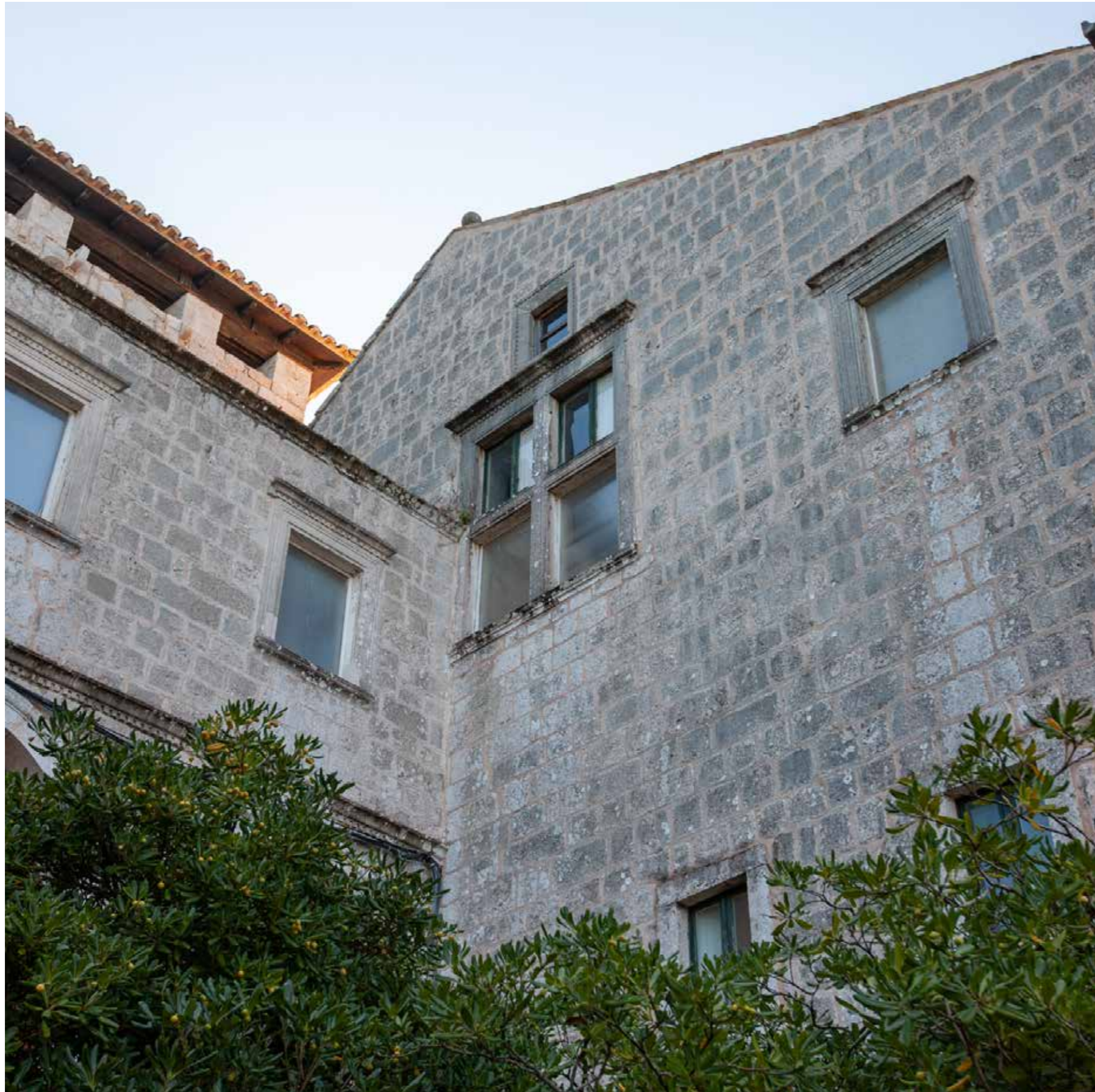

Zapadno krilo, istočno pročelje

istaknutim kamenim horizontalnim potkrovnim vijencem – olukom, višestrukim profilacijama ukrašene prednje stranice. Razmaci između neukrašenih kamenih konzola koje nose vijenac donekle variraju.

Sjeverno (bočno) pročelje zapadnog samostanskog krila dijelom je zaklonjeno prigradenim ulaznim traktom samostana. U nižoj je zoni rastvoreno dvama recentno probije-nim prozorskim otvorima pravokutnog oblika s okvirima

od glatkih kamenih greda. U gornjoj je zoni veliki križni (tzv. gvelfski) prozor koji osvjetljava hodnik dormitorija na gornjoj razini toga samostanskog krila. Prozor ima jedno-stavnu, plitko istaknutu profiliranu klupčicu i glatke kame-

Zapadno krilo, sjeverno pročelje s renesansnim križnim prozorom

ne grede okvira četiriju otvora; duž bridova otvora grede su ukrašene jednostavnom konkavnom profilacijom. Okvir je zaključen snažno istaknutim natprozornim vijencem jednostavne S-profilacije ispod kojega je niz denta. Nad njim je u istoj osi znatno manji prozorski otvor potkrovlja s jednostavnim kamenim okvirom prema svijetlom otvoru zakošanih ploha vanjskog oboda, ukrašenog dvostrukom profilacijom uz koju vodi niz denta. Približno na sredini plohe te zone pročelja, pod kosinom krova, još je jedan prozorski otvor, dimenzijama i okvirom identičan prozorima na istoj razini nad terasom na morskom pročelju toga krila sklopa.

Sva pročelja zapadnog krila samostana zidana su kamenim klesancima jednolikih dimenzija i obrade, sлагanima u pojase jednakih visina s pravilnim sljubnicama. Nakon uklanjanja žbuke tijekom konzervatorskih radova u trijemu, pokazala se znatno nepravilnija struktura zida, građenog raznovrsnim kamenim materijalom, klesancima i priklesanim komadima, što upućuje na to da je svakako bio predviđen za žbukanje. Zid na južnom kraju trijema klaustra građen je velikim, grubo obrađenim blokovima sa širokim sljubnicama pokrivenima cementnim fugama. Za razliku od uzdužnog zida trijema koji je ožbukana, žbuka na svodovima nije obnovljena. Fuge između sedrenih blokova izvedene su tamnijom (cementnom) žbukom, što je rezultiralo nepovoljnim vizualnim efektom, točnije dojmom rustičnosti.

Zapadno je krilo natkriveno dvoslivnim krovom s pokrovom od kupa kanalice. Sljeme krovne konstrukcije oslonjeno je na uzdužni nosivi zid (nad zidom trijema) pa je krovnište u tlocrtu asimetrično (ploha koja pada prema klaustru je kraća).

IV.1.4. Južno krilo

Južno krilo samostana čini nekoliko arhitektonskih struktura: obrambena kula nad jugoistočnim uglom vanjskog perimetra sklopa te niži dio, podignut između kule i zapadnog samostanskog krila. Posrijedi su, kako se jasno razabire u elevaciji, izvorno dva volumena, odnosno dvije zasebne

Pogled na samostan s južnim krilom u prvom planu

građevine (kuće) gospodarske namjene koje su tijekom vremena međusobno spojene, a u novije doba povezane s prostorima u glavnom, zapadnom krilu samostana te, na posljetku, i s klaustrom.

Jugoistočna kula

Kula nad jugoistočnim uglom samostana u tlocrtu ima oblik kvadrata, sa stranicama dužine od približno šest metara. Vanjske plohe istaknute su joj u odnosu na linije istočnog i južnog perimetralnog zida sklopa. Primjetna je, k tome, i dilatacija između kule i zida susjedne građevine u južnom krilu samostana. Smještena na najkritičnijoj točki obrane cijeloga samostanskog sklopa, jugoistočna se kula u odnosu na druge dvije (sjeveroistočnu i tzv. Gundulićevu kulu) ističe ponajprije visinom i snažnim prizmatičnim vertikalnim volumenom, dodatno istaknutima zatvorenošću zidnih masa te još uvijek vidljivim ostatcima obrambenih naprava pri vrhu svih četiriju zidnih ploha.

Prostor unutar kule u cijeloj je njezinoj visini jedinstven, bez pregradnih zidova. Sudeći prema rasporedu otvora, kula je u unutrašnjosti uz prizemlje imala još tri etaže. Pristup u prizemlje moguć je danas iz klaustarskog dvorišta kroz otvor vrata na sjevernom zidu. Prizemna etaža nadsvodena je bačvastim svodom, a gornje su etaže imale drvene međukatne konstrukcije povezane drvenim ljestvama. Pri vrhu, kula je na sve četiri stranice imala breteše oslonjene na lukove koji su se upirali o tri masivne dvostruke konzole od grubo obrađenog kamena.

Vanjska pročelja kule vidljiva su u punoj visini. Ploha zida istočnog pročelja u cijeloj je visini kompaktna, nerastvorena. Pri vrhu su, kao i na ostalim pročeljima kule, ugrađene masivne dvostruke kamene konzole koje su nosile bretešu (središnja od triju konzola nije sačuvana). Pročelje je završeno kruništem – povišenim zupcima nad uglovima i u središtu zida. Na južnom je pročelju u središnjoj osi zone prvog kata uzak pravokutni otvor strijelnice (visine jednog pojasa kamenog zida). Nešto je veći otvor iste namjene u zoni drugog kata (visine dvaju zidnih pojasa, s grubo kle-

Jugoistočna kula, sjeverno i zapadno pročelje

sanim bočnim stranicama). U zoni trećeg kata je nešto veći, prema svemu sudeći noviji prozorski otvor s okvirom od sekundarno upotrijebljenih grubo obrađenih kamenih greda; donji brid natprozornika ima u cijeloj dužini jednostavnu profilaciju oblog štapa, a u grede okvira ugrađena je masivna metalna rešetka. Pri vrhu pročelja su tri dvostruke kamene konzole koje su nosile lukove breteše, a ploha pročelja završena je također kruništem – povišenim zupcima nad uglovima i u središtu. Južno pročelje kule, kao što je rečeno, istaknuto je u odnosu na liniju perimetra južnog samostanskog krila, a međuprostor (dilatacija) između kule i pročelja susjedne građevine u južnom krilu zagrađen je

Jugoistočna kula, istočno i sjeverno pročelje

zidom koji doseže do visine treće etaže. Zapadno pročelje kule vidljivo je samo u višim zonama, dakako izuzme li se njegov (jugozapadni) istaknuti brid. Kompaktno je zidano i nerastvoreno u cijeloj visini. Od triju dvostrukih konzola pri vrhu zida danas su sačuvane samo središnja i desna, a nad njima je vidljiv i ostatak konstrukcije breteše. Sjeverno pročelje kule okrenuto je prema klaustarskom dvorištu i vidljivo u cijeloj svojoj visini. U središnjoj je osi u najnižem dijelu u novije doba probijen otvor vrata koji vodi u prostoriju u prizemlju. U zoni prvog kata je uzak izdužen prozor jednostavnog kamenog okvira. Smješten je lijevo od središnje osi, bliže istočnom zidu sklopa. U zoni drugog

kata je uzak horizontalan prorez u visini jednog pojasa zida, načinjen razmicanjem kamenih blokova. U zoni trećeg kata je otvor velikog prozora s jednostavno profiliranom istaknutom potprozornom klupčicom, gredama doprozornika i natprozornika ukrašenima kontinuiranim uzdužnim profilacijama te istaknutim natprozornim vijencem. Taj je prozor prema svemu sudeći probijen u vremenu u kojem je kula izgubila obrambenu namjenu. Oblikovanjem i formatom okvir toga otvora srodan je okvirima prozora dvaju nizova prostorija na gornjoj razini zapadnog krila (onima koji gledaju prema klaustarskom dvorištu, ali i onima na zapadnom, moru okrenutom pročelju). Pri vrhu sjevernog pročelja kule, kao i na ostale tri stranice, ugrađene su masivne dvostruke kamene konzole koje su nosile bretešu. Nad uglovima i u sredini zida kojim pročelje završava izdižu se istaknuti zupci kruništa.

Sve vidljive vanjske stranice kule građene su klesanim kamenim kvadrima, uglavnom u horizontalnim pojasi čija visina varira, s razmjerno širokim sljubnicama između blokova. Bridovi kule ojačani su većim kamenim blokovima. Kula je natkrivena ravnom krovnom terasom.

Građevina na zapadnom dijelu južnog krila

Građevina na zapadnom dijelu južnog krila podignuta je prije susjedne građevine koja se u istoj širini od nje pruža prema istoku. U tlocrtu ima oblik izduženog pravokutnika. Najnižu etažu toga dijela sklopa zauzima danas jedinstvena prostorija nadsvođena bačvastim svodom (podrum) čija niveleta podnice i visina odgovaraju prostorijama na donjoj razini zapadnog krila, s kojima je otpočetak bila povezana. U taj se prostor, osim iz donje razine zapadnog krila, danas pristupa izvana, s juga. Budući da je južno pročelje građevine bilo ujedno i vanjski obrambeni zid samostanskog sklopa, nema dvojbe da su postojeći ulazi probijeni tek u novijem vremenu. Prostori na višim etažama imaju samo vanjske nosive zidove. Prostor na etaži koja odgovara srednjoj razini zapadnog krila, pregradnim je zidom podijeljen na dva dijela. Duža prostorija zapadno dostupna je

Ostatci orsana uz južno krilo

Južno krilo, gornja razina, pogled na zazidani lučni otvor zapadnog krila

kroz vrata iz hodnika koji vodi uz pročelje zapadnog krila, odnosno, sa sjeverne strane, vratima koja vode iz najjužnije prostorije zapadnog krila te vratima na južnom zidu trijema klaustra.

Unutarnje pročelje građevine na zapadnom dijelu južnog krila, kako je to vidljivo na fotografijama iz arhive Konzervatorskog odjela, bilo je u cijeloj svojoj visini prema klastru nerastvoreno. Danas je u zoni prizemlja, desno od središnje osi, uzak i visok otvor vrata s novijim kamenim okvirom glatkih, strojno obrađenih površina, a u samom

Natkriveni prostor pretpostavljene terase

kutu je visoko smješten uzak prozorčić s kamenim okvirom zakošenih prednjih ploha. Lijevo od vrata, u zid je ugrađeno sekundarno upotrijebljeno kameno pilo, sastavljeno od stilski heterogenih elemenata koji se razlikuju i prema načinu klesanja i prema vremenu nastanka. Baza pila ukrašena je plastički istaknutim apliciranim trokutastim oblikom koji se sužava prema dnu, a uokvirena je dvjema teškim kamenim konzolama. Konzole nose snažno istaknutu posudu za sabiranje vode (*lavabo*) višestruko profiliranog vanjskog brida. Iznad nje, na recentnim neukrašenim verti-

kalnim kraćim fragmentima kamenih greda počiva posuda za izlivanje vode. Na prednjoj su joj plohi isklesane dvije krilate glave *putta* bucmastih obraza u čijim su ustima bili metalni izljevcici za vodu. Reljefne su glave teško oštećene. Nad bočnim stranicama posude za izlivanje su dva polupilastra s kanelirama čiji je donji dio ispunjen profilacijom oblika štapa. Polupilastru imaju baze i krajnje stilizirane kapitele s ugaonim listovima nad kojima su jednostavne volute, međusobno povezane zakrivljenim trakama, a između voluta su rozete na stapkama. Pilastru nose policu

Južno krilo, sjeverno pročelje, naknadno ugrađeno pilo

– kamenu ploču sa zaobljenim istaknutim gornjim bridom – nad kojom je duboka polukružna kamena niša. Kalota niše obrađena je kao stilizirana školjka s jednostavnim koncentričnim rebrima. Uz luk koji prati vanjski obris niše, u kutovima su reljefne rozete, a nad tjemenom luka su unutar okvira povezanog vrpcom još dvije jednako oblikovane rozete. Između rozeta diže se akroterij oštećenog vrha (u obliku stiliziranog cvijeta ljiljana). U gornjem je dijelu pročelja samo jedan, središnje smješten prozorski otvor kvadratnog oblika s okvirom od kamenih greda zakošenih površina, čiji je vanjski obod ukrašen jednostavnom oblom

profilacijom i kontinuiranim nizom denta. Pročelje doseže visinu potkrovnog vijenca zapadnog krila, a pri vrhu mu je ugrađen kosi oluk oslonjen na konzole. Građeno je kamenim blokovima grubo obrađene površine, slaganima u pojase nejednakih visina, sa širokim sljubnicama obilno zapunjenima žbukom.

Južno, vanjsko pročelje toga dijela južnog krila sklopa nastavlja se kontinuirano na zid južnog pročelja zapadnog krila samostana (od mjesta spoja prema jugu danas vodi nizak prigraden zidić). Približno je slične strukture, u cijeloj visini zidano jednolikim kamenim blokovima grublje obra-

Sjeverno pročelje, žlijeb

đene površine, slaganima uglavnom u horizontalne pojaseve. Zid u desnom dijelu pročelja je primjetno pravilnijeg sloga. Poremećaj u strukturi zida – izbočena zapuna visine od oko jednog metra od nepravilnih kamenih komada s obilnom upotrebom žbuke – vidljiv je u zoni iznad otvora u najnižoj zoni i možda je trag neke u međuvremenu uklonjene građevinske strukture koja se izvana oslanjala na pročelje, po nekim pretpostavkama nadsvođenog orsana. Otvori u toj zoni raspoređeni su asimetrično (slijeva nadesno dva prozora, vrata, prozor i još jedna vrata), imaju recentne okvire od jednostavnih kamenih greda i sasvim

Južno krilo, nadsvođena prostorija u prizemlju

sigurno su probijeni u novijem vremenu. U srednjoj zoni pročelja je pet novijih prozorskih otvora, dimenzijama i okvirima identičnih onima ispod njih, a uz sam lijevi rub pročelja je jedan manji, stariji prozor uskoga pravokutnog formata, uokviren jednostavnim kamenim gredama, s ugrađenom željeznom rešetkom. U gornjoj zoni pročelja, visoko pod strehom je niz od pet pravilno raspoređenih prozora s kamenim okvirima. Plohe su im blago zakošene prema svjetlom otvoru, a vanjski obodi na sve četiri stranice ukrašeni kontinuiranom jednostavnom oblom profilacijom uz koju teče niz širokih dentata. Taj dio južnog krila samosta-

Južno krilo, kamin na katu (nije sačuvan), foto: Jerko Marasović, 1948.

na natkriven je jednoslivnim krovom s padom prema jugu pokrivenim kupama kanalicama; sljeme krovišta izravno je oslonjeno na sjeverni zid, a prema klausturu je samo jedan niz kupa.

Građevina na istočnom dijelu južnog krila

Građevina na istočnom dijelu južnog krila u tlocrtu također ima oblik pravokutnika, nešto manjih dimenzija od susjedne, kojoj je prigradena svojom zapadnom stranicom. Istočna joj je stranica nešto udaljenija od zida jugoistočne kule, a dilatacija je s obiju strana zatvorena spojnim zidovi-

ma. U odnosu na susjednu građevinu, podignuta je na višoj koti terena, očito temeljena na živoj stijeni, pa ima samo dvije etaže. Donju etažu čini jedna jedinstvena prostorija, nadsvođena zrcalnim svodom sa susvođnicama, u koju je moguće pristupiti iz hodnika na južnom obodu klaustura. U toj je prostoriji bio uređen lapidarij, a danas većim dijelom služi kao ostava za alat. Prostor na gornjoj etaži također je jedinstven i danas spojen s prostorom susjedne građevine zapadnije, a kroz otvor na istočnoj strani odatle se moglo drvenim ljestvama pristupiti i u kulu. Taj dio sklopa ima dva slobodna pročelja. Na strani prema klausturu u sredini su

široka vrata s kamenim okvirom sastavljenim od sekundarno upotrijebljenih fragmenata, a postrance su na jednakim udaljenostima dva prozora izduženoga svijetlog otvora s novijim kamenim okvirima od glatkih, strojno obrađenih kamenih greda. Južno, vanjsko pročelje u nižoj je zoni rastvoreno trima u novije doba probijenim prozorskim otvorima, a u gornjem su dijelu simetrično raspoređena tri prozorska otvora, visinom i kamenim okvirima potpuno jednaka prozorima susjedne građevine. Pročelje je završeno ravno, bez horizontalnog potkrovnog vijenca.

IV.1.5. Istočni perimetralni zid samostanskog sklopa

S istočne strane samostanski je sklop u cijeloj dužini zatvoren kontinuiranim zidom visokim oko tri metra koji vodi od sjeveroistočne do jugoistočne kule. Na sjeveru se zid izravno nastavlja na istočni zid sjeveroistočne kule, dok je jugoistočna kula istaknuta u odnosu na pravac zida. Konzervatorskim zahvatom izvedenim polovicom 20. stoljeća uklonjen je dio zida na sjevernom dijelu kako bi se pogledu otvorio vanjski plašt apsida samostanske crkve. Sudeći prema crtežu u knjižnici sjemeništa u Padovi, uz istočni zid sklopa s unutarne strane u cijeloj dužini bila prislonjena žitnica – građevina u legendi crteža označena kao *Granaro*. Zid koji danas omeđuje zasadenu površinu podno istočnog zida sklopa, prema svemu sudeći, ostatak je njezina prednjega zida. Lica istočnog zida samostana danas su vidljiva s obje strane. Građen je klesancima slaganim u vodoravne pojaseve. Sjeverni mu je dio završen ravno, a ondje je u gornjem dijelu s unutarne strane vidljiv trag dviju kosina krova lođe koja je bila podignuta nad terasom dijela sklopa pod južnim pročeljem crkve, tj. na sjevernoj strani klaustura. Na preostalom, dužem dijelu zida prema jugoistočnoj kuli su niski (visine dva pojasa kamenih blokova), široko razmaknuti zupci kruništa.

IV.2. Materijal i tehnika gradnje

Samostan je, kao i crkva, građen od kamena vapnenca. Lica zidova na vanjskim ploham svih dijelova samostana

Istočni zid samostana

– glavnog (zapadnog) i južnog krila, istočnog zida te dviju kula nad uglovima istočnog perimetra sklopa – građena su kvadrira grublje obrađene površine u pojasevima približno istih visina. Od istoga su materijala i u istoj tehnici građeni i zidovi koji uokviruju prostor klaustra – zid iznad arkadnog trijema zapadnog krila, zid jednoetažne građevine ispod južnog pročelja crkve (na sjevernoj strani klaustra), unutarnje lice istočnog perimetralnog zida te zid južnog krila. S tim su zidovima harmonizirani i recentno izgrađeni niski zidovi kojima su omeđene šetnice, odnosno ograđena sadna polja klaustarskog vrta. Unatoč stanovitim razlikama u načinu zidanja, veličini blokova i širini sljubnica između pojedinih zidnih partija, upravo zahvaljujući uporabi identične kamene građe, samostanski se sklop doima čvrstom i arhitektonski jedinstvenom cjelinom.

Zidne plohe u interijerima samostana tretirane su na različite načine. Zidovi i svodovi supstrukcija, tj. prostorija i hodnika najniže etaže zapadnog krila samostana (izuzme li se kuhinja restorana) nisu ožbukani i vidljiva je njihova struktura. Građeni su kamenim blokovima grublje oklesanih prednjih ploha, u pojasevima čija se visina (idući prema hrptovima svodova) postupno smanjuje. Sljubnice su razmjerno široke, a recentno su pokrivena još širim fugama od cementnog morta, zacijelo s namjerom da se na taj način istakne masivnost konstrukcije i način gradnje. Premda su zidovi i svodovi time možda kratkoročno zaštićeni od osipanja žbuke u starijim fugama – vjerojatno pospješenoga aktualnom namjenom prostorija (ugostiteljstvo), drukčijom od one izvorno predviđene (samostanski podrumi) – rezultat je vizualno krajnje neugodan. Umjesto umijeća starih graditelja i solidnosti konstrukcije, u prvi je plan dospio kontrast između površine blokova i rastera koji tvore linije preširokih i pretamnih (cementnih) fuga. Zidovi supstrukcija zapadnog krila stoga djeluju rustično, da ne kažemo rustikalno, a nestručno izvedene naknadne građevinske intervencije (popravci starijih i/ili obrada stranica i nadvoja novije probijenih otvora između prostorija) taj dojam pojačavaju i umanjuju spomeničku vrijednost cjeline.

Sve to vrijedi i za svodove dvaju trijemova na srednjoj razini samostana – križne svodove s pojasnicama nad trijemom klaustra i nad trijemom ulaznog trakta – s time da su posljedice ondje još ozbiljnije; riječ je, naime, o arhitektonski najizrazitijim, najartikuliranim dijelovima samostanskog sklopa, dominantnima za doživljaj arhitektonske cjeline. Ako i zanemarimo recentno, nestručno izvedeno fugiranje (također tamnosivim cementnim mortom), teško je pretpostaviti da svodovi trijemova izvorno nisu bili predviđeni za žbukanje. Vjerojatnijim se čini da je žbuka s vremenom otpala te da su potom uklonjeni i njezini ostatci, možda tijekom adaptacije sklopa za hotel, a možda još u 19. stoljeću. Kako god bilo, vidljivi sedreni blokovi svodnih konstrukcija svojom teksturom (poroznošću, hrapavošću ploha) i svjetlosmeđom bojom unose disonancu u arhitektonsku kompoziciju i odvlače pozornost od čiste i stroge, asketski sudržane arhitektonike dvaju trijemova.

Zidovi i svodovi bačvasto nadsvođenih prostorija i uzdužnog hodnika na srednjoj etaži glavnog samostanskog krila pokriveni su (cementnom) žbukom i oličeni bijelom bojom. U sjevernom dijelu hodnika i prostorijama nadsvođenima križnim svodovima, odnosno zrcalnim svodovima sa susvodnicama, uključujući i stubište, žbukanje je izvedeno s nedovoljno osjećaja (strojno?); zbog debljine sloja žbuke kamene su konzole »utopljene« u plohu zidova.

Na gornjoj razini zapadnog krila u novije su doba uklonjeni svi pregradni zidovi i žbukane obloge nosivih zidova. Nad prostorima dvaju nizova redovničkih ćelija nekadašnjeg dormitorija podgled je recentno zatvoren daskama pričvršćenima na grede krovišta, a nad središnjim uzdužnim hodnikom zadržan je jednostavno izrađen i neukrašen stariji drveni tabulat.

U interijeru južnog samostanskog krila – izuzme li se prostorija u istočnom dijelu prizemlja (natkrivena zrcalnim svodom sa susvodnicama oslonjenima na konzole) – starije su međukatne konstrukcije, dakako i pregradne stijene, uklonjene tijekom adaptacije samostana u hotel šezdesetih

godina 20. stoljeća. Međukatna je konstrukcija u tom dijelu izvedena armiranim betonom.

Popločenja na donjoj razini zapadnog krila samostana (hodnika i prostorija restorana) najvećim su dijelom izvedena recentno, kvadratnim keramičkim pločicama većega formata. Prostorije i hodnik na srednjoj razini popločene su ranije, u drugoj polovici 20. stoljeća, tijekom adaptacije u hotel, i to glaziranim i neglaziranim keramičkim pločama pravokutnog oblika (formata standardne opeke), raznoliko sлагanima, s užim ili širim svijetlim fugama. U južnom dijelu hodnika sačuvano je starije popločenje od teraca. Zacijelo je isto keramičko popločenje bilo izvedeno i na gornjoj razini zapadnog krila, nekadašnjem samostanskom dormitoriju, no podovi svih prostorija i hodnika u novije su doba uklonjeni.

Poslije arheoloških istraživanja zaključenih 2008. godine, obnovljeno je popločenje hodne plohe u trijemu klaustra, a prvi put je popločena i južna šetnica klaustarskog vrta (tj. prostor duž unutarnjeg pročelja južnog krila). Učinjeno je to s dosta osjećaja, pravokutnim kamenim pločama koje odabirom materijala, formatom i načinom sлагanja ne odudaraju od arhitektonskog ambijenta. Na starijim je fotografijama, međutim, vidljivo da su (prije adaptacije samostana u hotel) kamene ploče na podu trijema bile postavljene dijagonalno, a ne, kao danas, poprečno u odnosu na uzdužnu os trijema i da su bile drukčijeg formata.

Prostorije kapitula, skladišta i sakristije na sjevernom obođu klaustra imaju posve recentna, različita podna popločenja, izvedena također poslije arheoloških istraživanja. Nije moguće utvrditi u kojem su odnosu ta popločenja i ona zatečena prije istraživanja.

Zapadno je krilo samostana, izuzme li se terasa pred zapadnim nizom redovničkih ćelija, natkriveno dvostrešnim krovom drvene konstrukcije pokrivenim kupom kanalicom. Krovište je asimetrično; sljeme mu je oslonjeno na glavni uzdužni nosivi zid koji nije u središnjoj osi krila, tako da je ploha krova koja pada prema zapadu duža. Površina spomenute terase pokrivena je cementnom glazurom; na stari-

jim je fotografijama vidljivo da joj je prethodilo popločenje izvedeno opekom.

Ravnom krovnom terasom natkrivene su i tri prostorije na sjevernom obodu klaustra (kapitul, skladište i sakristija), pred južnim pročeljem crkve. Terasa je recentno popločena kamenim pločama koje vrstom (tj. podrijetlom) materijala, bojom i strojno obrađenim, glatkim površinama nisu usklađene s kamenim materijalom od kojega su građeni crkva i samostan. Aktualno popločenje zamijenilo je (ili pokrilo) starije, izvedeno pravokutnim keramičkim pločama.

Južno krilo samostana natkriveno je dvama recentno rekonstruiranim drvenim krovovima s pokrovom od kupa kanalića. Istočniji je krov dvostrešan, a zapadniji jednostrešan, s padom prema jugu. Konstrukcije su im vidljive iz interijera, oslonjene na nizove konzola ugrađene duž unutarnjih lica vanjskih zidova.

Kula nad jugoistočnim uglom samostana natkrivena je ravnim krovnom terasom, a na isti je način izvorno – prije nego što je pretvorena u zvonik – jamačno bila zaključena i kula nad sjeveroistočnim uglom.

IV.3. Stanje

Samostanska krila su u osrednjem stanju očuvanosti, ali konstruktivno su stabilna. Zidovi prostorija na srednjoj razini zapadnog krila samostana mjestimično imaju tragove oštećenja od oborinske, kapilarne i kondenzacijske vlage te se boja ljušti. Na gornjoj su etaži vidljive manje pukotine u zidovima, nadvojima i zazidanim otvorima.

Oštećenja od utjecaja oborinske vlage primijećena su uz krovni vijenac na južnom kraju istočnog pročelja zapadnog krila te oko dimnjaka. U vrijeme velikih kiša skuplja se voda ispred prostorija uz sjeverni rub vrta.

Istočni kameni zid klaustra ima vidljive pukotine zbog temperaturnog djelovanja i vegetacije koja raste tik uz njega s istočne strane.

IV.4. Geneza gradnje

Prvu cjelovitu interpretaciju slijeda nastajanja mljetskog samostana, proizišlu iz istraživanja provedenih u funkciji popravka crkve i samostana sredinom 20. stoljeća, dao je njegov prvi i nedvojbeno najzaslužniji istraživač – Cvito Fisković. Treba, međutim, upozoriti na to da se Fisković, kao i znanstvenici koji su se idući njegovim tragom u međuvremenu bavili mljetskim samostanom, ponajprije fokusirao na crkvu i s crkvom neposredno povezane dijelove sklopa (predvorje i tzv. Gundulićevu kulu). Po tome se mljetski samostan ne razlikuje od drugih izvangradskih samostana na teritoriju Dubrovačke Republike; u središtu pozornosti istraživača redovito su bile njihove crkve, dok su »utilitarni« dijelovi – uglavnom tijekom prošlosti podvrgavani intenzivnijim građevinskim promjenama – najčešće ostajali u drugom planu. Na Mljetu su te promjene potrajale sve do druge polovice 20. stoljeća, kad su samostanske zgrade preuređene za novu, hotelsku namjenu.

Fiskovićev se narativ o slijedu gradnje mljetskoga sklopa zasnivao, logično, na identifikaciji većih, sukcesivno izvođenih preoblikovanja samostana te uzročno-posljedičnom povezivanju uočenih građevinskih mijena s događajima iz lokalne povijesti, povijesti lokalne redovničke zajednice, povijesti benediktinskog reda te, naposljetku, s povijesnim zbivanjima na širem prostoru. Za razliku od mnoštva dubrovačkih spomenika kod kojih je tom autoru pošlo za rukom povijesnoumjetnička zapažanja nadograditi kompletnim podacima iz dokumentarne građe, arhivskih je podataka o mljetskom samostanu bilo iznenađujuće malo, a dokumenata u kojima se izrijekom spominju radovi na tom zdanju još manje. Od vremena u kojem je napisana posljednja Fiskovićeva studija o mljetskom samostanu situacija se u tom pogledu nije promijenila nabolje. Riječ je, naime (i dalje), o samo tri dokumenta – jednom iz 1383. i dva dokumenta iz 1417. godine – koje nije bilo moguće pouzdano povezati s konkretnim arhitektonskim strukturama.

Kad je riječ o građevnoj povijesti samostana u užem smislu (tj. zapadnog i južnog krila sklopa), Fiskovićeva su tuma-

čenja do danas proširivana, odnosno dopunjavana tek u detaljima. U najvećem broju slučajeva riječ je o uvjerljivo obrazloženim hipotezama koje, međutim, mahom počivaju na indicijama, odnosno neizravnim dokazima. Primjerice, početke procesa utvrđivanja mljetskog samostana – gradnju kule nad predvorjem crkve – Fisković je tumačio nesigurnim prilikama koje su uslijedile u drugoj polovici 15. stoljeća, poslije pada Bosne pod osmansku vlast, a povevši heraldički znak roda Gundulić na toj kuli s povijesnim podatkom o opatu Bernardu Gunduliću, Fisković je gradnju kule datirao u vrijeme njegova opatovanja, tj. između 1480. i 1516. godine.¹⁴⁵

Mnoga otvorena pitanja ostaju neriješena. Slijed građevinskih mijena tijekom 15. i 16. stoljeća mogu rasvijetliti tek nove vijesti u arhivskim vrelima, a očekivalo se da će odgovore na pitanja apsolutne kronologije, tj. preciznije datacije i razlikovanja pojedinih građevinskih faza u razdoblju romanike (između 12. i 14. stoljeća) dati arheološka istraživanja.

Premda su razotkrila mnoge nepoznate, pa i neočekivane arhitektonske strukture, sustavna arheološka istraživanja provedena između 2006. i 2008. godine do danas nisu rezultirala publikacijom s cjelovitijom interpretacijom nalaza, odnosno rekonstrukcijom najstarijih etapa prostornog razvoja samostanskog dijela sklopa. Prema izvještajima tih istraživanja prezentiranim u formi elaborata i u kratkim prikazima objavljenima u Hrvatskom arheološkom godišnjaku,¹⁴⁶ razvidno je da je u cijelosti istražen prostor ispod sjevernog dijela trijema klaustra te prostorije kapele (kapitula) i skladišta na sjevernom obodu klaustarskog vrta, dok je prostor ispod klaustarskog vrta ispitivan sustavom arheoloških sondi. Glavni zaključak istraživanja jest da ispod današnjega samostana postoje »tri vremenske skupine zidova«, od kojih »najstariji ostaci pripadaju antičkome ili

145 FISKOVIĆ (1958. a), 50.

146 PEKOVIĆ (2006.); PEKOVIĆ (2006. a); PEKOVIĆ (2008.); *Hrvatski arheološki godišnjak* (2007.), 463–465; *Hrvatski arheološki godišnjak* (2009.), 701–704.

kasnoantičkome dobu (...), mlađi su ostaci dio zdanja romaničkoga samostana ili njegovih pregradnja (...), a najmlađi dijelovi pripadaju zidanim konstrukcijama renesansne vrtno arhitekture.¹⁴⁷ No termin *romanički samostan* (gdjekad i *romaničko-gotički* ili *predrenesansni samostan*) korišten je u navedenim izvještajima prilično ekstenzivno i u svojim najopćenitijim značenjima, tako da nerijetko nije moguće utvrditi u kakvim su međusobnim kronološkim i prostornim odnosima bile strukture koje se tako nazivaju.

IV.4.1. Najstarije građevine na mjestu samostana

Pretpostavka Cvite Fiskovića o antici ili kasnoj antici kao vremenu gradnje najstarijih arhitektonskih struktura na položaju samostanskog sklopa Sv. Marije zasnivala se na tek nekoliko arhitektonskih fragmenata, ali i na spoznaji da najstariji izvangradski samostani na istočnoj obali Jadrana u pravilu nastaju na lokalitetima antičkih rezidencijalno-gospodarskih sklopova – rustičkih vila. U Fiskovićevim su istraživanjima kao sekundarno upotrijebljeni antički fragmenti prepoznati mramorni stup u predvorju crkve te bitva za vezivanje brodova pred samostanom (dio stupa od granita),¹⁴⁸ pri čemu, dakako, nije odbačena mogućnost da su doneseni s nekog drugog lokaliteta. Arheološkim istraživanjima 2006. godine na prapovijesnoj je gradini navrh otočića pronađen antički arheološki materijal i identificiran kasnoantički kastrum, a ispod samostanskog klaustra u najdubljem sloju iskopa otkriveni su zidovi za koje su istraživači utvrdili da potječu iz antike/kasne antike te da, štoviše, »upućuju na vrlo kvalitetnu i monumentalnu gradnju svojstvenu raskošnijim ladanjskim zdanjima ili carskim rezidencijama«.¹⁴⁹

147 PEKOVIĆ (2008.), 703.

148 FISKOVIĆ (1955.), 21, (1958. a), 15.

149 PEKOVIĆ (2007.), 464.

IV.4.2. Postanak samostana

Kad je riječ o genezi srednjovjekovnog samostanskog sklopa, nije prijeporno da je crkva sv. Marije starija od samostana, kao ni to da je riječ o donacijskoj crkvi, zadužbini (točnije: zadužbini) koju je za spas svoje duše i duša svojih predaka utemeljio i opremio neki svjetovni uglednik.¹⁵⁰ Zaduzbina se, dakako, sastojala od crkve i agrarnih posjeda, čiji su prihodi, s jedne strane, morali biti dostatni za održavanje crkve, a s druge strane i za uzdržavanje svećeničke zajednice kojoj je povjerena skrb za bogoslužje, zajednice koja je svakako morala živjeti u blizini crkve. Premda nije isključeno da su to otpočetak bili benediktinski redovnici, ne može se – uza sve uvažavanje protivnih mišljenja, pa i onih iznesenih u ovom elaboratu – kategorički ustvrditi da je crkva za njih građena, odnosno klasificirati crkvu mljetskog samostana kao *benediktinsku crkvu*.

Prema starijoj samostanskoj tradiciji (ako se ne radi o historiografskim domišljanjima novovjekovnih mljetskih redovnika), prije benediktinaca na otočiću na Jezeru obitavale su dvije skupine *monaha*. U legendi crteža samostanskog sklopa s početka 18. stoljeća¹⁵¹ spominju se, kao najstariji, »grčki monasi«; jedna od prikazanih građevina identificirana je, naime, kao obrambena kula njihova samostana, čije su se ruševine u to doba još uvijek vidjele u podnožju kule.¹⁵² Uz crtež je dopisano i kratko razjašnjenje: dobivši u posjed otok Mljet, benediktinci su najprije živjeli uz crkvu sv. Mihovila [pokraj Babina Polja], a kad je u samostanu na Jezeru nestalo »slavenskih monaha«, zamijenili su ih benediktinci i potom, zahvaljujući milodarima Du-

150 STOŠIĆ (1989.), 7–8.

151 Biblioteca del Seminario Vescovile, Padova, Ms. 715, vol. II, f. 266v. *Veduta dell'Abbaziale Chiesa e Monastero di Meleda dei PP. Benedettini dalla parte di Tramonta*. Crtež je objavila Tanja Trška, TRŠKAMIKLOŠIĆ (2011.), 319.

152 *Torre che serviva per difesa del Monastero de Monaci Greci, a piedi della quale si vedono le rovine dello stesso Monastero*. Riječ je, dakako, o dijelu građevine na najvišem dijelu otočića, identificirane kao kasnoantički kastrum, što znači da je jedna od njegovih kula, najvjerojatnije ona najveća (i samostanu najbliža), kula nad sjeverozapadnim uglom sklopa, početkom 18. stoljeća bila u obrambenoj funkciji.

brovčana i humske vlastele, »prekrasno obnovili i crkvu i samostan«.¹⁵³

U svakom slučaju, današnjem je samostanu prethodila nastamba spominjane zajednice svećenika kojima je povjerenno održavanje bogoslužja u novosagrađenoj crkvi. Nije prijeporno da je ta građevina bila na stanovitoj udaljenosti od crkve, a vrlo je vjerojatno da je uključivala arhitektonske strukture i/ili građevni materijal (kasno)antičke vile, čiji su zidovi prepoznati u najdubljem arheološkom sloju.¹⁵⁴

IV.4.3. Romanički samostan

U rekonstrukcijama slijeda nastajanja sklopa običava se govoriti o dvije romaničke faze i jednoj renesansnoj fazi.¹⁵⁵ Pod prvom romaničkom fazom sklopa podrazumijeva se crkva, što znači da je samostan u užem smislu nastao u samo dvije građevinske faze – romaničkoj i gotičko-renesansnoj. Za određivanje donje kronološke granice postanka crkve i samostana na mljetskom Velikom jezeru – potkraj 12. stoljeća – Cvito Fisković se pouzdao u podatke u skupini isprava čija je autentičnost (dijelom ili u cijelosti) vrlo snažnim argumentima poslije dovedena u pitanje,¹⁵⁶ no treba istaknuti da toj dataciji u prilog govore i povijesnoumjetnički argumenti koje je ponudio taj istraživač, po-

153 *Donata che fù Meleda alli monaci Benedettini, essi cominciarono a dimorare vicino alla Chiesa di S. Michaela. Dopo mancati nel Monistero del Lago i Monaci Slavi vi subentrarono i Benedettini, e coll'elemosine delli Ragusei, e delli Signorotti di Chelmo rifabricarono splendidamente e la Chiesa, ed il Monistero.*

154 Za pretpostavku da se na mjestu današnje crkve nalazilo neko još starije sakralno zdanje, u arheološkom materijalu s lokaliteta nema dovoljno uporišta jer – za razliku od, primjerice, sklopa na otoku Lokrumu, gdje o tome govore doista brojni kameni ulomci predromaničke arhitektonske plastike – na otočiću na mljetskom jezeru gotovo da ih i nema. Vidjeti: ŽILE (1995.), 632.

155 TOMAS (2021.), 78–79, 105–110, 131–139.

156 Čini se da su te isprave (skupno nazvane i "mljetskim falsifikatima") sve redom nastale u 14. stoljeću u kontekstu ustrajnih nastojanja dubrovačkih vlasti da otok Mljet priključe svojem dominiju. Za razliku od Josipa Stošića, koji im je svima odrekao vjerodostojnost, drugi su povjesničari umjetnosti nijansirani je tome pristupali.

Ostatci romaničkog samostana otkriveni arheološkim istraživanjima 2008.

najprije usporedbe sa spomenicima druge polovice 12. i prve polovice 13. stoljeća u Apuliji i Dalmaciji.

Kad je riječ o romaničkom samostanu, problem, kao što je već naznačeno u uvodu ovoga dijela elaborata, proizlazi iz višeznačnosti pojma *romanika*; taj se termin, najčešće u sintagmi *romanički samostan*, rabi bilo kao stilska bilo kao vremenska odrednica za sve strukture koje su prethodile današnjemu zdanju, okvirno dakle obuhvaća vrijeme od kraja 12. do kraja 14. stoljeća.

Arheološkim su istraživanjima ispod trijema klaustra fiksirani ostatci arhitekture starijeg samostana, čime je potvrđeno da je pravac današnjega zida trijema zacrtan u

razdoblju romanike (što je bilo moguće zaključiti i prije, prema vidljivim ostacima starijeg okvira portala na tom zidu).¹⁵⁷ Utvrđeno je, k tome, da je posrijedi nekoć vanjski zid samostana, dok je sjeverni zid iste prostorije, također ispod trijema (građen okomito u odnosu na zid s portalom) interpretiran kao sjeverni vanjski zid samostanskog sklopa. U izvještaju o istraživanju ti se zidovi (čiji raster pokazuje jasne podudarnosti sa strukturama današnje građevine) nazivaju *supstrukcijama romaničkog samostana*.

157 FISKOVIĆ (1952.), 153: »Skidanjem žbuke sa samostana otkriven je romanički dosad nepoznati samostan iz druge polovice XII. ili iz početka XIII. stoljeća.«

Ostatci romaničkog samostana

No od potonjih su još stariji ostatci srednjovjekovnih zidova, stratigrafski jasno distingvirani u odnosu na antičke/kasnoantičke zidove, otkriveni ispod klaustarskog vrta te južno od današnjeg samostana (izvan njegova perimetra). Zidovi ispod trijema klaustra bili su – kako je zaključeno – inkorporirani u temeljne strukture novog samostana, a zidovi ispod klaustarskog vrta razgrađeni,¹⁵⁸ no horizontalna

je stratigrafija, tj. odnos tih dviju skupina zidova *romaničkog samostana*, ostala, međutim, nerazjašnjena.

Arheološkim su istraživanjima ispod najsjevernijeg dijela današnjeg trijema klaustra otkriveni i zidovi koje su istraživači interpretirali kao ostatke konstrukcije pristupnog otvorenog stubišta ili rampe kojom je (nešto južnije u odnosu na današnje pristupno stubište) svladavana visinska razlika između obale pred samostanom i platoa između crkve i samostana.

S kraja 14. stoljeća potječe i najstarija dokumentarna vijest o građevinskim zahvatima na mljetskom samostanu:

godine 1383. dubrovačke vlasti odlučuju *pro reparatione ecclesie et monasterii Melitensis* izdvojiti nemali iznos od dvjesto perpera.¹⁵⁹ S obzirom na formulaciju koja izrijeком govori o popravku crkve i samostana, nije riječ o gradnji novih struktura, nego o zahvatima na starijim građevinama.

158 PEKOVIĆ (2009.), 703: »(...) temelji zidova vrtno renesansne arhitekture položeni na zemlju koja je nasuta u vrijeme izgradnje renesansnog samostana nakon što su porušeni i iznivalirani svi stariji zidovi.«

159 Državni arhiv u Dubrovniku, *Libri reformationum*, sv. 25 (30. 7. 1383.). Dokument je objavio M. Dinić, DINIĆ (1951.), 381.

IV.4.4. Gotički samostan

S obzirom na iznesene teškoće i neizvjesnost u pogledu utvrđivanja i užeg kronološkog diferenciranja građevinskih slojeva najstarijeg samostana, čini se najuputnijim da se razvoj »poslijeromaničkog« samostana, tj. samostana kakvim ga poznajemo danas, pokuša sagledati retrospektivno, od polovice 20. stoljeća unatrag. Polazna je premisa pritom, dakako dok se ne dokaže suprotno, da su volumen i organizacija prostora današnjeg zdanja (točnije: zdanja kakvo je ono zatečeno sredinom 20. stoljeća) najvećim dijelom bili definirani do kraja 16. stoljeća, odnosno da – za razliku od crkve – samostanske građevine tijekom nadolazećih stoljeća nisu bile podvrgnute zahvatima u opsegu koji bi davao povoda za raspravu o zasebnim građevinskim fazama.¹⁶⁰

Uporište za rekonstrukciju prvotne faze nastajanja samostana kakvim ga poznajemo danas, točnije njegova glavnog, zapadnog krila, moguće je pronaći u tlocrtu sklopa. Na dvije je niže etaže (na današnjoj prvoj i drugoj razini zapadnoga krila) kompaktan niz od po pet bačvasto nadsvođenih prostorija u kojima je moguće razabrati jezgru današnjeg zapadnog krila. Unutarnji prostori dviju etaža zacijelo nisu bili vertikalno povezani; može se pretpostaviti da se nižoj etaži, kao i danas, pristupalo izravno s obale i da je bila namijenjena gospodarskim sadržajima, a da su na višoj etaži stanovali redovnici. Nadalje, ostaje pitanje jesu li uski uzdužni bačvasto nadsvođeni hodnici koji vode uz prostorije na obje etaže (hodnik na strani prema moru je rastvoren lučno završenim otvorima) bili otpočetak dio iste projektne zamisli, tj. jesu li građeni istodobno kad i spomenuti nizovi prostorija ili naknadno.

Opisanu je strukturu moguće povezati s dva dokumenta iz drugog desetljeća 15. stoljeća. U prosincu 1417. godi-

¹⁶⁰ Građevinske intervencije iz vremena između posvjetovljenja sklopa, početkom 19. stoljeća, i polovice 20. stoljeća identificirane su (i uklonjene) u konzervatorskom zahvatu koji je između 1949. i 1951. vodio Cvito Fisković. O tome detaljnije vidjeti FISKOVIĆ (1951.), 176–177; FISKOVIĆ (1952.), 152–154.

Kruna cisterne u trijemu zapadnog krila

Kapitul

ne mljetski opat Vlaho Sorkočević sklopio je u Dubrovniku dva ugovora. Prvim su mu se trojica dubrovačkih kamenara (Radoslav Petrojević, Cvjetko Kranković i Grgoje Pribilović) obvezala izrezati, obraditi, na Mljetu isporučiti i ugraditi veću količinu (12 milijara) kamenova dužnjaka,¹⁶¹ a drugim se jedan kamenar iz Stona istom opatu obvezao na Mljetu napraviti veliku vapnenicu.¹⁶²

161 Državni arhiv u Dubrovniku, *Diversa Cancellariae*, sv. 41, f. 200r (8. 12. 1417.). Na dokument je upozorio FISKOVIĆ (1958. a), 50, ustvrdivši da se te godine »samostan proširivao«.

162 Državni arhiv u Dubrovniku, *Diversa Cancellariae*, sv. 41, f. 202r (14. 12. 1417.). Na dokument je upozorio FISKOVIĆ (1958. a), 50.

Jugoistočna kula, ostatci obrambenog kruništa (breteše)

Istodobno s građevinom u kojoj prepoznajemo jezgru zapadnog krila samostana, mogla je biti konstruirana i cisterna (ispod južnog dijela poslije izvedenog trijema klaustara); kruna cisterne ukrašena je reljefnim grbovima roda Sorkočević koje je Cvito Fisković povezo sa spomenutim opatom Vlahom Sorkočevićem.¹⁶³

Podatci o građevinskom sklopu u popisu pokretne samostanske imovine iz 1458. godine, jednom od rijetkih izvora

163 FISKOVIĆ (1958. a), 50, s pretpostavkom da se na cisternu odnose i poslovi ugovoreni s majstorima 1417. godine. Josip Stošić grbove na kruni cisterne povezuje s Franom Sorkočevićem (opat 1461.–1475.). Vidjeti: STOŠIĆ (1998.), 9.

o mljetskom samostanu u 15. stoljeću, prilično su oskudni. Osim, dakako, crkve sv. Marije, kao mjesta na kojima su zatečeni popisani predmeti bilježe se crkva sv. Benedikta (*ecclesia Sancti Benedicti*), refektorij, tj. samostanska blagovaonica i podrum (*stragno*).¹⁶⁴ Moguće je da se spomen crkve sv. Benedikta odnosi na prostoriju dograđenu južno uz predvorje crkve, tzv. kapelicu; prema našem sudu, riječ je o kapitulu (prostoriji za sastanke redovnika) u kojem se nalazio oltar posvećen zaštitniku Reda. Ako je to točno, dataciju jednoetažne građevine (kapitula, skladišta i sakristije) pod južnim pročeljem crkve, na sjevernom obodu klaustarskog vrta – za koju se smatra da je podignuta potkraj 15. ili početkom 16. stoljeća – trebalo bi pomaknuti prije 1458. godine.

U posljednja desetljeća 15. stoljeća – vrijeme nesigurnosti koju donosi otomansko osvajanje Bosne – uz već spominjanu Gundulićevu kulu – najčešće se datira i gradnja dviju ugaonih kula kojima je definiran istočni perimetar samostanskog sklopa.¹⁶⁵ Manja, sjeveroistočna kula naslonjena je na crkvu, a veća, jugoistočna podignuta je kao samostalna građevina i s potonjom povezana visokim kompaktnim zidom. Ne može se, međutim, isključiti mogućnost da su kule nad uglovima mljetskog sklopa građene u ranijem vremenu. Svojim formatima i arhitektonskim strukturama svakako pripadaju korpusu gotičkoga fortifikacijskog graditeljstva; upravo su građevine toga tipa bile ishodišta, a potom i najkarakterističniji elementi ladanjskih gospodarsko-stambenih sklopova koje su na svojim izvangradskim posjedima podizali dubrovački plemići u 14. stoljeću.

Gotičkoj, točnije predrenesansnoj fazi samostana moguće je, naposljetku, pripisati i fragmente klesanih lukova (oboda ukrašenih jednostavnom oblom profilacijom), sekundarno ugrađene u pilone koji su nosili konstrukciju krovništva nad terasom sjevernog aneksa samostana.

164 FISKOVIĆ (1958. a), 55.

165 FISKOVIĆ (1955.), 24.

IV.4.5. Renesansni samostan

Slijed građevinskih mijena u mljetskom samostanu tijekom »renesansnog« 16. stoljeća moguće je iščitavati prije svega iz samih arhitektonskih struktura, a nažalost tek u manjoj mjeri iz stilskih obilježja klesane arhitektonske dekoracije. Oblici konzola, profilacije klesanih okvira otvora i zrcalni svodovi sa susvodnicama kakve susrećemo u samostanu na Mljetu, u standardnom se rječniku dubrovačke svjetovne i sakralne arhitekture javljaju, naime, u vrlo širokom vremenskom rasponu, od osamdesetih godina 15. stoljeća i tijekom cijeloga 16. stoljeća. Ne možemo se, dakako, u cijelosti otresti ni sugestivnih povijesnih podataka, ponajprije proširenog i, prema svemu sudeći, u biti točnog općeg mnijenja da je glavni povod velikim građevinskim zahvatima, kojima je sklop poprimio oblik u kojemu ga poznajemo danas, bila reforma benediktinskog reda na prostoru Dubrovačke nadbiskupije; osnutkom Mljetske kongregacije 1530. godine samostan sv. Marije postao je središtem svih samostana *crnih monaha* na području Republike, izuzev lokrumskog.

Najopsežnijim preoblikovanjima u 16. je stoljeću podvrgnuto glavno, zapadno krilo samostana. Dogradnjom kojom je njezin stariji volumen produžen prema sjeveru, dotad samostojeća građevina izravno je (na srednjoj razini samostana) spojena s predvorjem crkve. Time je cijeli sklop dobio obilježje samostana klaustarskog tipa. Tom vremenu pripadaju i oba reprezentativna pročelja zapadnog krila. Unutarnje je pročelje u cijeloj dužini prema klastru u zoni prizemlja (srednje razine samostana) rastvoreno arkadnim trijemom nadsvođenim križnim svodovima odijeljenim pojasnicama. Osim prema lomu pravca zida trijema, zahvat dogradnje u unutrašnjosti te iste etaže može se očitati u drukčijem sustavu svođenja; za razliku od starijih, bačva-sto nadsvođenih prostorija, četiri najsjevernije prostorije zapadnog krila, među njima i prostorija sa stubištem koje vodi na gornju razinu, imaju zrcalne svodove sa susvodnicama oslonjenima na konzole, a istom je vrstom svoda presvođena najbliža im od prostorija starije jezgre glavno-

Renesansni trijem zapadnog krila

Pogled na zapadno krilo s terasom i ugaonim bretešama

ga samostanskog krila. Duž unutarnje strane njegova zapadnog, morskog pročelja na toj istoj etaži vodi bačvasto nadsvodeni hodnik osvijetljen nizom prozora. Središnja su četiri prozora većeg formata od bočnih i u tome se – premda raspored otvora nije u cijelosti zrcalno simetričan – nedvojbeno ogleda težnja za postizanjem dojma reprezentativnosti.

Na gornjoj razini zapadnog krila samostana uređen je dormitorij s dva niza redovničkih soba koje dijeli središnji uzdužni hodnik. S obzirom na arhivske podatke, prema kojima u samostanu tijekom 14. i 15. stoljeća uz opata nije živjelo više od tri ili četiri redovnika, činjenicu da je u novom dormitoriju bilo predviđeno čak dvadeset redovničkih soba svakako treba povezati s osnivanjem Mljetske kongregacije, odnosno s vodećom ulogom koja je unutar kongregacije bila namijenjena samostanu sv. Marije. Sobama na istočnoj strani dormitorija pripada niz prozora iznad arkade trijema klaustura, a prozori soba na zapadnoj strani orijentirani su na terasu koja vodi uz morsko pročelje sklopa u cijeloj njegovoj dužini. Na uglovima terase istaknute su breteše oslonjene na konzole. Ako nije riječ o »dekorativnoj« uporabi starijih arhitektonskih oblika, zidovi breteša su izvorno, s obzirom na funkciju, imali znatno veću visinu, a u međuvremenu su sniženi do visine parapeta terase i pretvoreni u svojevrzne balkone. Na crtežu s početka 18. stoljeća, nasred pročelja razabire se još jedna, treća breteša, a ostatci njezinih konzola vidljivi su i na fotografiji Jerka Marasovića iz 1948. godine.

Središnji hodnik glavnog, zapadnog samostanskog krila (na gornjoj razini samostana) osvijetljen je velikim križnim prozorom na sjevernom zidu. Situacija na suprotnom kraju hodnika, na mjestu na kojem se zapadno krilo samostana spaja s južnim krilom, nije sasvim jasna. Kad je riječ o prizemlju (srednjoj razini samostana), Josip Stošić ustvrdio je da je trijem na toj, južnoj strani izvorno trebao imati još dva puna svodna polja, no da je gradnjom južnog krila jedno od tih polja ukinuto, a drugo izvedeno kao polupo-

Zazidani lučni otvor hodnika zapadnog krila prema nekadašnjoj terasi na gornjoj razini

Ostatci orsana uz južno krilo

lje.¹⁶⁶ Osim toga, na zaključak da je pročelje zapadnog krila prema klastru izvorno bilo zamišljeno u većoj dužini, upućuje i položaj najjužnijeg prozora u njegovoj gornjoj zoni – tik uz sam unutarnji ugao. Južno krilo samostana danas tvore dva građevinska volumena. Prostorija u prizemlju građevine zapadno od ugaone kule nadsvođena je zrcalnim svodom sa susvodnicama, a građevina koja se u istoj širini na nju nastavlja prema zapadu, sve do linije morskog pročelja glavnog samostanskog krila, ima bačvasto nadsvođenu podrumsku etažu. Nažalost, zahvati koji su u interijeru toga dijela samostana izvedeni tijekom adaptacije

za hotelsku namjenu poništili su tragove koji bi omogućili precizniju interpretaciju prostornog odnosa između zapadnog dijela južnog krila i zabatnim zidom završenog južnog dijela zapadnog krila.

Spomenuta terasa s ugaonim bretešama i punim zidanim parapetom koja zaključuje plohu vanjskog pročelja zapadnog krila proteže se, naime, i ispred kraće stranice južnog krila, danas zaključene poluzabatnim zidom. Sudeći prema crtežu samostana iz 18. stoljeća, taj dio samostana tada je bio niži i također natkriven terasom koja je od jugozapadnog ugla s bretešom pod pravim kutom zaokretala prema istoku. Na terasu je vodio širok, lučno završen otvor na južnom kraju središnjeg hodnika gornje razine zapadnog krila.

Tragovi toga otvora otkriveni su konzervatorskim istraživanjima provedenima tijekom izrade ovoga elaborata (sonda 13). S obzirom na naknadne promjene u interijeru južnog samostanskog krila, o izvornom se prostornom rasporedu i razmještanju otvora na njegovu vanjskom pročelju može također samo spekulirati. Vidljivi poremećaj u strukturi zida nad otvorima zone prizemlja Josip Stošić je interpretirao kao trag kamenog svoda kojim je bio nadsvođen orsan,¹⁶⁷ što bi značilo da se dio zida na južnom obodu samostana izdizao nad samim morem. Kad je, pak, riječ o pojasu obale ispred zapadnog pročelja, na starim su fotografijama vidljivi ostatci

166 STOŠIĆ (1989.), 9.

167 Isto, 9.

Pogled na južno krilo samostana (stanje bez krova) i prolaz iz zapadnog krila u južno krilo na gornjoj razini, foto: Jerko Marasović, 1948.

konstrukcije – masivni zidni piloni – koji su nosili još jedan duži, krovom natkriven orsan u koji se uplovljavalo s južne strane. Taj je orsan vjerojatno sagrađen kao zamjena. Pojas obale uz zapadno pročelje renesansnog sklopa nedvojbeno je bio uži. Ako navod mljetskog opata Ignjata Đurđevića, u poslanici subratu Januariju Salinesu, o tome da se s prozora samostana može loviti riba nije tek pjesnička slika,¹⁶⁸ more je još u Đurđevićevo doba, tj. početkom 18. stoljeća, dopiralo gotovo do glavnog pročelja samostana.

U 16. je stoljeću uređen i renesansni vrt klaustura. Arheološka istraživanja (2006.–2008. godine) pružila su dostatne

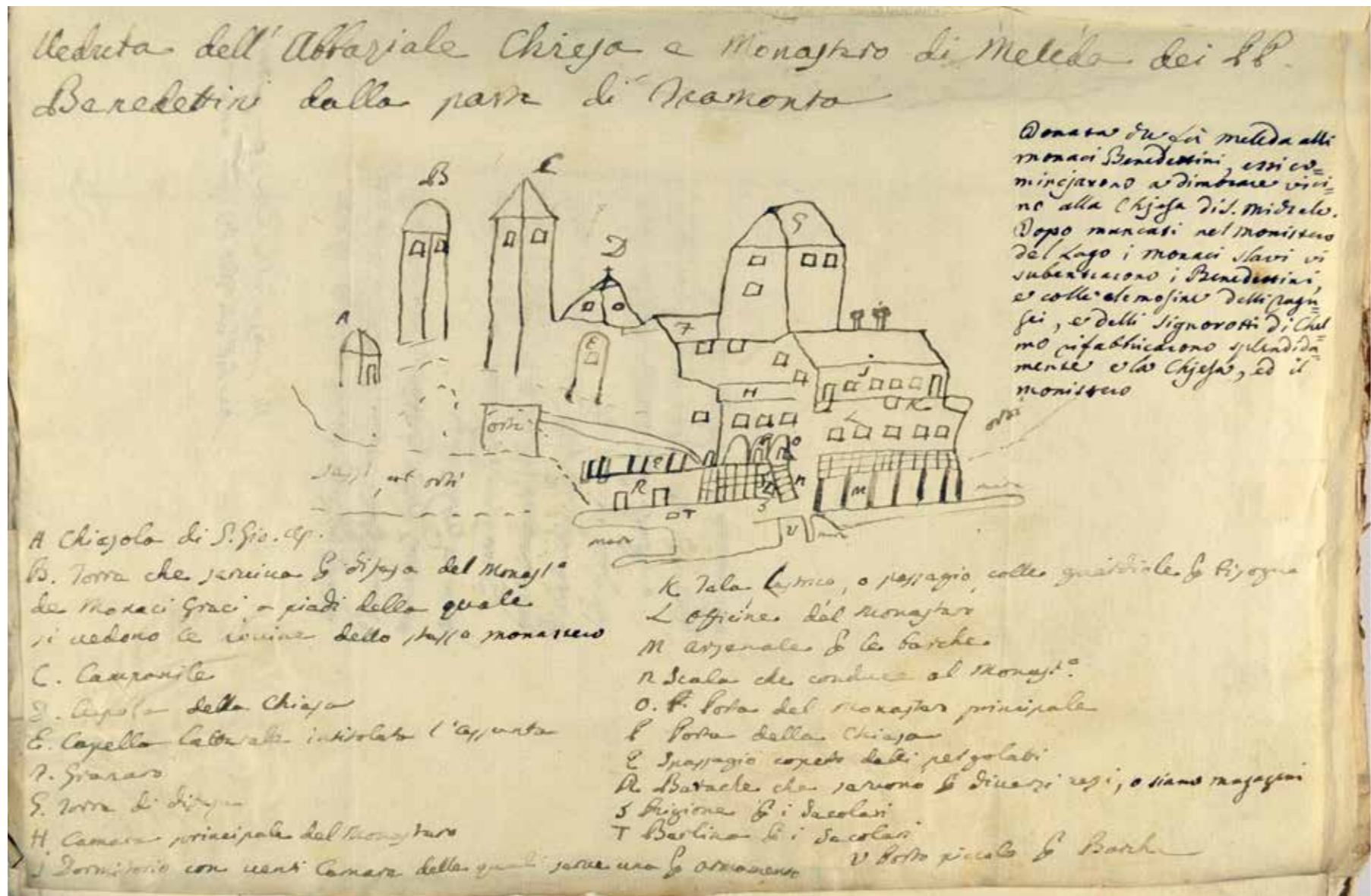
168 FSKOVIĆ (1958.), 12.

pokazatelje o arhitekturi vrta i omogućila rekonstrukciju sustava šetnica i vrtних polja izvedenu u godinama koje su uslijedile.

Posljednji arhitektonski zahvat u samostanu 16. stoljeća bila je dogradnja ulaznog trakta s trijemom u sjeverozapadnom uglu sklopa, čime je funkcionalno riješen i reprezentativno oblikovan pristup samostanu i samostanskoj crkvi. Trijem do kojega s obale vodi stubište natkriven je trima križnim svodovima odijeljenim pojasnicama, a arkadu s klesanim polukružnim lukovima na njegovoj zapadnoj strani nose stupovi i polustupovi s kompozitnim kapitelima. Unatoč suzdržanom karakteru i skulptorski razmjerno skromnoj kvaliteti klesarske dekoracije, s obzirom na

konceptiju, riječ je svakako o »najrenesansnijem« dijelu sklopa. Na gornjoj etaži ulaznog trakta uređena je reprezentativna opatova soba. Krovšte toga dijela zdanja dijelom je zakrililo okvir velikog križnog prozora na zabatno završenom zidu gornje etaže sjevernog pročelja zapadnog krila samostana. Napokon, poslije gradnje ulaznog trakta s trijemom, samostanu je dograđen i jednoetažni sjeverni aneks s gospodarskim prostorijama, natkriven terasom/šetnicom. Vrlo je vjerojatno da je ta konstrukcija imala ulogu i u sustavu obrane samostana, odnosno da je terasa služila kao platforma za topničko oružje.

Crtež u Padovi. Padova, Biblioteca del Seminario Vescovile, Ms. 715, vol. II, f. 266v, signatura prema TRŠKA-MIKLOŠIĆ (2013.), 128 (bilj. 31).

IV.4.6. Posljednja stoljeća samostana

Tijekom 17. i 18. stoljeća samostanske zgrade, za razliku od crkve, nisu podvrgnute većim građevinskim zahvatima. U 17. stoljeću, u vrijeme Kandijskog i Morejskog rata, na sjevernom pročelju sklopa povišeni su, odnosno za oko tri metra dograđeni vanjski, niži zidovi crkve i sjeverni zid ulaznog trakta.¹⁶⁹ Početkom 18. stoljeća kula nad sjevero-

istočnim uglom sklopa pretvorena je u zvonik, što, dakako, ne mora značiti da još neko vrijeme nije zadržala svoju izvornu, obrambenu namjenu. U 18. je stoljeću, napokon, dograđen, povišen i jednoslivnim kosim krovom pokriven zapadni dio južnog krila samostana, dotad zaključen otvorenom terasom.

¹⁶⁹ FISKOVIĆ (1958. a), 70.

Veduta dell'Abbaziale Chiesa e Monastero di Meleda dei Padri Benedettini dalla parte di Tramonta

Donata che fù Meleda alli monaci Benedettini, essi cominciarono a dimorare vicino alla Chiesa di S. Michael. Dopo mancati nel Monistero del Lago i Monaci Slavi vi subentrarono i Benedettini, e coll'elemosine delli Ragusei, e delli Signorotti di Chelmo rifabbricarono splendidamente e la Chiesa, ed il Monistero.

- A. Chiesola di S. Giovanni Apostolo
- B. Torre che serviva per difesa del Monastero de Monaci Greci, a piedi della quale si vedono le rovine dello stesso Monastero
- C. Campanile
- D. Cupola della Chiesa
- E. Capella laterale intitolata l'Assunta
- F. Granaro
- G. Torre di difesa
- H. Camara principale del Monastero
- I. Dormitorio con venti camere delle quali serve una per armamento
- K. Tala lastrico, o passaggio, colle guardiole per bisogno
- L. Officine del Monastero
- M. Arsenal per le barche
- N. Scala che conduce al Monastero
- O. Porta del Monastero principale
- P. Porta della Chiesa
- Q. Spassagio coperto dalli pergolatti
- R. Barache che servono per diversi resi, o siano magazeni
- S. Prigione per i secolari
- T. Berlina per i secolari
- U. Porto piccolo per Barcha

IV.4.7. Samostan u 19. stoljeću

Početkom 19. stoljeća, nakon ukinuća samostana u vremenu francuske uprave, počinje degradacija sklopa. Iz izvještaja don Placida Guske, posljednjega samostanskog

opata, o stanju samostana i crkve 1814. godine doznajemo da su samostan poharali i opljačkali Mlječani. Uz brojne ukradene predmete, među inim i nakit na čudotvornoj slici Bogorodice od Jezera, namještaj, bačve i ribarski pribor, ističe se da je krov zvonika u ruševnom stanju, da su na samostanu porazbijani svi prozori dormitorija, provaljena sva vrata i uništene brave, uključujući i vrata samostana u ulaznom trijemu (*porte della loggia*) u kojem su, k tome, oštećene i klesarije.

U sljedećim desetljećima samostan je bio dan pijaristima, potom na kraće vrijeme isusovcima, a od 1868. godine u njemu je smješteno sjedište Državne uprave šuma. U tom je razdoblju terasa nad jednoetažnim nizom prostorija na sjevernoj strani klaustra natkrivena kosim krovom drvene konstrukcije, oslonjenim na konzole ugrađene u južne zidove crkve i predvorja, odnosno na masivne zidane pilone nad parapetom terase. Slično je, također masivnim zidanim pilonima, u tom istom vremenu izveden ili rekonstruiran nosivi sustav za konstrukciju dvoslivnog krovišta kojim je bio natkriven sjeverni aneks sklopa s terasom/šetnicom. Obje su krovne konstrukcije demontirane tijekom konzervatorskog zahvata sredinom 20. stoljeća.¹⁷⁰

IV.5. Valorizacija

Mljetski benediktinski sklop prvorazredan je spomenik srednjovjekovnog i ranonovovjekovnog umjetničkog stvaralaštva, ali i jedinstven povijesni spomenik – singularno svjedočanstvo povijesne uloge i povijesne misije zajednice mljetskih benediktinaca. Od samih početaka, tijekom više od osam stoljeća samostan sv. Marije na Jezeru jedna je od kardinalnih točaka na vjerskom i kulturnom zemljovidu južnojadranskog prostora.

Arhitektonska kompozicija samostana nije samo monumentalno svjedočanstvo prošlosti i kontinuirane nazočnosti benediktinske redovničke zajednice, nego istodobno i

Pogled na sjeverni dio samostana s crkvom, stara fotografija na kojoj je vidljiv natkriveni dio terase, Državni arhiv u Dubrovniku, Rukopisna ostavština Lukše Beritića

krajnji rezultat višestoljetnog procesa sukcesivnih građevinsko-arhitektonskih i konceptijskih mijena. Dogradnje, nadogradnje, proširivanja i adaptacije sklopa pokazatelji su procesa permanentnog prilagođavanja arhitektonskog ansambla mijenama povijesnih realiteta na prostorima Dubrovačke Republike, Jadrana i Mediterana. Tijekom dugih stoljeća svojega opstojanja, mljetski su benediktinci, kao i nadređeni im crkveni i svjetovni suvereni – dubrovački nadbiskupi i, u najvećem dijelu naznačenog razdoblja, vlasti Dubrovačke Republike – neprestance bivali primoravani na sučeljavanje s novim izazovima, od ispunjavanja svojih prvotnih, vjerskih zadaća, preko upravljanja prostra-

nim samostanskim posjedima, sve do skrbi o sigurnosti samostanskog zdanja, ljudi i imovine.

Unutar unikatnoga arhitektonskog ansambla mljetskog samostana, svaka od njegovih glavnih funkcija – sakralna, rezidencijalna, gospodarska i obrambena – oprostora je u zasebnim, jasno razaznatljivim dijelovima. Štoviše, za svaku od sastavnica sklopa – romaničku crkvu, renesansne rezidencijalno-gospodarske te fortifikacijske dijelove – bilo bi moguće ustvrditi da je posrijedi jedino sačuvano, najmonumentalnije ili, pak, najreprezentativnije ostvarenje svoje spomeničke vrste na povijesnom dubrovačkom teritoriju (uključujući i akvatorij), ali i na znatno širem prostoru.

170 FISKOVIĆ (1951.), 176–177; FISKOVIĆ (1952.), 152–154.

Sjeverni aneks sa šetnicom, foto: Jerko Marasović, 1948.

Zapadno krilo i klaustarski vrt, foto: Jerko Marasović, 1948.

ru istočnojadranske obale i otoka. Detaljniju interpretaciju slijeda građevinskih mijena koje su prethodile postanku samostana u obliku u kojem se sačuvao do danas otežava malobrojnost pouzdano databilnih temporalnih znakova. »Oskudica figurativne plastike i ukrasa« na koju je, pišući o romaničkoj crkvi sv. Marije, skrenuo pozornost Cvito Fisković, ostat će trajnim obilježjem i kad je riječ o arhitekturi samostanskih dijelova sklopa. Kontinuitet, ugledanje na provjerena rješenja i zaziranje od novina – karakteristike o kojima se (i kojima se) nerijetko sudi kao o »konzervativizmu« – temeljne su determinante dubrovačke arhitekture u doba Republike, pa tako i samostanskog graditeljstva 16. stoljeća. Prostorni razvoj mljetskog ansambla u »renesansnim stoljećima« u glavnim se crtama razgovijetno sagledava iz jasnog međusobnog odnosa njegovih sastavnih dijelova, no kamenoklesarsko i graditeljsko umijeće majstora

toga vremena pridonijelo je tome da se samostan na prvi pogled doima uistinu kompaktnim, »bešavnim« zdanjem. Ishodište i najvažniji dio sklopa je romanička crkva sv. Marije, podignuta kao zavjetna crkva nekoga svjetovnog dostojanstvenika. Nije prijeporno da je sagrađena kao slobodnostojeće zdanje. Prvotno prostorno rješenje – s dva nasuprotno smještene bočna portala na poprečnoj osi ispred samoga svetišta – svjedoči o još jednoj važnoj funkciji mljetske crkve kojoj se u novijoj historiografiji ne poklanja dostatna pozornost, o tome da je crkva projektirana i kao hodočasničko odredište. O prastaroj tradiciji pobožnosti mljetskoj Bogorodici, čudotvornoj ikoni Gospe od Jezera, piše u spisima Jakova Lukarevića, Mavra Orbinija i Ignjata Đurđevića. Bez obzira na mijene granice i političkog vrhovništva, mljetsko su svetište stoljećima uz vjernike

s otoka i s dubrovačkog prostora nastavili pohađati i brojni hodočasnici iz (mletačke) Dalmacije i dubokog kopnenog zaleđa. Posvećujući crkvu 13. lipnja 1423. godine, dubrovački nadbiskup Antun iz Reate odobrio je oprost (indulgencije) za sve koji crkvu budu pohodili na sâm dan ili na godišnjicu posvete.

Uz pročelje crkve nedugo poslije gradnje prigradeno je monumentalno romaničko predvorje. Kad je riječ o njegovoj arhitektonskoj koncepciji i oblikovanju, kao usporednice su isticanne srodne strukture na pročeljima trogirске i kotorske katedrale. Za razliku od tamošnjih ostvarenja, planirani je monumentalni zvonik (ili par zvonika) uz pročelje mljetske crkve naposljetku sveden na zvonik na preslicu. Koji god tome bili razlozi, u nedovršenim klesanim profilacijama razdjelnog vijenca zvonika gotovo se simbolički

Ulazni trijem, foto: Jerko Marasović, 1948.

Ulaz u trijem uz klaustarski vrt, foto: Jerko Marasović, 1948.

ogleda jasna prijelomnica, cezura između projektiranog, štoviše započetog, i ostvarenog.

Rezidencijalni i gospodarski sadržaji samostanskog sklopa smješteni su u prostranom zapadnom krilu koje je u današnjem obliku nastalo dograđivanjem starije jezgre koja se uvjetno može nazvati gotičkim samostanom. Nije prijepono da su u supstrukcije te građevine bili inkorporirani zidovi koji načinom gradnje i oblicima okvira otvora pokazuju romanička stilska svojstva, no njihov odnos prema još starijim strukturama, otkrivenim arheološkim istraživanjima ispod klaustarskog vrta i interpretiranima kao ostatcima najstarijega romaničkog samostana, za sada još uvijek ostaje nejasan. Prizemlje monumentalnog zapadnog krila renesansnog samostana bilo je namijenjeno gospodarskim sadržajima. Solidnost konstrukcije i prostranost nekadaš-

njih skladišta za ulje i vino te spremišta ribarskog alata rječit su svjedočanstva supstancijalne uloge poljodjelstva i ribarstva za život od grada udaljene, samodostatne redovničke zajednice benediktinaca (*Ora et labora!*), a s druge strane podsjetnik na to da je samostan tvorio nedjeljivu cjelinu sa svojim posjedima, što znači s okolnim prostorom i njegovim stanovništvom. Namjena pojedinih prostora na srednjoj razini glavnoga samostanskog krila nije u potankostima razjašnjena. Pretpostavlja se da se ondje, u sjevernom dijelu, ako ne i u dijelu koji je nastao produživanjem starije građevine do predvorja samostanske crkve, nalazila samostanska blagovaonica (refektorij). Na legendi crteža iz 18. stoljeća prostorije na toj razini zapadnog krila samostana nazivaju se samostanskim radionicama (*Officine del Monastero*). Pročelje prema moru s nizom prozora ukrašenih kamenih okvira zaključeno je punim parapetom

terase nad čijim su uglovima ostatci dviju od triju breteša; treća se breteša nalazila u središnjem dijelu pročelja (u legendi crteža: *Tala lastrico, o passagio, colle guardiole per bisogno*). Terasa vodi ispred zapadnog od dvaju (uzdužnim hodnikom odvojenih) nizova soba na gornjoj razini samostana – samostanskoga dormitorija. U 18. stoljeću dormitorij se sastojao od dvadeset soba, od kojih je jedna služila kao oružarnica (*Dormitorio con venti camere delle quali serve una per armamento*). Hodnik etaže s dormitorijem osvjetljavao je sa sjeverne strane veliki križni prozor. Od benediktinskih samostana na dubrovačkom prostoru, samo je samostan na Lokrumu, gradu najbliži, imao prostraniji dormitorij (građen u 15. stoljeću). Ipak, s obzirom na povijesne podatke o kretanju broja redovnika u mljetskom samostanu, najudaljenijem od grada, na zapadnoj morskoj periferiji Dubrovačke Republike, kapacitet mljetskog dor-

mitorija može se tumačiti samo središnjom ulogom koja je samostanu bila namijenjena u Mljetskoj kongregaciji osnovanoj 1530. godine.

U 16. je stoljeću samostanski sklop dobio i reprezentativan ulazni trijem s arkadama na spoju predvorja crkve i zapadnog krila, s opatovom sobom (*Camara principale del Monastero*) na gornjoj etaži. Upravo je taj dio sklopa, u kojem se ostvaruju renesansne težnje k rastvaranju građevinskih masa prema prirodnom okolišu i prožimanjem vanjskog i unutarnjeg prostora, pružio najviše povoda široko prihvaćenim zaključcima Cvite Fiskovića o utjecaju dubrovačke (svjetovne) ladanjske arhitekture na samostansku arhitekturu 16. stoljeća.

Mljetski opat nije bio samo poglavar samostana, potom i skupine samostana koje je obuhvaćala Mljetska kongregacija, nego i upravitelj prostranog sklopa samostanskih posjeda. Uz otočnoga kneza koji je dolazio iz Dubrovnika i imao sjedište u Babinu Polju, opat je sve do poznoga doba zadržao i stanovite sudbene ovlasti; o tome svjedoče zatvor (*Prigione per i secolari*) i stup za kažnjavanje (»stup srama«; *Berlina per i secolari*), prikazani na crtežu iz 18. stoljeća na obali pred stubištem koje je vodilo do ulaza u samostan.

Mljetski se samostan ubraja među utvrđene samostane, a njegove su najvažnije fortifikacijske komponente tri iznimno dobro sačuvane obrambene kule – kula nad predvorjem crkve, potom kula nad sjeveroistočnim uglom, podignuta uz svetište crkve, te najčvršća i volumenom najimpozantnija kula nad jugoistočnim uglom. Smatra se da je kula nad predvorjem, zvana i Gundulićevom kulom, najstarija, te da su preostale dvije građene u 16. stoljeću. Usporedimo li ih, međutim, s utvrdom koja u 16. stoljeću nastaje radi obrane franjevačkog samostana na otoku Lopudu, uvidjet ćemo da mljetske kule svojim oblicima i volumenima (ponaјprije visinom i »gotičkim« siluetama) pripadaju starijoj etapi evolucije fortifikacija (prije uvođenja topničkog oružja). Ne treba, stoga, odbaciti mogućnost da su dvije kule na krajevima istočnog perimetra samostana iz znatno ranijeg razdoblja, možda i iz 14. stoljeća. Ako je ta pretpostavka

točna, posrijedi bi bila još jedna poveznica samostana sv. Marije i ladanjsko-gospodarskih arhitektonskih sklopova na dubrovačkom povijesnom teritoriju; upravo su uske i visoke (samostojeće) kule najstarije u izvorima potvrđene građevine na izvangradskim agrarnim posjedima.

Govoreći odvojeno o crkvi, samostanu i fortifikacijama kao dijelovima sklopa s obzirom na njihove primarne funkcije, treba podsjetiti i na njihovu »ikoničnost« i simboličku ulogu, ne samo u »slici« mljetskog samostana, nego i u nacionalnom povijesnomjetničkom imaginariju. Ne smije se, međutim, izgubiti iz vida da je mljetski sklop znatno više od zbroja svojih dijelova; samostan je spomenik njihova supostojanja u dugom trajanju, prožimanja i neodvojivosti sakralne i svjetovne sastavnice povijesnog života. Od nedovoljno jasnih početaka u stoljećima ranog srednjeg vijeka, kad je Mljet bio dio kneževine Zahumlje, preko mletačke dominacije u 13. stoljeću, postupnog uspostavljanja dubrovačkog vrhovništva tijekom 14. stoljeća, osnutka Mljetske kongregacije 1530. godine – svako od tih razdoblja ostavilo je čitljive tragove u arhitektonskom ansamblu.

Arhitektonska cjelina u obliku u kojem je sačuvana do danas, rječito je, u mnogim pogledima jedino stvarno i jedino pouzdano svjedočanstvo višestoljetne povijesti tamošnje benediktinske zajednice, ali i najvažniji spomenik srednjovjekovlja i ranog novovjekovlja na otoku Mljetu i na prostoru najudaljenije morske periferije Dubrovačke Republike. Pripadnost otoka Dubrovačkoj Republici održala je zajednicu benediktinskih redovnika na Mljetu do samog njezina kraja; nedugo poslije ukidanja *staroga poretka*, »padom Republike«, ukinut je i samostan.

Naposljetku, u tradiciji Cvite Fiskovića koji je inzistirao na neodvojivosti nacionalne spomeničke baštine od drugih manifestacija kulturnog života – poglavito književnosti, pjesništva i znanosti – kao temeljnoj odrednici za valorizaciju spomenika arhitekture i likovnih umjetnosti, treba istaknuti da je mljetski samostan i u tom pogledu bio svojevrsni svjetionik. U njemu su živjeli i djelovali velikani dubrovačke i hrvatske povijesti i kulture – u 16. stoljeću

književnici, pjesnici i eruditi Mavro Vetranović, Bazilije Gradić, Euzebije Kaboga i Mavro Orbini, a u prvoj polovici 18. stoljeća Anzelmo Banduri i Ignjat Đurđević.

Mljetski je samostan, istaknuta točka sakralnoga spomeničkog krajobraza mediteranske Hrvatske i jadranskog prostora, iznad svega spomenik *skladnosti*. Taj pojam, kako je više puta isticano, u tradiciji dubrovačkoga povijesnog prostora ima posve specifično značenje: *skladnost* nije samo estetska, nego i etička kategorija.

IV.6. Prijedlog konzervatorskih smjernica

KATARINA HORVAT-LEVAJ

U predstojećoj obnovi visokokvalitetni, nekad benediktinski samostan treba ostati sačuvan u svojoj povijesnoj slojevitosti. Od arheoloških ostataka prvoga romaničkog samostana, preko gotičkoga samostana koji čini jezgru glavnoga zapadnog krila, do njegove renesansne transformacije u svojevrsni utvrđeni trokrilni ladanjski sklop, sve faze gradnje moraju ostati prezentne i nakon što samostan bude priveden novoj namjeni.

Obnovu samostana primjerenu njegovoj arhitektonskoj kvaliteti i povijesnom značenju otežava, međutim, činjenica da je sklop dulje bio izložen degradaciji, koja počinje odlaskom benediktinaca početkom 19. stoljeća, te traje različitim ritmom i intenzitetom sve do naših dana. I dok je crkva nakon Drugoga svjetskog rata bila stručno restaurirana, samostan je nakon stoljetne profanacije prenamijenjen u hotel. Za razliku od eksterijera, gdje su se zahvati sveli na one najnužnije (poput otvaranja novih prozorskih otvora), unutarnji su prostori podvrgnuti prilično radikalnoj adaptaciji, kako se čini, započetoj, ali ne i do kraja izvedenoj uz adekvatan konzervatorski nadzor. Otegotna je okolnost za donošenje sudova o adaptaciji samostana u hotel svakako i nepostojanje detaljne arhitektonske i fo-

tografske dokumentacije prethodnog, zatečenog stanja.¹⁷¹ Neprijeporno je, međutim, da su promjene u organizaciji unutarnjih prostora i postavljanje novih podova na svim etažama, potom premještanje, izrada kopija i replika starije arhitektonske plastike (okvira otvora vrata), kao i uvođenje novih materijala, uključivo i armiranog betona, rezultirali nepovratnim gubitkom mnogih svjedočanstava povijesnog razvoja sklopa.

U posljednja dva desetljeća u samostanu je izveden niz građevinskih zahvata različitog opsega. Neki od tih zahvata, poput rekonstrukcije i popravka krovova nad samostanskim zgradama, bili su prijeko potrebni. Drugi su, poput rekonstrukcije vrta renesansnog klaustura (zasnovane na rezultatima arheoloških istraživanja), bili poželjni i u konačnici su doveli do zadovoljavajućeg rezultata; prostor klaustura je danas doista primjereno uređen. Zamašna arheološka istraživanja, provedena u dvije kampanje (2006. i 2007./2008. godine), generirala su, međutim, i niz daljnjih zahvata, ponajprije na iskopavanim mjestima. Ne ulazeći ovdje u pojedinosti intervencija u crkvi i prostorijama u jednoetažnoj građevini prislonjenoj uz njezino južno pročelje (kapitulu, skladištu i sakristiji), treba istaknuti da je – u funkciji buduće prezentacije otkopanih prostorija romaničkog samostana – u trijemu na srednjoj razini zapadnog krila izvedena armiranobetonska ploča i postavljeno novo popločenje, a popločen je i prostor šetnice duž unutarnjeg pročelja južnog krila samostana. Nadalje, u dvije najsvevernije prostorije donje razine samostana recentno je uređena suvenirnica, a otvor jednoga od dvaju prozora (probijenih tijekom adaptacije u hotel) proširen je i pretvoren u vrata (s nadsvjetlom). Bez obzira na to jesu li i koliko su prihvatljivi u funkcionalnom i estetskom pogledu, potonji zahvati imaju parcijalni karakter i to je upravo ono što bi u budućnosti, s obzirom na nužnost poštovanja integriteta spomenika, svakako trebalo izbjegavati. Svi budući zahvati na samo-

stanskom dijelu spomeničkog sklopa trebaju biti zasnovani na prethodno izrađenom, cjelovitom Programu obnove.

Uz navedenu restauraciju izvornih struktura, tijekom cjelovite obnove, potrebno je provesti i konstrukcijsku sanaciju sklopa, materijalima i metodama primjerenima pojedinačno zaštićenom kulturnom dobru (spregnute konstrukcije, karbonska vlakna i dr.), pri čemu, koliko je to moguće, treba voditi računa o reverzibilnosti zahvata.

Na kraju, ističemo da se ovdje elaborirani prijedlog konzervatorskih smjernica nastavlja na smjernice za obnovu samostana iz elaborata Željka Pekovića (Omega engineering, 2006.)¹⁷² te na idejni projekt Alana Brauna (Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zavod za arhitekturu),¹⁷³ na temelju kojih je Konzervatorski odjel u Dubrovniku izdao Posebne uvjete za rekonstrukciju i obnovu crkve i samostana (2007.). Glavni projekt uređenja samostana izradili su Matko i Gordana Vetma (Studio Vetma, 2017.),¹⁷⁴ koji je također odobrio Konzervatorski odjel u Dubrovniku.

Dodatna istraživanja i restauratorska sondiranja provedena u sklopu izrade ovoga elaborata pokazala su da se dio prijedloženih i prihvaćenih konzervatorskih smjernica za samostan može prihvatiti, dok dio njih zahtijeva korekciju. Ujedno, navedena istraživanja otvorila su mogućnost prijedloga provedbe i radikalnijih rekonstrukcijskih zahvata u pojedinim zonama samostanskog sklopa. No za definitivno donošenje projekta restauracije, obnove i prenamjene, bit će nužno proširiti arheološka i restauratorska istraživanja na još neobuhvaćene zone samostana.

IV.6.1. Sjeverno krilo

Fokus sjevernog dijela samostanskog sklopa jest crkva sa svojim predvorjem i Gundulićevom kulom, za koju su već dane konzervatorske smjernice u ovom elaboratu u poglavlju III.1.6. i III.2.4.

Kula nad sjeveroistočnim uglom sklopa

Ugaonu kulu/zvonik potrebno je obnoviti u postojećem gabaritu. Predlaže se zadržati postojeći ulaz iz bočnog dijela svetišta crkve (iako su sondiranja pokazala da se stariji ulaz nalazio na bočnoj strani apside) te obnoviti drvenu međukatnu konstrukciju. Vanjski kameni zidovi trebaju ostati neožbukani, a fuge valja ojačati vapnenom žbukom. Krovšte se čuva u postojećem nagibu i materijalu (drvena konstrukcija s pokrovom od kupa kanalice). Ostatke (konzole) breteša treba konzervirati, no ne predlaže se rekonstrukcija breteša jer se prezentira faza kad je kuli dograđena loža za zvona. U tom kontekstu bilo bi prikladno vratiti funkciju zvonika. Također, recentni popravak (rekonstrukcija) zaključnih dijelova vanjskih zidova kula (iznad otvora za zvona) izvedena je strojno obrađenim kamenim materijalom koji se svjetlinom, načinom rezanja i teksturom primjetno razlikuje od građe starijih zidova kule, pa se predlaže da se zaključne zone svih četiriju zidova kule (u visini dvaju pojasa kamenih blokova) oblikovno i materijalom usklade sa starijim zidom.

Ulazni trakt s trijemom

Ulazni trijem obnavlja se u postojećem obliku uz nužno čuvanje kamenog popločenja te stupova, lukova, svodova i portala. Obavezno je hitno uklanjanje tamnih cementnih fuga te njihova zamjena svijetlim fugama od vapnene žbuke. Prijedlog iz elaborata Željka Pekovića (2006.), da se različitim nijansama fuga ističu faze gradnje, smatramo neprimjerenim oblikovnoj cjelovitosti sklopa.

S posebnom pozornošću valja obnoviti opatovu sobu iznad trijema, jer je u vrlo lošem stanju. Predlaže se popločavanje poda tavelama dimenzija 15 × 15 cm, prema nalazu istih takvih,¹⁷⁵ kao i zamjena recentnog stropa od dasaka otvorenim grednikom. Trebalo bi također urediti pristup prostoriji iz samostana te prezentirati otvor predvorja crkve, kao i tragove breteša, koji su vidljivi iz te prostorije. Predlaže se staviti u funkciju kamin, od kojega je ostala samo niša.

171 Postoji samo sumarna snimka iz 1947. (arhitektonsko projektirano biro Lovrijenac iz Dubrovnika), bez prikaza detalja, pohranjena u Planoteći Instituta za povijest umjetnosti, te fotografije arhitekta Jerka Marasovića iz 1948. godine.

172 PEKOVIĆ (2006. a), 2–6.

173 Isto.

174 VETMA (2017.).

175 Isto, 110.

Sjeverni aneks sa šetnicom

Aneks sa šetnicom čuva se u postojećim gabaritima uz zamjenu cementnih fuga vapnenom žbukom. Potrebno je zadržati osnovni raster prostorija u razizemlju, uz moguće manje funkcionalne promjene, osobito u dograđenom sjevernom dijelu. Novije popločenje terase glaziranim keramičkim pločicama nikako nije primjereno; trebalo bi ih zamijeniti tavelama ili kamenim pločama, ovisno o rezultatima sondiranja u podu. Također treba urediti, eventualno i prezidati (uz zadržavanje sekundarno ugrađenih fragmenata gotičkih lukova) pilone i popraviti i učvrstiti stupove na terasi te ih oplemeniti pergolom, a poklopnice parapetnih zidova i klupica od opeke zamijeniti kamenim pločama, bojom i obradom usklađenima s postojećim zidom.

Sjeverna strana klaustra (sakristija, skladište i kapitul)

Prostorije uz crkvu obnavljaju se u postojećem obliku. U nekadašnjem kapitolu, ovisno o namjeni prostora, mogao bi se postaviti oltar. Recentno kameno popločenje se zadržava jer je primjereno prostoru. U sakristiji je nužno sačuvati svu opremu te s posebnom pozornošću rekonstruirati romaničke elemente pročelja crkve, portal između sakristije i svetišta i renesansno pilo.

Nad navedenim prostorijama treba očuvati terasu. U pogledu popločenja terase predlaže se uklanjanje recentnih kamenih ploča, izgledom i obradom neusklađenih s okolnim kvalitetnim strukturama, ponajprije crkvom, te njihova zamjena tavelama kojima je izvorno terasa bila popločena, kako to svjedoče stare fotografije.

IV.6.2. Klaustarski vrt

Vrt je stručno obnovljen 2015. – 2017. godine prema projektu Mare Marić s Instituta IGH, izrađeno 2011. godine.¹⁷⁶

IV.6.3. Zapadno krilo

Zapadno krilo – najsloženiji i najreprezentativniji dio samostana, najzahtjevniji je dio obnove. Arhitektura krila u osnovi se obnavlja u zatečenom obliku uz određene korekcije, a isto vrijedi i za arhitektonsku plastiku.

Na donjoj razini, uz očuvanje gotičke jezgre i prigradenoga hodnika na strani mora, nužno je vratiti arkadno rastvaranje hodnika na pročelju, no ono podrazumijeva sanaciju temelja te konstruktivno učvršćenje zapadnoga zida koji je utonuo u tlo (zato su arkade bile zazidane, a zid ojačan kontraforima). O načinu popločenja hodnika i prostorija razizemlja (kamen ili tavele) donijet će se odluka nakon sondiranja poda. Prostore s arheološkim nalazima najstarijega romaničkog samostana, koje se predlaže konzervirati, treba učiniti dostupnima za razgledavanje i korištenje.

U srednjoj razini čuva se postojeći raster nadsvođenih prostorija, nadsvođenog hodnika prema moru te nadsvođenog trijema prema klaustarskom vrtu. Prostorije treba sačuvati u postojećem formatu, zajedno sa svodovima. Sanitarne čvorove interpolirane u prostorije tijekom preuređenja samostana u hotel, moguće je ukloniti, kao i sanitarni čvor na južnom kraju hodnika. Određene promjene potrebne su u ulaznom prostoru (u sjevernom dijelu zapadnog krila) u kojem je došlo do pregradnji i dokidanja izvornoga ulaza iz trijema. Taj prostor treba osloboditi od naknadnih pregrada te mu vratiti primjeren ulaz i primjerenu namjenu. S posebnom pozornošću valja obnoviti stubište s reprezentativnom gotičko-renesansnom kamenom ogradom, pri čemu je nužno ukloniti recentno popločenje podesta lomljenjem sa širokim tamnim fugama. Kad je riječ o popločenju podova, u svim prostorijama srednje razine novije keramičko popločenje trebalo bi zamijeniti tavelama, izgledom i formatom bliskim takvoj vrsti popločenja iz renesansnog razdoblja (kao uzor može poslužiti nalaz tavela u opatovoj sobi, dimenzija 15 × 15 cm). U trijemu se može zadržati kameno popločenje izvedeno nakon završetka arheoloških istraživanja, kad je i razina poda vraćena na izvornu razinu, uz napomenu da bi bilo bolje da je po-

pločenje izvedeno u dijagonalnom rasteru ploča, kakav je vidljiv na starijim fotografijama.

Na gornjoj razini potrebno je zadržati osnovnu dispoziciju prostora nekadašnjeg dormitorija sa središnjim uzdužnim hodnikom te nizovima prostorija sa svake strane. Između samih prostorija moguće su pregradnje, kako bi, u slučaju zadržavanja namjene (spavaonice, apartmani), svaka jedinica mogla imati vlastiti sanitarni čvor. Naknadno smanjenim lučnim otvorima – izlaz na terasu na sjevernom kraju krila i ulazi iz hodnika u bočne prostorije na južnom kraju – može se vratiti izvorni format. U tom pogledu posebno je zahtjevno rekonstruirati lučni otvor, odnosno lučne otvore na južnom zidu krila, koji su nekad, po svemu sudeći, gledali na terasu, a danas su zaklonjeni prostorijom na katu južnog krila.

U cijelom zapadnom krilu valja ukloniti cementne žbuke, bilo kao fuge, bilo kao obloge zidova. To se posebno odnosi na trijem na donjoj razini te na prostorije na srednjoj razini gdje su u hodniku zbog debelog nanosa cementne žbuke kameni elementi arhitektonske plastike izgubili izvorni odnos sa zidnim ploham, a svodovi trijema prema klaustru nagršeni su tamnim cementnim fugama. Unutarnje zidove treba ožbukati vapnenom žbukom, dok u trijemovima kameno zide treba ostati neožbukano, osim svodova od sedre za koje se predlaže žbukanje, kako je bilo i prije, o čemu svjedoče stare fotografije.

Sva pročelja zapadnog krila trebaju ostati kamena, neožbukana. Svi se elementi arhitektonske plastike, unutarnje i vanjske, čuvaju, a oštećene dijelove potrebno je rekonstruirati. Riječ je o okvirima vrata i prozora, konzolama i za glavnim kamenovima svodova te već spomenutoj kamenoj ogradi stubišta. U tom kontekstu potrebno je restaurirati i romanički luk portala u renesansnom trijemu uz klaustar. Posebno pažljivo treba urediti kamenu krunu cisterne u trijemu prema klaustarskom vrtu s grbom opata Sorkočevića.

Dvostrešno krovništvo treba sačuvati postojeći nagib i materijal (drvena konstrukcija s pokrovom od kupa kanalice).

176 MARIĆ (2011.).

Debeo nanos cementne žbuke uz konzolu svoda u trijemu zapadnog krila i tamne cementne fuge

IV.6.4. Južno krilo

Južno krilo, izvorno gospodarske namjene, poseban je izazov u cjelovitoj obnovi samostana iz dva razloga. Zahvaljujući rezultatima restauratorskih istraživanja, s jedne se strane može pristupiti njegovoj radikalnijoj rekonstrukciji, dok s druge strane, zbog nešto manje arhitektonske kvalitete, taj trakt samostana dopušta i nešto slobodnije projektiranje, ovisno o novoj namjeni samostana.

Kad je riječ o rekonstrukciji, u ovom se elaboratu došlo do zaključka da se nad srednjom razinom južnog krila samostana nalazila terasa, prema kojoj se zapadno krilo rastvaralo velikim lučnim otvorima. Osim lukova, na terasu uz južni obod samostana upućuje format i pozicija renesansne terase ispred zapadnog krila. S obzirom na strukture u prizemlju (srednjoj razini) koje upućuju na rastvaranje zapadnog krila trijemom sve do južnoga graničnog zida, za sada možemo reći samo da se terasa najvjerojatnije protezala nad južnim krilom samostana u širini njegova zapadnog krila. S obzirom na to da su još neriješena pitanja izgleda trijema i terase jednako važna za valorizaciju najkvalitetnije renesansne faze samostana, kao i za njegovu prezentaciju, predlažemo temeljita restauratorska istraživanja u toj zoni. Ovisno o rezultatima, to jest o količini podataka koji će se dobiti, donijet će se definitivna odluka o uređenju te zone, odnosno odlučit će se mogu li se rekonstruirati trijem i terasa.

U međuvremenu valja valorizirati postojeće stanje jednokatnoga južnog krila s dvije međusobno povezane građevine, koje su se vanjskim oblikovanjem, iako mlađim u odnosu na renesansno zapadno krilo, uspješno povezale s cjelokupnim sklopom. U tom pogledu napominjemo da je današnje rastvaranje krila prema klastru rezultat novijih intervencija tijekom adaptacije u hotel, kako je to vidljivo iz usporedbe s arhitektonskom snimkom samostana iz 1947. godine. Ta snimka pokazuje da je i renesansno pilo ugrađeno u sjeverno pročelje krila u novije doba. Unatoč tome, predlažemo da se pilo zadrži na zatečenoj poziciji, kao i spomenuti naknadni prozori, budući da su i funk-

cijom i oblikovanjem primjereni građevini. Od prostora i elemenata vrijednih čuvanja u južnom krilu izdvajamo bačvasto nadsvođenu prostoriju u razizemlju (donjoj razini) zapadno te zrcalnim svodom sa susvodnicama nadsvođenu prostoriju u prizemlju (srednjoj razini) istočno.

Među elemente koje je nužno zamijeniti u obnovi ponajprije treba uključiti armiranobetonsku međukatnu konstrukciju između prizemlja i kata u zapadnom dijelu krila, nastalu u vrijeme adaptacije prostora u hotel.

S posebnom pozornošću treba obnoviti i konstrukcijski učvrstiti ugaonu kulu. Potrebno je vratiti međukatne konstrukcije te urediti ulaz mostom iz južnog krila. Predlaže se također rekonstrukcija završnoga obrambenog kruništa, od kojega su sačuvani dostatni elementi za takav zahvat.

Uz južno krilo trebalo bi dodatno arheološki istražiti srušeni orsan, nakon čega će se moći odlučiti o prezentaciji toga dijela sklopa.

IV.6.5. Istočni perimetralni zid samostanskog sklopa

Kao važan prostorni čimbenik samostanskog sklopa, istočni perimetralni zid treba konstrukcijski sanirati i sačuvati u postojećim gabaritima, uz prezentaciju i primjereno fugiranje kamenoga zida te rekonstrukciju završnog kruništa, koliko to sačuvane strukture dopuštaju.

IV.6.6. Vanjski prostor

Neposredan okoliš samostana potrebno je hortikulturno urediti u sklopu uređenja cijelog otočića. U tom kontekstu ne smije zanemarenim ostati antički lokalitet (kastrum) na vrhu otoka, kao ni dvije kapelice iz 15. i 16. stoljeća. Poseban problem je devastirani prostor ispred zapadnog krila s terasom restorana, koja je recentno dobila oblikom i materijalom krajnje neprimjeren pokrov. Predlaže se i taj prostor hortikulturno urediti te ukloniti degradirajuće elemente.

IV.6.7. Konstrukcijska sanacija

Kao što je spomenuto, nužno je izraditi projekt konstrukcijske sanacije cijelog samostana, koji osim mjestimične sanacije pukotina treba uključiti i otpornost na potres.

Prije toga, kao hitne zahvate koji će omogućiti očuvanje građevne strukture, još jedanput ističemo potrebu uklanjanja cementne žbuke, čime bi se osiguralo prozračivanje zida i isušivanje. Treba također provjeriti odvodnju i limene opšave te osigurati ventiliranje prostorija kako bi se spriječilo zadržavanje kondenzacijske vlage na hladnim dijelovima zidova i svodova. Predlaže se izvedba dijela drenaže u dvorištu i izvedba upojnog bunara koji bi riješio probleme s odvodnjom na sjevernoj strani vrta klaustra.

Od preventivnih konstrukcijskih zahvata, potrebno je izvesti statičku sanaciju pukotina istočnog zida, a jugozapadni ugao samostana statički ojačati jer se nalazi na mekanoj podlozi.

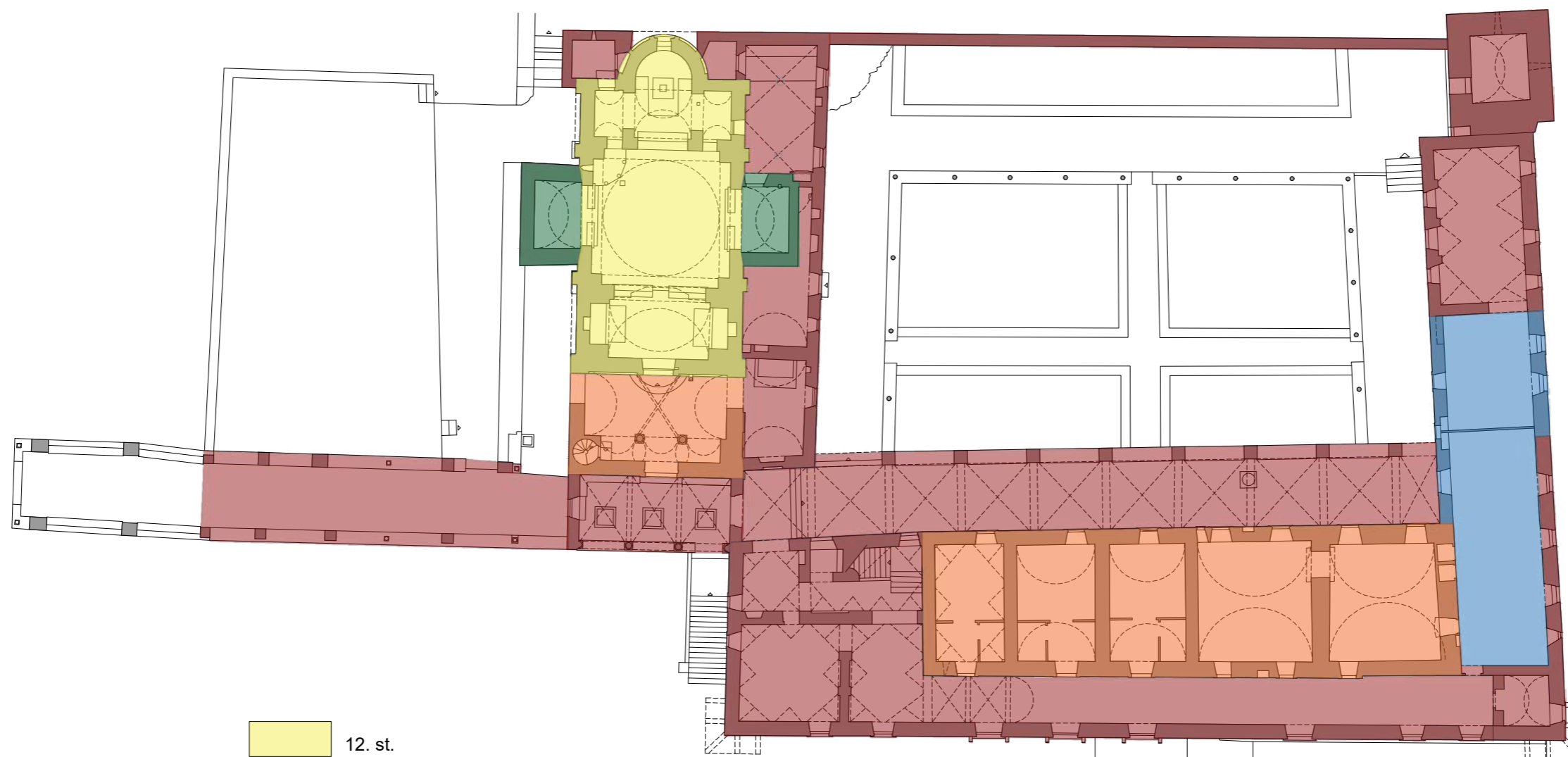
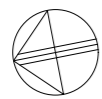
IV.6.8. Pitanje namjene

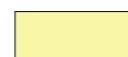

I na kraju, za uspješnu obnovu samostana nužna je i primjerena namjena. Planiranu sakralnu namjenu (pastoralni centar) vezanu uz povratak samostana Dubrovačkoj biskupiji, u kombinaciji s javnom i ugostiteljskom namjenom, smatramo primjerenom. Izvorne karakteristike pojedinih prostora u zapadnom krilu, kao logičan nalažu smještaj ugostiteljske namjene u nekad gospodarsko razizemlje (donja razina), javnih sadržaja s većim sobama za sastanke, predavanja i sl. u reprezentativne prostorije prizemlja (srednja razina), a apartmana za smještaj sudionika i gostiju u dormitorij na katu (gornja razina). U južnom krilu moguće je organizirati prostore za Dubrovačku biskupiju, dok u sjevernom krilu trebaju biti uređeni sadržaji povezani sa sakralnom namjenom crkve. S obzirom na bogatu prošlost samostana, u nekom od reprezentativnih prostora svakako bi trebalo urediti muzejsko-galerijski centar s prikazanom poviješću sklopa, lapidarijem te izloženim umjetninama.

ZAKLJUČNA
RAZMATRANJA
I SMJERNICE ZA
DALJNJE RADOVE

Katarina Horvat-Levaj

- 12. st.
- 13.-14. st.
- 15.-16. st.
- 17. st.
- 18. st.

0 5 10

Tlocrt srednje razine s označenim fazama gradnje

Crkva sv. Marije i nekadašnji benediktinski samostan na otočiću na Velikom jezeru na Mljetu, jedan je od najkvalitetnijih samostanskih sklopova na hrvatskoj obali Jadrana. Romanička, izvorno slobodnostojeća crkva s kupolom, romaničko-gotičko predvorje sa zvonikom te renesansni samostan s klaustarskim vrtom, istodobno rastvoren poput ljetnikovca i utvrđen poput tvrđave, gotovo da i nemaju izravnih paralela u srodnoj arhitekturi, odnosno svojom ih kvalitetom i originalnošću znatno nadilaze. S jedne strane razrađena funkcionalna distinkcija na sakralne, rezidencijalne, gospodarske i obrambene prostore, a s druge strane povijesna slojevitost različitih zahvata na oblikovnom dorađivanju sklopa rezultirala je nenadmašivim skladom. Osim ljepotom, taj se samostanski sklop ističe i kulturno-povijesnim značenjem, kao sjedište osebujne dubrovačke zajednice benediktinskih samostana – Mljetske kongregacije (1530.–1808.), te kao boravište mnogih učenih redovnika i opata, ujedno književnika, teologa i znanstvenika. No nakon dugotrajne profanacije, dočekali su nas samo prazni samostanski zidovi i prostori, već spomenute visoke kvalitete dakako, ali bez traga nekadašnjem inventaru, biblioteci... tek s baroknom opremom crkve. Povratak sklopa Dubrovačkoj biskupiji, međutim, otvorio je vrata nadi da će crkva i samostan biti znalački obnovljeni i restaurirani te da će ponovno zaživjeti u nekoj primjerenoj namjeni.

Iako su za taj složeni zadatak, sustavnim istraživanjem i izradom različitih konzervatorskih studija, ostvareni preduvjeti za donošenje prijedloga konzervatorskih smjernica za cjelovitu obnovu sklopa, određena pitanja iz pojedinih važnih, a kasnijim intervencijama poništenih građevnih faza ostaju još otvorena. Stoga uz zaključne prijedloge smjernica za sve dijelove sklopa i njegove neposredne okolice, donosimo i prijedlog potrebnih istraživanja, nakon čije će provedbe i smjernice moći biti definitivne.

V.1. Prijedlog dodatnih arheoloških i restauratorskih istraživanja

V.1.1. Arheološka istraživanja

Dodatnim arheološkim istraživanjima trebalo bi provjeriti eventualno postojanje starije sakralne građevine na mjestu romaničke crkve, nadalje odrediti faze gradnje pročelnog zvonika i predvorja te definirati tlocrt izvornoga romaničkog samostana. Također se očekuju nalazi vezani uz gotički samostan (jezgra zapadnog krila), kao i faze gradnje u gospodarskom južnom krilu i orsanu uz njega.

Popis arheoloških sondi

- pod crkve – provjeriti postoji li starija sakralna građevina (nužno je pažljivo sklanjanje i vraćanje izvornog popločenja)
- predvorje – izvesti nekoliko sondi na mjestu pretpostavljenih temeljnih zidova zvonika (u arheološkom istraživanju predvorja 2006. interpretirani su samo grobovi)
- zapadno krilo, južni dio – provesti sondiranja do kraja i definirati tlocrt romaničkog samostana te provjeriti pretpostavljene granice gotičkog samostana
- južno krilo i prostor nekadašnjeg orsana uz njega – definirati odnos postojećih struktura s ostacima romaničkog samostana

V.1.2. Restauratorska sondiranja

Pri skidanju cementne žbuke u zapadnom krilu samostana i drugim dijelovima sklopa nužan je nadzor konzervatora radi evidentiranja tragova starijih struktura i faza gradnje, koji do sada provedenim restauratorskim sondiranjem nisu bili otkriveni. U tom pogledu osobito je važno definirati ulazni dio zapadnog krila, odnosno istražiti prostore uz stubište te odnos samog stubišta i prvotnog ulaza iz trijema, čija je lokacija za sada nepoznata. U tim istraživanjima trebalo bi, nakon što se ukloni cementna žbuka, provjeriti pret-

postavljene granice gotičke jezgre renesansnoga zapadnog krila. Drugi važan trakt (u kojem restauratorskim istraživanjem, odnosno skidanjem kompletne žbuke treba odrediti poništenu renesansnu fazu gradnje) jest južno krilo s pretpostavljenim produžetkom arkadno rastvorenog trijema na srednjoj razini i terase na gornjoj razini.

Popis restauratorskih sondi

- predvorje crkve, polukat, južna strana – istražiti pretpostavljeno postojanje nadsvođenog hodnika i zavojitog stubišta (kao i na sjevernoj strani polukata)
- hodnik i prostorije u zapadnom krilu, donja razina – traže se granice između gotičke jezgre i renesansnog proširenja
- stubište te prostorije i hodnik u zapadnom krilu, srednja razina – traže se granice između gotičke jezgre i renesansnog proširenja te pozicija izvornog ulaza u zapadno krilo iz trijema uz klaustarski vrt
- hodnik i prostorije u južnom dijelu zapadnog krila, gornja razina – traže se obrisi lučnih otvora prema pretpostavljenoj terasi
- prostorija u zapadnom dijelu južnog krila, donja razina – traže se tragovi izvornih prostornih cjelina
- prostorija u južnom dijelu zapadnog krila, srednja razina – traže se tragovi arkadno rastvorenog trijema i granice izvornih prostornih cjelina
- prostorija u južnom dijelu zapadnog krila, gornja razina – traže se tragovi terase

V.2. Prijedlog konzervatorskih smjernica

Prijedlog konzervatorskih smjernica za crkvu i samostan temelji se na valorizaciji povijesne slojevitosti sklopa, unutar koje se nekoliko faza ističe visokom kvalitetom. Riječ je ponajprije o izvornoj romaničkoj fazi crkve, romaničko-gotičkoj fazi crkvenog predvorja s nedovršenim zvonikom te renesansnoj fazi utvrđenoga samostana s klaustarskim vrtom.

No svaka od tih cjelina dobila je i naknadne dogradnje, poput renesansne Gundulićeve kule sagrađene iznad predvorja ili baroknih kapela podignutih uz bočne strane crkve, što je također vrednovano u donošenju smjernica za obnovu, jer svjedoči o okolnostima kad dogradnje nastaju, premda su neke od njih umanjile pojedine izvorne arhitektonske vrijednosti. I na kraju, određeni dio novijih degradirajućih zahvata podliježe uklanjanju i restauraciji. U tom pogledu, uz rušenje pojedinih recentnih pregradnji, najvažnije je ukloniti svu cementnu žbuku te je zamijeniti vapnenom žbukom. U crkvi i samostanu treba sačuvati sva izvorna popločenja, a nova primjereno riješiti, jednako kao i stolariju.

Za cijeli sklop potrebno je izraditi projekt konstrukcijske sanacije, koji će osigurati i otpornost na potres.

V.2.1. Crkva

- romanička crkva sa svojim baroknim kapelama obnavlja se u postojećem obliku
- sačuvati i po potrebi obnoviti svu arhitektonsku plastiku te prezentirati zazidane romaničke bočne portale
- vanjske i unutarnje zidove, svodove i kupolu ostaviti neožbukane
- sačuvati izvorno kameno popločenje s prikazom bifore i rozete
- restaurirati natpis na zapadnom pročelju crkve
- romaničku biforu na pročelju crkve djelomično obnoviti tako da se vrati prvotni veći format lučnog otvora, ali bez rekonstrukcije bifore (jer bi se time onemogućio pristup pjevalištu)
- restaurirati barokne bočne oltare i barokno pjevalište te vratiti restaurirani glavni oltar u svetište
- restaurirati pale na oltarima u bočnim kapelama, a pale na oltarima u ulaznom prostoru po mogućnosti zamijeniti kvalitetnijim slikama
- ukloniti recentne kamene klupe i kamenu menzu oltara iz svetišta, a predlaže se i uklanjanje vitraja u svetištu

- očuvati ili iznova primjereno oblikovati svu stolariju, uz obaveznu zamjenu recentnih vratnica na portalu između svetišta i sakristije izvornim vratnicama (pohranjenima u sakristiji); urediti primjerena ostakljenja prozora
- očuvati konstrukciju i pokrov krovišta

V.2.2. Predvorje sa zvonikom

- romaničko predvorje sa zvonikom preoblikovano u doba gotike te nadograđeno u renesansi prezentira se u povijesnoj slojevitosti
- obnoviti sve elemente kamene arhitektonske plastike i skulpture
- vanjske i unutarnje zidove te svod na donjoj etaži ostaviti neožbukanim, dok se za zrcalni svod sa susvodnicama na katu kule predlaže žbukanje, izuzev kamenih detalja, poput konzola i rozete
- kasnoantičke stupove s bazama i romaničkim kapitelima koji su nosili polukat predvorja restaurirati i vratiti na izvornu poziciju ili ih zamijeniti faksimilima
- restaurirati devastirani otvor polukata predvorja prema opatovoj sobi
- na temelju nalaza restauratorskog sondiranja eventualno rekonstruirati južni dio polukata
- sačuvati i obnoviti ostatke zvonika (bifora)
- rekonstruirati otvore i krunište Gundulićeve kule iz druge renesansne faze gradnje
- sačuvati kameno popločenje predvorja te obnoviti popločenje tavelama na polukatu i u obje etaže kule
- sačuvati konstrukciju i pokrov krovišta kule

V.2.3. Samostan

- renesansni utvrđeni samostan obnavlja se u postojećem obliku, uz određene korekcije i rekonstrukcije, kako slijedi u nastavku

V.2.3.1. Sjeverno krilo

- očuvati i obnoviti sve dijelove sjevernog krila: sjeveroistočnu kulu, ulazni trakt s trijemom, sjeverni aneks sa šetnicom, sjeverna strana klaustara (sakristija, skladište, kapitul)
- sačuvati i po potrebi obnoviti svu arhitektonsku plastiku i skulpturu (maskeron na žlijebu)
- vanjski zidovi ostaju neožbukani, dok svodove od sedre u ulaznom trijemu, kao i zidove i svodove prostorija uz klaustar i u sjevernom aneksu, treba ožbukati vapnenom žbukom
- sačuvati kameno popločenje s nadgrobim pločama u trijemu i novo kameno popločenje u kapitolu, a u ostalim prostorijama rekonstruirati izvorna popločenja (kamen ili tavele)
- u opatovoj sobi, uz rekonstrukciju poda od tavela (prema nalazu), strop urediti kao drveni grednik te obnoviti kamin
- na sjevernom aneksu urediti pilone i pergolu te preoblikovati klupe
- na sjeveroistočnoj kuli obnoviti međukatne konstrukcije te vratiti ulogu zvonika
- recentne gornje zone kule (građene strojno rezanim kamenom) uskladiti s ostalim dijelovima zida

V.2.3.2. Klaustarski vrt

- vrt je primjereno uređen

V.2.3.3. Zapadno krilo

- očuvati i obnoviti zapadno krilo – glavni trakt samostana izvorno s gospodarskim prostorijama u razizemlju, trijemom i reprezentativnim prostorijama na srednjoj razini te dormitorijem s terasom na gornjoj razini
- sačuvati i po potrebi obnoviti svu arhitektonsku plastiku

- vanjski zidovi i zidovi trijema u donjoj i srednjoj razini ostaju neožbukani, dok otkrivene križne svodove od sedre u oba trijema (trijemu klaustra i trijemu ulaznog trakta) kao i unutarnje zidove prostorija treba ožbukati vapnenom žbukom
- sačuvati obnovljeno kameno popločenje trijema uz klaustar, a u ostalim prostorijama rekonstruirati popločenje (kamen ili tavele); u spavaonicama i sanitarnim čvorovima moguće je primjereno popločenje drugim materijalima (parket, keramičke pločice)
- u donjoj razini na pročelju otvoriti zazidane lučne otvore i ukloniti naknadne kontrafore, uz istodobnu sanaciju temelja
- urediti prostore s arheološkim nalazima izvornoga samostana ispod trijema uz klaustarski vrt
- u ulaznom prostoru na srednjoj razini s gotičko-renesansnim stubištem urediti ulaz, ovisno o rezultatima sondiranja
- prezentirati lučne otvore zapadnog krila na gornjoj razini prema nekadašnjoj terasi
- sačuvati konstrukciju i pokrov krovišta

V.2.3.4. Južno krilo

- očuvati i obnoviti južno gospodarsko krilo, osobito nadsvodene prostorije u prizemlju te nadsvodenu prostoriju na srednjoj razini u istočnom dijelu
- u ostalim prostorima, ovisno o rezultatima restauratorskih sondiranja, moguće su promjene zatečene tlocrtno organizacije
- sačuvati i po potrebi obnoviti arhitektonsku plastiku
- vanjske zidove ostaviti neožbukanim, a unutarnje zidove ožbukati vapnenom žbukom
- obnoviti popločenja
- o uređenju nekadašnje terase nad zapadnim dijelom krila na gornjoj razini donijet će se odluka nakon cjelovitoga restauratorskog istraživanja
- na jugoistočnoj kuli obnoviti međukatne konstrukcije i restaurirati završne breteše

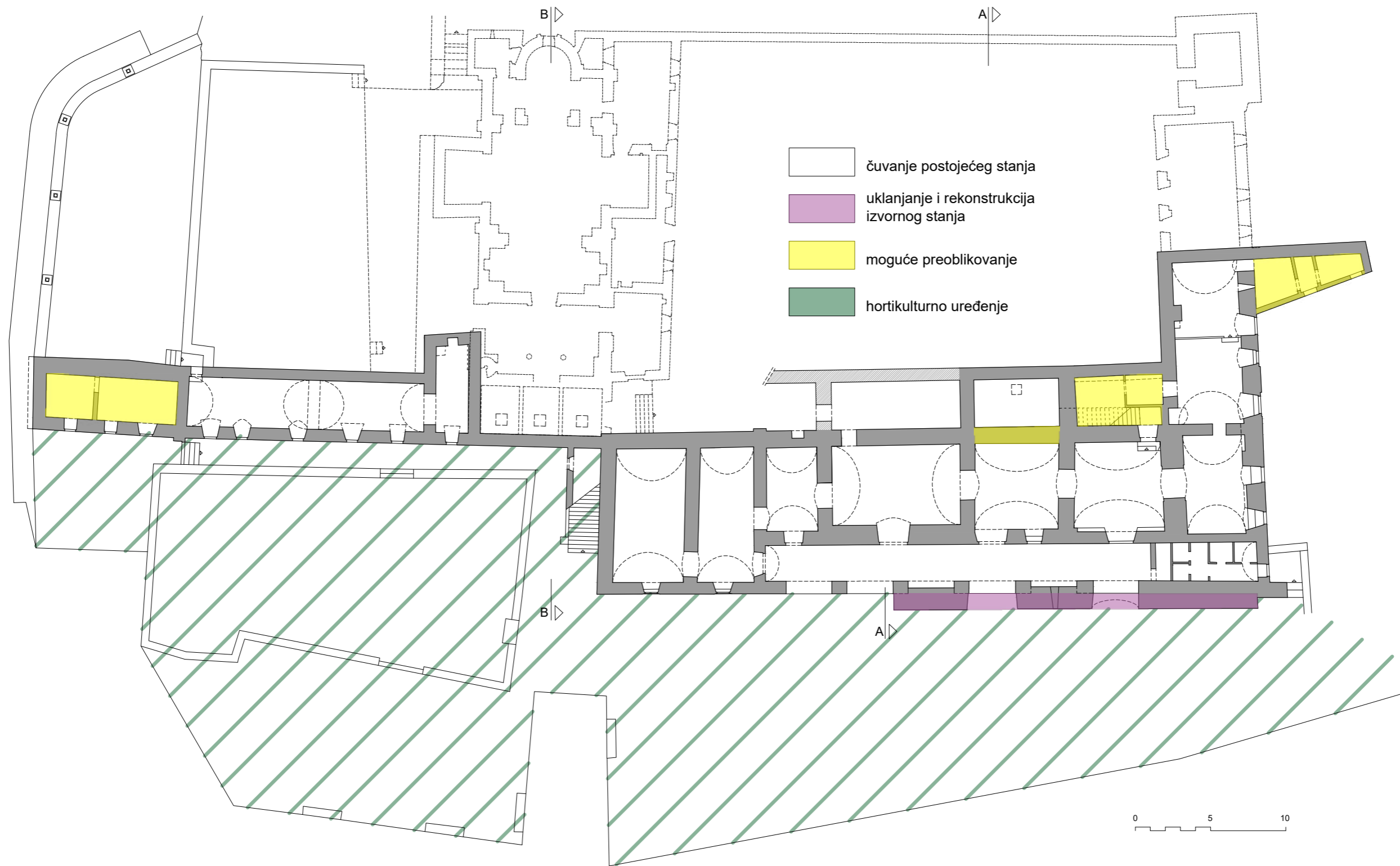
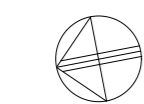
V.2.3.5. Istočni perimetralni zid

- učvrstiti i fugirati zid vapnenom žbukom uz rekonstrukciju kruništa

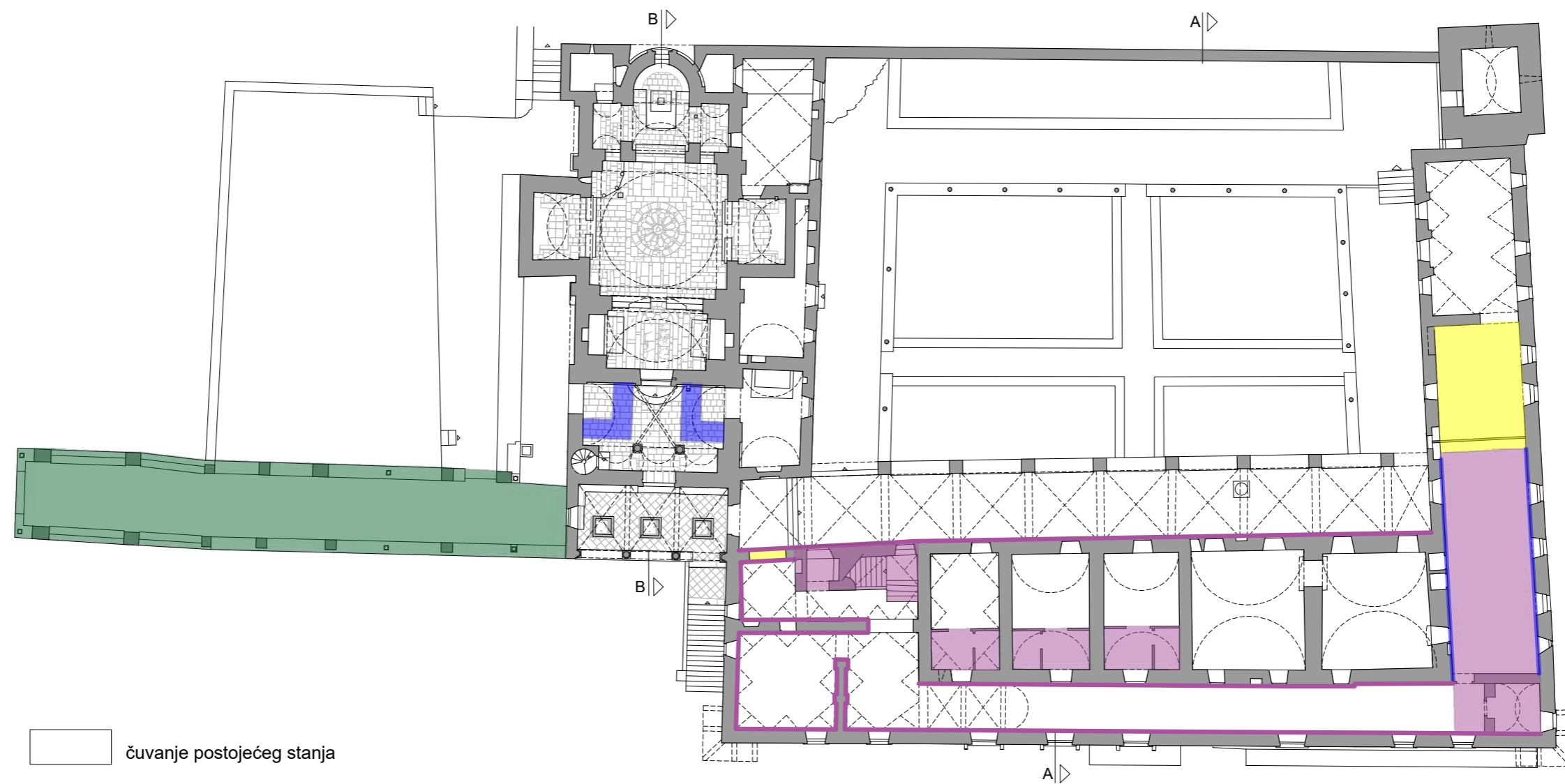
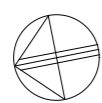
V.2.3.6. Okolni prostor

- hortikulturno urediti okolni prostor
- ukloniti crnogorično drveće s vanjske strane istočnog perimetralnog zida jer zaklanja pogled na samostan i korijenjem narušava statiku zida
- na prostoru ispred zapadnog krila maknuti recentne nadstrešnice

I na kraju još jedanput ističemo estetsku, stilsko-tipološku i povijesnu jedinstvenost benediktinskoga samostanskog sklopa s crkvom sv. Marije, impresivno smještenog na Jezeru sred netaknute prirode, valorizirane kao Nacionalni park Mljet. Takve vrhunske vrijednosti zahtijevaju promišljenu rehabilitaciju crkve, samostana i cijelog otočica, i u pogledu čuvanja izvornih kvaliteta i povijesne cjelovitosti, kao i u pogledu pronalaženja adekvatne namjene. Predstojeći proces obnove treba izbjeći dosadašnju praksu parcijalnih zahvata te biti maksimalno koordiniran i dobro vođen, uz visoku odgovornost svih sudionika – konzervatora, projektanta, izvođača te u konačnici i korisnika koji su baštinili takve dragocjenosti.

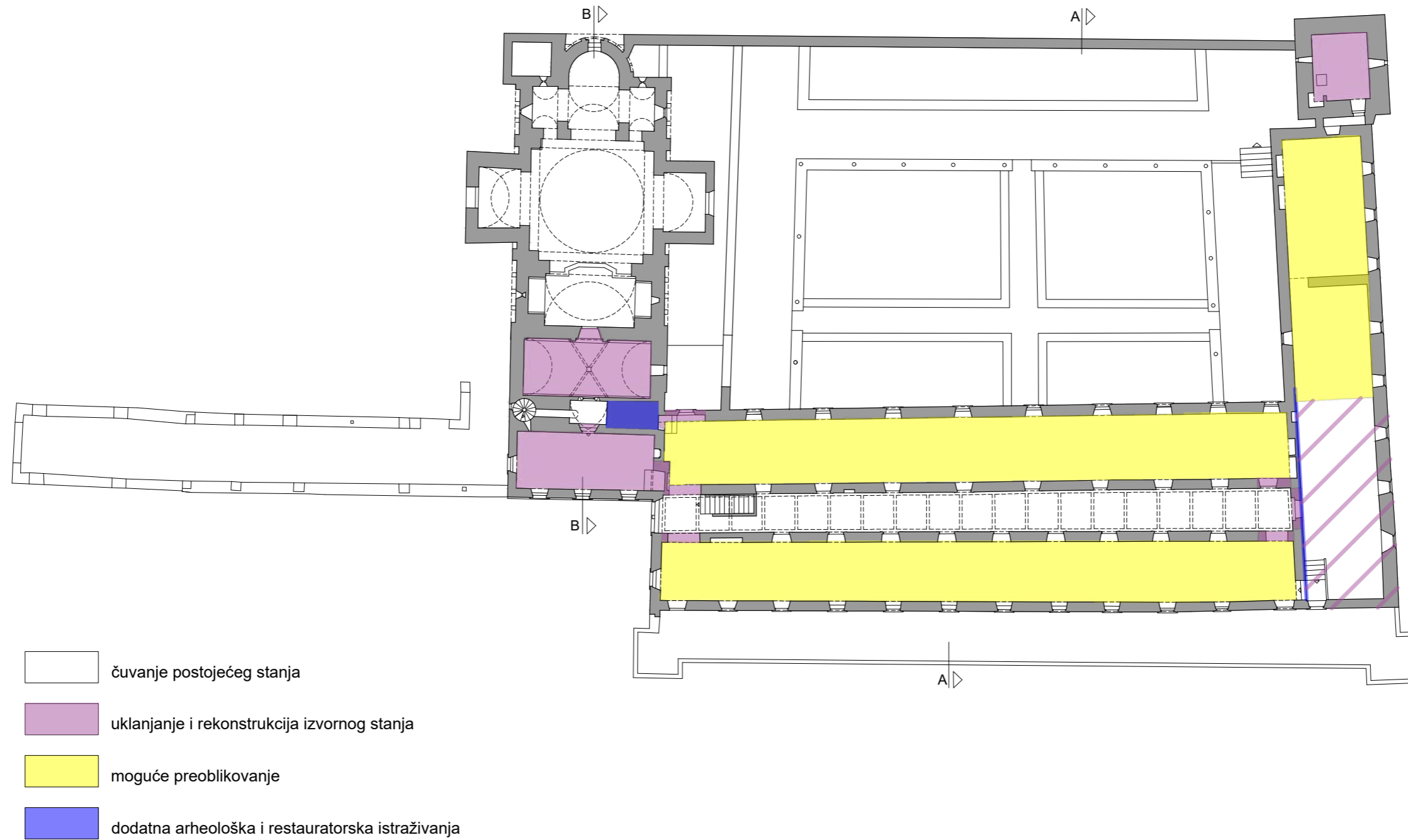
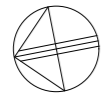
Tlocrt donje razine s označenim smjericama za obnovu

- čuvanje postojećeg stanja
- uklanjanje i rekonstrukcija izvornog stanja
- moguće preoblikovanje
- dodatna arheološka i restauratorska istraživanja
- hortikulturno uređenje

0 5 10

Tlocrt srednje razine s označenim smjericama za obnovu

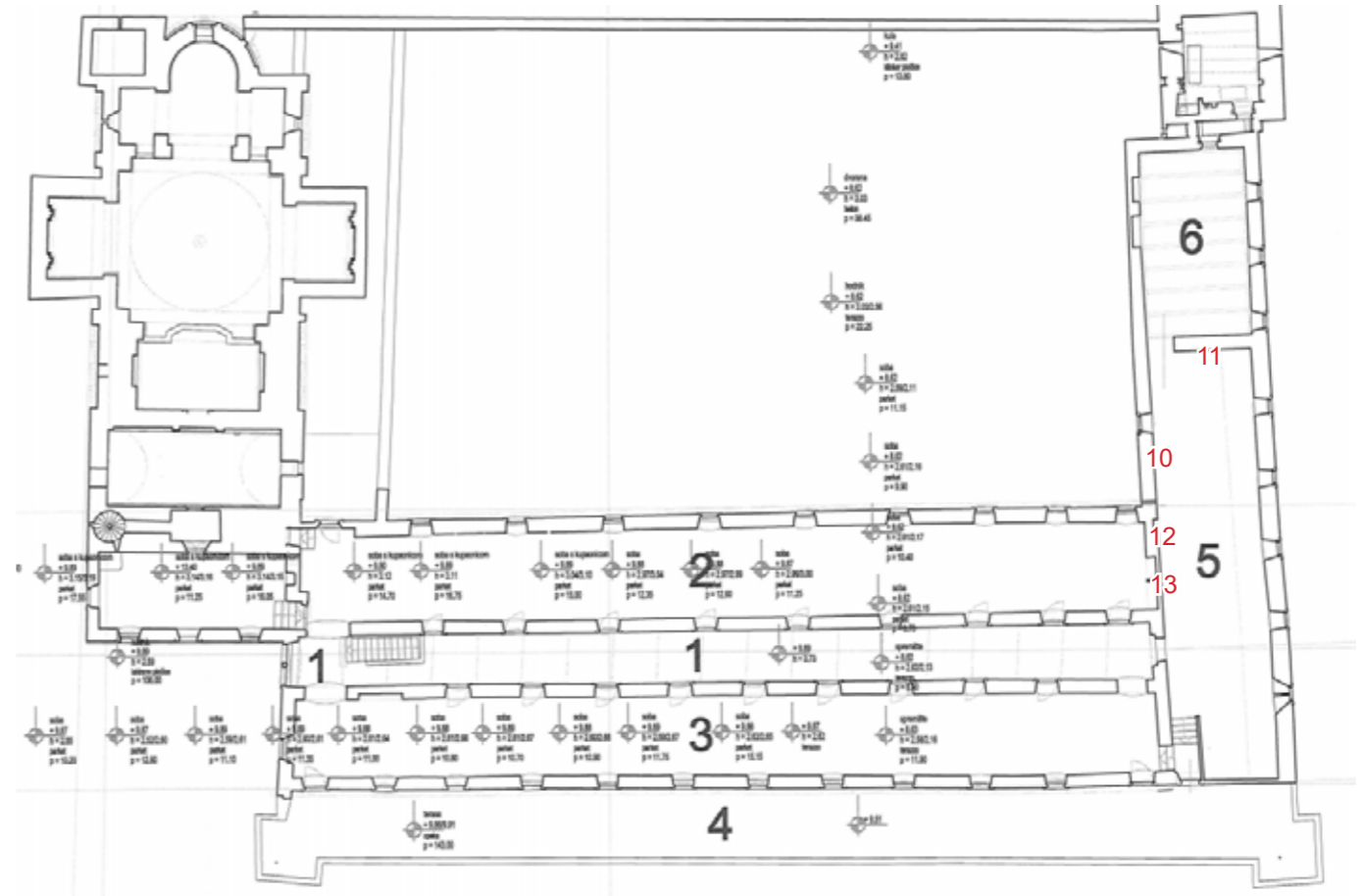
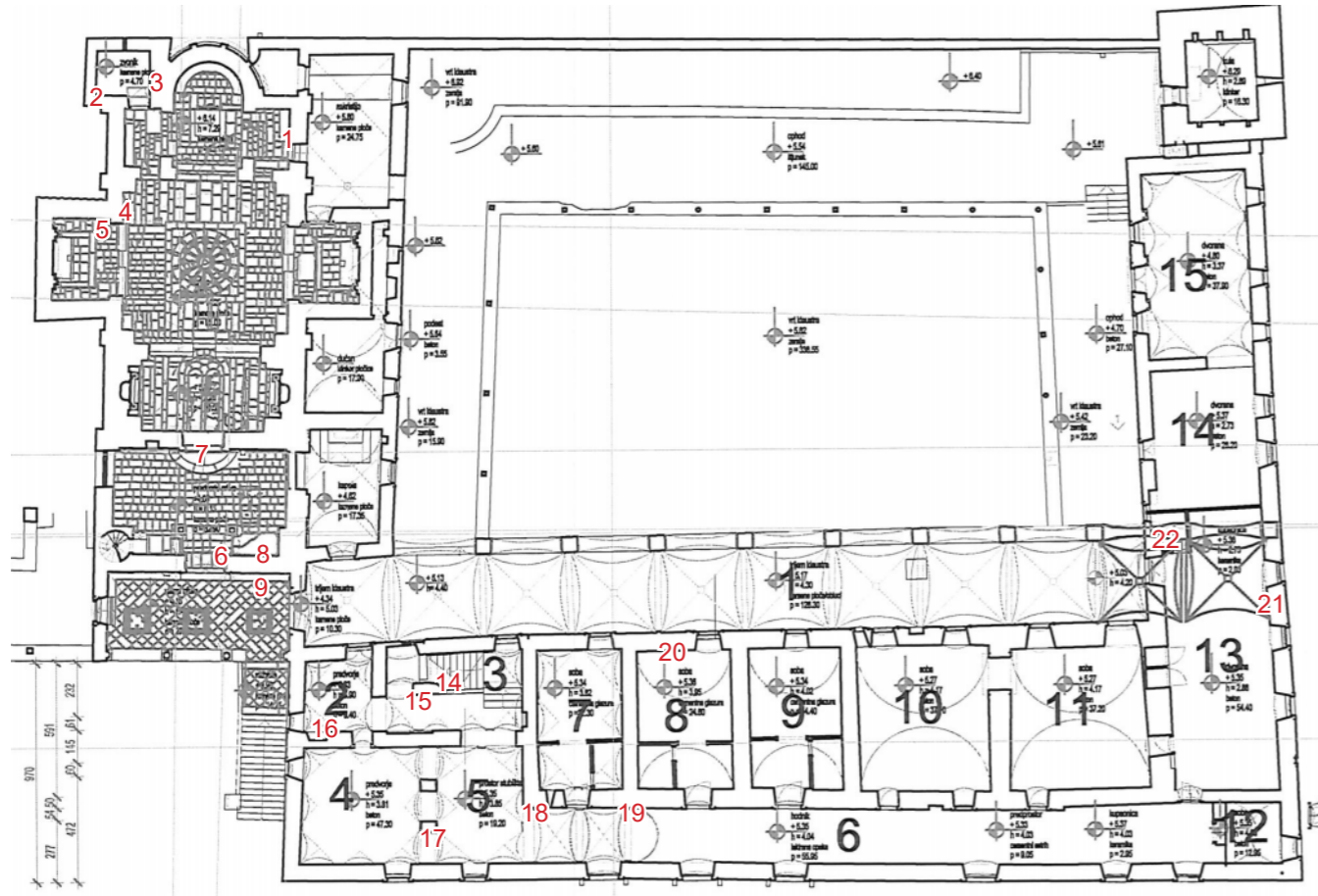
Tlocrt gornje razine s označenim smjericama za obnovu

M.

KONZERVATORSKO-
-RESTAURATORSKI
ISTRAŽIVAČKI RADOVI

U INTERIJERU

Mirta Krizman

Tlocrt donje i srednje razine s označenim pozicijama sondi

SONDA 1

0. Kamena građa južnog zida svetišta
1. Kameni klesani elementi lunete vrata
2. Vapneno-pješčana žbuka
3. Vapneno-pješčana žbuka

Sondom 1 dokumentirana je građa južnog zida svetišta te su vizualno analizirane vezivne žbuke.

Niša vrata izvedena je od kamenih klesanaca većih dimenzija i urednog rasporeda, svijetlog tona, najvjerojatnije vapnenačkog sastava. Građa zida na koju se nastavljaju klesanci lunete nešto je nepravilnijeg rasporeda i neujednačene površinske obrade. U sljubnicama na spoju klesanaca lunete i ostatka zidne plohe pronađena je starija vapne-

no-pješčana žbuka (žbuka I) svjetlosivog tona. Karakterizira je veći udio nerazgrađenog vapnenog veziva, gašenog vapna, a punjena je sitnim pijeskom granulacije od 0 do 0,5 cm.

Površinski su sljubnice mjestimično zapunjene tanjim nanosom vapneno-pješčane žbuke toplijeg tona krupnije granulacije, od 0 do 1 cm, i finije razrađenog veziva.

Nalaz dviju vrsta žbuka u sljubnicama upućuje na obnovu vezivne žbuke, iako površinski vidljiv tanji nanos žbuke toplijeg tona može pripadati zaključnoj žbuci koja je uklonjena u obnovi sredinom 20. stoljeća.

Vizualnim pregledom sljubnica elemenata kojima je oblikovana niša vrata nije uočena izvorna vezivna žbuka koja pripada najranijoj fazi gradnje crkve, a uočena razlika građe zida i elemenata niše upućuje na naknadno izveden otvor.

SONDA 2

Sondom 2 dokumentirana je građevinska reška kojom je definiran spoj nekadašnjega istočnog pročelja crkve (ramena apside) s dograđenom kulom/zvonikom. Na makrosnimci detalja sljubnice kamene građe prikazan je površinski sloj žbuke koja najvjerojatnije pripada vremenu dogradnje kule/zvonika.

Sjeveroistočni ugao crkve izvorno je oblikovan karakterističnim, fino obrađenim klesancima vapnenačkog podrijetla i urednog rasporeda. Žbuka u sljubnicama površinski sadrži tragove prirodne patine, što upućuje na dugu izloženost atmosferilijama. Vezivna žbuka svjetlijeg tona sadrži veći udio punila, kamenog agregata, moguće morskog podrijetla, granulacije od 0 do 1 cm.

U desnom dijelu sonde na zid crkve naslanja se kamena građa kule/zvonika. Klesanci dogradnje grublje su završne obrade, a sa starijim ih zdanjem povezuje vapnenačko podrijetlo i slične karakteristike kamena. Žbuka dogradnje (vizualno slična žbuci I) svjetlosivog tona u sastavu sadrži kameni agregat različitog obojenja i mineralnog podrijetla, granulacije od 0 do 0,5 cm, te nedovoljno razgrađeno gašeno vapno, a od vezivne žbuke II (barokizacija crkve) razlikuje ju tek izostanak manjega udjela mljevene opeke. Slična receptura i korišteni agregat pak upućuju na građe-

vinske zahvate s kraćim vremenskim odmakom, što bi u ovom trenutku istraživačkih radova ipak trebalo ostati na razini pretpostavke. Vezivna žbuka sljubnica dogradnje sadrži površinsku patinu koja sugerira izvornu izvedbu zidova unutrašnjosti zvonika bez završne žbuke.

0. Izvorna građa pročelja crkve

1. Izvorna vezivna vapneno-pješčana žbuka
2. Kameni klesanci dogradnje kule/zvonika
3. Vezivna vapneno-pješčana žbuka dogradnje

SONDA 3

0. Izvorna građa pročelja crkve
1. Izvorna vezivna vapneno-pješčana žbuka
2. Mješovita građa niše
3. Vezivna vapneno-pješčana žbuka niše
4. Zaključna vapneno-pješčana žbuka niše

5. Nalič bijele boje

6. Betonska građa zapune

Sonda 3 otvorena je na južnom zidu prizemlja zvonika, a dokumentira nekadašnji prolaz kojim je svetište crkve bilo povezano s dograđenom kulom/zvonikom. Nalazi sonde važni su zbog pronalaska izvorne žbuke izgradnje crkve i žbuke II koju možemo datirati u vrijeme povezivanja prizemlja kule sa svetištem crkve. Usporedbom sa žbukom dograđene kule/zvonika, evidentna je manja razlika u dodatku krupnije mljevene opeke, vidljive u sastavu žbuke oblikovanja niše, što dakle sugerira nešto kasnije ostvarenu vezu sa svetištem, pri čemu ostaje otvoreno pitanje pozicije starijega ulaza u prizemlje kule/zvonika.

Izvorni zid svetišta s obiju strana izveden je od fino obrađenih klesanaca urednog rasporeda i precizno rezanih bridova. Između klesanaca pročelja i istoga zida u interijeru vidljiv je središnji sloj zida izveden nepravilnom, grubo

obrađenom kamenom građom manjih dimenzija. Izuzetan nalaz sonde je vidljiva izvorna vezivna žbuka kojom je zidana crkva. Karakterizira je veći udio kamenog agregata moguće morskog ili mješovitog podrijetla, granulacije od 0 do 1 cm. Zatečena je u dobrom stanju, a osipavanje je uočeno tek u površinskom sloju, koji je degradiran utjecajem atmosferilija nakon izvedbe prvotne komunikacije kule/zvonika s crkvom.

Niša lučno zaključenog otvora oblikovana je mješovitom građom povezanom vapneno-pješčanom žbukom svjetlosivog tona (žbuka II), koju karakterizira kameni agregat različitog obojenja, mineralnog podrijetla, granulacije od 0 do 0,5 cm, povezan nedovoljno razgrađenim gašenim

vapnom i vrlo malim udjelom krupnije mljevene opeke u svojstvu hidrauličnog veziva. Pronalazimo je u sljubnicama među građom, ali i kao zaključni sloj na lučnom nadvoju. Površinski sadrži više vapnenih naliča koji u sondi nisu razlistani.

Betonska građa vidljiva u desnom dijelu sonde recentnije je izvedbe. Pretpostavlja se da današnja komunikacija između crkve i prizemlja kule/zvonika pripada vremenu izvedbe betonske zapune. Naknadno izvođenje otvora vidljivo je i prema izostanku nadvoja u građi zida iznad zatečenih vrata.

SONDA 4

- 0. Izvorna građa sjevernog zida broda crkve
- 1. Mješovita građa zapune
- 2. Vezivna vapneno-pješčana žbuka zapune

Sondom 4 dokumentirana je prije izvedena, zatečena sonda na sjevernom zidu crkve, pokraj bočne kapele. U pokušaju datiranja pojedinih arhitektonskih cjelina ili njihovih elemenata, vezivna žbuka zapune vrijedan je nalaz, jer je možemo datirati u vrijeme barokizacije crkve izgradnjom bočnih kapela. Usporedbom s vezivnim (i podlošnim) žbukama pronađenim u ostalim sondama, moguće je preliminarno odrediti u kojoj su mjeri građevinskim zahvatima u razdoblju baroka bili obuhvaćeni i drugi dijelovi samostanskog sklopa.

Oblikovanje niše sjevernoga bočnog portala, posebice dobro očuvano s istočne strane, upućuje na to da je bočni portal građen ili istodobno s brodom crkve ili u starijem

građevinskom zahvatu, kojem eventualno pripada i južni portal u svetištu. Bridovi niše formirani su pravilnim klesancima vapnenačkog podrijetla urednog rasporeda i relativno ujednačene završne obrade. Građom istih karakteristika izvedena je luneta. Kamena građa na spoju sa zidnom plohom nešto je manjih dimenzija i neurednijeg rasporeda te vizualno podsjeća na nalaze sonde 1.

Lijevi dio niše i zapuna pripadaju građevinskom zahvatu kojim je zatvoren sjeverni ulaz u crkvu, moguće u vremenu barokizacije, dogradnjom istočnog zida sjeverne kapele u ravninu zapadnog dovratnika nekadašnjeg bočnog ulaza u crkvu.

Kamena građa ispune nekadašnjeg otvora razlikuje se od građe niše i ostatka zida prema svetištu grubljom obradom klesanaca različitih veličina i nepravilnog rasporeda. Vezivna žbuka ispune je vapneno-pješčanog sastava, svjetlosive boje hladnijeg tona (žbuka II), koju karakterizira kameni agregat različitog obojenja, mineralnog podrijetla, granulacije od 0 do 0,5 cm, povezan nedovoljno razgrađenim gašenim vapnom, s vrlo malim udjelom krupnije mljevene opeke u svojstvu hidrauličnog veziva. Vizualnim pregledom, žbuka ispune može se povezati s oblikovanjem niše otvora između svetišta i kule/zvonika.

SONDA 5

0. Izvorna kamena građa istočnog zida kapele
1. Kamena građa južnog zida kapele
2. Podložna vapneno-pješčana žbuka dogradnje kapele
3. Završna vapneno-pješčana žbuka dogradnje kapele
4. Podloga vapnenog sastava
5. Više slojeva vapnenih naliča bijele boje

Sonda 5 otvorena je na spoju istočnog i južnog zida sjeverne kapele crkve. U sondi je pronađena izvorna kamena građa kapele, izvedena od relativno pravilnih klesanaca manjih dimenzija vapnenačkog podrijetla i grublje završne obrade. Spoj dvaju zidova izveden je umetanjem istočnog

zida kapele u zapunu nekadašnjeg bočnog ulaza u crkvu, čime je postignuta veća stabilnost dogradnje. Klesanci većih dimenzija na južnom zidu naslanjaju se na istočni zid kapele te su zasigurno izvedeni u istom građevinskom zahvatu. Razlikuju se od građe zidova kapele većim dimenzijama i moguće pripadaju izvornoj crkvi, a na zatečenu poziciju ugrađeni su kao sekundarno korišteni materijal, nastao razgradnjom dijela južnog i sjevernog zida u svrhu dogradnje bočnih kapela. Izvedba spoja zida kapele sa starijim zidom crkve ide u prilog pretpostavci o navedenoj dataciji vezivne žbuke zapune bočnog ulaza, nastale zasigurno u vremenu baroka, a daljnjom usporedbom s ostalim nalazima može se zaključiti da je građevinski zahvat bio većih razmjera te da je obuhvaćao i ostale manje preinake u crkvi i samostanu.

Zaključna žbuka na unutarnjim zidovima kapele, vapneno-pješčanog sastava, izvedena je u dva sloja. Podložna žbuka hladnog svjetlosivog tona neravnomjernog je nanosa, debljine od 1,5 do 3 cm, koji ispravlja nepravilnu strukturu kamenog nosioca. U sastavu sadrži kameni agregat različitog obojenja, mineralnog podrijetla, granulacije od 0 do 0,5 cm, povezan nedovoljno razgrađenim gašenim vapnom i vrlo malim udjelom krupnije mljevene opeke u svojstvu hidrauličnog veziva. Sastavom odgovara žbuci II prethodnih sondi.

Završno je izveden nanos debljine 1 cm žbukom sličnog sastava i karaktera sitnije granulacije od 0 do 0,2 cm, s manjim udjelom nešto krupnijeg agregata od 0,5 cm. Kao i podložni sloj, žbuku karakterizira nerazgrađeno vezivo koaguliranih granula gašenog vapna i nešto toplijeg tona. Izvorni vapneni nalič bijele boje, blago žućkastog toplog tona, izveden je na tankom nanosu podloge kojom je dodatno zaglađena površina završne žbuke. Podloga u sastavu sadrži izrazito velik udio gašenog vapna, manju količinu sitnog pijeska i moguće udio kamenog brašna. Podložna i završna žbuka zatečene su u relativno dobrom stanju mjestimice izrazito čvrste strukture i zadovoljavajuće međuslojne adhezije. Veća oštećenja vidljiva su tek na površini,

a mjestimično je moguće primijetiti i potpuni izostanak vapnene podloge za nalič. Oslabljene je adhezije, krte i mjestimično trusne strukture.

Na poziciji južnog zida kapele zaključna žbuka zidova interijera je uklonjena, a na samom spoju vidljiv je obli prijelaz na susjedni zid, prema čemu možemo zaključiti da su svi zidovi kapele bili žbukani. Također je moguće da su u tom građevinskom zahvatu ožbukani i ostali zidovi u interijeru crkve. Žbuka je uklonjena u obnovi crkve sredinom 20. stoljeća, u kojoj je prioritet bio prikazati izvornu srednjovjekovnu fazu, uz poštovanje povijesne slojevitosti i prezentacije dogradnji baroknoga stilskog izričaja, zadržavajući sve pronađene elemente, pa tako i završnu obradu zidova u izvornom oblikovanju.

Općenito, nalazi sonde upućuju na moguću dataciju zatečene vezivne i zaključne žbuke, zidova interijera dogradnje bočnih kapela, barokizacije starije crkve, a usporedbom s ostalim žbukama (žbuka II), može se nedvojbeno povezati sa žbukom zapune bočnog ulaza u crkvu te preliminarno dovesti u vezu s oblikovanjem lučno zaključene niše nekadašnje komunikacije između svetišta i prizemlja kule/zvonika, što bi bilo potrebno dodatno ispitati sondama, laboratorijskim analizama ili povijesnoumjetničkim istraživanjima.

SONDA 6

0. Izvorna kamena građa svoda starijeg trijema
1. Vapneno-pješčana žbuka
2. Podloga s naličem bijele boje
3. Vapneno-pješčana žbuka transverzalnog zida

Sonda 6 otvorena je na spoju svodnog polja i zapadnog transverzalnog zida starijeg predvorja gotičkih stilskih karakteristika. Na centralni križnorebrasti svod nastavljaju se simetrično prema sjeveru i jugu bačvasti svodovi.

Kamena građa svodnih polja između rebara izvedena je klesancima urednog rasporeda, skladnih dimenzija i ujed-

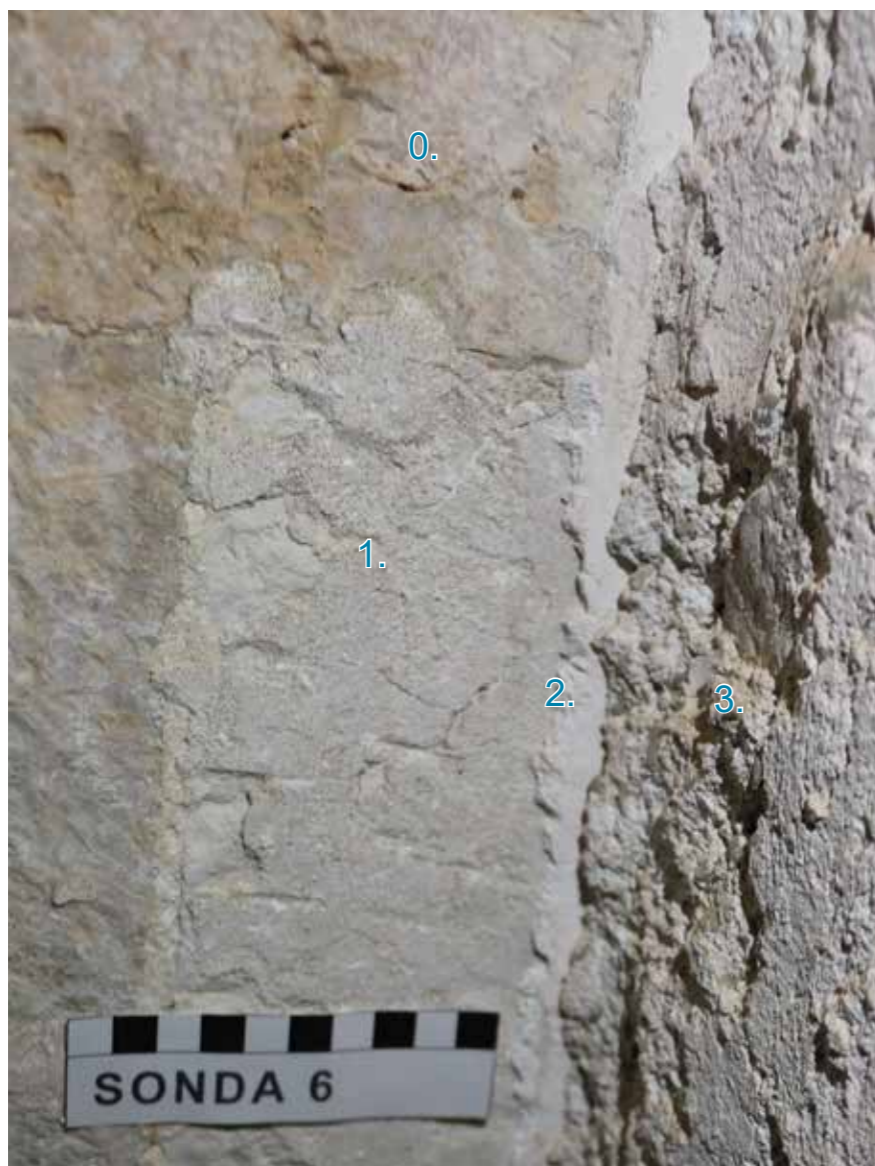

načene završne obrade. U spoju sa zapadnim transverzalnim zidom pronađena je žbuka s naličjem, dok je na ostatku svodnih polja susrećemo fragmentarno očuvanu bez lica i naliča. Karakteristike građe svodnih polja sugeriraju izvorno oblikovanje svodnih polja bez žbuknog nanosa.

Žbukani nanos pronađen na spoju sa zidom nije moguće povezati s datiranim žbukama pronađenima u crkvi. Zaključna vapneno-pješčana žbuka (žbuka I a), izvedena u jednom sloju, punjena je sitnim pijeskom granulacije od 0 do 0,1 cm. Pripadajući vapneni nalič bijele boje površinski sadrži patinu nastalu djelovanjem atmosferilija. Izveden je na tanjem nanosu vapnene podloge koja sadrži vapneno mlijeko i manji udio izrazito finog pijeska. Tanji neravnomjerni nanos koji prati nepravilnosti u građi i kvalitetna

receptura žbuke, s dosta velikim udjelom razgrađenoga gašenog vapna, karakteristika je srednjovjekovnih žbuka, što bi potkrijepilo pretpostavku da su svodna polja izvorno bila žbukana.

Izostanak sloja zaključne žbuke na svodnim poljima i relativno oskudan nalaz te žbuke na poziciji spoja dvaju arhitektonskih elemenata dodatno otežava dataciju žbuke. Tanji jednoslojni nanos žbuke ne poklapa se s izvedbom zaključne žbuke bočne kapele, unatoč relativno sličnom sastavu završne žbuke. Budući da znatno tanji nanos, koji prati strukturu zida, i izostanak podložne žbuke također pokazuju razlike u izvedbi, nalaze žbuke na svodnim poljima nije moguće povezati s građevinskim zahvatom dogradnje kapela.

Pokušaj datacije nalaza žbukanog sloja i načina oblikovanja svakako bi trebao kao polazište imati stilske karakteristike oblikovanja svoda i ostalih elemenata predvorja. Dogradnjom trijema renesansnih stilskih obilježja, starije predvorje gubi svoju funkciju, a zapuna u zoni parapeta otvora šiljastog luka s puškarnicom upućuje na obrambenu funkciju manjeg prostora na polukatu, do kojega se dolazi iz prizemlja uskim spiralnim stubama.

U ovoj fazi istraživačkih radova možemo zaključiti da je pronađena žbuka sasvim sigurno starija od pregradnog zida s puškarnicom koji zatvara dio otvora šiljastog luka, a moguće i dogradnje novijeg trijema u renesansnom stilu. Datiranjem zida s puškarnicom mogao bi se odrediti mak-

simalni vremenski okvir izvedbe žbuke svodnih polja radi izrade prijedloga prezentacije u skladu s povijesnom slojevitošću crkve i samostana.

SONDA 7

Sonda 7 otvorena je unutar niše otvora koji povezuje pjevalište crkve s prostorijom na drugoj etaži Gundulićeve kule. Kameni okvir izveden od kamenih klesanaca i građa zida u nultom sloju najvjerojatnije pripadaju najranijoj fazi crkve, prije dogradnje predvorja, kad je na toj poziciji bila izvedena bifora.

Dogradnjom predvorja izvorni elementi pročelja gube svoju funkciju te najvjerojatnije bivaju uklonjeni, a sam otvor je zadržan.

Istoj ranijoj povijesnoj fazi najvjerojatnije pripada žbuka vapneno-pješčanog sastava hladnog svjetlosivog tona (žbuka I) izvedena na sloju opečne građe. Izvedbom te žbuke

dolazi do blagog skošenja niše prema prostoru unutrašnjosti crkve. Žbuka je punjena kamenim agregatom granulacije od 0 do 0,2 cm, a u sastavu sadrži vidljiv manji udio krupno mljevene opeke u svojstvu hidrauličnog veziva. Neravnomjernog je nanosa koji prati nepravilnu strukturu zida.

0. Izvorna građa zapadnog pročelja crkve
1. Izvorni klesani elementi okvira i ugradnje izvorne bifore
2. Izvorna vapneno-pješčana žbuka (ili faze dogradnje starijeg trijema)
3. Mješovita građa oblikovanja prostorije iz faze oblikovanja renesansnog svoda

4. Vapneno-pješčana žbuka oblikovanja prostorije iz faze oblikovanja renesansnog svoda
5. Mješovita građa oblikovanja barokne izgradnje pjevališta
6. Vapneno-pješčana žbuka oblikovanja niše barokne izgradnje pjevališta
7. Kameni klesani elementi okvira portala barokne izgradnje pjevališta

Sljedeći povijesni sloj čini mješovita građa kojom dolazi do daljnjeg smanjivanja dimenzija svijetlog otvora i ugradnje zatečenoga kamenskog okvira orijentiranog prema pjevalištu. U istom građevinskom zahvatu izveden je zatečeni nadvoj od opeke te je niša zaključena tanjim nanosom

vapneno-pješčane žbuke, sive boje toplijeg tona, koja je izvedena u jednom sloju (žbuka II).

Ako pretpostavimo da je do uklanjanja izvorne bifore došlo u vrijeme dogradnje predvorja, onda bismo žbuku I i/ili I a mogli datirati u vrijeme te dogradnje. Analogno tome, žbuka II mogla bi pripadati vremenu dogradnje bočnih kapela i izgradnji drvenog pjevališta.

SONDA 8

0. Kamena građa zapadnog zida
1. Vapneno-pješčana žbuka s naličjem
2. Mješovita građa zapune
3. Vapneno-pješčana žbuka
4. Nalič svjetloružičaste boje

Sonda 8 otvorena je na zapadnom zidu prostorije druge etaže Gundulićeve kule. Vizualnim pregledom zidova prostorije uočena je razlika u građi zida na istraženoj poziciji te je sondom pronađena niša nekadašnjeg otvora.

Kamena građa zapadnog zida izvedena je grubo obrađenim klesancima različitih dimenzija i neurednog rasporeda. Na spoju zidne plohe i zapune pronađen je manji fra-

gment starije žbuke kojom je oblikovana niša (žbuka I a). Žbuka je izvedena jednoslojno u neravnomjernom nanosu, a punjena je kamenim agregatom od 0 do 0,2 cm. Unatoč oskudnom nalazu samo manjeg fragmenta, čini se da prati nepravilnu strukturu kamenog zida. Površinski je vidljiv vapneni nalič, izvorno najvjerojatnije bijele boje.

Sljedećem povijesnom sloju pripada zapuna izvedena mješovitom građom, klesancima i opekama različite veličine i sastava. Vezivna žbuka sadrži izrazito velike komade nerazgrađenoga vapnenog veziva te vizualno slični žbuci pronađenoj u zapuni sjevernog portala potkupolnog traveja crkve (sonda 4). Zaključna žbuka u donjem dijelu sonde također sadrži krupnije komade zgrušanog vapna te krupnije mljeveni prah opeke. Izvedena je u dva sloja, neravnomjernog nanosa koji ravna nepravilnu strukturu kamenog zida sa zapunom.

Usporedbom sastava žbukanih slojeva, možemo pretpostaviti da je otvor izveden u vrijeme dogradnje prostorije te da je do zapunjavanja došlo u vrijeme barokizacije crkve.

SONDA 9

0. Kamena građa starijeg predvorja
1. Kamena građa dograđenog predvorja
2. Vapneno-pješčana žbuka niše
3. Mješovita građa zapune

Sonda 9 otvorena je na istočnom zidu opatove sobe, a nalaze možemo povezati s pronalaskom otvora u prethodnoj sondi.

U donjem dijelu sonde, na visini od oko 1 m od današnjeg poda, vidljiva je kamena građa koju čine fino obrađeni klesanci, ujednačenih dimenzija i izrazito urednog rasporeda. Vizualnim pregledom i usporedbom s građom na ostalim pozicijama, moglo bi se pretpostaviti da pripada vremenu gradnje predvorja.

Razlikuje se od građe u lijevom dijelu sonde, grubo obrađenih klesanaca relativno urednog rasporeda kojima je

oblikovana niša nekadašnjeg otvora ispitanoga prethodnom sondom. Najvjerojatnije pripada dogradnji predvorja, tj. gradnji Gundulićeve kule.

Zapuna u niši izvedena je mješovitom građom, relativno pravilnim klesancima grube obrade i opekama različitih dimenzija. Vezivnu žbuku karakterizira koagulirano nerazgrađeno vapneno vezivo.

Na spoju niše sa zapunom vidljiv je manji fragment žbuke s naličem (žbuka I) koji se ne nastavlja na zidnu plohu.

Nalaz sugerira da je posrijedi stariji otvor izvorno žbukane niše i pročelni zid izveden u kamenu bez zaključnoga žbukanog sloja. Izvođenje zapune otvora mogli bismo preliminarno datirati u vrijeme sljedeće povijesne obnove, tj. barokizacije crkve.

Otvor bi također mogao biti povezan s nalazima prethodnih istraživanja, u kojima su pronađeni ostatci konzola koje su nosile bretešu u centralnoj osi istoga zida.

SONDA 10

- 0. Kamena građa pročelja
- 1. Vapneni nalič bijele boje
- 2. Vapneno-cementna žbuka
- 3. Zatečeni nalič bijele boje

Sonda 10 otvorena je na istočnom zidu jugozapadne prostorije kata južnog krila samostana (prostorija 5). U sondi je pronađena kamena građa izvedena masivnim klesancima grublje završne obrade i različitoga mineralnog podrijetla. Na površini je nalič vapnenog sastava bijele boje, a mjestimično su vidljivi tragovi patine nastali izravnim djelovanjem atmosferilija, što je karakteristično za pročelne zidove.

Iz sonde možemo pretpostaviti da je riječ o zapadnom pročelju samostojećeg manjeg objekta smještenog uz kulu, koji u ranijoj fazi nije bio, barem na katu, povezan s ostatkom samostana.

U presjeku žbukanih slojeva vidljivi su ostatci starije žbuke sa žutim oker naličem koji pronalazimo u mikrotragovima. Grublje je strukture pa je moguće da je to zaključna vanjska žbuka starijeg objekta uz kulu. Struktura klesanaca grublje površinske obrade također upućuje na mogućnost izvorne prezentacije u žbuci.

Žbuka recentne obnove prostorije, cementnog sastava, izrazito je čvrsto vezana za starije povijesne slojeve te je njezinim uklanjanjem oštećena starija zaključna žbuka, a mjestimično i kamena građa. Topive soli, čija koncentracija raste u cementnim žbukama, također negativno utječu na izvornik.

SONDA 11

Sonda 11 otvorena je na sjevernom zidu jugozapadne prostorije kata južnog krila samostana (prostorija 5). Uklanjanjem debljeg nanosa recentne cementne žbuke, na toj se poziciji pojavljuje nepravilna građevinska reška koja definira južni završetak zapadnog krila samostana u razini kata.

Veći klesanci u lijevom dijelu sonde pripadaju starijem, zapadnom krilu samostana, dok neuredna mješovita građa u nastavku zida pripada kasnijoj fazi povezivanja starijih objekata.

- 0. Kamena građa starijeg krila samostana

1. Nalič svjetlocrvene boje terakota tona
2. Mješovita građa dogradnje
3. Vapneno-cementna žbuka
4. Zatečeni nalič bijele boje

U donjem lijevom dijelu sonde na starijoj kamenoj građi pronađen je manji fragment žbuke s naličem svjetlocrvene boje hladnog terakota tona, koji najvjerojatnije čini žbuku pročelja prije dogradnje spojnog objekta. Oskudni nalaz zatečen je u izrazito lošem stanju te je degradiran nanosom cementnih žbuka tijekom obnova u 20. stoljeću.

SONDA 12

0. Kamena građa starijeg lučnog otvora
1. Mješovita građa zapune

Sonda 12 otvorena je na sjevernom zidu jugozapadne prostorije kata južnog krila samostana (prostorija 5).

U sondi je pronađena kamena građa izvedena od klesanaca većih dimenzija koji oblikuju donji dio zidne plohe i stup s lučnim završetkom u nastavku zida prema stropu. Vezivna žbuka sive boje hladnijeg tona sadrži veću količinu nerazgrađenog vapnenog veziva. Vizualnim pregledom možemo utvrditi da slični žbuci dogradnje baroknih kapela (žbuka II).

U desnom dijelu sonde pronađena je zapuna lučno zaključene niše većih dimenzija, izvedena opekama povezanim vapneno-pješčanom žbukom toplog tona koja sadrži manje isprani pijesak, što upućuje na lošiju kvalitetu recepture žbuke.

SONDA 13

0. Kamena građa starijeg lučnog otvora
1. Opečna tavelica
2. Mješovita građa zapune

Sonda 13 otvorena je na sjevernom zidu jugozapadne prostorije kata južnog krila samostana (prostorija 5). Nalazi sugeriraju da je na tom mjestu, na južnom kraju hodnika na gornjoj razini zapadnog krila, postojao veći, lučno završen otvor.

U sondi je pronađena starija kamena građa izvedena od klesanaca većih dimenzija kojima je oblikovana lučno za-

ključena niša otvora. Opečna tavela vidljiva među kamenom građom nalazi se u visini poda hodnika u nastavku zapadnog krila samostana te može upućivati na njegovo nekadašnje (izvorno?) popločenje. Pripadajuća zaključna žbuka niše u spoju sa zapunom nije pronađena; vjerojatno je uklonjena u građevinskom zahvatu kojim je otvor izgubio svoju izvornu funkciju.

Zapuna otvora izvedena je mješovitom građom, a u središtu lučnog otvora vidljiv je izduženi pravokutni prozor. Do promjene u svijetlom otvoru dolazi ugradnjom opečne građe u gornjem dijelu. Format opeka sugerira recentniji zahvat koji možemo datirati u 20. stoljeće.

Usporedbom nalaza sonde 11 i 12, može se zaključiti da je južni zid zapadnog krila samostana u visini prvog kata bio lučno rastvoren, no zbog oskudnih nalaza, devastirane građe i potpunog izostanka žbuknog sloja koji bi pripadao toj fazi, nije moguće sa sigurnošću utvrditi izvornu funkciju i oblikovanje lučno rastvorenog zida. Pronalazak tavele na razini poda središnjeg hodnika i terase zapadnog krila upućuje na to da je taj otvor vodio na južni krak terase.

SONDA 14

- 0. Kamena građa starijeg zida
- 1. Opečna građa ugradnje ograde stubišta
- 2. Vapneno-cementna žbuka
- 3. Kameni klesani elementi ograde stubišta

Sonda 14 otvorena je na pregradnom zidu koji s lijeve strane definira stubište u sjevernom dijelu zapadnog krila samostana (prostorija 3).

Klesancima većih dimenzija izveden je dio zapadnog zida stubišta. Vezivna žbuka nije analizirana i većim dijelom je uklonjena u recentnoj obnovi. Također je moguće da su pri gradnji toga zida sekundarno upotrijebljeni stariji klesanci. Prema spoju s klesanim elementima ograde u donjem dijelu, zapadni zid stubišta je stanjen. Spoj starije kamene strukture i dekorativnih elemenata ograde izveden je no-

vijim opekama, a sastav žbuke koja sasvim sigurno sadrži cementno vezivo upućuje na to da je taj zahvat izveden u 20. stoljeću.

Nalazi sonde sugeriraju dispoziciju dekorativnih elemenata ograde stubišta, a pozicija stubišta trebala bi se dodatno istražiti uklanjanjem zaključne žbuke zapadnog zida stubišta do spoja s kamenim gazištima stuba.

SONDA 15

Sonda 15 otvorena je na spoju istočnog zida s pojasnicom u hodniku sjevernog dijela zapadnog krila samostana (prostorija 3).

Istočni zid građen je kamenim klesancima povezanim vapneno-pješčanom žbukom svjetlosivog tona. Debljina zida povećana je nanosom razlomljene opeke i debljim nanosom vapneno-cementne žbuke, koju možemo povezati s nalazom spoja istoga zida s dekorativnim elementima

- 0. Kamena građa starijeg zida
- 1. Opečna građa ugradnje ograde stubišta
- 2. Vapneno-cementna žbuka

ograde stubišta. Istom građevinskom zahvatu najvjerojatnije pripada i opečna građa lučnog nadvoja pojasnice, za koju se pretpostavlja da je izvedena kako bi se učvrstila starija zidna struktura koja je djelomično uklonjena te je izvedeno zatečeno stubište vidljivo u sondi 14.

SONDA 16

- 0. Kamena građa starijeg zida
- 1. Sedreni nadvoj starijeg otvora
- 1.a Opečna građa ugradnje nadvoja u stariji zid
- 2. Opečna građa zapune otvora

Sonda 16 otvorena je na zapadnom zidu hodnika zapadnog krila samostana (prostorija 2). Sondom većih dimenzija istražena je građa zida između zatečenog okvira vrata koja vode u susjednu prostoriju 4 i prozora na sjevernom zidu. Pronađena je raznovrsna opečna i kamena građa koja upućuje na veći broj preinaka i građevinskih zahvata sjevernog dijela zapadnog zida hodnika.

Kronološki najstariji nalazi najvjerojatnije su pravilni klesanci relativno sličnih dimenzija i urednog rasporeda svjetlosivog tona i vapnenačkog podrijetla u gornjem dijelu sonde. Površinski nisu fino obrađeni, pa se pretpostavlja da su izvorno bili prekriveni nanosom zaključne žbuke koja nije pronadana.

Tragovi starijeg nadvoja izvedenog u kamenu smeđeg tona, najvjerojatnije sedre, vidljivi na snimci detalja sonde, upu-

ćuju na postojanje starijeg otvora. Sedreni kamen sličan je građi svodova trijema te bi se time preliminarno pronađeni ostatci otvora mogli povezati s njegovom gradnjom. Nalaz bi se također mogao povezati s nišom na istom zidu u prostoriji 4, no tu bi pretpostavku trebalo potvrditi dodatnim sondiranjem ili uklanjanjem cementne žbuke zida u obje prostorije. Na umetanje nadvoja u stariju građevinsku strukturu zida upućuje nalaz opeke (tavela) koju pronalazimo na spoju nadvoja i pravilnih vapnenačkih klesanaca.

Zapuna nekadašnjeg otvora izvedena je opečnom građom povezanom vapneno-cementnom žbukom, a istom recentnijem građevinskom zahvatu pripada i nespretno izveden nadvoj zatečenih vrata koja povezuju hodnik (prostorija 3) sa sjeverozapadnim dijelom zapadnog krila samostana (prostorijom 4).

SONDA 17

0. Kamena građa starijeg pilastra (stupa)
1. Opečna građa ugradnje konzolice
2. Dekorativni element konzolice
3. Vapneno-cementna žbuka
4. Opečna građa zapune niše

Sonda 17 otvorena je na sjevernom zidu prostorije 5, a nje je ispitan spoj zapadnog pilastra, konzole u impostu i upuštene zidne plohe neposredno pokraj.

Pilastar je izveden kamenim klesancima vapnenačkog podrijetla. Dekorativna kamena klesana konzola najvjerojatnije pripada istom građevinskom zahvatu. Na spoju dekorativnog kamenog klesanog elementa i pilastra pronađena

je opeka, pa možemo pretpostaviti istovjetnu gradnju pilastra i svoda prostorije s konzolama.

Pripadajuća zaključna žbuka nije pronađena, a zatečeni nanos vapneno-cementne žbuke (koji se nastavlja ispod konzole i kojim je bočno podebljan pilastar) pripada recentnijoj obnovi u 20. stoljeću. Ispod zaključne žbuke mjestimično je pronađena lomljena opečna građa, sekundarno upotrijebljene tavele dimenzija 4 x 26 x 14,5 cm. Vizualnim pregledom, zaključne žbuke pilastra možemo povezati s ugradnjom nadvoja postojećih vrata (sonda 16), ugradnjom nadvoja hodnika (sonda 15) i oblikovanjem stubišta (sonda 14), a možda i s promjenom u dimenzijama svijetlog otvora prozora sjevernog zida južne prostorije na katu zapadnog krila samostana (prostorija 13).

Zapuna upuštenog polja izvedena je recentno, šupljom opekom većih dimenzija i vapneno-cementnom žbukom.

Izvorno oblikovanje prostorija 4 i 5 dodatno bi se trebalo istražiti uklanjanjem upuštenih polja između stupova te uklanjanjem svih naknadnih recentnijih vapneno-cementnih žbuka.

SONDA 18

0. Kamena građa starijeg zida
1. Kameni klesani element u formi profilacije
2. Vapneno-pješčana žbuka s naličjem bijele boje
3. Sedrena građa nadvoja pojasnice
4. Vapneno-pješčana žbuka s naličjem bijele boje
5. Vapneno-cementna žbuka

Sonda 18 otvorena je na spoju pojasnice i istočnog zida hodnika prizemlja (prostorije 6). Sonda je važna zbog nalaza dviju starijih zaključnih žbuka pronađenih u manjim fragmentima (ostale sonde nisu rezultirale nalazima starijih zaključnih žbuka zidova interijera).

Kronološki najstariji sloj je zidna građa izvedena grubo obrađenim klesancima vapnenačkog podrijetla koji su povezani vapneno-pješčanom žbukom svijetlog tona s udje-

lom krupnije mljevene opeke, granulacije od 0 do 0,2 cm. Žbuka istog sastava, neravnomjernog nanosa od 0,3 do 1,5 cm, pronađena je na građi ispod klesanog elementa u impostu lučnog nadvoja. Kameni profilirani element je čvrste strukture, a najveća oštećenja vidljiva su na rubnim dijelovima.

Kronološki sljedeći povijesni sloj čini nanos zaključne žbuke sivog tona koju karakterizira nerazgrađeno gašeno vapno. Punjena je pijeskom granulacije od 0 do 0,1 cm s vrlo malim udjelom većeg agregata do 0,5 cm. Žbuka se nastavlja na zidnu plohu istočnog zida pokraj pojasnice, a izvedena je u neravnomjernom nanosu koji varira od 1 do 2 cm. Površinski je vidljiv tanak nanos vapnenog naliča bijele boje. Žbuka sadrži višestruka površinska i strukturalna oštećenja, a nalič je zbog djelovanja atmosferilija i površinske prljavštine potamnio. Isti sloj naliča pronalazimo i površinski na kamenom klesanom elementu u impostu.

Pojasnica je izvedena u sedri koja sastavom nalikuje na građu svodova trijema, pa bismo je preliminarno mogli datirati u isti građevinski zahvat.

Plohe zidova i pojasnice zaključene su vapneno-cementnom žbukom toplog tona koja pripada recentnijoj obnovi (sonde od 14 do 17).

Pozicija sonde izuzetno je važna, pa bi je u daljnjim radovima bilo nužno dodatno istražiti, proširivanjem ili uklanjanjem cementnih nanosa recentnijih obnova. Sastave

pronađenih zaključnih žbukanih slojeva valjalo bi dodatno usporediti sa žbukama pronađenima u crkvi i predvorju.

SONDA 19

- 0. Kamena građa starijeg zida
- 1. Opečna građa ugradnje konzolice
- 2. Dekorativni element konzolice
- 3. Kamena građa popravka starijeg zida
- 4. Opečna građa zadebljanja zida
- 5. Vapneno-cementna žbuka

Sonda 19 otvorena je na istočnom zidu hodnika zapadnog krila u prizemlju (prostorija 6). Nalazi se na spoju križnog svoda sjevernog dijela hodnika i bačvastog svoda u nastavku prema jugu.

Dekoratívni element konzole u impostu izveden je u kamenu, monolitno s plintom. Element je najvjerojatnije ugrađen u stariji zid, budući da su na spoju pronađene tavele izvedene skošeno u tri reda.

Klesana konzola površinski sadrži tragove naliča vapnenog sastava bijele boje. Zatečena je čvrste strukture s višestrukim površinskim oštećenjima, posebno vidljivima na konturnim bridovima.

Ispod opečne građe u dva reda nastavlja se uredna kamena građa starijeg zida koja se zatim prekida neurednijom kamenom građom nepravilnijih i grublje obrađenih klesanaca različitih dimenzija. Mjestimično je vidljivo umetanje lomljene opeke, najvjerojatnije u svrhu ujednačavanja zidne plohe prije nanošenja zaključne žbuke zida hodnika koja u sondi nije pronađena.

Površinski je zidna ploha podebljana slojem opeke povezanog vapneno-cementnom žbukom recentnije izvedbe. Istom zahvatu pripada zatečena zaključna žbuka istoga sastava. Trusne je strukture i neadekvatnoga cementnog sastava, pa bi je svakako trebalo ukloniti.

SONDA 20

0. Vapneno-pješčana žbuka starije niše
1. Starija opečna građa zapune niše
2. Novija opečna građa zapune niše
3. Vapneno-cementna žbuka

Sonda 20 otvorena je na istočnom zidu prostorije 8 u prizemlju. Izvedena je radi istraživanja kamenoga klesanog elementa lunete, vidljive na zapadnom zidu trijema.

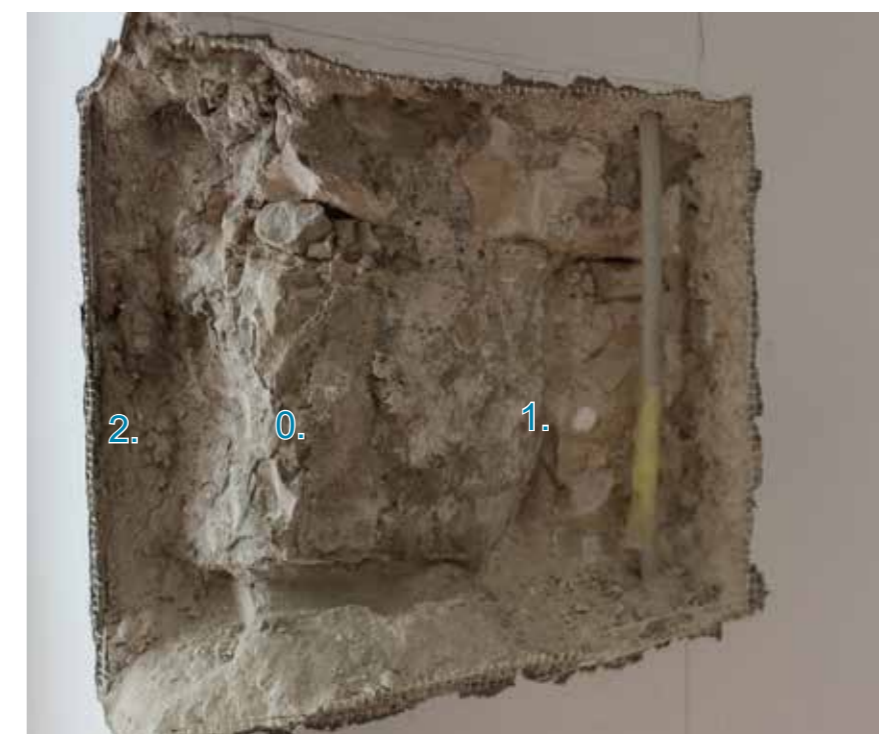
Uklanjanjem zaključne žbuke i zapune od opečne građe, koji pripadaju recentnijoj obnovi, pronađena je šupljina u zidu koja površinski sadrži sloj čađe te predstavlja prostor ložišta ili dimnjaka.

Dodatnim uklanjanjem recentnih slojeva građe i žbuka, u nastavku radova trebao bi se istražiti taj element te bi svakako bilo potrebno provjeriti pripada li kamena luneta nekom starijem otvoru ili je sekundarno ugrađena u zide trijema kao spolija.

Analizom građevinske strukture možda bi se moglo zaključiti je li prije dimnjaka na toj poziciji postojao ulaz u samostan, što bi onda pretpostavljalo i promjene u međukatnoj konstrukciji.

SONDA 21

0. Kamena građa zida
1. Vapneno-pješčana žbuka bez lica i naliča
2. Vapneno-cementna žbuka

Sonda 21 otvorena je između prve i druge niše prozora na južnom zidu prostorije 8 u prizemlju. Izvedena je u svrhu istraživanja južnog dijela zapadnog krila samostana, s pretpostavkom da se trijem klaustra nastavlja do današnjega vanjskog zida južnog krila samostana.

Sonda nije pokazala pretpostavljene rezultate te se na građi južnog zida ne vide tragovi starije građevinske strukture koja bi mogla pripadati arkadnom oblikovanju trijema.

U lijevom dijelu sonde otvorenom na prvoj prozorskoj niši vidljiva je građa koja odgovara današnjem oblikovanju, dok je na susjednom prozoru moguća promjena u svjetlom otvoru pronalaskom relativno nepravilne reške (25 cm

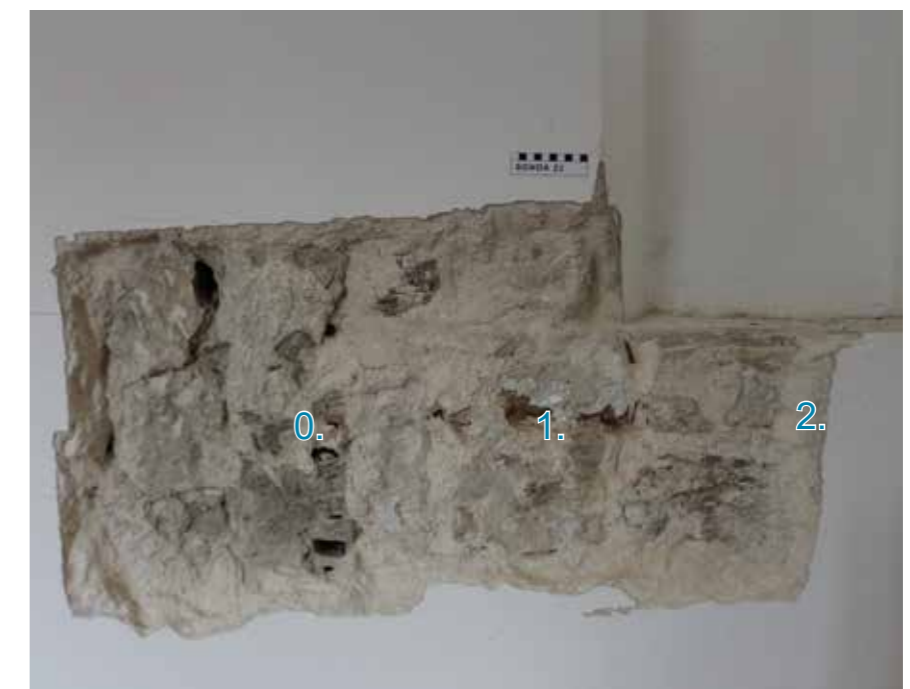
od današnje). Nalaz bi također mogao sugerirati stariju građevinsku strukturu, na koju je dograđen zid prema zapadu. Na građi niše vidljivi su tragovi zaključne žbuke bez lica i naliča. Svjetlosive je boje te sadrži dosta velik udio nerazgrađenoga gašenog vapna. Vizualno ju je moguće povezati sa žbukom barokizacije crkve, što bi u ovom trenutku istraživačkih radova trebalo ostati na razini pretpostavke.

SONDA 22

0. Kamena građa stupa trijema
1. Mješovita građa
2. Kamena građa parapeta slijepe niše

Sonda 22 otvorena je na sjevernom zidu prostorije 8 u prizemlju. Izvedena je radi istraživanja južnog dijela zapadnog krila samostana, s pretpostavkom nastavka poluotvorenog trijema do kraja današnjeg objekta. U sondi je pronađena kamena i opečna građa iz različitih razdoblja gradnje.

U lijevom dijelu sonde pronađena je kamena građa koja najvjerojatnije pripada stupu trijema južnog luka manjih dimenzija. Odvojena je pravilnom građevinskom reškom od opečne građe u nastavku, na koju naliježe kamena građa oblikovanja zatečene slijepe niše. U razini klupčice vidljiv je sloj starije vapneno-pješčane zaključne žbuke koji kontinuirano do građe stupa. Sondom nije potpuno istraženo izvorno oblikovanje slijepe niše, a zid koji je siječe po središnjoj osi najvjerojatnije je recentnije izvedbe. U daljnjim radovima bilo bi poželjno istražiti građu istočnoga pregradnog zida prostorije te utvrditi izvornu funkciju i oblikovanje zatečene niše.

VII.

IZVORI I
LITERATURA

VI.1. Izvori

DAD, *Diplomata et acta*, 17. st., sv. 11, br. 1254/2, f. 69–70

VI.2. Literatura

APPENDINI (2016.)

FRANCESCO MARIA APPENDINI, *Povijesno-kritičke bilješke o starinama, povijesti i književnosti Dubrovčana*, Dubrovnik, 2016.

BOŠKOVIĆ (1957.)

ĐURĐE BOŠKOVIĆ, *Arhitektura srednjega veka*, Naučna knjiga, Beograd, 1957.

CALÒ MARIANI (1984.)

MARIA STELLA CALÒ MARIANI, *L'Arte del Duecento in Puglia*, Istituto Bancario San Paolo di Torino, Torino, 1984.

CAVALLINI (2002.)

ALBERTO CAVALLINI, *Santa Maria di Pulsano. Il santo deserto-monastico garganico*, Edizioni Abbazia S. Maria di Pulsano, Monte Sant' Angelo, 2002.

ČANAK-MEDIĆ (1980.)

MILKA ČANAK-MEDIĆ, Prvobitna zamisao kupolnog dela Bogorodičine crkve u Studenici, u: *Raška baština 2*, Zavod za zaštitu spomenika kulture Kraljevo; Kraljevo, 1980., 27–42

ČANAK-MEDIĆ (1984.)

MILKA ČANAK-MEDIĆ, *Zvonici Svete Marije na Mljetu*, u: *Zoograf*, 15 (1984.), 59–64

ČANAK-MEDIĆ (1986.)

MILKA ČANAK-MEDIĆ, *Arhitektura Nemanjina doba I. – Crkve u Toplici i dolinama Ibra i Morave*, Republički zavod za zaštitu spomenika kulture SR Srbije, Beograd, 1986.

ČANAK-MEDIĆ (1989.)

MILKA ČANAK-MEDIĆ, *Arhitektura Nemanjina doba II. – Crkve u Polimlju i na Primorju*, Republički zavod za zaštitu spomenika kulture SR Srbije, Beograd, 1989.

DABELIĆ (2000.)

IVO DABELIĆ, *Arhivska građa za povijest otoka Mljeta. Stariji rodovi i istaknutiji otočani*, vlastita naklada, Dubrovnik, 2000.

DABELIĆ (2010.)

IVO DABELIĆ, Samostan sv. Marije mljetske oslobađa otočane od svih daća i služba 24. rujna 1345., u: *Benediktinci na području Dubrovačke nadbiskupije*, (ur.) Ž. Puljić, M. Sivrić, Dubrovačka biskupija, Dubrovnik, 2010., 297–315

DEMORI STANIČIĆ (2017.)

ZORAIDA DEMORI STANIČIĆ, *Javni kultovi ikona u Dalmaciji*, Književni krug Split, Split, 2017.

DEROKO (1953.)

ALEKSANDAR DEROKO, *Monumentalna i dekorativna arhitektura u srednjovjekovnoj Srbiji*, Naučna knjiga, Beograd, 1953.

DINIĆ (1951.)

MIHAILO DINIĆ, Odluke veća Dubrovačke Republike, u: *Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskog naroda*, SANU, Beograd, 1951.

DINIĆ (1962.)

MIHAILO DINIĆ, Povelje kneza Dese o Mljetu, u: *Prilozi za književnost, jezik, historiju i folklor*, 28 (1962.), 5–16

DUDAN (1921.–1922.)

ALESSANDRO DUDAN, *La Dalmazia nell'arte italiana*, vol. I, Treves, Milano, 1921.–1922.

ĐURIĆ (1989.)

VOJISLAV J. ĐURIĆ, Kotorske crkve oko 1200. godine i njihovo poreklo, u: *Zbornik Matice srpske za likovne umjetnosti*, 25 (1989.), 1–26

FISKOVIĆ (1949.)

CVITO FISKOVIĆ, Popravak benediktinske crkve na otoku Mljetu, u: *Ljetopis JAZU*, 55 (1949.), 19–29

FISKOVIĆ (1951.)

CVITO FISKOVIĆ, Zaštita i popravak spomenika u Dalmaciji 1945.–1949. godine, u: *Zbornik zaštite spomenika kulture*, 1 (1951.), 161–187

FISKOVIĆ (1952.)

CVITO FISKOVIĆ, Zaštita i popravak spomenika u Dalmaciji 1950.–1951. godine, u: *Zbornik zaštite spomenika kulture*, 2 (1952.), 144–166

FISKOVIĆ (1958.)

CVITO FISKOVIĆ, Samostan i crkva sred jezera na Mljetu, u: *Bulletin Instituta za likovne umjetnosti JAZU*, 1 (1958.), 1–14

FISKOVIĆ (1958. a)

CVITO FISKOVIĆ, Spomenici otoka Mljeta, u: Branimir Gušić – Cvito Fisković, *Otok Mljet naš novi nacionalni park*, JAZU, Zagreb, 1958., 39–101

FISKOVIĆ (1961.)

CVITO FISKOVIĆ, Naše umjetničke veze s južnom Italijom, u: *Mogućnosti*, 12 (1961.), 1221–1239

FISKOVIĆ (1980.)

CVITO FISKOVIĆ, Spomenici otoka Mljeta, u: Branimir Gušić – Cvito Fisković, *Otok Mljet naš novi nacionalni park*, predavanja održana u Jugoslavenskoj akademiji, (ur. Branimir Gušić), Govedari, 1980.

FORETIĆ (1980.)

VINKO FORETIĆ, *Povijest Dubrovnika do 1808. – prvi dio. Od osnutka do 1526.*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1980.

GUŠIĆ (1930.)

BRANIMIR GUŠIĆ, Starinsko ruho na otoku Mljetu, u: *Naše starine*, 1 (1930.), 53–90

GUŠIĆ (1958.)

BRANIMIR GUŠIĆ, Nacionalni park Mljet, u: Branimir Gušić – Cvito Fisković, *Otok Mljet naš novi nacionalni park*, JAZU, Zagreb, 1958., 5–38

JURKOVIĆ (2002.)

MILJENKO JURKOVIĆ, Mljetski tribeloni – tradicija »auličke« arhitekture kasne antike u srednjem vijeku, u: *Zbornik Tomislava Marasovića*, Split, 2002., 210–217.

KARAMAN (1934.)

LJUBO KARAMAN, *Dalmacija kroz vjekove*, Split, 1934.

KLAIĆ (1967.)

NADA KLAJĆ, Mljetski falsifikati, u: *Arhivski vjesnik*, 10 (1967.), 185–232

KORAĆ (1963.)

VOJISLAV KORAĆ, Crkva sv. Marije na Mljetu, u: *Zbornik Filozofskog fakulteta*, 7 (1963.), 213–224

LUPIS (1995.)

VINICIJE LUPIS, Liturgijsko srebro otoka Mljeta od XII. do XVII. stoljeća, u: *Prirodne značajke i društvena valorizacija otoka Mljeta. Zbornik radova*, (ur.) Paula Durbešić, Adam

- Benović, Hrvatsko ekološko društvo i Nacionalni park Mljet, Zagreb, 1995., 646–647
- LUPIS (2005.)
 VINICIJE LUPIS, Nove spoznaje o starijem dubrovačkom zlatarstvu, u: *Peristil*, 48 (2005.), 33–43
- LUPIS (2010.)
 VINICIJE LUPIS, Benediktinci i njihova baština na dubrovačkom području, u: *Dubrovački benediktinci. Zbornik radova*, (ur.) Želimir Puljić, Dubrovačka biskupija, Dubrovnik, 2010., 330–332
- MADER (2010.)
 BRIGITTA MADER, Austrijski projekti o podizanju »Parka zaštićene prirode Mljet« od 1910. do 1925. godine na prostorima šuma nekadašnje benediktinske opatije, u: *Benediktinci na području Dubrovačke nadbiskupije*, (ur.) Želimir Puljić, M. Sivrić, Dubrovačka biskupija, Dubrovnik, 2010., 365–382
- MARASOVIĆ (1988.)
 TOMISLAV MARASOVIĆ, Byzantine Component in Dalmatian Architecture from the 11th to the 13th Century, u: *Studenica i vizantijska umetnost oko 1200. godine. Međunarodni naučni skup povodom 800 godina manastira Studenice i stogodišnjice SANU*, (ur.) V. Korać, SANU, Beograd, 1988., 455–462
- MARIĆ – RUDEŽ (2011.)
 MARA MARIĆ – ZRINKA RUDEŽ, Vrtovi samostana sv. Marije na otoku Mljetu, u: *Prostor*, 19 (2) (2011.), 428–441
- MILOŠEVIĆ – PEKOVIĆ (2009.)
 ANTE MILOŠEVIĆ – ŽELJKO PEKOVIĆ, Otok Sv. Marija na Velikom jezeru – samostan i crkva, u: *Hrvatski arheološki godišnjak*, 5/2008. (2009.), 701–704
- NEŠKOVIĆ (1984.)
 JOVAN NEŠKOVIĆ, *Đurđevi Stupovi u Starom Rasu: postanak arhitekture crkve Sv. Đorđa i stvaranje raškog tipa spomenika u arhitekturi srednjovjekovne Srbije*, Zavod za zaštitu spomenika kulture Kraljevo, Kraljevo, 1984.
- NODILO (2010.)
 MARIJA NODILO, Vrt u benediktinskom samostanu Svete Marije na Mljetu, u: *Benediktinci na području Dubrovačke nadbiskupije*, (ur.) Želimir Puljić, M. Sivrić, Dubrovačka biskupija, Dubrovnik, 2010., 383–395
- ORBINI (1999. [1601.])
 MAVRO ORBINI, *Kraljevstvo Slavena*, Golden marketing, Narodne novine, Zagreb, 1999.
- OSTOJIĆ (1964.)
 IVAN OSTOJIĆ, *Benediktinci u Hrvatskoj i ostalim našim krajevima*, sv. II. – *Benediktinci u Dalmaciji*, Benediktinski priorat Tkon, Split, 1964.
- OSTOJIĆ (2010.)
 IVAN OSTOJIĆ, Benediktinci i benediktinski samostani na prostoru dubrovačke nadbiskupije, u: *Benediktinci na području Dubrovačke nadbiskupije*, (ur.) Želimir Puljić, M. Sivrić, Dubrovačka biskupija, Dubrovnik, 2010., 113–192
- PEKOVIĆ (2007.)
 ŽELJKO PEKOVIĆ, Otok Sv. Marija na Velikom jezeru, u: *Hrvatski arheološki godišnjak*, 3/2006 (2007.), 463–466
- PEKOVIĆ (2010.)
 ŽELJKO PEKOVIĆ, *Crkva sv. Petra Velikoga. Dubrovačka predromanička katedrala i njezina skulptura*, Dubrovnik – Split, 2010.
- PEKOVIĆ (2021.)
 PEKOVIĆ, ŽELJKO, Fortification Architecture on the Islet of St. Mary on the Island of Mljet, u: *MENS ACRIS IN CORPORA COMMODO*. Zbornik povodom sedamdesetog rođendana Ivana Matejčića / Festschrift in Honour of the 70th Birthday of Ivan Matejčić, (ur.) Marijan Bradanović, Miljenko Jurković, University of Zagreb – International Research Center for Late Antiquity and the Middle Ages, Zagreb – Motovun, 2021., 249–265
- PIPLOVIĆ (2002.)
 STANKO PIPLOVIĆ, *Alois Hauser u Dalmaciji*, Društvo prijatelja kulturne baštine Split, Split, 2002.
- RAZZI (2011. [1595.])
 SERAFINO RAZZI, *Povijest Dubrovnika*, Matica hrvatska – Ogranak Dubrovnik, Dubrovnik, 2011.
- STOŠIĆ (1995.)
 JOSIP STOŠIĆ, Otok – palača – samostan, u: *Simpozij Prirodne značajke i društvena valorizacija otoka Mljeta*, (ur.) P. Durbešić, A. Benović, Hrvatsko ekološko društvo, Pomona, 1995., 653–660
- STOŠIĆ (1998.)
 JOSIP STOŠIĆ, Benediktinski samostan Sv. Marije na otoku Mljetu, u: *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 22 (1998.), 7–21
- ŠUNDRICA (2008.)
 ZDRAVKO ŠUNDRICA, O agrarnim odnosima na otoku Mljetu, u: Z. Šundrica, *Tajna kutija Dubrovačkog arhiva I.*, Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku HAZU, knj. 28/1, Zagreb – Dubrovnik, 2008.).
- TOMAS (2011.)
 IVANA TOMAS, Crkva sv. Marije na otoku Mljetu i njezina povezanost s romaničkim spomenicima Apulije, u: *Prostor*, 19 (2) (2011.), 296–309
- TOMAS (2013.)
 IVANA TOMAS, Crkva sv. Marije na otoku Mljetu, u: *Dani Cvita Fiskovića, Mljet 2010.*, (ur.) Igor Fisković, Predrag Marković, Osvin Pečar, Marin Perković, Zagreb, 2013., 104–119
- TOMAS (2014.)
 IVANA TOMAS, *Srednjovjekovne jednobrodne crkve s kupolom južne Dalmacije i Boke kotorske*, Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, Zagreb, 2014. (doktorski rad)
- TOMAS (2016.)
 IVANA TOMAS, Romanička crkva sv. Marije na Mljetu: pitanje utjecaja, u: *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, 43 (2016.), 59–85
- TOMAS (2021.)
 IVANA TOMAS, Opatija sv. Marije na otoku Mljetu / St Mary's Abbey on Mljet Island, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Dubrovačka biskupija, Zagreb – Dubrovnik, 2021.
- TOMASOVIĆ (2006.)
 MARINKO TOMASOVIĆ, Romanička arhitektura na južnom dijelu istočnog Jadrana i problem isticanja utjecaja apuljskog graditeljstva, u: *Starohrvatska prosvjeta*, III/33 (2006.), 127–163.
- TOMIĆ (2004.)
 RADOSLAV TOMIĆ, Djela Bartolomea Litterinija u Dalmaciji, u: *Peristil*, 47 (2004.), 43–65

TRŠKA-MIKLOŠIĆ (2011.)

TANJA TRŠKA-MIKLOŠIĆ, Obnove crkve sv. Marije na otoku Mljetu u 17. i 18. stoljeću, u: *Prostor*, 19 (2) (2011.), 310–321

TRŠKA-MIKLOŠIĆ (2013.)

TANJA TRŠKA-MIKLOŠIĆ, Prilog poznavanju mljetske kongregacije i crkve sv. Marije na Mljetu u XVII. stoljeću, u: *Dani Cvita Fiskovića, Mljet 2010.*, (ur.) Igor Fisković, Predrag Marković, Osvin Pečar, Marin Perković, Zagreb, 2013., 117–132

ŽILE (1995.)

IVICA ŽILE, Predromanička skulptura otoka Mljeta, u: *Prirodne značajke i društvena valorizacija otoka Mljeta. Zbornik radova*, (ur.) Paula Durbešić, Adam Benović, Hrvatsko ekološko društvo i Nacionalni park Mljet, Zagreb 1995., 629–639

VI.3. Elaborati

BARIŠIĆ (2014.)

Izvešće o izvedenim konzervatorsko-restauratorskim radovima na glavnom oltaru iz crkve sv. Marije na Mljetu, Hrvatski restauratorski zavod, voditelj: Marin Barišić, viši konzervator-restaurator, Split, 2014.

MARIĆ (2011.)

Glavni projekt krajobraznog uređenja otočića sv. Marije sa samostanom na Mljetu, Institut IGH, glavna projektantica: Mara Marić, Zagreb, 2011.

PEKOVIĆ (2006.)

Konzervatorski elaborat – Samostan sv. Marije na otoku Mljetu, Knjiga 1 – Arheološki istražni radovi, Omega engineering d.o.o., voditelj istraživanja: Željko Peković, Dubrovnik, 2006.

PEKOVIĆ (2006. a)

Konzervatorski elaborat – Samostan sv. Marije na otoku Mljetu, Knjiga 2 – Restauratorski istražni radovi, Prostorni razvoj lokaliteta, Prijedlog konzervatorskih smjernica, Omega engineering d.o.o., voditelj istraživanja: Željko Peković, Dubrovnik, 2006.

PEKOVIĆ (2008.)

Konzervatorski elaborat – Samostan sv. Marije na otoku Mljetu, II. faza arheoloških istraživanja, Omega engineering d.o.o., voditelj istraživanja: Željko Peković, Dubrovnik, 2008.

VETMA (2017.)

Programsko rješenje samostana sv. Marije na Mljetu, Studio Vetma arh., glavni projektant: Matko Vetma, Dubrovnik, 2017.

REPUBLIKA HRVATSKA
MINISTARSTVO KULTURE

UPRAVA ZA ZAŠTITU KULTURNE BAŠTINE

Klasa: UP/I-612-08/18-03/0367

Urbroj: 532-04-01-01-01/6-19-10

Zagreb, 11. veljače 2019.

Ministarstvo kulture rješavajući o zahtjevu dr. sc. Katarine Horvat Levaj, znanstvene savjetnice u trajnom zvanju iz Zagreba, na temelju članka 100. stavka 1. Zakona o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara (Narodne novine br. 69/99, 51/03, 157/03, 87/09, 88/10, 61/11, 25/12, 136/12, 157/13, 152/14, 44/17 i 90/18) i članka 11. stavka 1. Pravilnika o uvjetima za dobivanje dopuštenja za obavljanje poslova na zaštiti i očuvanju kulturnih dobara (Narodne novine, br. 98/18), u postupku izdavanja dopuštenja za obavljanje poslova na zaštiti i očuvanju kulturnih dobara, na prijedlog Stručnog povjerenstva za utvrđivanje uvjeta za obavljanje poslova na zaštiti i očuvanju kulturnih dobara, donosi

RJEŠENJE

1. Utvrđuje se da je **dr. sc. Katarina Horvat Levaj iz Zagreba**, OIB: 99892584662, stručno osposobljena za obavljanje poslova zaštite i očuvanja kulturnih dobara iz **članka 2. stavka 1. točke 5.** Pravilnika o uvjetima za dobivanje dopuštenja za obavljanje poslova na zaštiti i očuvanju kulturnih dobara i to za **izrada konzervatorskih elaborata za nepokretno kulturno dobro** te joj se izdaje dopuštenje za obavljanje navedenih poslova.
2. Osoba iz točke 1. ovoga Rješenja dužna je o svakoj promjeni glede ispunjenja propisanih uvjeta za obavljanje poslova iz točke 1. ovoga Rješenja, pisano obavijestiti Ministarstvo kulture u roku od 8 dana od nastale promjene.
3. Po izvršnosti ovoga Rješenja, osoba iz točke 1. ovoga Rješenja, upisat će se u Upisnik specijaliziranih fizičkih osoba koje imaju dopuštenje za obavljanje poslova na zaštiti i očuvanju kulturnih dobara pod rednim brojem **3130**.

Obrazloženje

Dr. sc. Katarina Horvat Levaj, znanstvena savjetnica u trajnom zvanju, podnijela je Ministarstvu kulture zahtjev za izdavanje dopuštenja za obavljanje poslova zaštite i očuvanja kulturnih dobara prema Pravilniku o uvjetima za dobivanje dopuštenja za obavljanje poslova na zaštiti i očuvanju kulturnih dobara (Narodne novine, br. 98/18).

Navedenom zahtjevu priložene su preslike diplome profesora povijesti umjetnosti i arheologije Filozofskog fakulteta u Zagrebu od 5. ožujka 1982. i doktorata Sveučilišta u Zagrebu od 1. prosinca 1995., popis obavljenih poslova na kulturnim dobrima te Izjava o poduzimanju potrebnih mjera iz članka 7. citiranog Pravilnika. Sukladno članku 10. stavku 1. i 2. citiranog Pravilnika, u postupku izdavanja dopuštenja, zatraženo je stručno mišljenje nadležnoga tijela.

Stručno je povjerenstvo na temelju priložene dokumentacije i stručnih mišljenja Konzervatorskog odjela u Varaždinu od 19. studenog 2018., Konzervatorskog odjela u Krapini od 8. studenog 2018., Konzervatorskog odjela u Dubrovniku od 6. studenog 2018., Konzervatorskog odjela u Rijeci od 5. studenog 2018., Konzervatorskog odjela u Požegi od 31. listopada 2018. i Konzervatorskog odjela u Osijeku od 29. listopada 2018., a sukladno članku 11. stavku 1. cit. Pravilnika, utvrdilo da postoje propisani uvjeti za obavljanje poslova iz čl. 2. st. 1. toč. 5. Pravilnika: izrada konzervatorskih elaborata za nepokretno kulturno dobro.

Fizička osoba kojoj je Ministarstvo kulture izdalo dopuštenje, dužna je poslove zaštite i očuvanja kulturnog dobra obavljati sukladno Zakonu o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara i propisima donesenim na temelju toga Zakona, sukladno članku 13. stavku 1. citiranog Pravilnika. Fizička osoba kojoj je Ministarstvo kulture izdalo dopuštenje, dužna je o svakoj promjeni glede ispunjavanja uvjeta propisanih citiranim Pravilnikom i drugih podataka vezanih uz njezino poslovanje, pisano obavijestiti Ministarstvo kulture u roku od osam dana od nastanka promjene radi unošenja izmjena u Upisnik, sukladno članku 12. stavku 1. citiranog Pravilnika.

Sukladno članku 100. stavku 5. Zakona o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara i članku 11. stavku 3. citiranog Pravilnika, a po izvršnosti ovoga Rješenja, upisat će se dr. sc. Katarina Horvat Levaj u Upisnik specijaliziranih fizičkih osoba koje imaju dopuštenje za obavljanje poslova na zaštiti i očuvanju kulturnih dobara, u kojemu će se evidentirati za koje je poslove ista dobila dopuštenje.

Iz gore navedenih razloga riješeno je kao u izreci ovoga Rješenja.

Uputa o pravnom lijeku:

Protiv ovog Rješenja nije dopuštena žalba, ali se može pokrenuti upravni spor tužbom nadležnom Upravnom sudu. Tužba se podnosi u roku od 30 dana od dana dostave ovog rješenja. Tužba se predaje nadležnom Upravnom sudu neposredno u pisanom obliku, usmeno na zapisnik ili se šalje poštom. Uz tužbu se dostavlja izvornik ili preslika ovoga Rješenja za Upravni sud, prijepis tužbe i priloga za tuženika, a ako ih ima i za svaku zainteresiranu osobu.

POMOĆNIK MINISTRICE

Davon Trupković, dipl. ing. arh.

Dostavlja se:

1. dr.sc. Katarina Horvat Levaj, Institut za povijest umjetnosti, Ul. grada Vukovara 68, 10000 Zagreb (s povratnicom)
2. Konzervatorski odjeli Ministarstva kulture, svi
3. Gradski zavod za zaštitu spomenika kulture i prirode u Zagrebu
4. Upisnik fizičkih osoba koje imaju dopuštenje za obavljanje poslova zaštite i očuvanja kulturnih dobara, ovdje
5. Pismohrana, ovdje

REPUBLIKA HRVATSKA
MINISTARSTVO KULTURE I MEDIJA

UPRAVA ZA ZAŠTITU KULTURNE BAŠTINE

Klasa: UP/I-612-08/22-03/0148
Urbroj: 532-05-01-01-01/6-22-3
Zagreb, 21. listopada 2022.

Ministarstvo kulture i medija, OIB: 37836302645, rješavajući o zahtjevu Ivane Haničar Buljan, dipl. ing. arh. iz Zagreba, OIB: 44422476568, na temelju članka 100. stavka 1. Zakona o zaštiti i očuvanju kulturnih (Narodne novine broj 69/99, 151/03, 157/03, 100/04, 87/09, 88/10, 61/11, 25/12, 136/12, 157/13, 152/14, 44/17, 90/18, 32/20, 62/20, 117/21, 114/2022) i temeljem članka 11. stavka 1. Pravilnika o uvjetima za dobivanje dopuštenja za obavljanje poslova na zaštiti i očuvanju kulturnih dobara (Narodne novine broj 98/18), u postupku izdavanja dopuštenja za obavljanje poslova na zaštiti i očuvanju kulturnih dobara, na prijedlog Stručnog povjerenstva za utvrđivanje uvjeta za obavljanje poslova na zaštiti i očuvanju kulturnih dobara, donosi

RJEŠENJE

1. Utvrđuje se da je **Ivana Haničar Buljan, dipl. ing. arh. iz Zagreba**, stručno osposobljena za obavljanje poslova zaštite i očuvanja kulturnih dobara iz **članka 2. stavka 1. točaka 5., 6. i 7. Pravilnika** o uvjetima za dobivanje dopuštenja za obavljanje poslova na zaštiti i očuvanju kulturnih dobara i to za **izradu konzervatorskih elaborata za nepokretno kulturno dobro, arhitektonskog snimka postojećeg stanja nepokretnog kulturnog dobra i idejnog, glavnog i izvedbenog projekta za radove na nepokretnom kulturnom dobru** te joj se izdaje dopuštenje za obavljanje navedenih poslova.
2. Osoba iz točke 1. ovoga Rješenja dužna je o svakoj promjeni glede ispunjenja propisanih uvjeta za obavljanje poslova iz točke 1. ovoga Rješenja, pisano obavijestiti Ministarstvo kulture i medija u roku od 8 dana od nastale promjene.
3. Rješenjem Klasa: UP/I-612-08/02-01-1243, Urbroj: 532-10-1/16-02-05 od 30. prosinca 2002. godine, Ivana Haničar Buljan, dipl. ing. arh. iz Zagreba, upisana je u Upisnik specijaliziranih pravnih i fizičkih osoba koje imaju dopuštenje za obavljanje poslova na zaštiti i očuvanju kulturnih dobara pod rednim brojem **193**.

Obrazloženje

Ivana Haničar Buljan, dipl. ing. arh. iz Zagreba podnijela je zahtjev za izdavanje novog dopuštenja za obavljanje poslova zaštite i očuvanja kulturnih dobara, sukladno Pravilniku o uvjetima za dobivanje dopuštenja za obavljanje poslova na zaštiti i očuvanju kulturnih dobara.

Zahtjevu su priložene preslike diplome Arhitektonskog fakulteta u Zagrebu od 17. lipnja 1996. i rješenja Hrvatske komore arhitekata od 30. rujna 2022. kojim se ukida rješenje kojim je određeno mirovanje članstva te se ponovno uspostavljaju prava i obveze stečene upisom u Imenik ovlaštenih arhitekata pod rednim brojem 2250. Priložen je i popis poslova obavljenih na zaštiti i očuvanju kulturnih dobara te Izjava o poduzimanju potrebnih mjera sukladno članku 7. Pravilnika.

Stručno povjerenstvo je na temelju priložene dokumentacije te uvidom u Rješenje Klasa: UP/I-612-08/18-03/0274, Urbroj: 532-04-01-01-01/6-18-6 od 6. srpnja 2018., utvrdilo da sukladno članku 11. stavku 1. navedenog Pravilnika, postoje propisani uvjeti za obavljanje poslova iz članka 2. stavka 1. točaka 5., 6. i 7. Pravilnika: izrada konzervatorskih elaborata za nepokretno kulturno dobro, arhitektonskog snimka postojećeg stanja nepokretnog kulturnog dobra te idejnog, glavnog i izvedbenog projekta za radove na nepokretnom kulturnom dobru.

Fizička osoba kojoj je Ministarstvo kulture i medija izdalo dopuštenje, sukladno točki 1. ovoga Rješenja, dužna je poslove zaštite i očuvanja kulturnog dobra obavljati sukladno Zakonu o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara i propisima donesenim na temelju toga Zakona, sukladno članku 13. stavku 1. citiranog Pravilnika.

Fizička osoba kojoj je Ministarstvo kulture i medija izdalo dopuštenje, sukladno točki 1. ovoga Rješenja, dužna je o svakoj promjeni glede ispunjavanja uvjeta propisanih citiranim Pravilnikom i drugih podataka vezanih uz njezino poslovanje, pisano obavijestiti Ministarstvo kulture i medija u roku od osam dana od nastanka promjene radi unošenja izmjena u Upisnik, sukladno članku 12. stavku 1. citiranog Pravilnika.

Iz gore navedenih razloga riješeno je kao u izreci ovoga Rješenja.

Uputa o pravnom lijeku:

Protiv ovog Rješenja nije dopuštena žalba, ali se može pokrenuti upravni spor tužbom nadležnom Upravnom sudu. Tužba se podnosi u roku od 30 dana od dana dostave ovog rješenja. Tužba se predaje nadležnom Upravnom sudu neposredno u pisanom obliku, usmeno na zapisnik ili se šalje poštom. Uz tužbu se dostavlja izvornik ili preslika ovoga Rješenja za Upravni sud, prijepis tužbe i priloga za tuženika, a ako ih ima i za svaku zainteresiranu osobu.

RAVNATELJ

Tomislav Petrinec, dipl. ing. arh.

Dostavlja se:

1. Ivana Haničar Buljan, d.i.a., Tihomila Vidošića 2, 10000 Zagreb (s povratnicom)
2. Konzervatorski odjeli Ministarstva kulture i medija, svi
3. Gradski zavod za zaštitu spomenika kulture i prirode u Zagrebu
4. Upisnik fizičkih osoba koje imaju dopuštenje za obavljanje poslova zaštite i očuvanja kulturnih dobara, ovdje
5. Spis predmeta, ovdje

REPUBLIKA HRVATSKA
MINISTARSTVO KULTURE

Klasa: UP/I-612-08/16-03/0293
Urbroj: 532-04-01-02-01/3-17-5
Zagreb, 8. rujna 2017.

Ministarstvo kulture rješavajući o zahtjevu Mirte Krizman iz Zagreba, Karašička 6/1, na temelju članka 100. stavka 1. i 3. Zakona o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara ("Narodne novine", br. 69/99, 151/03, 157/03, 87/09, 88/10, 61/11, 25/12, 136/12, 157/13 i 152/14) i članka 11. stavka 1. Pravilnika o uvjetima za fizičke i pravne osobe radi dobivanja dopuštenja za obavljanje poslova na zaštiti i očuvanju kulturnih dobara ("Narodne novine", br. 74/03, 44/10), u postupku izdavanja dopuštenja za obavljanje poslova na zaštiti i očuvanju kulturnih dobara, na prijedlog Stručnog povjerenstva za utvrđivanje uvjeta za obavljanje poslova na zaštiti i očuvanju kulturnih dobara, donosi

RJEŠENJE

1. Dopušta se **Mirti Krizman iz Zagreba, Karašička 6/1**, obavljanje poslova zaštite i očuvanja kulturnih dobara iz članka 2. stavka 1. toč. 4. i 6. Pravilnika o uvjetima za fizičke i pravne osobe radi dobivanja dopuštenja za obavljanje poslova na zaštiti i očuvanju kulturnih dobara, i to **izradu prijedloga restauratorsko-konzervatorskih zahvata i izvođenje restauratorsko-konzervatorskih radova na štuku.**

2. Utvrđuje se da Mirta Krizman iz Zagreba, Karašička 6/1, ispunjava sve uvjete propisane citiranim Pravilnikom za obavljanje poslova iz toč. 1. izreke ovoga rješenja. Mirta Krizman iz Zagreba, Karašička 6/1, dužna je o svakoj promjeni glede ispunjenja propisanih uvjeta za obavljanje poslova iz toč. 1. izreke ovoga rješenja, pisano obavijestiti Ministarstvo kulture u roku od 8 dana od nastale promjene.

3. Ovo dopuštenje daje se na vrijeme od pet godina.

4. Rješenjem Klasa:UP/I-612-08/12-03/0213, Urbroj:532-04-02-1/5-12-2, Mirta Krizman iz Zagreba, Karašička 6/1 upisana je u Upisnik specijaliziranih pravnih i fizičkih osoba koje imaju dopuštenje za obavljanje poslova na zaštiti i očuvanju kulturnih dobara pod rednim brojem 1891.

Obrazloženje

Mirta Krizman iz Zagreba, Karašička 6/1 podnijela je Ministarstvu kulture zahtjev za produljenje dopuštenja za obavljanje poslova zaštite i očuvanja kulturnih dobara iz članka 2. stavka 1. toč. 4. i 6. Pravilnika o uvjetima za fizičke i pravne osobe radi dobivanja dopuštenja za obavljanje poslova na zaštiti i očuvanju kulturnih dobara.

Navedenom zahtjevu su priloženi preslika Uvjerenja za temeljno stručno zvanje konzervator-restaurator za užu specijalnost štuko, Popis kulturnih dobara i poslova na kojima je podnositeljica zahtjeva radila, Opis tehničke opremljenosti te Izjava o poduzimanju potrebnih mjera iz članka 7. uvodno cit. Pravilnika.

U provedenom postupku utvrđivanja uvjeta za obavljanje poslova zaštite i očuvanja kulturnih dobara, Stručno povjerenstvo Ministarstva kulture za utvrđivanje uvjeta za obavljanje poslova na zaštiti i očuvanju kulturnih dobara zatražilo je stručno mišljenje Konzervatorskog odjela u Zagrebu, Konzervatorskog odjela u Bjelovaru i Konzervatorskog odjela u Sisku.

Stručno povjerenstvo je na temelju priložene dokumentacije, sukladno članku 10. stavku 4. Pravilnika, utvrdilo da postoje svi propisani uvjeti za obavljanje poslova iz članka 2. stavka 1. toč. 4. i 6. Pravilnika, te je stoga podnijelo prijedlog da se donese rješenje kojim se dopušta podnositelju zahtjeva obavljanje gore navedenih poslova.

Prema odredbi članka 12. uvodno cit. Pravilnika ovo dopuštenje se daje na vrijeme od pet godina, a podnositeljici zahtjeva kojoj je ono izdano može šest mjeseci prije isteka važenja dopuštenja Ministarstvu kulture podnijeti zahtjev za njegovo produljenje.

Podnositeljica zahtjeva kojoj je izdano dopuštenje za obavljanje poslova na zaštiti i očuvanju kulturnih dobara dužna je o svakoj promjeni glede ispunjenja Pravilnikom propisanih uvjeta, pisano obavijestiti Ministarstvo kulture u roku od 8 dana od nastale promjene, sukladno članku 13. stavku 1. Pravilnika.

Sukladno članku 100. stavku 3. Zakona o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara i članku 11. stavku 3. Pravilnika po pravomoćnosti ovoga rješenja, izvršit će se upis podnositelja zahtjeva u Upisnik specijaliziranih pravnih i fizičkih osoba koje imaju dopuštenje za obavljanje poslova na zaštiti i očuvanju kulturnih dobara, u kojem će se evidentirati da je dobio dopuštenje za obavljanje poslova iz toč. 1. izreke ovoga rješenja.

Iz gore navedenog riješeno je kao u izreci.

Uputa o pravnom lijeku:

Protiv ovoga Rješenja može se izjaviti žalba Povjerenstvu za žalbe pri Ministarstvu kulture u roku 15 dana od dana primitka Rješenja. Žalba se predaje ovom tijelu neposredno ili šalje poštom preporučeno, a može se izjaviti i u zapisnik.

POMOĆNIK MINISTRICE

Davor Trupković d.i.a.

ISBN 978-953-373-011-0